KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA
B. 453 III.

M33361/2.

ספר

מורה נבוכים

חברו בלשון ערבית הנשר הגדול רבינו משה ב"ר מיימון

ונעתק ללשוננו הקדושה על ידי החכם המשורר המפואר

רבי יהודה ברבי שלמה אלחריזי

הטחבר ספר התחכמוני, והמעתיק סידוש המשניות להרמב"ם ז"ל על סדר זרעים.

עם הערות מושכלות מאת החכם המפואר

פראפעססאר שלמה מונק ז"ל

העתקתי מכתיבת יד ישן באוצר הספרים אשר בפאריז והוצאתי לאיר

בפעם ראשונה, אני

אריה ליב שלאסבערג.

RABBI MOSIS MAIMONIDIS

LIBER

MORE NEBUCHIM

SIVE

DOCTOR PERPLEXORUM:

PRIMUM AB AUTHORE IN LINGUA ARABICA CONSCRIPTUS,

DEINDE A

RABBI JEHUDA ALCHARISI

In Linguam Hebræam Translatus.

NUNC VERO ADNOTATIONIBUS ILLUSTRATUS

A

PROF. S. MUNK.

E VETERE CODICE BIBLIOTHECAE NATIONALIS PARISIIS,

Primum Editit

LEON SCHLOSBERG.

LONDINI:

SAMUEL BAGSTER ET FILII

MDCCCLXXIX.

אל הקוראים הנכבדים!

הספר הגדול הזה בשלשת חלקיו אשר זכיתי עתה להשלים הדפסתו, הוא הנותן לי הצדקה ללמד זכות על עצמי ולהתפאר באזני כל עמי, כי אני בידי העתקתיו בפאריז מכ"י ישן אשר נמצא שם, אני בידי הערכתי האותיות העופרת למכבש הדפוס מהחל ועד כלה ואני בלבדי הוצאתי לאור לכבוד ולתפארת.

העמל הגדול והטרח הרב שעמלתי ושטרחתי בו הן בדבר מעשה אצבעותי בעצמה והן בדבר צרך הכסף הרב לכלכל בו את ההוצאה המרובה, וכן התלאות הרבות אשר השיגוני בכל ימי הדפסת שלשת חלקי הספר הזה זה שנות מספר, כל אלה יודע ומכיר אני לבדי. זהו הכלל, ועוד פרט היוצא מן הכלל הזה הוא המשא הכבד שנשאתי באחרונה בהדפסת החלק השני והחלק השלישי בעיר ווין. המשא הזה כמעט כלה כל כחי ואהי בעניו רע מאד. האנשים אשר עוד רוחם וידם נאמנים עם ספרי עמם בלשון אבותיהם העברית מעטים המה בעדת יעקב הגדולה בעיד הזאת ונער יכתבם, ואף גם ששמעתי זה מכבר אמרתי בלבי אולי ימצאון שם עשרה זה מצאתי ולא יותר, ולולא אהובי אחי **יעקב הכהן שלאסבערג** נ"י מדפים ומ"ס בעיר **ווין** הוא היה בעזרי אז גועתי בעניי באין לחם לאכול. באין בגד ללבוש, ובאין מקום ללון, כך היא דרכה של תורה בווין, ולא נסיתי באלה בכל הערים שהייתי שם, ומי יודע עם השגה ידי בלעדו לכלות את מלאכתי, מלאכת הקדש הזה. עליו תבא ברכתי!

ואני מזכיר בשם לתהלה וברכה אשר היו בעזרי בווין, הרב אב"ד הגדול בתורה ובחכמה יקר רוח ונדיב לב כמ"ר דאקטאר **גידעמאן** נ"י. ושני מאורות הגדולים גבירים ונדיבים, למדו תורה וחכמ' וגבונים, האחים **גוטטמאן**, והחכם המפורס'בתור' וחכמה נדיב לב, ואוהב גר, ותלמידי חכמים כמ"ר **מנחם מענדל** המכונה **עמאנועל בוימגארטען**, אחד מראשי הקהילה ומחברת כל ישראל חברים ה' יגן עליהם וזרעם.

אולם טובה אחרית דבר מראשיתו מה שעבר אין ועתה עיניני ראות את הספר הנכבד והמהולל **מורה הנבוכים** מונח לפניני חדש, שלם וכלול בהדרו, וזאת נחמתי מכל עניי ועמלי אשר שבעתי בו עד הנה. עתה אני מברך את ה' על הרעה אשר באתני בכל משך הדפסתו, כי אחריתה שמחה גדולה לי בעבור רוב המובה שזכיתי לזכות בה את הרבים וברעתי עמלי לא עלה לתתו, ועוד יהיה לזכרון שמי אחרי לכתי בדרך כל הארץ בבא יומי.

פה מקום אתי ועתה עת לי להשיב תודה וברכה לכל הבאים על החתום בכל מקום שהם ויתנדבו לאסוף את **המורה** החדש אל ביתם, ולחברת **כל ישראל חברים** בפאריז אשר לקחו ממני מספר עקסעמפלארין ותעניקני מטובה. ויותר עוד אני מזכיר בשם לתהלה וברכה את החכמים המפורסמים הרב הגדול **איזידאר פראפעסאר דירענבורג**, הרב הגדול **צדוק כהן** אוהבי תורה וחכמה ולומדיה, ואחרון אחרון חביב על עשותי עמי טובות הרבה בשבתי שם ויעזרני בכל אשר מצא ידי למען איכל להשלים את מלאכת ההעתקה באין מונע. וגם חברת **כל ישראל חברים** בלונדאן ואני מזכיר בשם לתהלה וברכה הרב אב"ד המאו"ה ר' **נתן אדלער**, ובנו החכם ד' ה' **אדלער** והגבירים המפורסמים עושים צדקה בכל עת השר **משה מאנטעפיארע**, ס"ד. **מאקאטטא**, ס"ד. **שאשון**, ה' יגין עליהם, וכן גם את הישיש החכם ר' **דוב גאלדבערג** בפאריז על אשר היה בעזרי לכתוב ההערות, על חלק השני וחלק השלישי כי ליות הן הנה. והחכמים נאמני האלליאנץ כמ"ר **א לעווי** בלונדאן וכמ"ר **איזידאר ליב** בפאריז, ולחברת **כל ישראל חברי'** בס"ט **פעטערסבורג**.

ואני תפלה: יהיו כל אלה ברוכים להי כי גמלו חסדם על הספר היקר הזה בכלל ועלי מוציאו לאור בפרט. כן יהי רצון שתהי מלאכתי רצויה בעיני כל מוקירי ספרי עמם ולשונם פלטת תפארתם מני קדם. ושמחתי להיות עבד נאמן לספרות בית ישראל.

אני המוציא לאור **אריה ליב שלאסבערג.**

M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

חלק שלישי

הקדמה

כבר בארנו פעמים כי רוב הכוונה בזה הספר לבאר מה שיתכן לבארו במעשה בראשית ובמעשי מרכבה כפי מה שחברתי בשביל זה הספר וכבר באמרתי כי אלה הדברים הם מכלל סתרי תורה, וכן ידעתי כי הזהירו החכמים ז"ל והאשימו כל המגלה סתרי תורה ובארו ששכר מעלים סתרי תורה שהם מבוארות גלויות לבעלי העיון גדול מאד כמו שאמרו בסוף פסחים בענין מה שאמר הכתוב כי לישבים לפני ה' יהיה סחרה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק (ישעיה כג יח) דברים שגלה עתיק יומין ומה גיהו סתרי תורה והבין שיעור מה שהורו אליו אם אתה מן דמבגינים, וכבר בארנו עומק מעשה מרכבה וכי הוא נפלא מדעות ההמון והתבאר כי [1] אפילו השיעור אשר התבאר ממנו למי שנפתח לו השער מדעתו כבר נזהר בתורה שלא ילמד אותו לאיש ושלא יבינן אלא פה אל פה לאחד שיש בו המדות הנזכרות ושלא יזכיר לו אלא ראשי פרקים וזה הוא הסבה הגורמת להפסק זאת החכמה מאומתינו עד אשר לא נמצא ממנה לא מעט ולא הרבה וכן הוא ראוי [2] כי מאז ועד עתה לא חדל להיות מקובל מפה אל פה וחקוק מלב אל לב ולא נכתב מעולם על ספר ואם כן הדבר מאין לי עצה [3] להעיר אותך על מה שנראה לי והתבאר לי ונודע לי בלי ספק ממה שהבינותי ממנו, ואם אומר לעזוב אותו ושלא אכתוב דבר מכל הנראה אלי כדי שיאבד באבדם אני רואה כי זאת ממני הונאה גדולה בחקך וחק כל משכיל נבוך בעניני התורה ואחשוב כאלו נזלתי האמת מבעליו או קנאתי בו על יורשיו ושתי אלה המדות מגונות אבל גלוי זה הסוד כבר נקדם מה שבא בו מהזהרת חכמי התורה וגלוה אליו מה שיחיבהו הסברא וגליה אליו היותי בטה שהבינותי ממנו משער ומקרב ולא באה אלי רוח הקדש להודיעני כי הדבר כך אמתי ולא קבלתי מה שספרתי בו מפי רב אבל הורוני עליו פסוקים אשר מצאתי בהנבואות ודברי החכמים עם מה שיהיה לי מהקדמות העיון שהדבר כן בלי ספק ואיפשר שיהיה הדבר בהפך ותהיה הכוונה דבר אחר וכבר הגיעותי המחשבה הנכונה והסיוע האלוהי בענין אחד אשר אגיד לך כי אני חושב לפרש לך מה שאמר יחזקא'ל הנביא ע"ה פירוש כשישמעהו כל אדם יחשוב כי לא אמרתי דבר נוסף על מה שיורה עליו הכתוב אבל כאלו אני מתרגם המלות מלשון ללשון או אברר ענין פשט המאמר, וכשישים לבו אליו מי שחברתי לו הספר ויתבונן כל פרקיו פרק פרק בעיון שלם ובשכל נכון יתבאר לו כל הדבר אשר התבאר בו ונודע סודו על אשר לא תתעלם ממנו העלומה וזאת תכלית

1 אפילו השיעור אשר התבאר ממנו למי שנפתח לו השער מדעתו העתקת ר' שמואל אבן תבון שאפילו כזה שיבין ממנו מי שחננו השם תבונה אסרה התורה ללמדו אלא פנים בפנים וגו' העתקת ר' יהודה אל חריזי יותר נכונה לפי הערבי.

2 כי מאז ועד עתה לא חדל להיות מקובל מפה אל פה וחקוק מלב אל לב הר"ש לא נעדר מקבל מפי מקבל בערבי צדר ויוכל להעתיקו בשני אופנים אחד ראש המנהיגי והשני לב הר"ש אינו מבורר היטב.

3 להעיר אותך על מה שנראה לי ונודע לי בלי ספק ממה שהבינותי ממנו הר"ש להעירך על מה שאיפשר שנודע לי ונתבאר אלי ממה שהבינותיו בזה מדברי הרמב"ם בלשון הערבי נראה שרצה לומר שיש שני חלקים במעשה מרכבה חלק האחד נראה להרמב"ם שהבין בקירוב ועל זה מורה מלה ערבית עסאה בנוסח הערבי אמנם החלק השני ממעשה מרכבה הבין הרמב"ם בלי ספק אך בתרגום העברי של הר"ש אין מובן כלל כוונת הרמב"ם אמנם בתרגום אלחריזי מובן היטב כוונתו אך שמנע להעתיק מלת הערבית עסאה.

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

יכלתי לקבץ בין התועלת אשר אביא לכל אדם ובין מניעות ביאור סתרי תורה בלימוד קצת זה הענין כמו שהוא ראוי.
ואחרי שהקדמתי זאת ההקדמה שים לבך ושכלך לפרקים אשר אביא בזה הענין הנכבד הגדול העצום שהוא יתד שהכל תלוי בו ועמוד שהכל נשען עליו.

פרק א

כן הידוע כי יש מבני אנשים אנשים הבאים לבאר ענינים סתומים במרכבה צורת פניהם דומה לצורת חיות השרה או הראשונה אמר במרכבה השנית וארבעה שאר החיות עד שתרא' איש באלו פניו דומי' פנים לאחד פני האחד פני הכרוב ופני פני אריה ואחד כאלו מגנו פני שור וכדומה השני פני אדם והשלישי פני אריה והרביעי לזה, וכפי אלה התכניות הנוטות לצורות פני נשר, והנה הודיע כי מה שאמר בעדו פני החיות נקראו בני אדם כן, ועל כן פני פני שור הוא פני הכרוב וכרוב הוא הילד שור ופני אריה ופני נשר כי כלם הם פני הקטן מבני אדם והיא הסברא בשנים אדם אלה שהם נוטים לאלה הצורות האחרונים הנשארים ואולם עזב[1] לזכר מהמינים ההם והראיה על זה משני דברים פני שור כדי להעיר על ענין מצד גזרת נאמרו בחיות על דרך כלל וזה מראיהן דמות השם כמו שרמזנו בזה, ולא יתכן לומר אדם להנה (יחזקאל א ה) ואחר כן זכר כל אולי שהוא השוג וראה צורות אחרות כי חיה מהם כי יש לה ד' פנים פני אדם הוא אומר בענין אלה הצורות השניות היא ופני נשר ופני אריה ופני שור, והראיה החיה אשר ראיתי בנהר כבר (שם י טו) השנית מה שבאר במרכבה השנית אשר הנה התבאר מה שהחלותי לבאר.

פרק ב

זכר יחזקאל כי ראה ארבעה חיות לכל וכנפיהם נפרדות כמו שאמר וכנפיהם אחת מהם ארבעה פנים וארבע כנפים פרודות מלמעלה (שם א יא) והתבונן למה וידים וכלל צורת כל חיה מהם היא על אמר מלמעלה כי הגופות היו נדבקות אבל צורת אדם כמו שאמר דמות אדם להנה, פניהם וכנפיהם היו פרודות מלמעלה, וכן זכר כי הידים ידי אדם אשר הוא אחר כן זכר כי הן בהירות ומזהירות כעין ידוע כי ידי אדם לא נבראו לכך אלא נחושת קלל וזכר כי הם כאש, אמר מראיהן לעשות המלאכות האומנות בלי ספק, כגחלי אש (שם א יג) וזה כלל מה שנזכר אחר כן זכר כי רגליהם ישרות רצה לומר מצורות החיות ר"ל תבניות' ועצמם וצורתם אין בהם פרקים והיא ענין רגל ישרה על וכנפיהם וידיהם ורגליהם, אחר זה אחל פשט ורגליהם רגל ישרה מלמד שאין ישיבה לספר תנועת החיות על איזה ענין הוא למעלה והבין זה, אחר כן זכר כי קלות ואמר כי תנועת החיות אין בה נטייה לצד הרגלים שהם כלי ההליכה אונם כרגלי ולא כפיפה ולא עיקום אבל תנועה אחת אדם אבל הידים היו כמו ידי אדם והרגלים כמו שאמר לא יסבו בלכתן (שם א ט) אחר עגולות רגל עגל, אחר כן זכר כי אלה כן זכר כי כל חיה הולכת לנוכח פניה כמו ארבע חיות אין ביניהם חלל ולא כורחב שאמר איש אל עבר פניו ילכו (שם) והנה אלא כל אחת דבקה בחברתה כמו שאמר התבאר כי כל חיה הולכת אל עבר פניה חוברות אשה אל אחותה (שם א ט) אחר וכי יתן ידעתי למה זה, והם בעלי כנפים כן זכר כי אע"פ שהם נדבקות פניהם רבים אלא על דרך כלל שאין הליכת ארבעת'

[1] ואולם עזב לזכור פני שור הר"ש ואמנם מלת פני שור אין לו הבנה כלל והמיצאים לאור הר"ש הוסיפו מלת ואמר אך האמת הוא זה כי בנוסח הערבי יש מלת חדף ותרגומו העברי עזב או השמיט ועל כן בראוי תרגם א"ח ובנוסח הערבי של הר"ש היה בטעות חרף ותרגומו בעברי מלה ועל כן בא הטעות בהר"ש.

לצד אחד כי אלו יהיה כן לא זכרה כלל לכל אחד תנועה בפני עצמו כמו שנאמר איש אל עבר פניו ילכו (שם), אחר כן זכר כי אלה החיות תנועתם מרוצה והם חוזרות על ([1] עקבותיהם במרוצה והוא מה שאמר והחיות רצוא ושוב (שם יד) כי רצוא מקור מפעל רוץ ושוב מקור מפעל שב ולא אמר הלך ובוא כי תנועתם היא מרוצה ולשוב על עקבותיהם וביאר אותו במשל ואמר כמראה הבזק ובזק שם הברק אמר כדמיון הברק אשר תנועתו קלה מכל תנועה וכאלו הוא מתפשט במהירות ובהקבץ ממקום אחד אחר כן יתקבץ וישוב למקום התחלת תנועתו במהירות ההיא בעצמה פעם אחרי פעם ותרגום יונתן בן עוזיאל ע"ה רצוא ושוב חזרן ומקפן ית עלמא ותייבן בריא חדא קליל וחיזויה כחיזו ברקא, אחר כן זכר כי הפאה אשר אליה תתנועע החיה ההיא בתנועת המרוצה והחזרה איננה תנועה מעצמה אלא מזולתה ר"ל החפץ האלהי ואמר כי הפאה אשר ירצה הוא החפץ האלוהי ([2] שהתנועע החיה אל הפאה ההיא התנועע בתנועה קלה שהיא רצוא ושוב והוא מה שאמר בחיות אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו לא יסבו בלכתן (שם יב) והרוח שאמר בכאן אינה זאת הרוח הנושבת אבל פירושה הרצון והחפץ כמו שבארנו בשתוף מלת רוח והוא אומר כי הפאה אשר ירצה החפץ האלוהי ללכת החיה אליה שם הוא חפץ החיה ללכת וכן באר יונתן בן עוזיאל ע"ה אמר על אתר די הוה תמן רעוא למיזל אזלין לא מתחזרין במיזלהון ומפני שהיה מה שאמר אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו יורה פשט זה המאמר כי פעם ירצה בעת שילכו לפאה אחת ותלך החיה לפאה ההיא ופעם ירצה שתלך לפאה אחרת הפך הראשון ועל כן חזר לבאר זה הספק והודיענו כי אין הדבר כן וכי יהיה פירוש מלת יהיה כמו מלת

היה וזה בלשון קדש רב, והנה כבר נזכרה ביחוד הפאה אשר חפץ הבורא ללכת אליה תלך והחפץ קיים בכל פאה אמר בביאור זה הענין והשלים בו המאמר בפסוק אחר אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו שמה הרוח ללכת הבין זה הדבר נפלא וזה מה שהגיד מצורת תנועת ארבע החיות אחרי אשר הגיד תמונותם והחל בענין אחר ואמר כי ראה גוף אחד תחת החיות דבק בהם והגוף ההוא הדבוק בארץ והוא גם כן ד' גופות והגוף ההוא גם כן הוא בעל ארבעה פנים ולא הודיע צורת הפנים ההם אם הם צורת אדם או זולתה מצורות החיות אבל זכר כי הם צורות גדולות איומות נוראות ולא הגיד תבנית פניהם וזכר כי כל גופות' עינים ואלה הם אשר נקראו אופנים כמו שאמר וארא החיות והנה אופן אחד בארץ אצל החיות לארבעת פניו (שם א טו) והנה הודיע כי גוף אחד קצתו אצל החיות וקצתו בארץ וכי זה האופן בעל ארבע' פנים אמר מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש ודמות אחד לארבעתן (שם) ואחר אשר אמר אופן אחד אמר ארבעה והנה הודיע כי ארבעה פנים אשר לאופן הם ארבעה אופנים, אחר כן זכר כי האופנים תבנית אחד והוא מה שאמר ודמות אחד לארבעתן אחר כן ביאר באלה האופני' כי הם מורכבו' קצתם בקצתם כמו שאמר ומראיה' ומעשיה' כאשר יהיה האופן בתוך האופן (שם) וזאת המלה לא נאמרה בחיות רצה לומר מלת תוך אבל אמר כי קצתם דבקות בקצתם חוברות אשה אל אחותה (שם ט) אך האופני' זכר כי קצתם מורכב בקצתם כאשר יהיה האופן בתוך האופן וכלל גוף האופנים מלא עינים איפשר שראה ([3] כי הם מלאות עינים או שהיו מלאים צבעונין וגוונין רבים כמו ועינו כעין הבדולח (שם) ויתכן שהיו משלים ודמיונים כמו שיאמרו ([4] זקני הלשון כעין שגנב כעין שגזל או שהיו

1 חוזרות על עקבותיהם הנרבוני ושם טוב טעו לפי נוסח הר"ש שכתב והן חוזרות חלילה וחשבו שכוונת הרמב"ם היה לאמר כי הגלגלים מתנועעים ושבים לבוא למקום שיצאו משם אך אין זה דומה לרצוא ושוב כמראה הבזק אשר הביא הרמב"ם, אך נוסח הערבי זהי ראגעה עלי אעקאבתא מסכים לתרגום האלחריזי.

2 שהתנועע וצ"ל תתנועע כן הוא באמת בנוסחות הראשונות הר"ש.

3 כי הם מלאות עינים בנוסח הערבי הכנוי אנהא בהכרח הוא על האופנים הר"ש שהוא מלא עינים לא בדקדוק לפי הערבי.

עניינים משתנים כמו שאמר אולי יראה ה' בעוני (שמואל ב טז יב) ר"ל עיניני וזה מה שזכר מצורת האופנים אך תנועת האופני' נאמר בה כי לא היה בה עקול ולא כפיפה ולא נטייה לצד תנועתה אלא תנועות ישרות לא ישתנו והוא מה שאמר על ארבעת רבעיהן בלכתם ילכו לא יסבו בלכתן (יחזקא' א יז) אחר כן זכר כי אלה הארבעה אופנים אין תנועתם מעצמם כמו החיות בשום פנים אלא בתנועת זולתם להניע אותם והרבה להשיב זה הענין וחזק אותו פעמים ושם מניע האופנים החיות עד אשר יהיה על צד משל ענין האופן עם החיה כמו שקשר גוף מת ביד או ברגל בעלי חיים וכל אשר יתנועע החי ההוא יתנועע הגוף הקשור אליו ואמר ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם ובהנשא החיו' מעל הארץ ינשאו האופנים (שם יט) ואמר והאופנים ינשאו לעומתם ואמר הטעם כי רוח החיה באופנים (שם כ) והשיב זה הענין פעמים לחזק ולהבין ואמר בלכתם ילכו ובעמדם יעמודו ובהנשאם מעל הארץ ינשאו האופנים לעומתם כי רוח החיה באופנים (שם כא) ויהיה סדר אלה התנועות כך כי לאיזה צד שהיה הפץ אלוהי להניע' החיות שם היתה תנועת' ובתנועת החיות יתנועעו האופני' להמשכם בקשר אשר הם נקשרים לא שהאופנים יתנועעו מעצמם לעוכת החיות ובכל זה הענין נאמר אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו והאופנים ינשאו לעומתם כי רוח החיה באופנים (שם), וכבר הודעתיך איך תרגם אותו יונתן בן עוזיאל ע"ה אל אתר דהוי תמן רעוא למיזל וגו' ובאשר השלים מלספר צורת החיות ותנועותיהם וזכר האופנים אשר תחת החיות וכי הם נקשרים בהם ינועו בתנועתם החל בהשגה שלישית אשר השיג וחזר לספור אחר והוא מה שעל החיות ואמר כי על ארבע החיות רקיע ועל הרקיע דמות כסא ועל הכסא דמות כמראה אדם וזה כלל מה שספר בהשגה אשר השיג בתחלה בנהר כבר.

פרק ג

כשזכר יחזקאל ע"ה ממעשה מרכבה מה שזכר בתחלת הספר חזרה אליו ההשג' בעצמה פעם שנית כשנשאהו במראה הנבואה לירושלים וביאר לנו דברים שלא התבארו תחלה כי הוא החליף מלת חיות במלת כרובים והודיענו כי החיות תחלה הם מלאכים ר"ל כרובים ואמר ובלכת הכרובים ילכו האופנים אצלם ובשאת הכרובים את כנפיהם לרום מעל הארץ לא יסבו האופנים גם הם מאצלם (שם) וחזק חבור שתי התנועות כמו שזכרנו אחרי כן אמר היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה (שם כ) והשיב זכרון החיות בעצמם ובאר כי החיות הם הכרובי' והכרובי' הם החיות ועוד באר בזה הספור השני ענין אחר והוא כי האופנים הם הגלגלים באומרו לאופנים להם קורא הגלגל (שם יג) אחר כן באר ענין שלישי באופנים ואמר בהם כי המקום אשר יפנה הראש אחריו ילכו לא יסבו בלכתם (שם יא) והנה הודיע כי תנועת האופנים המוכרחה היא נמשכת אל מקום אשר יפנה הראש אשר אמר כי גם הוא נמשך אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו, אחר כן הוסיף ענין רביעי באופנים ואמר והאופנים מלאים עינים סביב (שם) לארבעת אופניה' ולא זכר זה הענין תחלה, אחר כן אמר באופנים בזאת ההשגה האחרונה בשרם וגביהם וידיהם וכנפיהם ולא זכר לאופנים התחלה לא בשר ולא ידים ולא בנפי' אלא גופות בלבד ואמר באחרונה כי בעלי בשר הם וידים וכנפים אך לא זכר להם צורה בשום ענין, ובאר אחר כן בזאת ההשגה השנית כי כל אופן סמוך לכרוב ואמר אופן אחד אצל הכרוב האחד ואופן אחד אצל הכרוב האחד (שם ט) אחר כן באר כי אלה ארבע חיות היא החיה אחת מפני דבוק קצתם לקצתם ואמר היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר וכן האופנים קרא שמם אופן אחד

4 זקני הלשון הר"ש קדמוניו הלשון הא"ה יותר נכון לפי הערבי, כי הכוונה בזה הראשונים אשר היו יותר בקיאים.

בארץ ואע"פ שהם ארבעה בעבור דבוק קצתם לקצתם וכי דמות אחד לארבעתן וזה מה שהוסיף לנו לבאר בצורת החיות בזאת ההשגה השנית.

פרק ד

אני צריך להעיר אותך על ענין כוונת יונתן בן עוזיאל ע"ה כי כשראה מה שהודיע באמרו לאופנים להם קורא הגלגל באזני (שם י יג) גזר ואמר כי האופנים הם השמים ותרגם יונתן גלגלא וכל אופנים גלגליא ואין ספק אצלי כי חזק לי זאת הסברא מה שאמר יחזקאל ע"ה באופנים שהם כעין תרשיש וזהו צבע השמי' וכאשר מצא בכתוב וארא החיות והנה אופן אחד בארץ אשר יורה בלי ספק כי האופנים היו בארץ היה הדבר קשה בעיניו לפי הסברא ההיא ועזב סברתו ופירש הארץ כי הוא ששה השמים שהוא כמו ארץ כשנעריכנה למה שלמעלה מן הששה ההיא ותרגום אופן אחד בארץ מלרע לרום שמיא והבין סברתו איך היא והנראה אלי כי הביאתו לזה הפירוש כאלו הוא ע"ה חשב כי גלגל שם ראשון לשמים וכמדומה לי כי אין הדבר כך כי הגלגל נגזר מענין הגלגול כמו וגלגלתיך מן המלעים (ירמיה נא כה) ויגל את האבן (בראשית כט י) ועל כן נאמר וכגלגל לפני סופה (ישעי' יז יג) מפני שהוא מתגלגל ועל כן נקרא עצם הראש גלגולת מפני שהוא נוטה לעיגול ומפני שכל עיגול הוא ממהר להתגלגל נקרא כל דבר עגול גלגל ולזה נקראו השמים גלגלים מפני עגולם ר"ל להיות כדורים ואמרו גלגל הוא שחזיר וכן נקרא (1 העגול אשר יסוב עליו חבל הדלי הנקר' בלשון ערב ב כ ר ה לזה הגלגל ולזה הענין בעצמו ואם כן מה שאמר לאופנים להם קורא הגלגל באזני כדי להודיע תבניתם כי לא נזכר להם תבנית ולא צורה אלא שהם גלגלים ומה שאמר בהם כתרשיש כבר הודיע זה בספור השני ואמר באופני' מראה האופנים כעין תרשיש (יחזקאל י ט) ותרגום יונתן כעין אבן טבא, וכבר ידעת כי בזאת המלה עצמה תרגום אנקלוס כמעשה לבנת הספיר (שמות כד י) ואמר כעיבוד אבן טבא ואין הפרש בין מאמרו כעין אבן תרשיש ובין מאמרו כמעש' לבנת הספיר והבין זה ואל תתמה בעבור שזכרתי סברת יונתן בן עוזיאל וסברתי אני הפכה כי כן תמצא רוב החכמים גם המפרשים ישנו סברתם בקצת המלות ובענינים רבים מענייני הנביאים כל שכן באלה העמוקות ובכל זאת איני מכריע הדין בשום סברא אלא שים לבך לדעת סברתי כולה כמו שעוררתיך והבין סברתי והאל יודע איזו היא הנכונה.

פרק ה

ממה שאתה צריך להעיר לבך אליו מה שאמר מראות אלהים (יחזקאל א א) ולא אמר מראה במלת יחיד וזה יורה כי היו השגות רבות משתנות במיניהם ר"ל שלש השגת החיות והשגת האופנים והשגת אדם אשר מעל החיות ובכל השגה מהם אמר וארא כי בהשגת החיות אמר וארא והנה רוח סערה באה (שם) ובהשגת האופנים אמר וארא החיות והנה אופן אחד בארץ (שם א טו) ובהשגת האדם אשר למעלה מן החיות אמר וארא כעין חשמל ממראה מתניו ולא החזיר מלת וארא בשום פנים בספור המרכבה אלא בשלשת אלה המקומות ובבר הודיעו חכמי המשנה זה הענין והם עוררונו עליו כי הם אמרו כי שתי השגות הראשונות ר"ל השגת החיות והאופנים בלבד הוא מותר ללמדו וההשגה השלישית חשמל והגלוה אליו מעניינו לא ילמדו ממנו כי אם ראשי פרקי ורבינו הקדוש חשב שהשלש ההשגות כלם נקראות מעשה מרכבה ואין מלמדין מהן אלא ראשי פרקים וזה מאמרם בענין ההוא

1 העגול וגו' הר"ש הגלגלים הקטנים של עץ והגדולים הר"ש אינה מבוארת לפי הערבי.

עד היכן מעשה מרכבה ([1] ר' מאיר אומר עד וארא בתראה ר' יצחק אומר עד חשמל מעד וארא ועד חשמל מגמרינן אגמורי מכאן ואילך מוסרין לו ראשי פרקים איכא דאמרי מעד וארא עד חשמל מסרינן ראשי פרקים מכאן ואילך אם היה חכם ומבין מדעתו אין ואם לא לא, והנה התבאר לך מדבריהם שהם השגות משונות והסימן עליהם וארא, וארא, וארא, כי הם מעלות וכי ההשגה האחרונה מהם היא שנאמר בה וארא כעין חשמל ר"ל צורת האיש הנחלק אשר נאמר בו ממרא' מתניו ולמטה וממראה מתניו ולמעלה (שם) והיא סוף ההשגות והעליונה מהם והמחלוקת בין החכמי' אם הוא מותר לרמוז בו ר"ל למסור ראשי פרקים או אינו מותר בשום פנים לרמוז בלמוד זאת ההשגה השלישי' ואפילו בראשי פרקים אבל מי שהוא חכם ומבין מדעתו יבין וכן מחלוקת בין החכמים בשני ההשגות הראשונות' ר"ל החיות' והאופנים אם הוא מותר ללמד העניינים ההם בביאור או אינו מותר אלא ברמיזה וחידות וראשי פרקים וצריך שתתעורר על סדר אלה ההשגות כי הקדים זכרון השגת החיות כי הם קדימים בתפארת מעלתם כמו שזכר כי רוח החיה באופנים ובזולת זה גם כן ואחרי האופנים ההשגה השלישית אשר היא המעלה העליונה מן החיות כמו שהתבאר כי שתי ההשגות נקדמות במדע בהכרח להשגה השלישית ושתיהם יורו על השלישית.

פרק ו

דע כי זה הענין הגדול העצום אשר החל יחזקאל להודיענו מענין המרכבה בתנועת הנבואה אשר הניעתהו להודיע הוא הענין בעצמו אשר הודיענו ישעי' ע"ה בדרך כלל שאינו צריך לפרט הוא מה שאמר וארא את ה' יושב על כסא רם ונשא ושוליו מלאים את ההיכל שרפים עומדים ממעל לו שש כנפים (ישעיה ו ב) וכבר בארו לנו החכמים ז"ל כל זה והם העירונו על זה הענין ואמרו כי ההשגה אשר השיג יחזקאל היא אשר השיג ישעיה הנביא הביאו על זה משל לשני אנשים אשר ראו המלך בהיותו במרכבתו האחד מהם היה בן עיר והשני בן כפר ואשר היה בן עיר מפני שהיה יודע כי כל אנשי עירו יודעים משפט המלך ברכבו לא פירש ענין מרכבתו אלא שאמר ראיתי את המלך בלבד והאחר מפני שהיה רוצה להודיע לשוכני הכפרים משפט המלך שלא ידעו אותו פירש להם ענין מרכבתו והיליו והעומדים לפניו ועושי שליחותו ובזה השיעור שאמרו יש בו תועלות גדולות מאד והוא מה שאמרו בהגיגה אשר ראה יחזקאל ראה ישעיה, ישעיה דומה לבן כרך שראה את המלך ויחזקאל דומה לבן כפר שראה את המלך וזה המאמר יתכן בו לסבור בו על ([1] אמרו מה שזכרתי תחלה כי ישעיה לא היו אנשי דורו צריכין לבאר להם זה הפתרון אבל הספיק לו לומר וראיתי את ה' (שם) ובני הגולה היו צריכין לזה הפירוש ואפשר כי האומר זה היה יודע כי ישעי' היה יותר שלם מיחזקאל וכי זאת ההשגה אשר נבעת יחזקא' בה וחרד היתה אצל ישעיה ידועה דעת שאין צריך להגידו מפני שהוא ידוע לשלמים.

פרק ז

מכלל מה שתצטרך לחקור עליו טעם כתיבת ענין המרכבה בשנה אשר נראתה בה ובחדש וביום ([1] ובמקו' וזה מה שיצטרך לבקש לו ענין ואל תחשוב שאין לו ענין ומזה שתצטרך לדעת והוא מפתה בכל מה שאמר נפתחו השמים וגו' (יחזקאל א א) וזה רב מאד בדברי הנביאים ר"ל זכרון המליצה בענין הפתיחה ובפתיחת השערים

[1] ר' מאיר הר"ש רבי וגם בנוסחאות שלנו רבי אבל בנוסחאות הערבית ג"כ כתיב ר' מאיר וזה היא נוסחא אמתית, ובזה מתורץ קושית שם טיב.

נאמר כגון פתחו שערים (ישעיה כו ב) ודלתי שמים פתח (תהלי' עח כג) ושאו פתחי עולם שם כד ז) פתחו לי שערי צדק (שם ק"ח יט) וכהנה רבות, וממה שתצטרך לחבין כי כל הספור אע"פ שהוא במראה הנבואה בלי ספק כמו שנאמר והתי עליו שם יד ה' (יחזקאל ח ג) אך אם כל זה השתנה ספור זה הענין שנוי גדול מאד כי בזכרו החיות אמר דמות ארבע חיות ולא אמר ארבע חיות בלבד וכן אמר כמראה ספיר דמות כסא וכן אמר ודמות על ראשי החיה רקיע וכן אמר דמות כמראה אדם וכל זה אמר דמות אך האופני' לא אמר בהם דמות אופן ולא דמות אופנים אלא אמר במאמר מוחלט כי יש להם צורה מצויה על פי מה שהוא עליו ואל יטעה אותך מה שאמר דמות אחד לארבעתן אינו נכלל בזה המאמר ולא בזה הענין הנרמז אליו ובא בחשגה האחרונה בסוף הענין וביאר אותו וזכר הרקיע במאמר מוחלט מפני שהתחיל לזכרו ולבאר חלקיו ואמר וארא והנה על הרקיע אשר על ראש הכרובים כאבן ספיר כמראה דמות כסא נראה עליהם הנה אמר במאמר מוחלט רקיע ולא אמר דמות רקיע כמו שהיה בהתחברו לראשי דמות החיות אך בכסא אמר דמות כסא נראה עליהם והוא ראיה כי השגת הרקיע קודמת תחלה ואחר כך נראה עליו דמות כסא ושים לבך אליו, וממה שאתה צריך לחבין כי אמר בחשגה הראשונה כי החיות בעלי כנפים וידי אדם יחד ובזאת ההשגה השנית אשר בארנו בה כי החיות הם כרובים השיג בתחלה כנפיהם בלבד ואחר כן נבראו לו ידי אדם בהשגתו אמר ויראֶ לכרובים תבנית יד אדם תחת בנפיהם (שם ח), ומה שאמר תבנית הוא דמות וכי זה היה תחת כנפיהם והבין זה והתבונן איך באר האופנים לעומתם אע"פ שלא זכרם בצורה אמר כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגש' כן מראה הנגה סביב הוא מראה דמות כבוד ה' (שם יא כח) ([2] מהות הקשת ואמתתה ידוע וזה תכלית מה שיוכל להיות מהפלגת הדמיון וכל זה בלי ספק היה בכח הנבואה והבין זה, וממה שאתה צריך לשום אליו לב אשר חלק דמות אדם אשר על הכסא מה שלמעלה כמראה חשמל ומה שלמטה כמראה אש ואת מלת חשמל אמרו כי היא מורכבת משני עניניי' חש מל ר"ל המהירו' והוא פירוש חש והכריחה הוא פירוש מל והכוונה חבור שני עניינים זה הפך זה בהתבונן שני הצדדים מלמעלה ומטה על דרך הדמיון וכבר העירו אותנו פעם אחרת ואמרו שהוא נגזר מן הדבור והשתיקה אמרו פעמים חשות ופעמים ממללות וגזרו השתיקה מן ההשיתי מעולם (ישעיה מב יד) להעיד על שני העניינים בדבור בלי קול ואין ספק מה שאמרו פעמים חשות ופעמים ממללות אינו אלא על דרך נברא ועתה ראה איך באר לנו כי זה דמות אדם שעל הכסא המחולק אינו דמיון אל הבורא יתברך מכל המרכבה אלא הוא דמיון לדבר נברא כמו שאמר הנביא הוא מראה דמות כבוד ה' (יחזקאל א כח) ואין כבוד ה' אלא נברא כמו שבארנו פעמים רבות בכל דבר נמשל ואין כל אלה ההשגו' כולם אלא כבוד ה' ר"ל המרכבה לא הרוכב כי לא ימשילו הבורא לדבר והבין זה, והנה נתננו לך בזה הפרק מראשי פרקים דברים אשר אם תקבץ אותם ([3] יתקבץ לך מהם כללים מועילים בזה הענין וכשתתבונן מה שאמרנו בפרקי זה הספר ועד הפרק הזה יתבאר לך מזה הענין רובו או כולו לבד מפרטים מועטים והחזות הדבור שהוא נעלם עניינים ואולי ברוב התבוננות יגלה לך ולא יפלא ממך כל דבר ואל יעלה בלבבך ואל תקוה לשמוע ממני אחרי זה הפרק אפילו מלה אחת בזה הענין לא בביאור ולא ברמיזה כי כבר נאמר בזה מה שאיפשר לאמרו ודחקתי נפשי מאד ועתה אתחיל בעניינים אחרים משאר העניינים אשר ארצה לזכור בזה הספר.

---

[2] מהות בערבי ומאהיכהא, ר"ש לא תרגם מלה זאת, השם שיב כתב שצריך היה לתרגם אבל א"ח תרגם זה כראוי לפי הערבי.

[3] יתקבץ בערבי אדא צממת וכן הוא ברוב כ"י, וכן תרגום סלקיירא, ולזה גם דעתי נוטה אבל הר"ש תרגם לפי נוסח הערבי שהיה לפניו תממית, שאם תשלים.

פרק ח

כל הגופים הנפסדים לא ישוגם ההפסד אלא מצד החומר אשר להם בלבד לא מצד הצורה ובבחינתו עצם הצורה ולא ישוגנה הפסד אבל היא קיימת הלא תראה כל צורה מינית היא תמידה וקיימת ואולם ישוג ההפסד לצורה במקרה ר"ל מפני שהיא דבקה בחומר וטבע החומר ואמתתו שהוא לעולם לא יסור מהיות דבק עם האפס ועל כן לא תתקיים בו צורה אלא יפשוט צורה ולבש אחרת ומה נמרצו אמרי שלמה בהכמתו בהמשילו החומר לאשת איש זונה כי לא ימצא חומר אלא עם צורה בשום פנים אם כן היא אשת איש תמיד ולא תמצא פנויה ואע"פ שהיא אשת איש לא תחדל לבקש איש אחר להחליף בו בעלה ותשיאהו בכל ענין ובכל צד עד שישוג ממנה מה שהשיג בעלה, וכן ענין החומר כי אי זו צורה שיהיה בו החומר ההוא היא תבינהו לקבל צורה אחרת ולא יחדל בכל תנועה לפשוט זאת הצורה הנמצאת ולהמציא אחרת וכן אחרי מציאו' הצורה אחרת, והנה התבאר כי כל הפסד או איבוד או חסרון אלא מפני החומר וביאור זה בענין האדם על דרך משל כי שינוי בריאת צורתו ויציאת איבריו מכח הטבע וכן חולשת פעולותיו כולם או בטולם או השתבשותם אין הפרש בין שיהיה כל זה בעיקר הבריאה או מתחדש עליו כי הכל הוא נמשך אחרי החומר אשר לו הנפסד ולא אחרי צורתו וכן כל דבר חי לא ימות ויחלה אלא מפני החומר אשר לו לא מפני צורתו וכל עונות האדם וחטאתיו כלם הם נמשכות אחרי החומר אשר לו לא אחרי צורתו אבל מדותיו החמודות ושובותיו הם נמשכות אחרי צורתו, והמשל על זה כי השגת האדם לבוראו בהשכיל כל מושכל והיותו כובש רסן תאותו וכעסו ומחשבותיו במה שראוי להגביר ומה שראוי להרחיק כל זה הוא נמשך אחרי צורתו אבל מאכלו ומשקהו ומשגלו ותאותו לכל זה וכן כעסו וכל מדה מגונה אשר תמצא בו הכל הוא נמשך אחרי החומר אשר לו וכאשר התבאר כי הדבר כן והיה איפשר בחיות החכמה האלוהית למצוא חומר בלי צורה ולא למצוא צורה מאלה הצורות בלי ספק חומר והתחייב להיות קשורה זאת בכח האנושי' הנכבדת מאד אשר בארנו כי הוא צלם אלהים ודמותו בזה החומר אשר מן [1] העפר העכור האפל הגורם לו כל חסרון והפסד ונותן לצורה האנושית יכולת על החומר ([2] ומכאן נמשלת ודין ושלטון כדי שתכניעהו ולכבוש המעוררים אשר בו ולהישיבו למבחר מה שיתכן ומפני זה כחלקו מעלות בני אדם מהאנשים אשר כל מאורם תמיד לבקש הדבר הנכבד והחיים התמידים כפי חיוב צורתם הנכבדת לא יחשבו כי אם להשכיל המושכלות ולהשיג הריעות הנכונות בכל דבר ולהתאחד בשכל האלוהי הנאצל עליהם אשר ממנה נמצאה הצורה החיא וכשימשכו אותם מעוררי החומר לטנופם וחרפתם הגלויה יראג האדם מפני הדבר שנכשל בו ויבוש ויכלם מן הנגע אשר נוגע בו ויפצר להמעיט מן החרפה החיא בכל מאודו ולהשמר ממנה בכל פנים כמו איש אשר קצף עליו המלך וצותו לסבול הזבל והצואה ממקום למקום כדי להכזותו בעיני כל רואיו ולעשות לו קלון והאיש ההוא יפצר בכל מאודו להסתיר הבושה ההיא והוא כיסה קלון ואיפשר שיוליך עמו מעט מעט למקום קרוב כדי שלא ילכלך ידיו ובגדיו ולא יראהו איש כן מעשה בני חורין והאצילים אבל העבד ישמח בזה ויראה כי לא הכריחוהו בזה לעשות יגיעה גדולה וילבלך כל גופו ויטנף ידיו פניו וגופו לעיני כל רואיו והוא שוחק וסופק כפיו וכן ענייני כני אדם כי יש אנשים כמו שאמרנו כל כחות החומר אצלם חרפה ומום וחסרון דבקים בהם בהכרח וכל שכן אבר המשוש שהוא חרפה עליונו כמו שזכר ארס טו' אשר בו נתאוה לאכול ולשתות ולהתחבר עם הנשים ויצטרך המשכיל להמעיט מכל זה כפי יכלתו ולהסתיר ממנו ולדאוג ממנו על המעשה ההוא ושלא יגבל פיהו בזכרו ואל יהי

[1] העפר העכור בערבי אלכדרה המלה הזאת לא תרגם ר"ש כלל.

[2] ומכאן נמשלת בערבי וחכמא ר"ש לא תרגם כלל זאת המלה.

מורגיל בחברת אלה הדברים וצריך שיהיה מושל על כל אלה הכחות ומקצר מהם כפי יכלתו וכפי מאודו ולא בדבר מהם אלא במה שיהיה צורך מוכרח אליו וישים תכלית האדם מצד היותו אדם ר"ל להשכיל המושכלות בלבד ויבחר מהם הנכבד והנבחר והוא ידיעת הבורא ומלאכיו ושאר פעולותיו כפי היכולת ואלה האנשים רואי פני אלהים תמיד לא ימושו מלפניו והם אשר נאמר בהם אלהים אתם ובני עליון כלכם (תהלי' פב ו) וזה הוא המבוקש מן האדם וזאת היא תכליתו כלומר זאת היתה הכוונה בבריאתו אבל האחרים אשר לא יראו פני האל עדת הפתאים הם הפך מאלה בטלו כל מחשב והשכל כל מושכל ושמו תכליתם בבח המשוש אשר היא חרפתנו הגדולה ואין להם מחשבה ולא השכל אלא במאכל ובמשגל בלבד כמו שנזכר באלה האמללים ברוב פריצות מאכל ובמשגל ובמשקה אמר וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו (ישעי' כח ז) ואמר כי כל שולחנות מלאו קיא צואה בלי מקום (שם ח) ואמר ונשים משלו בו (שם ג יב) הפך מהמבוקש בתחילת היצירה ואל אישך תשוקתך (ב־אשית ג טז) וספר רוב האותם ואמר ואיש אל אשת רעהו יצהלו (ירמיה ה ח) ואמר כי כלם מנאפים (שם ט) ואלה העניניי זכר שלמה במשלי להזהיר מהזונות והשתייה המשכרת כי בשני אלה היא פריצות הרחוקים מהבורא, ונאמר כי לא לה' חמה (שם ה י) שלח מעל פני ויצאו (שם טז א) ומה שאמר אשת חיל מי יכצא (משלי לא א) המשל כלו מבואר כי כשיזדמן לאדם מחמד טוב בלי שיפסיד סדר הגוף הוא מתת אלהים ועל דרך כלל כי התומר הנאות הוא נקל להכניעו כמו שזכרו ואם לא נאות לא יקשה על המרגיל נפשו לתקנו ולהניעו ועל כן ייסר שלמה בכל אלה המוסרים הוא וזולתו [3] וציווי התורה ואיסוריה אינם אלא להכניע כחות זה התומר וצריך כל הבוחר להיות איש אמת לא בהמה בדמיון אדם לשום כל מאודו לחסר כל כחות זה התומר ממאכל ומשתה ומשגל וכעס ושאר המדות הבאות מן התאוה והכעס ויבוש מהם וישים להם מעלות בנפשו כי מי שלא יתכן לעמוד זולתו כגון המאכל והמשקה יספיק ממנו בפועל ולפי צורך המזון לא לפי התענוג וימעט לדבר ולהתחבר עם חברים רעים כמו שידעת שהיו החכמים מואסים לאכול סעודה שאינה של מצוה וכי החסידים כמו פנחס בן יאיר לא אכל מעולם אצל אדם והשתדל רבינו הקדוש להביאו לאכול עמו ולא רצה ודין המשקה כדין המאכל צריך להיות כשיעור אבל החברה על היין המשכר יהיה בעיבך חרפה גדולה כאלו התחברו אנשים חשופי ערוה להפנות ביום בבית אחד וביאור זה כי כשיפגה אדם ויבדוק נקביו הוא צורך מוכרח אין יכולת באדם למנעו והשכרות היא פועל רשע ברצונו ורוע גלוי הערוה ידוע לא מושכל בלבד ומספיר השכל והגוף וצריך [4] להרחיקו מן השכל ועל כן מי שיבחר להיות אדם הוא צריך להרחיק זה ושלא ירבה בו דברים ואינו צריך לזכור בו יותר ממה שזכרתי בפירוש אבות ממה שבא בתורתנו החכמה והטהורה מרוע ענין ההוא ואיסור זכרו ושלא יגבל הפה בו בשום פנים וידעת מה שנאמ' כי אלישע ע"ה לא נקרא קדוש אלא מפני שהיה מרחיק המחשבה מלבו עד אשר לא ראה קרי וידעת מה שאמרו ויעקב לא יצא ממנו שכבת זרע קודם ראובן וכל אלה דברים מקובלים באומתנו כדי ללמדם תיקון מדות האדם גם ידעת מה שאמרו הרהורי עבירה קשים מעבירה ויש לי בזה הענין פירוש מופלא מאד כי האדם כשיעשה העבירה לא חטא בעשיו' העביר' אלא מצד המקרים הנולדים מן התומר שלו כמו שביארתי ר"ל כי חמאו יבא מכחות הבהמית אבל המחשבה היא מכחות האדם הנמשכות אחר צורתו וכשיעורר מחשבתו למעשה העבירה כבר חמא במבחר כחותיו ואין עון על מי שיעבוד עבד כסיל כמו שיעבוד בן חורין נכבד כי זאת הצורה האנושית וכל כחותיה הבאים ממנה אין ראוי

[3] וציווי התורה ואיסוריה כצ"ל לפי הערבי אבל בהר"ש הנדפסים אשר לפני כתב ומזאת התורה ואזהרה הנוסח הזה אינו מובן כלל אבל בכ"י הר"ש מצאתי נ"כ כהעתקת א"ה.

[4] להרחיקו הר"ש מיוחס לשכל וזה אינו מובן כלל ולא לפי הערבי.

להשתמש בה אלא במה שהוא ראוי לו כדי להדבק בעליון לא לרדת להשיג השפל וירעת האסור אשר בא בכתוב בנבלות הפה וזה לא היה הפץ הבורא כאשר אמר מי שם פה לאדם (שמות ד יא) ואמר ה' אלהים נתן לי לשון למודים (ישעיה נ ד) ואין צריך להשתמש בזאת המתנה הטובה אשר נתנה לנו לכה השליחות לחלל אותה במעשים הגרועים מאד ובחרפה גמורה עד אשר נאמר כל מה שיאמרו הגוים הסכלים בני זמה בשיריהם [6] ועניניהם אשר יאותו להם לא במו שנאמר בם ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות יט ו) וכל מי שיעביד מחשבתו או ישתמש בדבורו בענין מעניני כה המישוש שהוא חרפה לנו עד אשר יחשוב במשתה או במשגל יותר ממה שצריך אליו או יאמר בהם שירים כבר חלל טובת הבורא אשר גמלהו בה ונעזר בה לחטוא אל המטיב לו ולעבור על רצונו ויהיה כמו שנאמר בהם וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל (הושע ב י) ויש לי טעם למה נקרא לשונינו זה לשון קדש ואל תחשוב כי זה היה לרוב גאותנו או טעותינו אבל הוא בדין כי זאת הלשון היא קדושה לא תמצא בה שם אמיתי למשגל ולבעילה אך יזכרו אותו בשמות מושאלות סמוכות ובדמיונו' והיתה הכוונה בזה כי אלה העניינים אין צריך לזכרם כל שכן כדי שיושם להם שמות קבועים אבל הם דברים צריך להחריש מהם וכשיכריח הצורך לזכרם יסבבו פני הדבר בכינויים ממלות אחרות נעלמות וכמו כן כשיכריח הצורך לעשותם נתעלם ותסתר בתכלית יכלתינו אך אבר האנשים נקרא גיד והוא שם על צד דמיון נגזר ממלת וגיד ברזל ערפך (ישעי' פח ד) והוא לקוח ממנו וקראו אותו שפכה מפעולתו שהוא שופך ואבר האשה נקרא קבתה וקבה היא שם הבטן אבל רחם הוא שם האבר בבני מעים אשר שם יעשה העובר והדבר היוצא מן האדם כשיפגה נקרא צואה גזור מן יצא ושם השתן מי רגלים ושם הטפה שכבת זרע ועצם הפעל שהוא מחייב הזרע אין לו שם כלל אבל ישימו לו כנוי ישכב או יבעל או יקח או יגלה הערוה זה בלבד אבל שם אמתי קבוע אין לו, ואל ישעה אותך שגל ותחשוב כי זה הפעולה לא כן הדבר כי שגל שם האשה המזומנת למשכב האיש כמו שאמר נצבה שגל לימינך (תהלי' מה י) ואומר ישגלנה על פי שנכתב ופרוש ויקחו אותה לפלגש לפי זה הענין וכבר יצאנו ברוב זה הפרק מענין הספר לעניני המדות והדת אבל אע"פ שאינם מענין הספר קשר הדברים מביא לזה.

פרק ט

החומר הוא מסך הגדול לבל נשיג השכל הנבדל כפי מה שהוא עליו ואפילו אלו היה חומר נכבד וזך ר"ל אפילו יהיה חומר הגלגלים כל שכן זה החומר העכור השפל אשר יש בנו והוא הגוף ועל כן אשר ישתדל שכלנו להשיג הבורא או להשיג אחד מן הכחות המשביליות ימצא המסך הגדול מבדיל ביננו לבינם ולזה נרמז בכל ספרי הנביאי' כי אנחנו נעלמי' מהשיג הבורא והוא נעלם ממנו בענין או בחשך או בערפל או בעבים וכדומה לזה מפני שאנחנו מקצרים בהשיגתו בעבור החומר וזאת היא הכוונה באמרו ענן וערפל סביביו (תהלי' צז ב) יאמר כי המונע הוא מפני עכירות עצמנו לא שיש לבורא יתברך גוף אשר יקיפהו ערפל או עב או ענן וימנע מראותו על פי מה שיורה פשט המלות וכבר החזירו זה המשל באמרם ישת חשך סתרו (שם יח יב) וכן גלוי שכינתו בעב הענן וחשך וערפל וכל זה להבין ממנו מה שאמרנו כי כל מה שישגג במראה הנבואה אינו אלא משל לענין ידוע וזה המעמד הגדול אע"פ שהיה גדול מכל מראה נבואה ויצא מהשגת כל סברא לא היה זה ללא ענין ר"ל גלוי שכינתו בעב הענן כי אם לעורר שהשגת אמתתו מנועה לנו מפני החומר המחשיך המקיף אותנו ולא יקיף אותו כי הוא אינו גוף וידוע הוא בכל האומות כי יום מעמד הר סיני היה יום ענן וערפל ומעט גשם כמו שאמר ה'

[6] ועניניהם הר"ש ודבריהם שניהם שוו בהעתקתם כי בערבי אכבר והעתקתו וספוריהם.

בצאתך משעיר בצעדך משדי אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים (שופטים ה ד) ותהיה כמו כן הכוונה באמרו חשך ענן וערפל לא שיקיף אותו כי אין חשך לפניו אלא (1 אור בהיר כאשר אמר במשלי הנבואה והארץ האירה מכבודו (יחזקאל מג ב).

פרק י

אלה המדברים כמו שהודעתיך לא יעלה בלבם אפיסה כי אם האפיסה המוחלטת אבל אפיסת הקנויות כולם לא יחשבו אותם אפיסה ויחשבו כי כל אפיסה וקנייה דינם כדין שני הפכים בעורון והראות והמות והחיים וכי זה אצלם במעלת החום והקור ועל כן יאמרו במאמר מוחלט כי האפיסה אינה צריכה לפועל אבל הפעל הוא המצטרך לפועל על כל פנים וזה אמת על ענין ידוע ואע"פ שאמרו כי האפיסה לא תצטרך לפועל יאמרו על עקריהם כי האל יעור פקחים וישתיק ויחריש וישקיט המתנועע כי זאת האפיסה לדעתם ישלח ענייניים מצואים ונצטרך להודיע סברתנו אנחנו בזה כפי מה שיחייב עיון הפילוסופי והיא כבר ידעת כי מסיר המונע הוא המונע מצד אחד כמו שהמסיר את העמוד מתחת הקורה ונפלה בטבע כבדותה על כן נאמר כי מסיר העמוד הוא אשר הניע הקורה וכבר נזכר זה בספר השמע ועל זה הדרך נאמר כי מי שהסיר שום קנייה כבר פעל האפיסה החיא ואע"פ שהאפיסה אינה דבר נמצאת כי כמו שנאמר במי שיכבה הנר בלילה כי הוא גורם החשך כן נאמר במי שהשחית העין כי הוא גרם העורון אע"פ שהחשך והעורון אפיסות ואינן מפעולות פועל וכפי זאת הסברא תבין מה שאמר ישעיה יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע כי החשך והרע הם אפיסות והתבונן למה לא אמר עושה חשך ועושה רע מפני שאינם דברים מצואים כדי שיהיה החפץ תלוי בהם אבל נאמר עליהם בורא כי טלת בורא היא הלויה באפיסה בלשון העברי כמו שנאמר בראשית ברא אלהים (בראשית א א) וזה הוא מענין האפיס' והצד אשר בו יתיחס האפס לפעולת הפועל הוא הצד אשר זכרנו ועל זה הענין תבין מה שאמר מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור (שמות ד יא) ויתכן לסבור סברא בזה אחרת שנאמ' מי ברא האדם מדבר או חסר הדבור ופירושו להמציא הזכר בלי מקבל הקנייה ההיא או זו קנייה שתהיה כי הממציא הזכר בלי מקבל שום קנייה מן הקניות נאמר בו כי הוא פועל האפיסה ההיא כמו שיאמר במי שיוכל להציל איש מן המות ולא יצילהו יאמרו כי הוא הרגו והנה התבאר לך כי על שום סברא לא יתלה פועל הפועל באפיסה בשום פנים אבל יאמרו כי יפעל האפיסת במקרה כמו שביארנו אבל מה שיפעל הפועל בעצמו הוא דבר נמצא בהכרח אי זה פעל שיהיה ואולם הוא נתלה הפעל ההוא בנמצא ואחרי זאת ההצעה נזכיר מה שנתבאר במופת כי הרעות נקראו רעות כשנעריכם לדבר אחר וכי כל מה שהוא רע בחוק הנמצא מן הנמצאים הרע ההוא הוא אפיסת הדבר ההוא ואפיסת ענין נכון מעניניו ועל כן יאמרו במאמר מוחלט זאת הגזירה כי כל הרעות ההם אפיסות והמשל בזה הענין האדם כי מותו הוא דבר רע וחוא אפיסה וכל חלין או עניותו או לכל הרעות שהם בחקו כלם אפיסת כחות קנייות וכשתדקדק פרטי אלה הגזירי' הכלליות תמצא כי לא ישקרו אלא למי שלא יבדיל בין האפיס' והקנייה וכן שני הפכים או מי שלא ידע טבע הענינים כולם כמו שלא ידע כי בריאות גוף האדם על דרך כלל הוא יושר המומסך בארבע יסודות הגוף וכי זה מעניני הנלוה לדבר אחר וכי אפיסת הערך ההוא הוא החלי על דרך כלל והמות אפיסת הצורה בחיק כל חי וכן כל נפסד משאר הנמצאים אין הפסדו אלא אפיסת צורתו ואחרי אלה ההקדמות יודע באמת כי הבור' יתברך לא יאמרו עליו במאמר מוחלט כי הוא עושה רע בעצמו ר"ל שהוא יתבונן

1 אור בהיר זה לפי הערבי לא כהר"ש הגדול החזק.

כוונה ראשונה לעשות רע כי זה לא יתקיים אבל כל פעולותיו טוב ברור כי לא יפעל אלא המציאות וכל מציאות טובה והרעות כולם אפיסות ולא יתלה בהם פעל אלא מן הצד אשר בארנו בהיותו ממציא ההומר על זה הטבע שהוא עליו והוא דבוקו והתמדתו עם האפס תמיד כמו שנודע ועל כן הוא סבה לכל הפסד וכל רע על כן כל מי שלא המציא בו הבורא זה החומר אינו נפסד ולא ידבקו בו מן הרעות אם כן אמתת פועל האל כולה טוב מפני שהיא מציאות ועל כן אמרה התורה אשר האירה מהשבי עולם וירא אלהי׳ את כל אשר עשה והנה טוב מאד (בראשית א לא) אפילו מציאות זה החומר השפל לפי מה שהוא עליו מעניין היותו דבק עם האפס המחייב למות ולכל הרעות הכל הוא טוב להתמדת ההוייה וקיום המציאות בחתחלפות המקרי׳ בו ועל כן פירש ר׳ מאיר והנה טוב מאד והנה טוב מות לזה העניין אשר עוררנו עליו וזכור מה שאמרתי בזה הפרק ובין אותו ויתבאר לך כל מה שאמרו הנביאי׳ והחכמי׳ כי כל הטוב הוא מפעל הבורא ואמרו בבראשית רבה אין דבר רע יורד מלמעלה.

פרק יא

אלה התלאות העצומות הבאות על בני אדם כפי צרכיהם ותאוותם וסברותם ואמונתם כולם באות מן האפיסה כי כולם באות מכח הסכלות והסכלות היא אפיסת החכמה כאשר העור בעבור אפיסת ראותו יכשל בכל מקום ויפצע מפני שאין לו מי שיורהו הדרך כי כחות בני אדם כל איש מהם לפי סכלותו יפעל בנפשו ובזולתו רעות גדולות בחוק אישי המין ואלו יחיה לו מידיעת אשר ערכו לנגד הצורה האנושית כערך כח הראות אל העין היה נדחה הנזק כולו ומזולתו כי בדעת האמת תסתלק האיבה והשנאה ויתבטל נזק בני אדם קצתם מקצתם וכבר הבטיח בזה לעתיד ואמר וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ופרה ודוב תרעינה ושעשע ינוק וגו׳ (ישעי׳ יא ו) ונתן בכל זה טעם ואמר כי הסבה בסור האיבה וההתגברו׳ והנזק היא ידיעת בני אדם אמתת הבורא כאשר אמר לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה׳ כמים לים מכסים (שם יא ט).

פרק יב

דע כי יעלה על לב ההמון כי רעות העולם יותר מן הטובות עד אשר ברוב שירי האומות וחרוזיהם יביאו זה העניין ויאמרו כי זה הפלא ופלא שימצא בזמן טוב אבל רעותינו רבות וקיומות ואין זה הטעות בלבד אלא במי שיחשוב כי הוא יודע חכמה ויש לישמעאלים הנקרא יחי׳ה ספר ידוע וקרא שמו ספר התכונות וכלל בו מתעתועיו וסכלותו רעות גדולות ומכללם ענין אחד שאמר הרע הנמצא בעולם הזה הוא יותר מן הטוב וכשתעריך מנוחת האדם ותעניגיו בזמן מנוחתו אל כח שיעכור עליו מן הדאגות והמכאוב׳ הקשות והפגעים והחליים והיגונות והמכשולות תראה כי מציאות האדם נקמה ורעה גדולה אשר מצאתהו והחל לבאר כי זאת הסברא אמת בזכרו כל אלה התלאות כדי לעמוד בהם כנגד מי שיאמר מאנשי האמת כי הבורא טוב ומטיב וטובתו ידוע על בני אדם וכי הוא הטוב הברור וכל מה שיביא ממנו טוב אמתי בלי ספק סבת זה הטעות כולו כי זה הכסיל והדומים לו מן ההמון לא יבחן המציאות אלא באדם אחד בלבד ויחשוב כל כסיל כי כל המציאות הוא בשביל עצמו וכי אין שם מציאות אלא הוא בלבד וכשיביאו רצונו הפך רצונו יגזור כי כל המציאות הוא רע ואלו יתבונן האדם במציאות וישכילה ויראה מיעוט חלקו ממנו היה רואה האמת ונודע לו כי אלה התעתועים והתהילים אשר יאמרו בני אדם מרוב תלאות העולם לא יאמרו כי הוא כן בחק המלאכים ולא בחק הגלגלי׳ והכוכבי׳ ולא בחוק היסודות ומה שהורכב מהן מוצא או צמח ולא בחק ממיני החיים גם כן אבל מחשבתו כולה בקצת אישי מין בני אדם ויתמהו על זה האיש האחד אוכל

מאכלים רעים ונעשה מצורע איך מצאהו זה הנגע הגדול וכן יתמהו ממי שירבה הבעילה עד אשר ימצאהו העזרון ותגדל ביניהם זאת התלאה והדומה אליה והמבחן האמתי הוא כל מיני בני אדם הנמצאים כל שכן זולתם ממיני בעלי חיים אין לו ערך ולא מעלה אבל הוא נחשב כאין שנעריכהו לכל המציאות הנוהג כמו שאמר אדם להבל דמה (תהלי׳ קמד ד) אף כי אנוש רמה וכן אדם תולעה (איוב כא) אף שוכני בתי חומר (שם ד יט) הן גוים כמר מדלי (ישעיה מ טו) וכל מה שבא בכתוב בספרי הנביאים מזה הענין הנכבד אשר תועלתו גדולה כשידע האדם ערכו ולא יטעה ולא יחשוב כי כל המציאות בשבילו נבראת בלבד אבל המציאות מפני ערך בוראו כשנעריך אותו לבורא אצלנו אשר מין האדם פחות מכל מה שיש כשנעריכהו אל המציאות העליון ר״ל הגלגלים והכוכבים אבל כשנעריכהו אל המלאכים אין ערך באמת בינו ובינם אבל האדם הוא נכבד בעולם התחתון מכל מה שהורכב מן היסודות ועם כל זה מציאות היא טובה גדולה לו וחסד מן הבורא במה שחלק לו והשלימהו ורוב הרעות הבאות באישיו יבאו מהם ר״ל ממיני בני אדם החסרים יבא להם הרע ומחסרונם נצעק ונשוע ומן הרעות אשר נסבב לנפשותינו ברצוננו נדאב ונכאב ונאמר כי זה מהבור׳ יתברך שמו שאמר בכתוב שחת לו לא בניו מומם (דב׳ים לב ה) וכמו שאמר שלמה אולת אדם תסלף דרכו ועל ה׳ יזעף לבו (משלי יט ג) וביאור זה כי כל רע אשר יבא לאדם נחלק לשלשה חלקים.

החלק הראשון הרע אשר ימצא האדם מצד טבע החוייה והחפסד ר״ל מצד היותו בעל חומר כי בעבור זה ימצאו לבני אדם הפגעים והחלויים ובטול אברים בעיקר הבריאה או שינוי ביסודות כהפסד האויר או אבני אלגביש לקות המאורות וכבר בארנו כי החכמה האלוהית חייבה לבל ימצא החויה אלא בהפסד ולולי זה ההפסד האישי לא תתקיים המציאות המיני, והנה התבאר בביאור החסד והטובה והגמול הטוב על האדם מי שירצה להיות בעל בשר ועצמות ושלא ישיגהו דבר ממשיגי החומר ולא מקרה מאלה המקרים הוא רוצה להחכיר שני הפכים ואינו מרגיש לזה כי הוא רוצה שיהיה פועל לא מקבל ואלו לא יהיה מקבל פועל לא נמצא ויהיה הנמצא ממנו איש לא אישי מין והמאמר בזה שאמר גילינוס במאמר השלישי מספר התועלת אמר אל תשיא נפשך בשוא שתמצא בעולם מדם נדה וטפה דבר חי אשר לא ימות או אשר לא יכאב או אשר תנועתו תמידית או בהיר כשמש, וזה המאמר מגילינוס יעיר על חלק גזרה כללית והגזרה הוא כל מה שיתכן להברא מאי זה חומר שתרצה יברא על תכלית שלימות שיוכל להברא מן החומר ההוא המיני וידבק באישי המין מהחסרון כפי חסרון הומר האיש ההוא ותכלית מה שאפשר להברא מן הדם והטפה ומבחר שלימותו הוא מין האדם כמו שנודע מטבעו כי הוא חי, מדבר, מת, [1]אם כן אי איפשר שלא ימצא זה המין ממיני החזק ותמצא על כל זה כי הרעות הבאות על בני אדם מזה המין מעוטות מאד ולא יהיו אלא בעתים רחוקים תמצא שיש מדינות אשר יש להם כמה אלפי שנים שלא טבעו ולא חרבו ולא נשרפו וכן יולדו כמה אלפי אלפים אנשים בתכלית הבריאות והשלימות אין בהם פגע ולא נגע אלא באחד מאלף ואם יחלוק עליו המתגבר ולא יאמין בזה נאמר לו כי הוא מעט מאד משימציאהו פגע ואינו חלק ממאה ולא אחד מאלף מן הנולדים שלמים בגופם ובבריאותם.

והמין השני מן הרעות מה שיביא על קצת בני אדם מקצתם כמו נזק קצתם לקצתם והתגברות קצתם אל קצתם ואלה הרעות יותר על הראשונות סבותם רבות ידועות והם מאתנו אבל אין לאיש [2]העשוק יכולת לדחותם ולא עצה בהם ועם כל זה המדינה המצואה ממדינות העולם לא תמצא בין אנשי המדינה אלה הרעות מתפשטות ברובה אלא במיעוטם כגון אשר יתנכל לאיש ויהרגנו או יגנב לו

1 אם כן וכו׳ הר״ש ואי אפשר זה המין מבלתי רע שימצא לו ר״ש לא הבין הערבי בראוי

2 העשוק הר״ש לעשות וצ״ל לעשוק.

בלילו אך יהיה זה המין כולל אנשים רבים כשיהיה במלחמות עצומות וגם זה אינו ברוב שוכני ארץ.

והמין השלישי מן הרעות הבאות על האדם ממנו ממה שהוא גורם לנפשו וזה הוא חרוב ואלה הרעות יותר מהמין השני מאד ומאלה הרעות ישועו בני אדם כולם וזה הוא אשר לא ימצא איש שלא יהיה גורם אותם על נפשו אלא מעטים והוא שראוי להאשים מי שבאתהו התלאה מפני שגרם אותה לעצמו כמו שאמר מידך היתה זאת לכם (מלאכי א ט) ועל זה נאמר משחית נפשו הוא יעשנה (משלי ו לב) וכבר ביארנו באלה הרעות כי הם פעל האדם לנפשו כמו שאמי ראה זה לבד מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים (קהלת ז כט), והמחשבות ההם גרמו להם אלה הרעות ועל זה נאמר כי לא יצא מעפר און ומאדמה לא יצמח עמל (איוב ה ו) ובאר כי האדם הוא המסבב אלה הרעות באמרו כי אדם לעמל יולד (שם ה ז) וזה המין הוא דבק עם המדות הגרועות כולם ר׳ל רוב התאוה במאכל ובמשתה ובמשגל ולהשתמש בו יותר מן הראוי או בהפסד סדר מנהגו או בהפסד איכות המזון עד אשר יהיה סבה לכל החליים והפגעים הגופיים והנפשיים אבל מדוי הנפש מרוע הסדר הזה יבא משני דרכים האחד מהם השנוי הבא על הנפש בהכרח מפני השתנות הגוף מצד חיותו כה גופות כמו שאמרו כי מדות הנפש נמשכות אחרי מזג הגוף והדרך השני היות הנפש מרגלת חעניניי שאינם צריכי׳ והשיג קנייה בתשוקתה למה שאין לה צורך בו לא בקיום האיש ולא בקיום המין וזאת התשוקה הוא דבר שאין לו תכלית אך הדברים הצריכים כולם יש להם תכלית והם מוגבלות וההוספה היא בלי תכלית כשתהלה האוהב כדי לחיות כוסותיך מכסף והיותם מזהב יותר טוב ואחרים יעשו אותם מבדולה ואחלטה ואיפשר שיעשו אותם אחרים מאודם ופטדה בכל מה שיתכן מציאו׳ ולא יחדל כסיל מבולבל מן המחשבו׳ להיות דואג ומתאבל בעבור אשר לא יגיע לעשות מה שיעשה זולתו מן התוספות ההם וברובם הוא מביא נפשו בסכנות גדולות כגון שיעבר המים וישרת המלכים ותכליתו מכל זה להשיג התוספות ההם שאינם צריכות אליו וכשימצאוהו תלאות בדרכי׳ ההם אשר ילך בם ישוע ויצעק המם ממה שגזר עליו האל וילון על הזמן ויתמה מרוע מזלו עם הזמן איך לא יעזרהו לקבץ ממון רב ולקנות יין רב להשתכר בו תמיד ולקנות פילגשים רבות משובצות במיני רקמה ואבנים יקרות עד אשר יעוררוהו לבעילה יותר ממה שיש ביכלתו למען יגעם ויתעגג כאלו תכלית המציאות אינו אלא זה התעגוג הגרוע בלבד, עד הנה הגיע טעות המין בני אדם אשר הלאו הבור׳ בזה המציאות אשר המציא על טבע הזה הגורם אלה הרעות העצומות לפי מחשבתם וידאגו בעבור אשר הטבע ההוא לא יעזור כל רודף נבלה להשיג נבלותו כדי שחגיע נפשו הגרוע לתכלית רצונה אשר אין לו תכלית כמו שבארנו, אך החסידים החכמים כבר ידעו חכמת הבורא בזה המציאות והביעו אותו כמו שאמר דוד המלך ע״ה כל ארחות ה׳ חסד ואמת (תהלי׳ כה י) כי האנשים ההם השומרים הטבע מן המציאות ומצות התורה והיודעים תכליתו נודע להם דרך החסד והאמת בכל מה שנברא ועל כן שמו תכלית למה שהיתה הבוונה בהם מצד היותם בני אדם והיא השגת השכל ומפני צרכי הגוף יבקשו צרכיו להם לאכול ובגד ללבוש מבלי לבקש תוספת וזה נקל למצוא ויישיג בקצת השתדלות כשיסתפק אדם בצריך וכל מה שתראה כי יקשה עליו להשיגו הוא מפני התוספות הגדולות ויהיה ההפץ מה שאינו צריך קשה להשיג ויכלו הכחות ויאבדו העניינים בלי השגות צורך ועל כן לא ימצא הצורך, וצריך שנתבונן ההבוונות שניח במציאות כי כל מה שיהיה הדבר יותר צריך לבני אדם הוא מציאותו בזול יותר וכל מה שאינו צריך להם תהיה מציאותו מעוטה והוא יקר מאד כי הדבר הצריך מאד לאדם על דרך משל הוא האויר והמים והמזון, אך צורך האויר יותר מן המים כי אם יהיה האויר נעדר אפילו שעה אחת יאבד האדם אבל המים יתכן לעמוד בלתו יום או יומים, והאויר הוא יותר נמצא ומזומן וצורך האדם אל המים יותר מצורך האדם אל המזון כי אם ישתה ולא יאכל איפשר שיחיה ד׳ או ה׳ ימים בלי מזון ועל כן תמצא המים בכל

מקום יותר מן המזון ויותר בזול אך הבשמי׳ ואבנים יקרות אינו יראה אדם מן השלמי׳ בדעתם ויאמין כי יש צורך גדול אליה׳ אלא לחנאה ולתענוג ויסתפקו בלעדיהם וימלאו מקומם העשבים הטובים אשר יש להם ריח טוב ומיני הטיט, וזה הוא מחסדי הבורא וטובתו אפילו בחק זה האדם החלוש אבל יושר הבורא יתברך והשואתו ביניהם מבואר מאד כי אין בהוייה והפסד הטבעי יהרון לקצתו על קצתו בגון שיתיחד איש משאר מיני החיים בכח מיוחדת בו או באבר נוסף לו על חברו ממינו אך הכחות כולם הטבעיו׳ והנפשיו׳ והחיוניו׳ והאיברי׳ המצואים בזה האיש הם המצואים באיש אחר בעצם ואם יהיה שם חסרון הוא במקר׳ מפני חידוש שאינו בטבע וזה מעט כמו שבארנו אין הפרש כלל בין האנשים הנוהגים על מנהג הטבע אלא מה שהוא ראוי מצד חילוף תבונת החמרים אשר הוא דבר מוכרח לטבע חומר המין ההוא ממה שהיתה הכוונה בו לאיש ואיש אבל אם נמצא איש אחד שיש לו צרורות מור דרור רבות ומשבצות זהב וזה האיש האחר חסר מאלה התוספי׳ אין זה חסם ולא עול ואשר השיג אלה התוספות לא השיג דבר נוסף בכחו ועצמו אבל השיג הבלי שוא או תעתועים וזה האחר אשר חסר תוספת המחיה אינו חסרון כלום לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו (שמ״ת טז יב) זה הרוב בכל זמן ובכל מקום ואל תשים לב לאחר בין רבים כמו שבארנו וכפי שני אלה המבחנים יתבאר לך חסד הבורא על ברואיו בהמציאו הדבר הצריך על סדרו והשואתו בין אישי המין בבריאתם וכפי זה המבחן הנכון נאמר בכתוב כי כל דרכיו משפט (דב״ים לב ד) ואמר דוד כל ארחות ה׳ חסד ואמת (תהל׳ כה טז) כמו שבארנו ואמר דוד טוב ה׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו (שם קמה ט) כי מציאותינו היא הטובה הגדולה במאמר מוחלט כמו שבארנו ובריאת הכח המנהג׳ לבעלי חיים היא מרחמנותו עליהם כמו שבארנו.

פרק יג

מה מאד נבוכים (1 דעות השלמים בבקשתם טעם זה המציאות מה היא ומני מבאר ביטול זאת החקירה מכל צד ואומר כי כל פועל אשר יפעל בכוונה צריך שיהי׳ תכלית לדבר ההוא אשר פעל אשר בגללה פעל אותו וזה מבואר אינו צריך למופת לפי עיון הפיליסופיא וכן היא מבואר כי הדבר אשר יפעל בכוונה הוא מחודש אחרי שלא היה ומפה שהוא מבואר ומוסכם עליו כי הראוי למציאות אשר לא נעדר לעד ולא יהי׳ נעדר אינו צריך לפועל ובבר ביארנו זה ומפני שאינו פעול יתבטלו ממנו חקירו׳ התכלית ועל כן לא יאמר מה הוא טעם מציאות הבורא יתברך מפני שאינו דבר נברא והנה נודע לפי אלה ההקדמות כי התכלית יבוקש לכל מחודש אשר נפעל בסבת התחלת השכל ר״ל לכל מה שיש לו התחלה שבלית יתחייב בהכרח לחקור על סבת התכלית מה היא אבל הדבר שאינו מחודש אין לדרוש לו טעם כמו שזכרנו, ואחרי זאת ההצעה דע כי אין דרך לבקש טעם לכל המציאות לא על דעתנו אנחנו המאמינים בחדוש העולם ולא על דעת ארסטו׳ המאמין בקדמות העולם כי לפי אמונתו בקדמות העולם לא יבוקש תכלית אחרון לחלק מחלקי העולם ולא יתכן לפי דעתנו לומר מה טעם מציאות השמים ולמה היה בזה השיעור ובזה המנין ולא למה היה החומר כך וכך ולא מה פעם מציאות זה המין מבעלי חיים או מן הצמחי׳ כי הכל לדעתו הוא על צד חיוב הנצחי אשר לא סר ולא יסור, ואף על פי שהמדע השכלי חוקר על תכלית כל נמצא טבעית אבל אינה התכלית האחרונה אשר נדבר עליה בזה הפרק כי מבואר הוא במדע הטבעי כי כל נמצא טבעי צריך על כל פנים לתכלית ולטעם וזה הוא סבת התכלית והוא הנכבד מארבע הסבות אשר ברוב המינים וכבר באר ארסטו׳ כי הצמח נברא בעבור בעלי חיים וכן באר

1 דעות השלמים הר״ש נבוכי השלמים אינו נכון לפי הערבי בערבי אדהן ותרגומו דעות וגם מורה המורה כתב שכלי השלמים.

בקצת הנמצאים כי זה בעבור זה ובלבד באיברי בעלי חיים, ודע כי מציאות זה התכלית בדברי הטבעיי הכריח הפילוסופי להאמין בתחלה אחרת זולתי הטבעי והוא אשר יקראהו ארסטו׳ התחלה שכלית או אלוהית ושיפעל זה מפני זה, ודע כי מן הראיות הגדולות על הדוש העולם למי שיודה על האמת והיא מה שימצא עליו המופת בנמצאות הטבעיות כי לכל דבר מהם יש תכלית וכי זה הוו מפני זה וזו ראיה על כוונת מכוון ולא יעלה על הלב כוונה שלא יהא עמה חדוש מחדש, ואשוב לענין הפרק לדבר על התכלית ואומר כבר בארסטו׳ כי בדברים הטבעיים יהיה הפועל והצורה והתכלית אחד במין כי צורת ראובן על דרך משל היא הפועלת לשמעון בנו והדבי אשר עשתה צורה ממינה לחומר שמעון שיהיה בו צורה אנושית וכן הוא לפי דעת ארסטו׳ כל איש מאישי המינים הטבעיים הצריכים להזריע כי שלשת הסבות בהם ממין אחד וכל זה הוא התכלית הראשון אך מציאות התכלית האחרונה לכל מין אמר כל מדבר על הטבע כי אי אפשר זולתה אבל ידיעתה נעלמת מאד וכל שכן תכלית המציאות בכללי, והנראה אלי מדברי ארסטו׳ כי תכלית האחרונ׳ לדעתו באלה המינים הוא התמד׳ ההויה בזה החומר אשר לא יתכן קיום אישיו ושיעשה ממנו תכלית מה שאפשר להעשות ר״ל היותו שלם שיתכן להיות כי הכוונה האחרונה היא להגיע אל השלימות ומבואי הוא כי השלם יותר מכל מה שיתכן למצוא בזה החומר הוא האדם וכי הוא סוף אלה המרכבות והשלם מכולם ואפילו אם יאמרו כי כל הנמצאים אשר למטה מגלגל הלבנה בעבורו היו הוא אמת מזה הצד רצונו לומר בהעשות תנועי המשתנה בסבת ההויה כדי שימצא השלם יותר אשר אפשר להיות ולא יתחייב לארסטו׳ לשאול מה תכלית מציאות האדם לפי דעתו בקדמות כי תכלית הראשונה אצלו לכל איש מחודש השלמות הצורה החיא המינית וכל איש אשר ישלמו בו פעולותיו הראויות מן הצורה החיא כבר נמצאה תכליתו בשלימות הנמזורה והתכלית האחרונה אבל המין הוא קיום זאת הצורה להתמדת ההויה והתפסד עד אשר לא תחסר ההויה (2 אשר יבוקש בה מה שיתכן מן השלימות והיה הענין מבואר כי לפי דעת הקדמות תתבטל הקירת התכלית האחרונ׳ לכל המציאות אמנם לפי אמונתנו ודעתנו בהדוש העולי אחרי האפיסה יעלה על הלב התכלית לכל זה הנמצא וכן יעלה על הלב כי תכלית כל זה הנמצא מציאו׳ מין האדם כי זאת השאלה ראויה רצה לומר בקשת בלבד לעבוד האל וכי כל מה שפעל הבורא פעל בעבור האדם אפילו הגלגלים הם מסובבים לתועלותיו ולהמציא צרכיו וקצת פשטי דברי הנביאים סיועי זאת המחשבה כמו שאמר לא תוהו בראה לשבת יצרה (ישעי׳ מה י) וימתחם כאהל לשבת (שם מ כב) ואם הגלגלים בעבור האדם כל שכן שאר מיני החיות והצמחים, וזאת הדעת כשנדקד׳ אותה כפי מה שיתחייב למשכילי׳ לדקדק הדיעות יתבאר מה שיש בה מן הספקות כי יאמר למי שמאמין בזאת התכלית שהיא מציאות האדם היוכל הבור׳ להמציא האדם מבלי כל אלה התיקונים או לא יתכן להמציא אלא אחרי מציאותם ואם תאמר יתכן וכי הבורא יכול להמציא האדם בלתי שמים על דרך משל יאמרו אם כן מה התועלת באלה הנבראים אשר אינם התכלית אבל הם מפני דבר שאיפשר מציאות הדבר הוא מבלעדי כל אלה ואפילו אם יהיה הכל בשביל האדם ותכלית האדם לעבוד הבורא תהיה שאלה נשארת כי יש לומר לו מה התכלית לבורא שיעבדוהו בני אדם והוא לא יוסיף שלימות אם יעבדוהו כל הבראים וישיגוהו תכלית ההשגה ולא ישיגהו חסרון אם לא יהי זולתו נמצא, ואם יאמר אין זה בעבור שלימותו אבל בעבור שלימותינו והוא זה הטוב לנו הוא שלימותינו תתייצב השאלה בעצמה מה תכלית מציאותינו בזה השלימות וצריך על כל פנים שתהיה התכלית כן רצה האל וכן חייבה חכמתו וזה הוא הנכון, וכן תמצא חכמי ישראל שסדרו בתפלותיהם אתה הבדלת אנוש מראש ותכירתו לעמוד לפניך כי מי יאמר לך מה תפעל ואם יצדק מה יתן לך, והנה ביארנו כי אין שם תכלי׳

2 אשר יבוקש בה וכו׳ זה נכון לפי הערבי ולא כהר״ש שיקוש להמצא בה.

כי אם החפץ הפשוט ואם הדבר כן ואם כפי אמונתנו בחדוש העולי נצטרך לומר שהוא איפשר להמציא העולם הפך זה המציאות סבותיו ומסבביו דבה גדולה במציאות כל נמצא זולתי האדם מפני כי הוא נמצא לאין הכלית כלל כי התכלי' האחת שהיתה הכוונה והוא האדם יתכן מציאותו בלעדי כל אלה ועל כן הסברה הנכונה אצלי לפי אמונת התורה ונאותו לדעות העיון שלא נאמין בכל הנמצאים ושלא נאמר כי הם מפני מציאו' האדם אבל יהיו שאר הנמצאים כולם עשויים לעצמם לא בגלל דבר אחר ותתכפ' בקשת התכלית בכל מיני הנמצאים ואפילו לפי אמונתנו בחדוש העול' כי נאמר כל הפציי העולם המציאם ברצונו מהם אשר הכוונה לעצמם ומהם בגלל דבר אחר ואחר ההוא הוא כוונת בריאתו לעצמו וכמו שרצה שיהיה מין האדם נמצא כן רצה שיהיו אלה הגלגלים וכוכביהם נמצאים וכן רצה שיהיו המלאכים מציאים וכל נמצא היתה הכוונה בו לעצם המציאות ההיא ומה שלא יתכן מציאותו אלא אחרי הקדמ' דבר יהיה נמצא הדבר ההוא תחלה כהקדמת ההרגש לדבור וכבר נאמרה זאת הדעת בספרי הנבואה כל פעל ה' למענהו (משלי טז ד) יהיה זה הכנוי חוזר אל הפועל ויהיה פרושו למען כבודו וחפצו, וכבר בארנו כי עצמו הוא כבודו באמרו הראני נא את כבודך (שמות לג יח) ויהיה מאמר כזה כל פעל ה' למענהו כמו כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו (ישעיה מג ז) יאמר כל מה שנסמך אלי [3] פעולתו פעלתיהו בגלל רצוני בלבד ומה שאמר יצרתיו אף עשיתיו (שם) הוא מה שבארתי יש נמצאים שלא התקיים מציאותם אלא אחר מציאות דבר אחר ועל כן אמר אני בראתי הראשון אשר הקדימהו כמו החומר על דרך משל לכל מה שהוא בעל חומר ועשיתי בדבר ההוא המוקדם מה שהיתה כוונת חיובו ואינו אלא חפץ פשוט וכשתתבונן בספר התור' ההיא המור' לכל אדם נתיב נכוחה ועל כן נקרא תורה יתבאר לך זה העניין אשר עליו יסובב מתחלת מעשה בראשית עד סופו כי לא נתבאר בשום פנים כי דבר מהם בשביל דבר אחר אלא כל חלק וחלק מחלקי העולם יאמר כי הוא המציאות ואע"פ שהמציאות ההיא כפי הראוי לכוונה וזה הוא ענין וירא אלהים כי טוב (בראשית א ד) כי כבר ידעת מה שאמרו דברה תורה כלשון בני אדם ומלת טוב הוא פרושה כפי מה שיאות לכוונתנו ואמר על הכלל וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (שם א לא) כי ברא כל נברא כמו שיאות לכוונה ולא ישחת בשום פנים והוא מה שאמר מאד כי אפשר שיהיה טוב ונאות לכוונה זמן מועט אחר כן ישחת בו החפץ ועל כן אמר כי כל אלה הנבראות היו כמו שיאות לכוונתו ורצונו ולא יחדלו נוהגות על פי מה שנתכוון ואל יטעך מה שאמר בכוכבי' להאיר על הארץ ולמשול ביום ובלילה (שם יז יח) ותחשוב כי ענייננו לפעול כך אבל הודיע טבעם אשר רצה לברוא אותם כן מאורות מנהיגות כמו שאמר ורדו בדגת הים (שם כח) כי אין ענייננו כי בראם בעבור זה אבל הגיד טבעם ומה שאמר בצמח כי נתנו לבני אדם ולשאר החיים כבר הודיע זה ארס"ט' וזולתו והוא מבואר כי הצמח נמצא לצורך בעלי חיים למזונם ולא כן הכוכבים כי אינם ברואים בעבור מה שיגיע לנו מטובתם ומה שאמר להאיר ולמשול הודיע התועלת הבאה מהם להשפיע ליושבי שפל על פי שבארתי מטבע שפע טוב תמיד מדבר אל דבר וזאת חטוב' המגיע' תמיד היא בחוק אשר יגיע כאלו זה המטיב לו הוא התכלית אשר הפיץ עליו טובו ונדבתו כמו שיחשוב איש מאנשי המדינה כי תכלית המלך לשמור בית זה האיש בלילה מן הגנבים וזה אמת מצד אחד כי כשיהיה שמור ביתו ובאה לו זאת התועלת מן המלך נעשה כאלו תכלית המלך לשמור ביתו וכפי הענין יצטרך לפרש כל פסוק אשר יורה פשוטו כי הדבר הנכבד נברא בגלל מה שהוא פחות ממנו או התחייב כח טבעו ונצטרך להאמין כי כל זה המציאות הוא בכוונה מחבורא ית' כפי רצונו ולא נבקש טעם לזה ולא תכלית אחרת בשום פנים כאשר לא נבקש תכלית מציאותו יתברך כן לא נבקש תכלית חפצו אשר ממנו נברא כל נברא על פי מה שהוא

[3] פעולתו ה"ש פעולתי שניהם לפי הערבי משני נוסחאות.

עליו ואל תשיא נפשך ותחשוב כי הגלגלים והמלאכים לא נמצאו אלא בגללנו כי כבר הודיענו ([4] ערך שנאמר הן גוים כמר מדלי (ישעיה מ טו) והתבונן יסודך ויסוד הגלגלי׳ והכוכבים והכחות המשכילים תתבאר לך האמת ותדע כי האדם הוא הנכבד והשלם אשר ימצא בזה החומר בלבד וכשנעריך מציאותו למציאות הגלגלים כל שכן אל מציאות הנבדל הוא נבזה מאד מאד כמו שאמר הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה אף שוכני בתי חמר אשר בעפר יסודם (איוב ד יח) ועבדיו הנזכרים בכאן הם המלאכים ומלאכיו שזכר בזה הפסוק הם הגלגלי׳ בלי ספק וכבר התבא׳ במופת זה הענין בעצמו והחזירהו אליפז במאמר אחד ואמר הן בקדושיו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו אף כי נתעב ונאלח איש שותה כמים עולה (שם) והנה התבאר כי קדושיו הם עבדיו וכי אינם ממיני בני אדם ומלאכיו הם השמים ופירש תהלה הוא פירוש לא זכו בעיניו ר״ל כי הם בעלי חומר ואע״פ שהוא חומר זך ובהיר ומזהיר כשנעריכם לכחות המשכילות הנבדלות והם עכורים אפלים בלי זכים ומה שאמר בהמלאכים הן בעבדיו לא יאמין עניינו אין להם חזוק מציאותו כי הם פעלים לדעתנו ולדעת המאמין בקדמות אם כן הם עלולים ועיקרם במציאות אינו אמיץ ולא מוחזק כשנעריכם אליו אשר הוא ראוי למציאות במאמר מוחלט ומה שאמר אף כי נתעב ונאלח הוא כמאמר אף שוכני בתי חומר ואמר אף הנתעב הנאלח האדם אשר העקשות מתערבת בו ומתפשט׳ בכל חלקי גופו ר״ל ([5] שהוא דבק באפיסה ועולה הוא כמו בארץ נכוחות יעול (ישעיה כו י) ומה שאמר איש כמו שאמר אדם אם כן יקרא המין האנושי איש כמו מכה איש ומת (שמו׳ כא יב) וכן צריך להאמין כי האדם כשידע נפשו ולא יטעה בה ויבין כל נמצא כפי שהוא ידוע ינוח ולא ישתבשו מחשבותיו לבקש תכלית לדבר שאין לו תכלית ההיא או לבקש תכלית מציאות למה שאין לו תכלית אלא מציאותו הנתלה בחפץ הבורא ואם תרצה אמור בחכמה אלוהית

פרק יד

ממה שתצטרך להתבונן עד אשר תדע ערך נפשך ולא תטעה הוא מה שיתבאר משיעורי הגלגלים והכוכבים וערך המרחקי׳ אשר בינינו ובינם כי כשהתבאר שיעורי המרחקים כולם בהיותם נערכים לחצי קוטר הארץ והיה שיעור העיגול מקיף הארץ ידוע אם כן יהיה חצי הקוטר שלה ידוע ונעשו המרחקי׳ כולם ידועי׳ והתבא׳ במופת כי המרחק שיש בין עמוד הארץ ועד רום הגלגל שבתי מהלך שמונת אלפים שנה ושבע מאות שנה בקרוב וכל שנה שתהיה משלש מאות וחמשה וששים יום ויהיה מהלך כל יום ארבעים מיל מן המילים אשר לנו שהם מן התורה אשר יש בכל מיל אלפים אמה באמת העסק והתבונן זה המרחק הגדול המבהיל הנפשות כמו שנאמר הלא אלוה גובה שמים וראה ראש כוכבים כי רמו (איוב כב יב) יאמר כי מגובה רום השמים נקח ראיה על מרחק מציאות הבורא כי כשיהי׳ מרחק זה הגלגל על זאת התכלית העצומה והוא נבדל ממנו במקומו זאת ההבדלה ונעלם מעין שכלם יסודו ורוב פעולותיו כל שכן להשיג פועלו שאין לו גוף וזה המרחק הגדול אשר התבאר במופת הוא על דרך קיצור ומיעוט לא יתכן בשום פנים להיות בין עמוד הארץ ובין רום הכוכבים ההם פחות מזה השיעור אשר זכרנו ואיפשר שיהיה יותר מזה כפלי כפלים כי עובי גופות הגלגלים לא התבאר במופת אלא על פחות מה שאיפשר להיות כמו שהתבאר באגרות מרחקי הגלגלים וכן הגופים שבין גלגל וגלגל כמו שתתחייב הסברה שאי איפשר להשיג כמה הוא עובים על האמת כי אין בהם כוכבים לקחת ראיה מהם אבל עובי גלגל הכוכבי׳ העומדים

[4] עדך המו״ח שעורנו בערבי קדרנא שניהם לפי הערבי אבל הר״ש מדרגתינו אינו נכון.

[5] שהוא דבק באפיסה ועולה הר״ש התפשטות ההעדר המוה״מ התחבר ההעדר ושניהם טעו בקריאת לשון הערבי אבל העתקת א״ח נכונה לפי הערבי.

פחות מה שהיה עביו מהלך ארבע שנים ויודע משיעור מרחק כוכביו אשר גוף כל כוכב מהם כמו כדור הארץ יותר מצי׳ פעם ואיפשר שתהיה גסות גופו יותר אבל הגלגל התשיעי (1 המגלגל את כולם בתנועת יום אחד לא נודע לו ערך בשום פנים מפני שאין בו כוכב והתבונן אלה הנמצאי׳ הגופי׳ מה גדול ערכם ומה רב מניני׳ ואם הארץ כולה אין לה שיעור כנגד גלגל הכוכבים מה הוא ערך האדם כנגד כל הנבראים ואיך יעלה בלב אחד ממנו כי כל הנבראים הם בגלל האדם ובסבתו וכי הם לו כלי שרת וזה ערך שיעור הגופים כ״ש כשתתבונן מציאות הכחות המשכילות ונוכל להביא ספק על סברת הפילוסופים בזה הענין ויאמר האומר כאלו נאמר כי תכלית אלה הגלגלים היתה להנהיג איש מבני אדם או אנשים על דרך הזח זה שוא לפי עיון הפילוסופיא אבל באמרנו כי תכליתם להנהיג מיני האדם אינו דבור רחוק בחיות אלה הגופים הגדולים שיהיה תכליתם מציאות אישי מינים אשר לסברתם אין תכלית למינים לעולם ולא ידמה זה אלא כמו אומן עושה כלים אשר משקלם ככר ברזל לעשות בהם מחט קטנה אשר משקלה גרגיר ואלו יהיה זה למחט אחת יהיה זה מהפסד התיקון לפי עיונו ולא יהיה זה הפסד תיקון מוחלט אם יהיה עושה כאלה הכלי׳ הכבדי׳ מחט אחרי מחט וכן עד לאין מספר מן המחטיאו יהיו הכלים חכמה ותיקון על כל צד וכן הוא תכלית הגלגלים להתמיד ההוויה וההפסד ותכלית ההוויה וההפסד מציאות מין האדם כמו שנאמר ונמצא דברים ופסוקים יסייעו זאת המחשבה וכבר התיר הפילוסוף זה הספק באמרו אלו לא יהיה החלוף והשנוי בין גופי הגלגלי׳ ואישי המיני׳ ההווים הנפסדי׳ כי אם מה שיש בין הגדול והקטן היה איפשר לומר זה אבל מצד היות ההפרש בינם הוא מפני יקר היסוד ירחק מאד שיהיה הדבר היקר כולו למציאות הדבר הנבזה ועל דרך כלל כי זה הספק יש בו סיוע לאמונתנו בחדוש העולם ורוב כוונתו בזה הפרק היה זה הענין כי הייתי שומע מי שלמד דבר מחכמת התכונה והיה תמה על מה שזכרו החז״ל מארך המרחקים כי הם יאמרו בבאור כי עובי כל גלגל חמש מאות שנה ובין כל גלגל וגלגל חמש מאות שנה והם שבעה גלגלי׳ ויהיה מרחק הגלגל השביעי ר״ל עיקומו מעמוד הארץ מהלך שבעת אלפים שנה ויחשוב כל שומעה זה כי הוא הפלגה גדולה וכי לא יגיע המרחק לזה השיעור ומה שהתבאר עליו המופת במרחקים יתבאר לך כי המרחק מן עמוד הארץ ועד הדום שבתו והוא גלגל השביעי מהלך שבעת אלפים שנה וארבע ועשרים שנה בקרוב אך מרחק אשר זכרנוהו והוא מהלך שמונת אלפים ותשע מאות שנה הוא עד עומק הגלגל השמיני וזה הוא שהם אומרים בין כל גלגל וגלגל כך מרחק פירושם עובי הגוף שיש בין הגלגלי׳ לא שיש שם מקום ריקם ואל תבקש ממני שיהיה כל מה שזכרו בענייני התכונה מסכים ונאות עם מה שהוא עליו הענין כי חכמת הלמוד׳ היתה בזמנים ההם חסרה ולא דברו בזה מפני היותם מקבלים הדברים ההם מנביאים אלא מצד היותם חכמי הדורות ההם או מאשר שמעו מחכמי הדורות ההם ולא נאמר בשביל זה כי הדברים אשר תמצא להם מסכימים עם האמת שאינם אמתים או הודמנו להם במקרה אבל כל מה שאיפשר לזכור על דברי איש מהם ענין שיסכים למציאות אשר בא עליו מופת הוא הנכון והראוי (2 לתמימי הטבע המורים על האמת.

פרק טו

הנמנע יש לו טבע קיום וקיומו תמידי אינו מפעל פועל ולא יתכן שישתנה בשום פנים ועל כן אין לומר על הבורא כי הוא יכול לעשות הנמנע זה ממה שלא נחלק בו אדם מבעלי העיון כלל ולא יסכל זה אלא מי שלא יבין המושכלות אך מקום המחלוקת

1 המגלגל וכו׳ הר״ש המקיף בכל התנועה היומית העתקת א״ח יותר נכונה לפי הערבי.
2 לתמימי הטבע הר״ש באדם המעולה הא״ח יותר נכונה לפי הערבי.

בין כל בעלי העיון הוא הרמיזה אל מין אחד ממיני המחשבות העולות על הלב כי יאמרו קצת בעלי העיון כי זה הדבר הוא מכת הנמנע אשר אין לאמר על הבורא כי יוכל לשנותו ויאמרו אחרים כי הוא מכת האיפשר אשר יכולת הבור' תלויה בהמציאו כפי רצונו והרמיון על זה קבוץ שני ההפוכי' ברגע אחד במקום אחד והפוך הנראה לעין אדם ר"ל לשוב היסוד מקרה והמקרה יסוד או מציאות עצם גופי שאין בו מקרה כל זה הוא נמנע לפי דעת כל בעלי העיון כי יכולת הבורא להמציא זולתו או להשוב עצמו נעדר או שיהיה לו גוף שישתנה כל זה נמנע ואין לומר על הבורא שיש לו יכולת על דבר מאלה אבל המצא מקרה יחיד לא בעצם יש כת מבעלי העיון והם הנבדלים אשר חשבו זה ואמרו כי הוא איפשר ואחרים אומרים כי הוא נמנע ואע"פ שהמאמין במציאות המקרה לא במקום לא הביאוהו לומר זה עיון אמתי אלא שמירת חוקי תורתו ודחק אותו העיון דוחק גדול ונמלט בזאת המלה כי המצאת דבר שיש לו גוף מאין חומר הוא מכלל האפשרות אצלו ומכלל הנמנע אצל הפילוסופים וכן יאמרו הפילוסופי' כי המצאת מרובע והקוטר שלו שוה לצלעו או זויות מוגשמות אשר יקיפו ארבע זויות פשוטות נצבות והדיוקה לזה הוא מכת הנמנע וקצת מי שלא ידע דרך הלימודים ולא יבין מאלה הדברים כי אם מלות פשוטות ולא ישכיל ענין יחשבם אפשרים (1 וכי יתן ידעתי אם זה השער פתוח מותר ויש לכל אדם לטעון באיזה ענין שיעלה על לבו או יש דבר שיסגור זה השער וישכירהו עד שיבוא איש אחד ויאמר זה נמנע בטבעו ואם הוא מבחן זה הדבר בכח המחשב או בשכל ובמה יבדיל אדם בין המחשב והמושכל כי לפעמי יחלוק אדם על זולתו או יחלוק על נפשו (2 בדבר אשר מציאותו אפשרות לדעתו ויאמר שהוא אפשר בטבעו ויאמר לו החולק זה האפשר הוא מפעולת המחשבה לא במבחן השכל ועתה היש שם דבר להבדיל בו בין הכח המחשבית והשכל ואם הדבר ההוא חוץ מהם שניהם או בשכל עצמו יוכל להבדיל בין המושכל והמחשב כי אלה מקומות חקורה ידקדקו עליהם מאד ואין זאת כוונת זה הפרק, והנה התבאר לי כי לכל סברה ועל כל דעת יש דברים נמנעים ומציאות שוא ואין לומר בבורא כי הוא יכול עליהם ואינן גרועות בחוקו ואין חסרון ביכלתו מפני שלא המציאם אם כן הם (3 חייבים ואינם מפעל פועל והנה התבאר כי מקום המחלוקת בין דברים לדעת מאיזו כת הם אם מכת הנמנע או מכת האפשר יתבאר בזה.

פרק טז

הפילוסופי' דברו על הבורא סרה גדולה מאד בענין ידיעתו לזולתו ונכשלו כשלון שאין להם תקומה ממנו ולא לנמשכי' אחרי עצתם ועזר אשמיעך ספיקות אשר השכילום בזה המעות ואשמיעך דעת תורתנו בזה וכי אנחנו חולקים עליהם בסברותם הרעות הרחוקות בידיעת האל ורוב מה שהשכילם בזה והביאם אליו תחלה הוא מה שנראה בתחלת המחשבה מרוע סדר ענייני בני אדם וחיות קצת בני אדם החסידים בחיים רעים ומרים וקצת הרשעים בחיים נעימים וערבים והביאם זה החלוק אשר תשמע כי יאמרו לא ימלט הענין מהיות נחלק לשני חלקים או שיהיה הבורא בלתי יודע ענייני בני האדם ולא משיג אותם או שישיגם וידעם הוא הענין נחלק לשלשה חלקים או יסדרם וינהיגם על הסדר הנבון השלם מאד או שלא תהיה לו יכולת לסדרם או שיהיה יודע ויכול לסדרם על סדר נכון ואינו רוצה אבל הוא מתרשל מצד גריעותם והיותם בזויים בעיניו או מצד קנאה כמו שנמצא בבני אדם איש יכול להגיע טובה לאיש אחר

1 וכי יתן ידעתי בערבי פיא ליית שערי הר"ש ואני תמה הא"ח יותר נכונה לפי הערבי.
2 בדבר וכו' בהעתקת א"ת יש חסרון בזה המאמר ולא העתיק כולה.
3 חייבים הר"ש הם שוקדות על טבעם בערבי לאזמה אינו יודע מי הכריחו להר"ש לתרגם בזה הלשון.

ויכיר צורך האיש אחר לטובתו אבל ברוע טבעיו וקנאתו לא ירצה לעשות לו טובה וזה החלוק הוא ראוי בהכרח אמתי ר"ל כי כל יודע דבר לא ימלט מאחד משני דברים או שתהיה לו השגה ושמירה במה שידע או יתרשל בו כמו שיתרשל אדם בביתו לשמור התחולים על דרך משל או מה שהוא פחות מזה ומי שהוא שומר עניניו אפשר שיהיה לו מונע ומתגבר עליו ואע"פ שהוא רוצה לשמור ובאשר חלקו אלה החלקים גזרו ואמרו כי שני חלקים מאלה השלשה המתחייבים לכל מי שידע הם נמנעים בחק הבורא יתברך האחד שלא יוכל או שיוכל ולא יעשה כי כל אלה מדות מגונות או קיצר יכולת והבורא נעלה מהם ולא נשאר מן החלוק אלא שלא היה יודע עניניו בני אדם בשום פנים ועל כן לא יסדרם סדר נכון ואנחנו נמצאים בלתי מסודרים ולא דבקים עם דרך הסברה ולא נוהגים על מה שראוי וזאת ראיה כי אינו יודע אותם בשום פנים ולא בשום סבה זה הוא הדבר אשר הכשיל' תחלה ובזאת הסכלו' הגדולה ותביר כל מה שבארת לך ממחלוקותיה' ותראה שזה מקום טעותם מבואר מפורש בספר אלכסנדר בהנהגה ועתה ראה ותמה איך נכשלו בדעה אשר ברחו ממנה כי הם ברחו מליחס לבורא התרשלות וגזרו עליו כי אינו יודע וכי כל דבר אשר בעולם השפל נעלם ממנו ולא ישיגהו אבל סכלותם היא כמו שיעוררו אותנו עליו מהיותם בוחנים סוד המציאות מעניניו בני אדם אשר רעותם מהם או מצורך טבע ההומר כמו שיאמרו תמיד וכבר בארנו בזה מה שראוי לבאר וכאשר יסדו זה העיקר ההורס לכל עיקר נבון המשנה זיו הדרת כל אמונה החלו אחרי כן להסיר רוע דבתם ואמרו כי דעת אלה הדברים נמנע בחוק הבורא מדרכים רבים, האחד מהם כי הפרטים אינם מושגי' בחושים ולא בשכל והשם לא ישיג בחוש, והשני שהחלקים אין להם תכלית והמדע הוא כולל הדברים ומה שאין לו תכלית אין המדע כולל אותו, והשלישי מהם כי דעת החדושים שהם פרטים בלי ספק יחייב לבורא שגוי כי יתחדש בו מדע אחרי מדע ולפי טענתנו אנחנו בעלי התורה שאנו אומרים כי הוא ידעם קודם היותם ויציאו עליונו שתי ריבות האחת כי הם היו המדע תלוי באפיסה הגמורה והשני שתהיה הוית הדבר בכח וידיעת היותו בפעל דבר אחר וכבר נרסקו המחשבות בזה והתרוצצו עד אשר אמרו מאלה האנשים קצתם כי הוא ידע המינים בלבד לא האישים ואמרו קצתם לא ידע דבר חוץ מעצמו בשום פנים כדי שלא יהיה שם רבוי חכמות לפי מחשבתם ויש מן הפילוסופים שיאמין כמו אמונתנו כי הבורא יתברך ידע כל דבר ולא תתעלם ממנו תעלומ' בשום פנים והם אנשים רבים שהיו קודם ארסטו' מימים רבים וזכר אותם אלכסנדר בספרו אך לא יקבלו סברתם ויאמר כי הסתירה הגדולה לבטל סברתם הוא מה שאנו רואים מן הרעות המגיעות לחסידים והטובות אשר מגיעות לרשעים ועל דרך כלל התבאר לך כי לא מצאו כולם עניניו בני אדם מסודרי' לפי הנראה להמון שהדבר מסודר לא עמדו בדבר מזה העיון כולו ולא שלחו ידם אליו אבל המחייב הראשון שהם מתבונני עניני בני אדם הצדיק מהם והרשע וכי לפי מחשבתם אין הכל מסודר כמו שאמרו לא יתכן דרך ה' (יחזקאל לג יז) ואחרי אשר בארתי כי דברינו בדעת הבורא ובשמירתו קשורים בקצתם אתחיל לבאר דעות המעיינים בסוד שמירת הבורא ואחר כן אחיר הספיקות אשר הביאם באמרם שהבור' יודע פרטי העניינים.

פרק יז

דעות בני אדם בשמירה חמש דעות, ובולם קודמות ר"ל כי נשמעו לנביאי' טעת נמצאה התורה האמתית המאירה לכל אלה המחשבים.

הדעת הראשונה מאמר מי שיחשוב כי אין שמירה כלל בדבר מן הדברים בכל זה המציאות וכי כל מה שיש בו מן השמים עד התחתית הארץ היה כפי שנזדמן ואין שם לא מסדר ולא מנהיג ולא שומר הדברים וזאת היא דעת אפיקורוס והוא גם כן מאמין בחלקים ויאמר כי יתערבו כפי שנזדמן ויהיה מהם מה שנזדמן במקרה

והאמינו בזאת הסברה כופרי ישראל שכתוב עליהם כחשו בה' ויאמרו לא הוא (ירמיה ה יב) וכבר הביא ארסטו' מופת על בטול זאת הדעת וכי כל הדברים לא יתכן שיהיו במקרה אבל יש להם מסדר ומנהיג וכבר זכרנו קצת זה העניין במה שהקדמנו.

הדעת השני היא דעת מי שיאמין כי יש לקצת העניינים שמירה והם בהנהגת מנהיג וסדר מסדר וקצתם מופקר משולח כפי שנזדמן וזאת היא דעת ארסטו' ואני אברר לך לדעתו בשמירה הוא אומר כי הבורא יתברך הוא שומר מעניני הגלגלי' ומה שיש בהם ועל כן יתקיימו אישיהם על פי שהם עליו וכבר אמר אלכסנדר כי דעת ארסטו' הוא כי שמירת הבורא תגיע עד גלגל הלבנה וזה ענף מעיקרו בקדמוי העולי' כי הוא יאמין כי השמירה היא כפי טבע המציאות ואלה הגלגלים וכל אשר בם אשר אישיהם תמידי' ענין השמיר' בהם היא עמידתם על תכונתם ולא ישתנו וכאשר נתחייב ממציאותם מציאות דברים אחרים אין קיום אישיהם תמידי אלא מיניהם כן נאצל מן השמירה ההיא מה שיחייב קיום המינים והתמדתם ואי אפשר קיום אישיהם ואינם מופקרים גם כן אישי כל מין הפקר גמור אבל כל מה שיהיה זך מן החומר ההוא כדי שיקבל צורת הגדול יש בו כח אשר ישמרהו זמן קצוב כפי מה שיאות ויחזיק ממנו מה שאין תועלת בו ומה שיהיה ממנו יותר זך מן האחר עד שיקבל צורת ההרגש נתנו בו כחות אחרות לשמרו ולהצילו מרעתו ונתנה לו יכולת אחרת להתנועע ללכת למי שיאות לו ולברוח מהפכו ונתן לכל מין כפי מה שיצטרך אליו המין ההוא ומה שיהיה ממנו זך מאד עד שיקבל צורת השכל נתנה לו כח אחר להתנהג בו ולחשוב ולהשכי' במה שאפשי' בו קיום עצמו ושמירת מינו כפי שליטות המין ההוא אבל שאר התנועו' שיש [1]בשאר אישי המין הם במקרה וכפי שנזדמן ואינם לרעת ארסטו' בהנהגת מנהיג ולא בסדר מסדר ונתמשל על זה רוח סערה נשבה או בלתי סערה נאמר כי על כל פנים תפיל קצת עלי זה האילן ותשבר ענפים מאילן אחר [2]ותפיל אבן מקיר ותשליך צרור עפר על עשב להשחיתו ותמוגג מימי הים עד אשר תשבר הספינה וימותו כל מי שיש בה או קצתם ואין הפרש אצלו בין נפילת העלים ההם ובאבן ההיא או טביעת החסידי' ההם אשר היו בספינה כן אין הפרש בין אבן אשר נפלה על עדת הנמלים ומתו או בנין נעקר יסודו ונפל על מי שהיה שם מן חסידי' המתפללים שם ומתו ואין הפרש אצלו בין החתול אשר עבר על העכבר וטרף אותו ובין עכביש כשיטרוף זבוב או אריה אשר פגש בנביא וטרף אותו ועל דרך כלל כי יסוד סברתו הוא כל מה שהוא נוהג על מנהג נכון ולא יתקלקל ולא ישתנה מנהגו כמו בעניני הגלגלים או נוהג על סדר ולא יצא מגבולו אלא בחדוש גדול כגון הדברים הטבעיים נאמר כי השמירה האלוהית תסמכהו וכל מה שיראה כי אינו נוהג על דרך סברה ואינו שומר סדר בעניני אישי כל מין מן הצמחים והחיות ומבני האדם יאמר כי הוא במקרה לא בהנהגת מנהיג ר"ל לא תסמכהו שמירה אלוהית כי יראה כי סיוע השמירה לאלה העניינים הוא דבר נמנע וזה הדבר הנמשך אחרי סברתו בקדמות העולם כל מה שהוא עליו וזה העניין הוא הפכו נמנע ואשר האמינו בזאת הדעת ממורדי תורתנו הם האומרים עזב ה' את הארץ (יחזקאל ט ט).

והדעת השלישי' היא כנגד זאת הדעת השנית והיא דעת מי שיאמין כי אין בכל המציאות דבר במקרה בשום פנים לא בפרט ולא בכלל אבל הכל בחפץ וכוונה והנהגה ומבואר הוא כי כל חמנהיג דבר הוא יודע אותו וזאת היא דעת הנבדלי' מן הישבעאלי' ויתחייב לזאת הדעת דבות עצומות וקבלו אותם ויתחייבו בהם כי הם מודים לארסטו' במה שיאמר מן ההשוואה בין נפילת העלים ומיתת האדם ויאמרו כי כן הוא אבל לא נשבה הרוח במקרה אלא הבורא יניעה והרוח לא הפיל העלים אלא כל עלה נפל בדין הבורא וגזרתו והוא אשר הפלהו עתה בזה המקום ולא יתכן שיתאחר זמן נפילתו ולא יתקדם ולא יתכן נפילתו במקו' אחר אבל הכל נגזר ולא חדל מהיות כן

1 בשאר אישי המין בערבי פי סאיר אשבאץ ר"ש א"ת לא תרגם זה כלל.
2 ותפיל אבן מקיר הר"ש תל של אבנים לא לפי הערבי.

ויתחייבו לפי זאת הדעת שיהיו תנועות כל חי ושבותיו נגזרות מן הבורא וכי האדם אין לו יכולת בשום פנים שלא יעשה או שיעשה ויתחייב לזאת הדעת שיהיה טבע האפשרות בטל באלה העניינים ושיהיו כל הדברים או ראויים או מנועים וקבלו זה ואמרו כי זה אשר נאמר איפשר כעמידת ראובן וביאת שמעון שהוא אפשר כשנעריכהו אלינו אבל כשנעריכהו לבור' יתי אינו כן ואין בם אפשרות אלא ראוי או נמנע ויתחייב לזאת הסברה שיהיו עניני המצוה בלי תועלת כי האדם אשר נתנו לו המצות אין יכולת בידו לא לעשות מה שצוה ולא לרחוק ממה שהזהר אלא כפי שנגזר עליו ואמרה זאת הכת כי כן רצה הבורא יתי לשלוח שלוחים ולצוות ולהזהיר ולהפחיד ולהבטיח ואע"פ שאין לו יכולת ויתכן לעשות המצות ונש"ג עונש ולעבור עליה ונמצ' גמול טוב ויתחייב לזאת הדעת שתהיו פעולות הבורא מבלי תכלית וקבלו כבדות אלה הדבות כלם כדי שתתקיי להם הסברי ההיא עד אשר נראה אלי ילד אשר נולד עור או מצורע שלא יתכן לומר כי חטא ולקה בשביל זה ואמרו כי כן רצה השם, וכן בראותנו החסיד העובד נהרג בעיני העניני נאמר כן רצה השם ואין עולה בזה כי הוא מותר לדעתם בחוק הבורא לעניש מי שלא חטא ולגמול טוב לחוטא ודבריה באלה העניינים ירועים.

והדעת הרביעית היא מה שיאמין כי יש לאדם יכולת ועל כן הוא נוהג על סדר כל מה שבא בתורה מן הצווי והאיסור והגמול והעונש לדעת אלה האנשי' ויאמינו כי פעולי האל כולם נמשכי אחרי החכמה וכי לא יעבור עליו עול ולא יעניש למטיב וגם הנבדלים יאמינו בזאת הסברא ואע"פ שיכולת האדם אינה מוחלטת לדעתם והם מאמינים כי הבורא יתי יודע נפילת העלים התם והליכת הנמלים התם ושמירתו דבקה בכל אלה הנמצאים ועל כן יתחייב מזאת הדעת דבות סותרות זו לזו והדבה היא מפני שיש קצת בני אדם נולד משונה הבריה והוא לא חטא ואמרו כי זה נמשך אחרי חכמת הבורא וכן הוא יותר טוב בחוק זה האיש שיהיה כך משיהיה שלם ובריא ואנחנו לא נכיר זה המטוב מה הוא ואין זה על צד גמילות חסד והיתה תשובתם במיתת החסיד כדי שירבה שכרו לעולם הבא עד אשר הגיע המאמר עם אלה האנשים כי נאמר להם ולמה זה הדבר היה דין הישר והמשפ' על בני אדם ולא היה על זולתו ובאיזה עיון נשחטה זאת החיה וקבלו מן הדבה כי אמרו שזה הוא יותר טוב לה עד אשר יגמלה האל בעולם הבא ואפילו הריגת הפרעוש והכינה יתחייב לדעתם שיהיה לה שכר מהבורא וכן זה העכבר בלהי חטא שטרפי התול או נין אמרו שכן גזרה חכמתו ועוד יגמלהו על הנזק אשר מצאהו בעולם הבא ולא יתחייב לאחד מבעלי שלשת אלה הדעות בשמירה כי כל אדם מהם הביאהו לזה צורך מוכרח למה שאמר ארסט' ודף אחרי הגליי מטבע המציאות וכח המרגישי ברחו מלשום לבורא סבלות בשום דבר ולא יתכן לומר שידע זה הפרט ולא ידע זה וחייבו אותם הדבות ההם וקבלום וחנבדלי' ברחו מלשום לבורא עול וחמס ולא נכון בעיניהם להכחיש השכל הנברא עם האדם עד אשר יאמרו כי ענוי מי שלא חטא אינו עול ולא נכון לדעתם שתהי' שליחוי הנביאי' ומתן התורה ללא ענין מושכל וקבלו גם כן מה שקבלו מאלה הדבות והתחייבה עליהם הסתירי' והבטול מפני שהם מאמיני' כי הבורא יודע כל דבר וכי האדם בעל יכולת וזה גורם מה שיתבאר בקצת הסתכלות ונודע כי הוא סותר קצתו לקצתו.

והדעת החמישית הוא דעת מאמיני תורתנו ואני אודיעך מה שאמרו בו ספרי נביאינו והיא אמונת המון חכמינו ועוד אגיד לך אחר כן כמו שהאמין קצת המתאחרים מעכמנו וכן אודיעך מה שאני מאמין בזה.

דע כי עיקר תורת משה רבנו ע"ה וכל מאמיניה כי יש לאדם יכולת מוחלטת ר"ל כי הוא בטבעו וברצונו יפעל כל מה שיש לאדם לפעול מבלי שיבראו לו דבר מחודש בשום פנים וכן כל מיני החיות יתנועעו ברצונם וכן חפץ הבורא ר"ל כי רצונו הראשון היה שיהיה כל הי מתנועע כפי חפצו ושיהיה לאדם יכולת על מה שירצה או יבחרהו ממה שיוכל עליו וזה העיקר לא נשמע מעולם באומתנו חולק עליו וכן מכלל עיקרי תורת משה רבנו ע"ה כי לא יעבור על הבורא בשום פנים כי כל מה שימצא לאדם

מן התלאות או מן הטובות לאיש אחד או לרבים הכל על צד החיוב בדין צדק שאין בו עול כל עיקר ואם ימצא לאדם קוץ שנכנס בידו ויסיר אותו ברגע ההוא נאמר שזה עונש לו ואם ישיג קצת טובה נאמר כן הוא לשכר לו וכל זה כפי הראוי והנכון והוא מה שאמר על הבורא ית' כי כל דרכיו משפט (דברים לב ד) אבל לא נדע מאי זה דרך הוא ראוי וכבר בארתי לך אלה הדעות כי כל מה שתרא' מעיניי בני אדם המשתני' יאמין א ר ס ט ו' כי הם במקרי ברור ויאמינו המרגישים כי הוא נמשך אחרי רצון הבורי רצון פשוט ויאמינו הנבדלים כי הוא נמשך אחרי גזר דינו ונאמין אנחנו כי הוא נמשך אחרי החיוב שיתחייב לפי פעליו ועל כן יאמרו כת המרגישים כי יתכן שיענוש האל החסיד הצדיק בזה העולם ויעמידהו לנצח לעולם הבא ויאמר כי כן רצה הבורי ויאמינו כת הנבדלים כי זה עול וכי זה אשר נעניש בזה העולם ואפילו הנמלי כמו שזכרתי לך יש לה גמול והיות זה נעניש כדי שימצא גמול הוא דבר נמשך אחרי חכמתו ולא נדעהו ואנחנו נאמין כי לכל העניינים המצואי' לבני אדם הם כפי מה שיתחייבו בני אדם והבורא רחוק מן העול ולא יענוש אחד ממנו אלא למתחייב עונש וזה הוא אשר דברה בו התורה הכל הוא נמשך אחרי מה שיתחייבו ואל זאת הסברה נהגו דברי חכמינו ז"ל כי הם אומרים בבאור אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון, ואמרו במדה שאדם מודד בה מודדין לו, זה הוא פשט המשנה ובארו בכל מקום כי הצדק ראוי בהכרח לבורא ית' והוא שיגמול החסר על מה שיעשה ממעשה היושר ואפילו לא נצטוה בהם על ידי נביא ושהוא יענוש על כל פעל אשר יעשה האדם ממעש' הרשע והחטא ואפילו שלא יוהירהו על ידי נביא כי הוא מוזהר (4 בבריאתו ובטבעו ר"ל ההזהרה מעשות חמס וירשע אמרו אין הקב"ה מקפח זכות כל בריה ואמרו כל האומר קורשא בריך הוא ותרן הוא יתותרון מעותי אלא מאריך אפיה וגבי דיליה ואמרו אינו דומה מצווה ועושה למי שאינו מצווה ועושה ובארו כי אע"פ שלא נצטוה נותנין לו שכרו ועל זה הם נוהגים דבריהם ובאה בדברי החכמים ז"ל תוספת שאינה כתובה בתורה והיא מה שאמרו קצתם יסורין של אהבה וזה לפי זאת הדעת אפשר שתבואנה על האדם תלאות לא לעון אשר הקדים אלא כדי להרבות שכרו וזאת היא דעת הנבדלים ולא יתקיים בתורה זה העניין ואל ישיאוך עניני הנסיון כמו והאלהי' נסה את אברהם (בראשית כב א) וכמו ויעגך וירעיבך (דברי' ח ג) ועוד תשמע הדבר על זה ולא דברה תורתנו בשום פנים אלא על עניניי בני אדם אבל ענין גמול הבחמות לא נשמע מעולם באומתנו ולא מימי קדם ולא זכר אותו מן החכמי' אלא קצת מן הגאוני' האחרוני' ז"ל כשמעו אותו מכת הנבדלי' ראו שהוא נכון והאמינו בו אבל שאני מאמין בזה העקר ר"ל בשמירה האלוהית הוא מה שאגיד לך ואיני סומך בזה העיקר על מה שהביאני אליו המופת אבל אני סומך בו על מה שהתבאר לי כי הוא כוונת ספרי תורת הבור' וספרי נביאיו וזאת הדעת אשר אני מאמין בה ספקותיה ודבותיה פחות מן הדעות אשר הקדמנו והיא יותר קרובה לסברה השכלית וזה הוא פירושה, אני מאמין כי השמירה האלוהית היא בזה העולם השפל אשר תחת גלגל הלבנ' והיא דבקה בבני אדם בלבד וזה חמין מבני אדם לבדו הוא אשר על כל עניניי אישיו ומה שימצאהו מטוב או רע נמשך אחרי מה שיתחייב כמו שאמר כי כל דרכיו משפט אבל שאר הבחמות והחיות כל שכן הצמחי' וזולתם דעתי בהם כדעת א ר ס ט ו' איני מאמין בשום פנים כי זה העלה נפל בשמירה דבקה בו ולא זה העכביש טרף הזבוב בדין הבורא וחפצו ולא כי הרוק אשר ירק ראובן התנועע עד אשר נפל על זה היתוש במקום ידוע והמית אותו לא אומר שהיה בגזר דין ולא כי זה הדג אשר חטף התולעת מפני החמים כי היה בחפץ אלוהי דבק בכל אישי אבל כל זה לדעתי במקרה ברור כמו שיאמר א ר ס ט ו' אבל השמירה האלוהית אצלי ובמה שראיתי היא נמשכת אחרי שפע האלוהי והחמין אשר ידבק בו השפע ההוא עד אשר נעשה בעל שכל ונגלה לו מה שהוא נגלה לבעל שכל אשר תסמכהו שמירה אלוהית וכל פעולותיו על צד גמול

4 בבריאתו בע"כי אלפטרה וזה נכון ולא כהר"ש שכל.

ועונש אך טבעת הספינה וכל מה שיש בה ונפילת הקיר על אנשי הבית אני מאמין כי אלה אשר נכנסו בספינה ואלה אשר באו בבית לא היתה ביאתם במקרה לפי דעתנו אלא בחפץ אלוהי כפי מה שיתחייב בדינו אשר לא ישוג שכלנו לדעת דרכיו ואשר הביאני לזאת האמונה כי לא מצאתי מעולם פסוק מספרי הנביאים שיוכיר כי יש לבורא שמירה דבקה באישי בעלי חיים זולתי באדם לבדו וכבר תמהו הנביאים על היות השמירה דבקה באדם וכי האדם נקל מזאת כל שכן במה שזולתו מן החיות כמו שנאמר מה אדם והדעתהו (תהלי׳ קמד ג) ואמר מה אנוש כי תזכרנו וכבר מצאנו פסוקים גלויים כי השמירה דבקה בכל בני אדם ולפקוד על מעשיהם כמו שאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם (שם לג טו) ואמר אשר עינך פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו (ירמי׳ לב יט) ואמר כי עיניו על דרכי איש וכל צעדיו יראה (איוב לד כא) וכבר הודיעה התורה בשמירת פעולות בני אדם ומעשיהם כמו שנאמר וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאת׳ (שמות לב לד) ואמר ופקדתי עליכם (ויקרא כו טו) ואמר כי אשר חטא לי אמחנו מספרי (שמות לב לג) ואמר והאבדתי את הנפש ההיא (ויקרא כג ל) ואמר ואני אתן את פני באיש ההוא (שם כ ג) וזה רב מאד וכל אשר בא מעניני אברהם יצחק ויעקב ע״ה הוא ראיה ברורה כי השמירה דבקה בכל איש בבני אדם אבל בשאר החיות דעתנו בו כדעת א ר ס ט ו׳ בלי ספק ועל כן היתה שחיפתם מותרת ונצטוינו בו להתעסק בהם לתועלתנו כפי רצוננו והראה על זה כי שאר בעלי חיים אין להם שמירה מהבורא כמו שזכר א ר ס ט ו׳ מאמר חבקוק חנביא ע״ה כשראה לנבוכדנאצר ממשלתו מתגברת וכי הוא שולט בבריואים ורוב מה שהיה הורג מהם אדם אמר אלהי אני רואה בני אדם משולחים בלי שומר כמו הדגים ורמשי׳ אין להם שומר כמו שאמר ותעשה אדם כדגי הים כרמש לא מושל בו (חבקוק א יד) אחר כן באר הנביא כי אין הדבר כן בבני אדם ואינם משולחים בלי שמירה אלא על צד עונש לאנשים ההם המתחייבים במה שמצאם אמר ה׳ למשפט שמתו יצור להוכיח יסדתו (שם א יב) ואל תחשוב כי זאת הדעת יבטל אותה מה שאמר נותן לבהמה לחמה (תהלי׳ קמו ט) הכפירים שואגים לטרף (שם קד כא) פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון (שם קמה טז) ומאמר החכמים יושב וזן מקרני ראמים ועד ביצי כנים ורבים כמו אלה כי אין בהם מה שיבטל דעתי בעבור כי הוא מדבר בכל אלה על שמירת המין לא שמירת האיש מהם וכאילו יספר גודל חסדו בהכינו לכל מין מזונו הצריך ומסעד קיומו וזה מבואר וגלוי וכן ראה א ר ס ט ו׳ כי זאת השמירה צריכה ונמצאת לכל וכבר זכר זה אלכסנדר על א ר ס ט ו׳ ר״ל שהבורא מכין מציאות מחית כל מין לכל אישיו ולולי זה היה המין אובד בלי ספק וזה מבואר בקצת השתדלות אבל מה שאמרו צער בעלי חיים דאורייתא מן הפסוק אשר אמר על מה הכית את אתונך (במדבר כב לב) דע כי זה הוא על דרך שלימות לנו לבלתי נלמד על דרך האכזריות ולא נזיק על לא חמס ובלי תועלת אבל תהיה כוונתנו להתאפק במדות הרחמים והחמלה והחנינה ואפילו באי זה חיה שתזדמן אלא בשעת הצורך כמו שאמר כי תאוה נפשך לאכול בשר (דברי׳ יב כ) לא שנשחט על דרך אכזריות או כדי לשחק בם ואינו מתחייב לפי זה הדעת שישאלוני ויאמרו מדוע ישמור אישי בני אדם ולא ישמור בשמירה ההיא שאר בעלי חיים כי זאת השאלה הוא צריך לשאול לנפשו ויאמר מדוע נתן השכל לאדם ולא נתן לשאר בעלי חיים כי תהיה התשובה כן רצה או כן חיבה חכמתו או חיוב המטבע כפי שלש הדעות הנקדמות ובאלה התשובו׳ מעצמם יש להשיב על השאלה הראשונה ותתקיים דעתנו כולה והפסוק אומר צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע ה׳ (תהלי׳ לו) הנה כי השמירה היא מהאל בבעלי חיים כמו ש היא באדם כי אני לא אאמין שיתעל׳ מהבורא דבר שאיחם לו קצר יכולת אבל אאמין כי השמיר׳ נמשכת אחר שכל ודבקה בו כי השמירה לא תהיה אלא מבעל שכל ומה שהוא שכל הוא שלם על פי השלימות שאין שלימות אחריו וכל מי שידבק בו דבר מן השפע ההוא כפי מה שיגיע לו מן השכל יגיע לו מן השמיר׳ זאת היא הדעת

אשר יאתה אל המושכל ולפסוקי התורה אבל הדעות אשר הקדמנו יש בהם או תוספות על הראוי או חסרון והתוספת הביא ערבוב גמור להכחשת המושכל ולבטל המורגש או לידי חסרון והקיצור מחייב אמונות רעות מאד בחק השם והפסד סדר מציאות האדם ולהשמיד המודות האדם כולם אשר במדותיו ואשר בנפשו וזאת היא סברת מי שיבטל השמירה מבני אדם ויאמר כי הם שוים עם שאר בעלי חיים.

פרק יח

ואחרי אשר הקדמתי מענין השמירה הדבקה במין האדם לברו בין שאר מיני חיים אני אומר כי כבר נודע כי אין מחוץ לשכל מין נמצא אבל המין ושאר הכללים הם ענינים נכללים בשכל כמו שידעת וכל נמצא שהוא מחוץ לשכל אם יהיה אחד או רבים וכשיהיה נודע זה יהיה נודע כי השפע האלוהי הנמצא דבק במין האדם ר״ל כי השכל האנושי אינו אלא מה שנמצא מן הדעות האנושיות והוא מה שנאצל על יצחק ושמעון ולוי ובניהם וזולתם ואם כן הדבר יתחייב לפי מה שזכרנו בפרק אשר הקדמנו כי איזה איש מאישי בני אדם כשישיג מן השפע ההוא חלק יותר גדול כפי הכנת החומר אשר לו ורגילות נפשו תהיה השמירה יותר דבקה בו על כל פנים אם השמירה נמשכת אחר השכל כמו שזכרתי ולא תהיה אז השמירה האלוהית בכל אישי מין האדם בשוה אבל יהיה יתרון השמירה בהם כיתרון שכלם האנושי ולפי זה העיון יתחייב על כל פנים להיות שמירת הבורא ית׳ הדבקה בנביאים גדולה מאד על פי מעלותם בנבואה ותהיה שמירתו הדבקה בחסידים הצדיקים כפי חסדם וצדקת׳ כי זה השיעור משפע השכל האלוהי הוא אשר נתן נבוא׳ לנביא׳ והצדק לצדיקי׳ והשלים דעות החסידים הנכבדים בכוה שידעו אך הכסילים הפושעים כפי מה שיחסרו מן השפע ההוא חקל מעלתם ונכללו בסדר בעלי חיים והבהמות כמו שנאמר נמשיל כבהמות נדמו (תהלי׳ פט יג) וכן היא הריצתם נקלה כנגד התועלת הבאה ממנה וזאת הכונה היא עיקר מעיקרי תורתנו ועליה יסודה ר״ל כי השמירה אשר תהיה דבקה באיש מבני אדם תהיה כפי הראוי לו ושים לבך איך דבר על השמירה בפרטי עניני האבות בעסקיהם אפילו בעניניהם עם מקניהם וקנינם ומה שחבשיח בו מהיות השמירה הדבקה בם שאמר לאברהם אנכי מגן לך (בראשי׳ טו א) ונאמר ליצחק ואהיה עמך ואברכך (שם כו ג) ואמר ליעקב הנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך (שם כח טו) ואמר לאדון הנביאים כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך (שמות ג יב) ואמר לארונינו יהושע כאשר הייתי עם משה אהיה עמך (א ה) וכל זה גלוי ובאור כי השמירה דבקה בהם על פי שלימותם ואמר בשמירת החסידים ואבדן הכסילים רגלי חסידיו ישמור ורשעים בחשך ידמו כי לא בכח יגבר איש (שמואל ב ט) אמר כי שלום קצת בני אדם מן הפגעים והכשל ונפול קצתם בהם אינו כפי כח גופותם והזמנות׳ הטבעיו׳ הוא מה שאמר כי לא בכח יגבר איש אבל זה לפי השליטו׳ והחסרון ר״ל קרבתם לאל או רחקם ממנו ועל כן היו הקרובים אליו בתכלית שמירה כמו שאמר רגלי חסידיו ישמור והרחוקי׳ ממנו מזומנים למקרים ולפגעים ואין להם מציל מן הנזק כמו ההולך בחשך אשר נפילתו קרובה ואמר בשמירת החסידים שומר כל עצמותיו (תהלי׳ לד כא) עיני ה׳ אל צדיקים (שם לד טז) יקראני ואענהו (שם צא טו) והפסוקי׳ אשר באו בזה הענין לא יספרו מרוב ר״ל בשמירה הדבקה בבני אדם כפי שליטותם ומעלתם וכבר זכרו הפילוסופין זה הענין אמר החכם אבי ישע בפתיחת פירושו אשר פירש ספר ניקומבוס לארסטו׳ אמר והאנשים אשר להם יכולת להעתיק נפשיותם ממדה למדה הם אשר אמר בהם אפלטון כי שמירת האל דבקה בהם יותר והתבונן איך הוציאנו זה המבחן על הדעת שאמרו הנביאים כולם ע״ה כי שמירת האנושיות הדבקה בכל איש ואיש כפי שליטותו ואין זה ידוע מצד העיון בשתהיה שמירה נמשכת אחר השכל כמו שזכרנו ולא יתכן כי השמירה מיוחדת לא אישות כאשר הלך אותו מי שהוא על דעת הפילוסופין כי אין נמצא מחוץ לשכל בלתי

האישית ובהם דבק השכל האלוהי אם כן שמירת האל היא באישים מבני אדם והתבונן זה הפרק כפי הראוי לו ויתחזקו לך בו עיקרי התורה כולם ויאות לדעות הפילוסופין ויסתלקו הדבות ותתבאר לך צורת השמירה איך היא אחרי מה שזכרנו מענין בעלי העיון בשמירה והנהגת הבור' אל העולם אבאר לך סברת אנשי אומתנו בדעת הבורא ומה שאמרתי אני בו.

פרק יט

אין ספק כי המושכל הראשון כי הבור' יתהייב שימצאו בו כל מיני השלימות ושיתבטלי ממנו כל החסרונות וכמעט שיהיה מושכל ראשון כי הסכלות באדם שיהיה בו חסרון והבורא לא יסכל בדבר אך מה שהביא קצת אנשי העיון כמו שזכרתי לך שיאמרו להתגאה כי הוא יודע כך ואינו יודע כך כך הוא מה שיעלה על הלב מחסרון סדר עיניני בני אדם אשר רוב העיניני' ההם אינם טבעיים בלבד אבל נמשכים אחרי היות האדם בעל יכולת והשכל וכבר זכרו הנביאי' כי ראית הכסילים על חסרון מדע הבורא הלקוחה בפעולותינו אינו אלא מפני שיראה הרשעים בטובה מרובה וזה גורם לחשוב על החסיד כי כונתו לעשות טוב ומה שיסבול בו מן היגיעה להתקומם זולתו אינו טועיל אחר כן זכר הנביא כי הריון מחשבותיו עד שהתבאר לו הדברים נודעים באחריתם לא בראשיתם ואלה דבריו בכל אלה העינינים אמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי (תהלי' ע"ג יא) וסוף המאמר ואחשבה לדעת זאת וכל אלה העינינים בעצמם זכר מלאכי באמרם חזקו עלי דבריכם אמרתם שוא עבוד אלהי' ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדורני' מפני ה' צבאות ועתה אנחנו מאשרים זדים כו' אז נדברו יראי ה' כו' ושבתם וראיתם (יג יח) וכבר אמר דוד כי זו הדעת היתה פושטת בדורו (1 וכי חייב אותה רוע בני אדם וחמסם קצתם לקצתם וחחל למעון ולבטל הדעת ההיא ולהודיע כי הבורא ית' ידע כל זה אמר אלמנה וגר יהרוגו ויתומים ירצחו ויאמרו לא יראו יה ולא יבין אלהי יעקב בינו בוערים בעם וכסילי' מתי תשכילו הנוטע אזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט (תהלי' צד ז) והנה אבאר לך ענין זאת הטענה אחרי אשר אזכיר לך תשובה אשר שלחו יד לדברי הנביאים בזה הדבר אמרו לי זה שנים רבות אנשים ממשכילי אומתנו הרופאים על דרך תמה מדברי דוד ע"ה אמרו יתחייב על סברת זה הפסוק אשר אמר היוצר עין הלא יביט שיאמר הבורא פה לא יאכל ויוצר הריאה לא יצעק וכן שאר האיברים והתבונן אתה המביט בזה הספר כמה רחקו מדרך הנכוחה במה שהביאו מואת הטענה ושמע ענינה מבואר דע כי כל פועל כלי מן הכלים לולי אשר הפעל שהוא פועל בכלי ההוא ידוע אצלו לא יכול לעשות לו כלי והדמיון בזה כי אלו לא ידע הנפח ענין התפירה והביזה לא עשה המחט אשר לא תשלם התפירה כי אם בו וכן שאר הכלים ובעבור שאמר מי שאמר מן הפילוסופין כי הבורא לא ישיג העיניני' הגופיי' מפני שהם ממושגו' הרגשים והוא יתעלה אינו מישיג בהרגש אלא השגה שכלית וטען עליהם במציאות הרגשי' ואמר אם תהיה השגת הראות נעלם מהבור' איך המציא זה הכלי המוכן לעשות הראות והוא עין, היתכן כי במקרה נזדמן להמציא בעין לחות זכה בהירה והתהיה לחות אחרות ותחתיה קליפה ונזדמן במקרה שנעשה בו נקב ובא כנגד הנקב ההוא קליפה צחה וקשה ועל דרך כלל לחות העין וקליפותיה שהם בתכלית התקון והאומנות כמו שנודע והכונה בכולם תכלית הפעל והוא הראות היהשוב איש משכיל כי זה היה במקרה כפי שנזדמן לא כן הדבר אבל הכל היה בכונה מן חטבע על כל פנים כמו שיבאר כל רופא וכל פילוסוף ואין חטבע בעל שכל והנהגה וזה בהסכמת הפילוסופים אבל זאת ההנהגה שהיא על דרך מלאכה באה לפי דעת

1 וכי חייב עד לקצתם הר"ש כוה המאמר אינו מובן וגם לא לפי הערבי.

הפילוסופים מהתחלה שכלית והיא מפעל בעל שכל לפי דעתנו הוא אשר הטביע בנו אלה הכחות בכל מה שימצא בו כח טבעי וגם השכל ההוא לא ישיג זה הענין איך המציאו או איך נאצל ממנו לפי זאת הסבר' טבע שזאת כוונתו ואין לו דעת בו ובאמת קראם דוד בוערים וכסילים אחר זה בא לבאר כי הוא הסרון בהשגתנו וכי הבורא יתברך אשר נתן לנו השכל להשיג בו כל דבר ומפני קצורינו להשיג אמתת האל ית' אירע לנו זה השבוש הגדול וכבר ידע זה הבורא קיצור יכלתנו וכי מהשבתם זאת הקצרה לא תשית לב אל הסרה אשר דברה על הבורא כמו שאמר המלמד לאדם דעת ואמר השם יודע מחשבות אדם כי המה הבל (תהלי' צד יא) וכל כונתי בזה הפרק לבאר בו זאת הסברה הקדומה מאד ר"ל מה שיחשבו הכסילים מחסרון מדע הבורא מפני שיראו על עניני בני אדם האפשרי' בטבעם בלתי מסודרים ואמר ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה' אלהיהם (מלכי' ב יז ט) ובמדרש כתוב מה אמרו העמוד הזה אינו רואה ואינו שומע ואינו מדבר ר"ל כי יחשבו על הבורא כי אינו משיג אלה העניינים ולא באמרו צווי ולא אזהרה לנביאים וסבת כל זה וראיתו אצלם היות עניני בני אדם נוהגים כפי מה שיראה כל איש ממנו שכך היה ראוי להיות ובריאותם שאין העניינים כמו שירצו אמרו אין ה' רואה אותנו עזב ה' את הארץ (יחזקא' ח יב) ואמר צפני' על אלה האומרי' בלבבם לא ייטיב ה' ולא ירע (א יב) אבל מה שיתכן לומר בידיעת הבור' כל העניני' עוד אגיד לך סברתי בזה אחרי אשר אודיעך תדבר המוסכם עליו אשר לא יתכן לבעל שכל לחלוק על דבר ממנו.

פרק כ

הדבר המוסכם עליו כי הבורא ית' לא יתכן להתחדש בו מדע כגון שתאמר כי ידע עתה מה שלא ידע קודם זה ולא יתכן שיהיו לו מדעים רבים בעלי מספר ואפילו על דעת כי שיאמנין בתארים וכאשר התבאר במופת זה אמרנו אנחנו המאמינים בתורה כי במדע אחד יודעו דברים רבים ולא ישתנו המדעים בהשתנות הידועים בחק הבורא ית' כמו שהוא בחקנו וכן אמרנו כי אלה הדברים אשר יתחדשו ידע אותם קודם היותם ולא יחדל לדעת אותם ועל כן לא יתחדש לו מדע בישום פנים כי בדעתו כי פלוני הוא עתה נעדר ויהיה נמצא בעת פלוני ויישאר נמצא זמן כך אחר כן יהיה נעדר וכשימצא האיש ההוא כמו שקדמה הדעת בו ולא נוסיף בו מדע ולא חדוש מה שלא היה ידוע אבל התחדש מה שהיה ידוע מקודם שיתחדש על פי מה שנמצא עליו והתחייב לפי זאת האמונה שיהיה המדע נחלה בהעדר ומקוף מה שאין לו תכלית ועל כן האמינו לבותינו בזה ואמרנו כי האפיסה אשר ידע אותה קודם זה והוא יכול להמציא לא ימנע היות מדעו תלוי בו אבל מה שלא נמצא כל עיקר הוא האפס הגמור בחק מדעו אשר לא יתלה בו מדעו כמו שלא יתלה מדענו אנחנו במה שהוא נעדר אצלנו אבל השגת ידיעתו למה שאין לו תכלית יש בו שבוש וקצת אנשי העיון אמרו כי דעתו תלויה במין והוא מתפשט על שאר אישי המין בענין אחר וזאת דעת כל מאמין בתורה מפני שיביא אליו צורך העיון אבל הפילוסופין גזרו ואמרו אין מדעו תלוי באפס ולא תשיג דעתו למה שאין לו תכלית ולא יתחדש לו מדע ומן השוא שידע דבר מן המתחדש אם כן לא ידע אלא הדבר הקים אשר לא ישתנה וקצתם נתחדשו להם ספקות אחרים ואמרו אם ידע הדברי' הקימי' כבר נעשו לו מדעים רבים כי ברוב הידועי' ירבו המדעים כי יש לכל ידוע מדע דבק בו אם כן לא ידע את עצמו, ומה שאומר אני כי מה שנכשלו בו סבתו בעבור ששמו ערך בין מדענו ובין מדע הבורא ותצטרך כל כת מהם בדברי' המטעי' לדעתנו להשוב כי הם ראוים לדעתו או ישתבשו עליו הדברי' ונצטרך להוכיח הפילוסופים בזאת השאלה יותר מכל אדם כי הם אשר בארו כי עצם הבורא ית' אין בו רבוי ולא תאר חוץ מעצמו אבל מדעו הוא עצמו ועצמו הוא מדעו והם הם אשר הביאו מופת כי ראיותינו תקצרנה מהשיג אמתית עצמו על פי מה שהוא עליו כמו שבארנו אם כן איך יחשבו כי ישיגו למדעו ומדעו אינו

דבר חוץ מעצמו אבל זה הקיצור אשר תקצרנה דעותינו להשיג עצמו והוא הקיצור להשיג ידיעתו איך הוא ואין המדע ההוא ממין מדענו כדי שנסבור עליו ממנו אבל הוא דבר נבדל ורחוק מאד וכאשר יש עצם ראוי למציאות וממנו יתחייב כל מציאות לפי דעתם או הוא הפעל על כל מה שהוא זולתו לא אחרי האפיסה לפי דעתנו כן נאמר כי העצם משיג בדעתנו כל מה שהוא זולתו לא יהעלם ממנו דבר בשום פנים מכל מה שימצא ואין שותפות בין מדענו ובין מדעו כאשר אין שותפות בין עצמנו ועצמו ואולם הטעה בכאן שתוף המדע כי השתוף הוא בשם בלבד והתפרש באמתתו ומפני זה יתחייבו הדבות כי יחשבו כי הדברים המתחייבים לדעתנו מתחייבים לדעתו.

ומזה שהתבאר אצלי מפסוקי התורה כי ידיעת הבורא ענין כל המציאות אפשר שיהיה לא יצא האפשר הוא מטבע האפשרות בשום פנים אבל טבע האפשרות מחויב להיות בהכרח על אחד משני האפשרים זה הוא עיקר מעיקרי משה ע"ה אין ספק בו ולא שוא ולולי זה לא נאמר ועשית מעקה לגגך (דב"י' כב ח) וכן מה שאמר פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה (שם כ ז) וכן כל התורה והצווי והאיסור חוזר לזה העיקר והוא כי ידיעת הבור' במה שעתיד להיות לא יוציא האפשר ההוא מטבעו וזה השבוש שהוא בהשגת דעותינו הקצרות, ועתה ראה על ככה פרקים נבדל מדעו ממדענו על דעת כל מאמין בתורה הפרק הראשון בהיות המדע האחד נאות אל ידועים רבים משתנים במיניהם, והשני בהיותו תלוי במה שלא ימצא, והשלישי בהיותו תלוי במה שאין לו תכלית, והרביעי בהיותו מדעו בלי כשתהנה בהשיגו בו המחודשות, ונראה לי כי ידיעת הדבר שעתיד להמציא איננה הידיעה בו שכבר נמצא אבל יש בכאן תוספת דבר והוא כי מה שהיה בכח נעשה בפעל, והחמישי כפי אמונת תורתנו בהיותו יתברך לא יברר מדעו להבדיל אפשר משני האפשרים ואע"פ שכבר ידע הדמיון האחד מהם על אמתתו ומי יתן ידעתי באי זה דבר ידמה מדעו למדענו על סברת מי שיאמין כי המדע הזה נוסף האם יש הנה אלא השתוף בשם לבד אמנם לפי דעתנו אשר נאמר שאין דעתו דבר נוסף על עצמו באמת נתחייב להבדיל מדעו ממדענו זאת הבדלה האמתית העצמית כהבדל עצם השמים מעצם הארץ וכבר אמרו הנביאים זה כי לא מהשבותי מחשבותיכם (ישע' נה ח) וכל הענין אשר אומר ואשר אברר בקצרה כי כמו שלא נשיג אמתת מציאותו כן לא נשיג אמתת מדעו ועוד אם כל זה נדע כי מציאותו מציאות שלימה ולא ישוגנה חסרון ולא שנוי ואינה נפעלת בשום פנים כן אע"פ שלא נדע אמתת מדעו מפני שאמתו הוא עצמו נדע כי לא לדעת עצם אחד ויוסכל אחר ר"ל לא יתחדש בו מדע בשום פנים ולא יחזור אחרי אבדו ואין לו תכלי' ולא יתעלם ממנו דבר מכל הנמצאים ולא יבטל ידיעתו אותם מטעיהם אבל האפשר הוא קים עם טבע האיפשרות וכל מה שקבעתי בכל אלה המאמרים מן הסתירות הוא לפי מזבחן מדענו אשר לא ישתתף עם מדעו אלא בשם בלבד מן הכונה לאמר על פי מה שנכוון אנחנו ועל מה שיאמר כי הוא יתעלה התכון אליו הוא בשתוף מלה וכן השמירה נאמרת בשתוף מלה על מה שאנחנו מתעסקים בו ועל פי כוה שיאמר כי הוא ית' מתעסק בו אם כן נדע כי הנכון בענין המדע, וענין הכונה וענין השמירה המיוחסת אלינו זולתי ענין המיוחסת אליו וכשתכלול שתי השמירות או שני המדעים או שתי הכונות כדי שיקבצם ענין אחד יבואו השבושים וירבו הספקות הנזכרים וכשיודע כל המיוח' אלינו נבדל מן המיוחס אליו התברר האמת וכבר זכר ההפרש בין המיוחסות אליו ובין המיוחסות אלינו באמרו ולא דרכיכם דרכי (ישעי' נה) כמו שהקדמנו זכרו.

פרק כא

הפרש גדול יש בין מדע האומן במה שהוא עשה ומדע זולתו בהעשוי ההוא כי הדבר העשוי כשיעשה על כונת דעת עושהו לא עשהו אלא במעשה נמשך אחרי

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

מדע אבל האיש האחר אשר יביט בזה העשוי וידעהו הוא מדעו נמשך אחרי העשוי והמש' על זה כי האומן כשיעש' זאת התיבה אשר יתנועעו בה כלים אשר יריקו מים לדעת מהם מה שעברו משעות היום והליל' כל אשר יזלו בהם המים ותשתנה תכונת רדת המים וכל חוט אשר ימשך וכל אבן נופלת הכל הוא מושג וידוע אל עושהו ואין מדע התנועות ההם מפני התנועות והתנועות המתחדשות עתה אבל הדבר הפך כי התנועות ההם המתחדשות בהם לא התחדשו אלא על כונת דעתו נעשו, ואינו כן מי שיתבונן בהכלים ההם אבל המתבונן כשיראה שום תנוע' מהם יתחדש לו מדע ולא יחדל להביט ומדעו להוסיף ולהתחדש ראשון ראשון עד אשר ישיג לדעת כל הכלי' ההם ואלו תחשוב כי תנועו' הכלים ההם אין להם תכלית לא היה המתבונן משיג לדעתם מעולם ולא יתכן למתבונן לדעת תנועה מהתנועות ההם קודם היותם אבל הוא יודע מה שיתחדש וכן הענין בכלל המציאות כשתעריכהו למדענו ולמדעו יתברך כי אנחנו נדע כל מה שנדע מפני שנתבונן במציאות ועל כן לא תהלה דעתנו במה שיהיה ולא במה שאין תכלית ודעותינו מתחדשות מרובות כפי הדברים אשר מהם למדנו המדע והבורא ית' אינו כן כי לא ידע הדברים מכחם כדי שירבה מדעו ויתחדש אבל הדברים ההם נמשכים אחרי מדעו כי הוא הקודם להם

המשיעך אותם כפי מה שהם עליו או מציאות נבדל או מציאות איש בעל חומר קים או מציאות בעל חומר משתנה באישיו דבק בסדר לא ינתק ולא ישתנה ועל כן אין לבור' רבוי חכמות ולא חדוש בשנוי מדע כי כשידע אמתת עצמו שאינו משתנה ידע כל מה שיתחייב מפעולותיו כלם והשתדלותו להשכיל איך הדבר בהשתדלותנו שנהיה אנחנו כמוהו ושתהיה השגתנו כהשגתו והראוי לחקור על האמת והמודה עליו להאמין כי הבורא ית' לא יתעלם ממנו דבר בשום פנים אבל הכל ידע למדענו אשר הוא עצמו וכי ההשגה ההיא אי אפשר שנשיגנה אנחנו בשום פנים ואלו ידע איך הוא או היה לנו השכל ההוא אשר בו תושג ההשגה ההיא ונהיה כמוהו וזה לא ימצא במציאות אלא לבורא ית' והוא עצמו והבן זה כי אני אומר כי הוא נפלא מאד וסברא וכונה אמתית כשנדקדק אותה לא ימצא בה דבר מן הטעות ולא מן הזיוף וזה הטעם לא ישיגוהו דבות ולא ייחסו בו לבורא חסרון כי אלה הענינים הגדולים הנכבדים העצומים לא יתכן מציאות מופת עליהם בשום פנים לא על דעתנו עדת המאמינים בתורה ולא כפי דעת הפילוסופים על פי מחלקותיהם וזאת השאלה וכל השאלות שלא יבא עליה מופת צריך לדקדק בה כמו אלה הדרכים אשר הדקדקנו בזאת השאלה ר"ל שאלת ידיעת הבורא לכל מה שהוא זולתו.

פרק כב

ענין איוב הנפלא הוא מן הענין הזה אשר אנחנו בו ר"ל כי הוא משל לבאר בו דעות בני אדם בשמירה וכבר ידעת מה שאמרו קצתם איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה ומי שיאמר כי היה ונברא לא ידע באיזה זמן היה או באיזה מקום אלא קצת החכמים אמרו כי היה בימי האבות וקצתם אמרו שהיה בימי משה וקצתם אמרו כי היה בימי דוד וקצתם אמרו שהיה מעולי בבל וזה ממה שיחזק דברי האומר לא היה ולא נברא ועל דרך כלל בין שהיה בין שלא היה בענינו הנמצא תמיד הם נבוכים כל המתבוננים מבני אדם במדע האל ובשמירתו כפי מה שזברתי לך קודם זה

ר"ל היות האיש החסיד המשכיל בכל מעשיו הירא את אלהיו ימציאהו תלאו' רבות וידביקהו בממונו ובניו וגופו לא בעון אשר גרם לו ועל כל שתי הסברות ר"ל אם היה או שלא היה המאמר אשר פתח בו הספר והם דברי השטן ודברי הבורא לשטן ואיך מסרו בידו הכל משל בלי ספק אצל כל איש שכל אבל לא כמו משל אלא משל שתלוי בו נפלאות ודברים של כבשונו של עולם והתבוננו בו ספקות גדולות ונודעו מהם אמתות שאין תכלית אחריהם והנני דובר לך מה שיתכן לזכור ואזכור לך דברי החכמי' אשר התבוננתי בהם מה שהבינותי מזה המשל הנכבד ותחלת מה שיש לנו

לפרש באמרו איש היה בארץ עוץ איוב שמו כי בא בשם משתתף והוא עוץ כי היה שם איש כמו את עוץ בכורו (ב־אשי׳ כב כא) והוא צווי על העצה ועל המחשבה כמו עוצו עצה (ישעיה ח ט) וכאלו הוא אומר השב לבך לזה המשל והתיעץ במועצות והבין ענינו וראה דעות הנכונות מה הם אחר כן זכר כי בני האלהים באו להתיצב על ה׳ ובא השטן בכלל המונם כי לא אמר ויבואו בני האלהים והשטן להתיצב כי אז יהיה מציאות הכל על ערך אחד אבל אמר ויבאו בני אלהים ויבא גם השטן בתוכם (איוב א ו) וזה המאמר לא נאמר אלא במה שבא לא לכוונת עצמו ולא מבוקש בעבור עצמו אבל מפני שנמצא מי שרצה להמציא זה בכלל הבאים אחר כן זכר כי השטן המשוטט בארץ במרחבה ואין בינו ובין מרומי מעלה שום ערך בשום פנים ואין לו הליכה לשם הוא מה שאמר משוט בארץ ומתהלך בה (שם א) כי הליכתו היתה בארץ בלבד אחר כן זכר כי זה החסיד הישר השלם נמסר בידי השטן וכי כל מה שפגעו מן הפגעי׳ בהונו ובניו וגופו היה סבתו השטן ובאשר שיער זה השיעור החל ליסד דברי עיון בזה הענין וזכר סברה אחת על שם איוב וסברות אחרות על שמות חבריו ועוד אודיעך לך בבאור ר״ל כי הסברות ההם אשר התלכדו בהם המחשבות בזה הענין אשר היה סבת כולם השטן וחשב איוב וחבריו כי הבורא פעל זה בעצמו ולא בא מן השטן וחנפלא אשר בזה הענין כי לא אמר על איוב איש חכם או מבין או משכיל אלא שבח אנתו הכתוב בתקון ומדות ויושר המעשים ואלו יהיה חכם לא חסתפק עליו עניני כמו שהתבאר אחר זה ואחר כן זכר תלאותיו על ערך תלאות בני אדם כי יש מבני אדם מי שלא יחרד לאבוד ממונו אבל יחרד למיתת בניו ודאג להם ויש מבני אדם מי שיסבול ולא יקוץ ולא יחרד למיתת בניו ולא ידאג להם אך לסבול המכאובות אין יכולת לאבריו על זה וכל המין בני אדם ירוממו האל בלשונם ויספרו עליו כי הוא צדיק ומטיב בעתות הצלחתם או בעת צרתם כשיוכלו לסבול אותה אבל בבוא התלאות האלה הנזכרות באיוב יש מהם מי שהוא.כופר בבורא ויאמין סדר במציאו׳ העולם כשיאבד ממונו ויש מי שיאמין בצדק הבורא ובהנהגתו הסדר ואפילו באבוד ממונו אך אם ימציאהו מיתת בניו לא יוכל לסבול ויש מהם מי שיסבול ולא תשתבש עליו אמונתו אפילו באבוד בניו אבל במכאובות הגוף לא יכול לסבול אחד מהם אלא יצעק חמס ויליז או בלשונו או בלבו אבל מה שאמר בבני אלהים להתיצב על ה׳ זה היה בפעם הראשונה ובשניה, אבל השטן אע״פ שבא בכלל המונם בפעם ראשונה ובשנייה לא אמר בראשונ׳ להתיצב על ה׳ ובשנייה אמר ויבא גם השטן בתוכם להתיצב על ה׳, והבין זה הענין מה מאד הוא נפלא וראה איך התבארו לי אלה הענינים שהם כמו נבואה כי הענין להתיצב על ה׳ מורה על היותם מצואים משועבדים למצותו כפי רצונו ותדע זה ממאמר זכריה ע״ה בארבע מרכבות יוצאות אמר ויאמר אלי אלה ארבע רוחות השמי׳ יוצאות מהתיצב על אדון כל הארץ (ו ה) והנה באר כי אין ערך בני אלהים וערך השטן במציאות ערך אחד אבל בני אלהים הם (׳ קיומים ועומדים והוא גם כן יש לו חלק במציאו׳ בלעדיה׳ ומנפלאות זה המשל כי כשזכר הליכת השטן בארץ בלבד לעשותו אלה המעשים באדם הוא נמנע מלשלוט על הנפשות וכי נתן לו ממשלת על העניני׳ אשר בארץ כולם ושמו הפרש ביניו ובין הנפש כלומר שאין לו רשות עליה כמו שאמר אך את נפשו שמור (איוב) וקודם זה בארתי לך שתוף נפש בלשוננו כי יבא על הדבר הנשאר מן האדם אחרי המות ואין זה לשטן ממשלת עליו ואחרי זכרון מה שזכרתי שמע זאת המלה המועילה אשר אמרו חכמי ישראל הנקראים חכמי אמת כי זאת המלה התירה כל ספק וגלתה כל נסתר ובארה רוב סתרי תורה אמרם בתלמוד אמר ר׳ שמעון בן לקיש שטן הוא יצר הרע והוא מלאך המות והנה הודיע ובאר על כל מה שזכרנו באור שלא יסתפק לכל בעל שכל וכבר התבאר לך כי ענין אחד בעצמו הוא מכונה באלה השלש׳ שמות וכי כל הפעלים המיוחסים לכל אחד מאלה השלשה הם כולם פעל דבר אחד, וכן אמרו

1 קיומים ועומדים הר״ש יותר קיום ויותר מתמיד אינו נכון לפי הערבי.

חכמי משנה הקדומה תנא יורד ומתעה עולה ומשטין נוטל רשות ונוטל נשמה, הנה התבאר כי מה שראה דוד במראה הנבואה בעת המגפה וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים (ד״ה א כא) כי הראהו זה להורות על זה הענין בעצמו והוא מה שנאמר עליו במראה הנבואה בתק חובת בני יהושע הכהן הגדול והשטן עומד על ימינו לשטנו אחר כן באר אחריו באמרו יגער ה׳ בך השטן והוא מה שראה בלעם במראה הנבואה בדרך באמרו הנה אנכי יצאתי לשטן (במדבר כב לב) ודע כי שטן נגזר ממלת שטה מעליו ועבור (משלי ד טו) ר״ל כי הוא מעניין הנטיה והתרחקה מדרך הישר כי הוא אשר יסיר האדם מדרכי הנכוחה בלי ספק [2] ויכשיל בדרכי הטעות ועל זה הענין אמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו (בראשית ח כא) וידעת כי זאת הדעת גלויה וידועה בתורתנו ר״ל יצר טוב ויצר רע כמו שאמרו בשני יצריך, וכבר אמרו כי יצר רע יתחדש באדם בשעת לדתו כמו שנאמר לפתח חטאת רובץ (שם ד ז) ואמרה תורה כי יצר לב האדם רע מנעוריו וכי יצר טוב נמצא באדם אחרי שלימות שכלו ועל כן נקרא יצר הרע מלך גדול ונקרא יצר טוב ילד מסכן וחכם במשל הנזכר על גוף האדם והשתנות כחותיו כמו שאמר עיר קטנה ואנשים בה מעט (קהלת ט יד) כל אלה הדברים דברו בהם החכמי׳ ואחר שבארנו שיצר הרע הוא השטן והוא מלאך המות הוא מלאך בלי ספק ר״ל כי השטן נקרא מלאך מפני שהוא בכל חמון בני האלהים אם כן יהיה יצר טוב גם כן מלאך באמת והנה הדבר ידוע בדבר החכמי׳ ז״ל כי כל איש יתחברו בו שני מלאכים אחד מימינו ואחר משמאלו, והם יצר טוב ויצר רע ובבואר אמרו חז״ל בגמרא דשבת באלה שני המלאכים אמרו אחד טוב ואחד רע ועתה ראה כמה פליאות גלתה לנו זאת המלה וכמה בטלה ממחשבות בלתי נכונות וכמדומה לי כי כבר פרשתי בזה מה שיש בידי ובארתי ענין איוב עד תכליתו וסופו אבל ארצה לבאר לך הסברה הנזכרת על שם איוב והסברה הנזכרת על כל אחד מחבריו מה הם בראיות אשר קבצתי אותם מדברי כל אחד מהם ואל תשים לב למה שזולתם מן הדברים אשר יחיבם קשר המאמר כמו שבארתי לך בתחלת זה הספר.

פרק כג

כשנודע בעולם ענין איוב בתחלת היות הדבר המוסכם עליו מאיוב וחבריו כי כל מה שנמצא לאיוב מן התלאות היה ידוע אצל הבורא וכי האל הביא עליו הפגעים האלה וכלם מסכימי׳ כי לא יעבורו על הבורי׳ חמס ואין עול במשפטיו ותמצא אלה הענייני׳ בדברי איוב לרוב וכשתתבונן בדברי החמשה ר״ל איוב וחבריו במערכת תוכחת׳ כמעט שתמצא המאמר אשר אמר אחד מהם שכולם אומרים אותו וחזרו הענינים פעם אחרי פעם ונכלל בדברי כל אחד מהם דברי איוב וספור רוב מכאוביו ותלאותיו עם רוב ישרו וצדקו וטוב מדותיו ונועם מעשיו וכן נכלל בדברי חבריו עמו דברי סבל ונחומים וכי הוא צריך לסבול נסיון אלהיו ושלא ישלח רסן דבריו כמו איש אשר יריב עם חברו אך יקבל דין הבורא וידום והוא אומר להם כי רוב מכאוביו הסירו סבלו וישרו ואע״פ שיאמר כראוי וחבריו כלם מסכימים כי כל עושה טוב ימצא גמול טוב וכל עושה רע יענש וכשתראה רשע מצליח דע כי בסופו יהפכו עניניו ויהולו עליו ועל בני ביתו זרעו תלאות ופגעים וכשתראה צדיק נגש ונענה דע כי אחריתו לטוב ויש תקוה לאחריתו וזה הענין תמצא הוזר בכל מקום מדברי אליפז ובלדד וצופר ושלשתם מסכימים על זאת הסברא ואין זאת כונת זה הענין אבל הכונה מה שנבדל בו כל אחד מהם מחברו ודעת עצתו וסברתו בזה הענין ובדרת רוב התלאות העצומות והגדולות על הטובים מבני אדם והשלם מהם והישר והיתה דעת איוב בזה כי זה הענין ראיה על השתוות הצדיק והרשע אצל הבורא יתברך לרוב קלות ערך האדם והיותו כאין בעיני הבור׳ והוא מה שאמר בכלל דבריו אחת היא

[2] ויכשיל וכו׳ הר״ש ויורנו זה בשעיה כי בערבי ויבק ותרגמו ויכשיל.

על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה (שם ט כב) ואמר אם יבא גשם שוטף וימית כל מה שימצא למסת נקיים ילעג, אחר כן דבר על זה הענין באמרו זה ימות בעצם תמו כלו שלאנן ושליו זה ימות בנפש מרה ולא אכל בטובה יחד על עפר ישכבו (שם כא כה) אחר כן החל להביא ראיה מהצלחת עניניו הרשעים וטוב מזלם והרבה לדבר מאד בזה הענין ואמר אם זכרתי ונבהלתי ואמר מדוע רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל זרעם נכון לפניהם עמם (שם כא ה) וכאשר ספר זאת ההצלחה אמר למוכיחיו אם הדבר כן כמו שתחשבו כי ילדי האיש החוטא המצליח ימותו ויטמה זכרם מה יזיק לזה המצליח מה שיחול באנשי ביתו אחריו כמו שנאמר כי חפצו בביתו אחריו ומספר חדשיו חצצו (שם כא כא) אחר כן החל לבאר כי אין לו תקוה אחר המות ויצא מדברו (1 כי זה התרשלות מהבורא והחל לתמוה איך יתכן להתרשל האומן אשר כיון גוף האדם ובריותו ויתרשל בשמירתו ואמר הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני (שם י י) ואזאת היא אתת מן הדעות והאמונו' אשר להאמינם בשמירת הבורא כי ידעת מה שאמרו החכמים כי זאת האמונה של איוב בתכלית הרע ואמרו עפרא בפומיה דאיוב ואמרו בקש איוב להפוך קערה על פיה ואמרו איוב כופר בתחית המתים היה ואמרו גם כן התחיל איוב מחרף ומגדף ואולם מה שאמר הבורא לאליפז כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב (שם מב ז) אמרו חכמי' (2 כדי לנקותו מזה החטא אין אדם נתפש על צערו ר"ל כי לא האשימוהו לרוב המכאובי' הבאים עליו והדברים האלה אינם מענין זה המשל אבל טעם זה מה שיתבאר לך עתה והוא שאיוב הזר מן הדעת הזאת שהיא בתכלית הטעות והביא מופת על טעותו בזה כי זה הוא התחלת המחשב' ובלבד לא למי שימצאוהו תלאות והוא ידע מנפשו כי הוא נקי וזה אין מי שיכחישהו וסמכו זאת הסברא לאיוב אבל אמר בעיד שלא היה לו לדעת ולא ידע הבורא אלא בקבלה כמו שידעוהו המון בעלי תורה אבל כשידע הבורא דעת אמתית הודה כי זה ההצלחה האמתית היא ידיעת האל שהיא מזומנת לכל מי שידעהו ולא ימסר טעמה על האדם נסיון מאלה הנסיונות כולם ואולם היה איוב חושב כי אלה ההצלחות המחשביות הם התכלית המבוקש כגון הבריאות והעושר והבנים כשהיה יודע ומכיר הבורא מדרך הספור והשמוע לא בדרך העיון ועל כן היה נבוך באלה המבוכות ואמר אלה המאמרים וזה הוא ענין מה שאמר לשמע אזן שמעתיך ועתה עיני ראתך על כן אמאס ונחמתי על עפר ואפר (שם מב ה) שיעור אלה הפסוקים לפי הענין על כן אמאס כל אשר הייתי מתאוה ונחמתי על היותי בתוך העפר ואפר כמו שהיה ענינו והוא יושב בתוך העפר (שם ב) ומפני זה הדבור האחרון המורה על השגגה האמתית נאמר בו אחר זה כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב (שם) אבל דעת אליפז בזה הנסיון הוא אחד מן הדעות הנאמרות בשמירת הבורא כי הוא אמר כי כל מה שמצא לאיוב היה כפי מה שהתחייב כי היו לו עונות והתחייב בהם כל זה כמו שאמר לאיוב הלא רעתך רבה ואין קץ לעונותיך (שם כב ה) ואחר כן אמר לו כי זה אשר היית סומך עליו מיושר המעשים ומהתנהג במנהגים נכונים אין הדבר הזה מחייב שתהיה שלם אצל הבורא ושלא תענש הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה אף שוכני בתי חמר (שם טו) (3 ולא חדל אליפז לסבב סביב זה הענין ר"ל שיחשוב כי כל מה שימצ' האדם הוא חייב בו וחסרונו אשר נתחייב בשבילו העונש נעלם ממנו דעתו ודרך חיוב העונש בשבילו אך בלדד השוחי בזאת השאלה היה מאמין בגמול כי אמר לאיוב כי אלה התלאות הגדולות אשר מצאוך אם אתה נקי ואין לך עון תמצא בשבילו, שכר גדול ויהיה גמולך טוב ויהיה זה לטוב לך להרבות הטוב אשר תשיג באחריתך והוא מה שאמר לאיוב אם זך וישר אתה כי עתה יעיר עליך ושלם נות צדקך והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד (שם ח ו) וכבר ידעת כי זאת הדעת

1 כי זה התרשלות מהבורא הר"ש אם כן לא נשארה תוחלת וגו' הא"ה יותר טובה.
2 כדי לנקותו מן החטא הר"ש בהתנצלות על זה מן הדברים ההם הר"ש יותר נכונה.
3 ולא חדל אליפז לסבב וגו' הר"ש מלכת בזה הדרך הר"ש אינה מדוקדקת.

ידועה לכל אדם בענין השמירה וכבר בארנוהו אבל עצת צופר הנעמתי הוא עצת מי שיאמין כי הכל נמשך אחרי החפץ הפשוט ואין לבקש לפעולותיו עלה בשום פנים ואין לומר מדוע פעל זה ולא פעל זה כי מבקש זה לא יבקש דרך הצדק ולא חיוב החכמה בכל מה שיפעל הבורא כי [4](תעצומו ואמתתו יחייבו שיפעל מה שירצ' ויד שבלבו תקצר תעלומות וחכמתו אשר מדינה וממשפטה שיעשה מה שירצה לא בשביל סבה אחרת והוא מה שאמר לאיוב מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך ויגד לך תעלומות חכמה כי כפלים לתושיה החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא (שם יא ה ז) ועתה ראה והתבונן זה הענין אשר הבהיל מחשבות בני אדם והצריכם לסברות אשר הקדמנו פירושם בשמיר' הבור' וזכרון כל מה שגרם הקיצור וסמכו הכל לאחד מגדולי הדור חכם וחסיד אם היה זה כשל או אם נאמר באמת דע כי זאת הסברא הסמוכה לאיוב היא דומה לסברת א ר ס ט ו' וסברת אליפז היא דומה לסברתנו וסברת בלדד כסברת המרגישים וסברת צופר כסברת כת הנבדלים ואלה היו הסברות הקדומו' בשמיר' הבורא ונתחדש' אחר כן סברה אחרת והיא הסברה הסמוכה לאליהוא ועל כן היה נכבד בעיניהם ואמרו כי היה צעירם בשנים וגדולם בחכמה כי הוכיח איוב וסכל עצתו מפני שהיה תמה איך באו עליו התלאות והוא הרבה להתפאר בפעליו וכן זכר סברות שלשת רעיו ואמר דברים נפלאים בחידות כשיתבונן בהם המתבונן יחשוב כי לא הוסיף דבר על מה שאמר אליפז ובלדד וצופר אבל החזיר ענייני דבריהם במלות אחרות והוסיף בפירושים כי הוכיח איוב וספר יושר הבור' והגיד נפלאותיו במציאות וכי הבורא ית' לא יחוש לעבודת החסיד ולא לרשעת הרשע וכל אלה העניינים אמרו חבריו, אך כשתתבונן דבריו יבאר לך ענין נוסף אשר זכר ובו היתה הכוונה ולא נקדם זה הענין לאחד מהם אחר כן אמר כל מה שאמר כאשר היו איוב ושלשת רעיו יחזיר כל אחד מהם הענין אשר זכר חברו וזה להעלים הענין המיוחד בסברת כל איש מהם כדי שיהיה הנודע ממנו להמון כי סברת כולם סברא אחת מוסכם עליה ואין הדבר כן והענין אשר הוסיף אליהוא לא זכר אותו אחד מהם והוא אשר המשיל למלין מלאך ואמר כי הדבר ידוע כי האדם יחלה ויגיע לשערי מות ויתיאשו ממנו ואם יש מלאך מליץ איזה מלאך שיהיה תקבל עתרתו ויש תקומה למפלתו וימלט וישוב למיטב ענינו אבל אין זה נוהג תמיד ולא תהיה שם עתרה תמידה לנצח אלא פעמים או שלש כמו שאמר אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף (שם לג כג) וכשספר עניני המתרפא ושמחתו בשובו לבריאותו אמר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר (שם) ובזה הענין נפרד אליהוא בבאורו והוסיף [5]כי החל קודם מזה הענין לספר איכות הנבואה באמרו כי באחת ידבר אל ונו' בחלום בחזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים (שם) אחר כן חזק זאת הסברא ובאר ענייניה בספור ענייניים טבעים רבים כגון הרעם והברק והמטר והרוח הנושבת ונכלל בזה ענינים מענייני בעלי חיים כגון ביאת המות בפתע כמו שאמר רגע ימותו וחצות לילה (שם לד כה) והמלחמות העצומות כמו ירוץ כבירים לא חקר (שם) ורוב אלה העניינים וכן נמצא הנבואה אשר באה לאיוב אשר באר לו בהם טעותו בכל מה שחשב ולא יצא בה מספור ענינינו הטבע ומספור היסודות ומספור אותות העליונים או סיפור טבעי החיות ולא דבר אחר ומה שזכר שם מענייניי השחקים וחשמים וכסיל וכימה לענין אותותם באויר הקרוב לנו וכי כל דבריו אשר העירהו בהם היו במה שתחת גלגל הלבנה וכי אליהוא היה מביא ראיות מטיני החיות ואמר ממלפנו בהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו (שם לה יא) ורוב מה שהאריך בזה המאמר בספור לויתן שהוא כלל הכחות הגופיות הנפרדות בכל חי ההולך והרומש והשוחה בים והמעופף בשמים בונת אלה הדברי' כי אלה העניינים הטבעים המצואי' בעולם האויה והחפסד לא יגיעו דעותנו להשיג איכות הויתם ולא להשכיל מציאות

[4] תעצומו ואמתתו יחייבו הר"ש עצמותו הא"ח יותר טובה.

[5] כי החל וגו' העתקת זה המאמר יותר נכונה מהר"ש.

זה הכח הטבעי איך היא התחלתו ואינו דבר דומה למה שאנחנו עושים ואיך נשתדל להיות הנהגתנו ושמירתו דומים להנהגתנו אבל הראוי לעמוד אצל דינו הנגזר ולהאמין כי לא יתעלם ממנו תעלומה כמו שאמר אליהוא כי עיניו על דרכי איש וכל צעדיו יראה אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי עון (שם לד כא) אבל אין שמירתו כעין שמירתנו ולא ענין הנהגתו ברואים כענין הנהגתנו ולא יכללם גדר אחד כמו שיחשוב כל נבהל ואין ביניהם שתוף כי אם בשם בלבד כאשר לא ידמו מעשינו למעשיו ולא יכללם גדר אחד וכהפרש הפעלים הטבעים מפעולות האמונות בן ההפרש בין ההנהגה האלוהית והשמירה האלוהית והכונה האלוהית בדברים ההם המטבעיים ובין הנהגתנו ושמירתנו וכונתנו האנושית למה שנתנהג בו לשמור ונתעסק בו וזה היה ענין ספר איוב בכללו לתת לנו זה העיקר באמונתנו ולהעיר על אלה הראיות בדברים הטבעיים כדי שלא תטעו ותבקשו במחשבותיכ' שיהיה מדעו כמדעינו או כונתו ושמירתו והנהגתו כמו כונתנו ושמירתנו והנהגתנו וכאשר ידע האדם כל זה תקל עליו כל תלאה ולא יוסיף לו הפגע תלונה על הבורא אם ידע או לא ידע או אם הוא שומר או מתרשל אבל יוסיף בו אהבה כמו שאמר בהתימת זאת הנבואה על כן אמאס ונחמתי על עפר ואפר (שם מב ז) וכמו שאמרו חז"ל עושים מאהבה ושמהי' ביסורין וכשתתבונן כל מה שאמרתי כפי מה שצריך להתבונן בזה הספר ותסתכל בזה הספר איוב יתבאר לך בו הענין ותמצ' כי כללתי וקבצתי כל עניניו ולא נמלט ממני דבר אלא מה שהוא קשר המלות והמשלים הנוהגי' כמו שבארתי בזה הספר.

פרק כד

דע כי ענין הנסיון הוא שבוש גדול מרוב שבושי התורה ונזכר הנסיון בתורה בששה מקומות כמו שאבאר בזה הפרק אבל מה שהוא ידוע לבני אדם מענין הנסיון כי יביא הבורא פגעים על אדם מבלי עון אשר קדם לו כדי להרבות שכרו וזה העיקר לא נזכר בתורה בפסוק מבואר בשום פנים ואין בתורה פשט שיספיק לנו זה הענין כי אם מקום אחד מהששה מקומות ועוד אבאר לך ענין זה ועיקר התורה הוא הפך זאת הסברה והוא מה שאמר אל אמונה ואין עול (דברי' לב ד) ואין כל ההכמים מאמיני בסברה שהיא סברת ההמון כי כבר אמרו אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון וזאת היא הדעת שצריך להאמין בה כל בעל תורה ובעל שכל לא שייחס לבורא חמס ועול כדי שיאמין נקיות האדם מן העון ושלמותו וכי אינו חייב במה שנענש בו אך פשט הנסיונות הנזכרות בתורה במקומות ההם כבר באו על דרך בחינה וחקיר' [1] כדי שתתחזק אמונת האיש ההוא או האומה והכלית צדקתו וזה הענין הוא השבוש הגדול ובלבך עקידת יצחק אשר לא ידעה כי אם האל וחם שניהם ונאמר בו כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה וגו' (בראשי' כב יב) וכן אמר כי מנסה ה' אלהיכ' אתכם לדעת הישכם אוהבי' (דברי' יג ד) וכן אמרו לדעת את אשר בלבבך (שם ח ג) והנני מתיר לך כל אלו הספקות דע כי כל נסיון אשר בתורה אין ענינו אלא ללמד לבני אדם הראוי להם לעשות או להאמין בו והיה ענין הנסיון לעשות פעל ואין הכונה עצם הפעל ההוא אבל הכונה שיהיה למשל שילמדו ממנו וילכו על דרכו כמו שאמר לדעת הישכם אוהבים ואין פרושו כדי שידע האל אם יעשה כי כבר ידע וזה הוא כמו שאמר לדעת כי אני ה' מקדשכם (שמ"ת לא יג) אשר פרושו שידעו האומ' זה וכן אמר כשיקום מתנבא וירצה להשיא האמת דעו כי זה הדבר רצה בו האל כדי להודיע האומות ערך יתרון תורתו ודעתכם אותו על דרך האמת וכי אינכם נפתים בפתוי מפתה ולא תשחת אמונתכ' באל ויהיה סומך על זה כל מבקש האמת ויבקש מן האמונות מה שיתקים בו זה הקיום אשר אין לשית לב עמו למפתה במעשה גם כי הוא קורא להאמין בנמנע אבל יועיל הפתוי באותות למתנבא אשר

[1] כדי שתתחזק אמונת האיש ההוא או האמונה הר"ש עד שידע השם יתי הר"ש יותר נכונה.

יתנבא בדבר אפשרי כמו שבארו במשנה תורה ואחרי שהתבאר כי מלת לדעת היא פירושה להודיע לבני אדם כן במה שאמר במן למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא (דברי' ח ב) פירושו לדעת העמים ולהשמיע בעולם כי כל מי שהתיחד לעבודתו יזמן מחיתו מצד שאינו יודע ועל זה הענין נאמר במן בתחלת רדתו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא (שמות טז ד) ר"ל לדעת כל יודע ולנסות היש תועלת בעבודת האל ואם יש בה ספוק צורך אם לא אך במה שאמר במן פעם שלישי' המאכילך מן במדבר אשר לא ידעו אבותיך למען ענותך ולמען נסותך להיטבך באחריתך (דברים ח טז) זה יביא ספק כי הבורא מיגע לאדם כדי להרבות שכרו ולא כן הדבר אבל פירוש זה הדבר אחד משני ענינים האחד הוא הענין הנכפל במן במאמר הראשון והשני להודיע אם המתבודד מכל עסק לעבודת האל יספיק לו מחיתו ומניח לו מיגיעו או לא או יהיה ענין לנסותך להרגילך כמו לא נסתה כף רגלה (דברי' כח נו) כאלו הוא אומר כי הבורא יתברך הקדים להרגילכ' ביגיעה במדברות להרבות טובתכם בשתבואו לארץ וזה אמת כי היציאה מן העבודה אל המנוחה יערב יותר מן ההתמדה במנוחה וידוע כי לולי יגיעתם ועמלם במדבר לא היו כובשים הארצות ולא נלחמו' כי התור' אמרה פן ינחם העם בראות' מלחמה (שמות יג יז) ונאמר ויסב אלהים את העם כי התענוג יסיר הגבורה והאמצה כאשר רוע המחיה ורוב היגיעה יחייב הגבור' והיא הטובה אשר בא להם באחרית' אבל מה שאמר כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים (שם כ יז) והוא הענין בעצמו הנאמר במשנה תורה בטי שיתנבא בשם ע"ז כי מנסה ה' אלהיכם אתכם (דברי' יג ד) שכבר בארנו ענינו כן במעמד הר סיני אמר להם אל תראו כי זה המעמד הגדול אשר ראיתם היה כדי שתשיגו האמת עין בעין כי כשינסה ה' אלהיכם אתכם בנביא השקר הרוצה לבטל מה ששמעת' באזניכם כדי להודיע ערך אמונתכם לא תמעד אשוריכם לעולם מדרך האמת ואפילו אם יבא לכם שליח כמו שתחשבו ויאמר אליכם מה שאמר לי הבורא לא תשמעו אליו כי היה אפשר שיעלה בלבבם שהאמת מה שיאמר נביא אחר זולתי כשיבואו לסתור מה שהגדתי לכם אלו לא שמעתם אותו באזניכם בזה המעמד אבל ענין אברהם ע"ה בעקידת יצחק נכללו בה ענינים עצומי' הם מעיקרי התורה הענין האחד הוא להודיענו תכלית האהבה בבורא והיראה ממנו לאיזה טובה היא מגעת וזכר זה הענין אשר לא יערכנו לא מתנת ממון ולא מתנת נפש אבל זה הוא תכלית מה שיתכן להמציא בעולם ממה שלא יעלה בלב אדם כי טבע אדם יסכים על זה לעולם והוא שיהיה איש עירי בתכלית התאוה אל הבנים ובעל טובה ומעלה רמה וירצה שיהי' מזרעו אחר כמוהו ונולד לו בן אחרי זקנתו איך תהיה תשוקתו אליו ואהבתו בו אך מיראת אלהיו ואהבת עשות מצותו הגביר והגדיל רצון האל ויבז בעיניו זה הבן החמוד ומאם כל מה שהיה מקוה להשיג בזה הבן ומהר לשחוט אותו אחר מהלך ג' ימים כי אלו יעשה זה פתע פתעום בשעה שנצטוה היתה פעולתו בבהלה והרדה מבלי התבוננות וחקירה אבל בעשותו זה אחרי ימים היה מה שעשה במחשב והשכל נכון והתבוננות חוק מצות הבורא ית' ואהבתו ויראתו וכי אינו יכול לומר ענין האחד אלא להגביר הכח הנפעלת בשום פנים כי אברהם אביונו לא מהר לשחוט בנו לפחדו פן יהרגנו האל אם לא יעשה ירושש הונו אלא לתורה פשוטה הראויה על בני אדם באהבת האל ויראתו לא לתקות גמול ולא ליראת עונש כמו שבארנו במקומות רבות ואמר לו אז המלאך עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה (בראשית כב יב) ר"ל כי בשם זה הפעל היוצא עליך בכל העולם ידעו כל בני אדם תכלית יראת השם מה היא וכבר חזק זה הענין בתורה וזכר כי תכלית כל התורה במה שנכלל בתורה מענין צווי ואיסור והבטח' והודעה וספורי' כי הכל דבר אחד והוא יראת הבורא כמו אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתובים בספר הזה ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את ה' אלהיך (דברים כח נח) וזה אחד משני הענינים אשר בשבילם היתה העקידה והענין השני להודיענו כי יאמינו מאד הנביאים במה שיבא להם מאת הבורא בנבואה לבל יחשוב החושב כי זה הדבר היה בחלום או במראה

כמו שזכרתי או באמצעות הכח המחשבית אשר אפשר שלא יהיה אמת מה שישמעוהו או ימשילו להם אם יתערב בו שום ספק ועל כן רצה להודיענו כי כל מה שיראה הנביא במראה הנבואה הוא אמת אצל הנביא אין ספק בדבר ממנו בשום פנים ודינו אצלו כדין הדברים המצואים כולם המושגים ברגשים או בשכל והראי' על זה כי מהר לשחוט את בנו יחידו אשר אהב כאשר צוהו ואע"פ שהיתה המצוה ההיא בחלום או במראה ואלו יהיה ספק על הנביאים מה שראו בחלום או שיהיה להם ספק במה שישיגו במראה הנבואה לא מהרו להאמין בכח שיאמינוהו הטבעים ולא היתה נמשכת נפשו לעשות זה המעשה הגדול על דבר מסופק, ובאמת היה ראוי להיות זה העגין על יד אברהם (2 ובאיש כמו יצחק כי אברהם אבינו היה המתחיל ללמד היחוד ולקים הנבואה ולחזק זאת האמונה ולמשוך כל בני אדם אליה כמו שאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה (בראשי' יח יט) וכאשר דבקו בני אדם ונמשכו אחר אמונותיו הנכוחות המועילות השמועות ממנו כן יתחייב להמשך אחר האמונות הלקוחות מפעליו וכל שכן זה הפעל אשר חזק בו העיקר אמתת הנבואה והודיענו בו תכלית יראת ה' ואהבתו עד אנה היא מגעת וכן תצטרך לחביא ענייני הנסיונות לא שהבורא ית' ירצה לנסות דבר ולבחון אותו עד אשר ידע האדם מה שלא היה יודע מאת הבורא ית' האל ויתעל' ממחשבו' הסכלים הפתיים ברוע מחשבותם ודע זה.

פרק כה

דע הפעלים נחלקים לפי התבוננות תכליתם על ארבעה חלקים, או פעל ריק, או פעל שחוק, או פעל שוא ובטל, או פעל נכון ונאה, אך הפעל שיאמר כי הוא שוא הוא הפעל אשר כוונת פועלו לתכלי' אחת ולא ישיג התכלי' ההיא אבל ימנעהו ממנה מונעים ותראה כי רוב בני אדם יאמרו יגעתי לשוא כשיגע לבקש איש ולא ימצאהו או ייגע בדרך ולא ירויח בסחורתו ואמרו השתדלותינו בזה החולה היה שוא כשלא ישיג לבריאות ולא יתרפא וכן הפעלים אשר יבקשו מהם תכליות ולא ישיגו אותם אבל פעל הריק הוא הפעל אשר אין כונתך בו לתכלית כמי שיתעסק בידו בשעת מחשבתו בשום דבר וכמעשה הנבהלים ומי שלבו טרוד אבל פעל השחוק הוא הפועל אשר הכונה בו לתכלית גרועה כי הוא מתכוין לדבר שאין בו צרך ולא תועלת גדולה כמו שירקד ולא יתכוין להרגיל עצמו או יעשה מעשים אשר תכליתם לשחוק מהם ויאמרו כי זה הפעל הוא שחוק בלי ספק וזה ישתנה כפי כונת הפעלים ושלמות' כי יש דברים רבים שהם צריכין לאדם מאד או הם גדולי התועלת לקצת אנשים ואין בם צרך לאנשים אחרים כל עיקר כמו יגיעת הגוף על פי שנוי מיניה הצריכים בקיום הבריאות כפי הראוי אצל כל יודע מלאכת הרפואה והכתיבה אשר תועלתה גדולה אצל בעלי החכמה והעושה מעשה יגיעה ויפצר להשיג בה הבריאות כגון לשחק בכדור ולהאבק ולעקם הידים ולעצור הנשימה או פעלים אשר כונתו בהם הכתיב' כתחוך הקולמוס ותקון הקלף כי זה אצל הסכלים נחשב לשחוק ולחכמים אינו שחוק והפעל הנאה והנכון הוא הפעל אשר יעשהו העושה לכונת תכלית נכבדת ר"ל צריכה או מועילה ויושיג התכלית ההיא וזה החלוק נראה לי כי אין לחולקים שיאמרו כלום בדבר ממנו כי כל עושה שום פעל אפשר שהכונה להשיג בו לתכלית חפצו או אין הכונה כן וכל תכלית מכונת אפשר שתהיה גרועה או נכבדת ואפשר שתהיה מושגת או לא תושג וזה מה שיחייב החלוק על כל פנים ואחרי אשר בארתי זה אני אומר כי לא יתכן לאיש שכל לומר כי דבר ממעשה האל הוא שוא, או ריק, או שחוק, אבל לדעתנו אנחנו וכל מאמין בתורת משה רבנו כי כל מעשה האל הוא טוב ונכון מאד כאשר אמר ויראה אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (בראשית א לא) וכל מה

2 ובאיש כמו יצחק הר"ש וביצחק בערבי ופי כתל יצחק הר"ש אינו לפי הערבי באמת ר"ל שיצחק היה ראוי לקנות לו שם בעולם כמו אביו.

שעשה האל יתי בעבור דבר יהיה הפעל ההוא הראוי ומוכרח במציאות הדבר ההוא אשר רצה הבורא בו מועיל מאד והמשל על זה כי מזון בעלי חיים הוא צריך לו בקיומו המין ומציאות העין מועיל לו מאד ולא היתה הכונה במזון אלא לחיות החי זמן קצוב ולא היתה הכונה ברגשים אלא בגלל התועליות הבאות אל החיים בהשגת' וכן הוא דעת הפילוסופי' כי אין בכל הדברי' הטבעיים דבר לענין ריק ר"ל כי כל מעשים שאינם מאומנות בני אדם כולם פעלים שהכונה בהם לתכלית בין שנודע' התכלית ההיא בין שלא נודע' אבל ואת הכת מבעלי העיון האומרי' כי האל לא יפעל דבר בגלל דבר ואין שם סבות ולא מסבבות אבל פעולותיו כלם כפי החפץ ולא תבוקש להם תכלית ולא יאמרו למה עשה כך אבל יעשה מה שירצה ואין זה נמשך אחרי חכמתו יהיה פעולות הבורא לדעת אלה האנשים נכנסות בחלק הפעל הריק ופחות מן הריק כי עושה הריק אינו מתכוין לתכלית ולא ישית לב למה שיעשה והבורא לפי דעת אלה יודע מה שפעל והוא מתכוין בו ללא תכלית ולא לצד תועלת אבל היות דבר בפעולות הבורא ית' על דרך שתוק זה בטל וגלוי מתחלת מחשבה ולא תשית לב לתעתועי מו שיאמר כי הבורא ברא הקוף לשחוק בו ומה שיביא לזה כי הוא רוב סכלותם בטבע החויה וההפסד והתרשלותם בעיקר והוא כי כל הכונה מהבורא היתה להמציא כל מה שאפשר מציאותו כמו שאנו רואים אבל הפך זה לא חייבה אותו חכמתו בשום פנים והוא נמנע בהתבוננות היות הדברים נוהגים על חיוב חכמתו אבל אלה האומרים כי בכל פעולות האל לא התכוין בהם האל לתכלית הביאם צורך לכל זה ודבר מוכרח והוא כי התבוננות כל המציאו' לפי דעתם והם אומרים מה תכלית מציאות העולם בכללו ויצטרכו בהכרח לומר דברי המאמין בחדוש העול' כי כן רצה לא לטעם אחר ואחר כן יעין למטה מזה בפרטי העולם בכללו עד אשר לא ישימו זה סבת הראות בשום פנים ולא ניקבה זאת הקליפה מן העין ונעשית אשר עליה זכה ועוברת הראות בעבור שיראה ויביט אבל כן רצה הבורא ואע"פ שהראות אפשר שיהיה על הפך זה ויש בתורתנו פסוקים יביאו פשוטיהם ספק בהתחלת העיון והוא מה שאמר כל אשר חפץ ה' עשה (תהלי' קטו ג) וכמו שאמר מי יאמר לך מה תעשה (שם ט יב) וענין אלה הפסוקים ודומיהם כי הדברי' אשר ירצה אותם האל הם נפלאי' בהכרח ואין מונע מהשלים חפצו מפני שאין חפצו אלא במה שאפש' להיו' ואין כל אפש' אלא מה שתחייב חכמתו להיות כך וכן הפעל הטוב בתכלית הטובה אשר ירצה לעשות ולא יבדיל בינו ובינו מונע ואין מושיבו וזאת דעת כל מאמין בתורה ודעת הפילוסופים וכן דעתנו במה שנאמין כי העולם חדש כל חכמנו ויודעינו לא יאמינו כי הוא בפשוט בחפץ בלבד אבל יאמרו כי חכמת האל אשר לא נשיגנה חיבה מציאות זה העולם בכללו בהכרח כשימצ' וכי החכמה ההיא בעצמה אשר לא תשתנה חייבה האפס קודם מציאות העולם וזה בדברי החכמים בפרוש את הכל עשה יפה בעתו (קהלת ג יא) וכל זה לברוח ממה שראוי לברוח והוא שיפעל הפועל פעל שלא יתכוין בו לשום תכלית כן יאמינו המון חכמי תורתנו ובזה הודיעונו הנביאים כי פרטי הפעלים הטבעים כולם מתוקנים מסודרים קשורים קצתם בקצת' וכולם סבות ומסבבות ואין בהם דבר ריק ולא שחוק ולא שוא אבל פעולות חכמה אמתית כמו שאמר מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית (תהלי' קד כד) ואמר וכל מעשהו באמונה (שם לג ד) ואמר ה' בחכמה יסד ארץ (משלי ג יט) וזה נוהג ברוב המקומות ואין צריך להאמין בזולת, ועיון הפילוסופיא יחייב כי אין דבר רק ולא שחוק ולא שוא בכל פעולות הטבע כל שכן במבע הגלגלי' שהוא יותר נכון ומתוקן כפי כובד החומר אשר להם.

ודע כי רוב השגיאות המחייבות לשוט בבקשת תכלית מציאות העולם בכללו או תכלית חלק מחלקיו הוא מפני טעות האדם בנפשו ובחשבו כי כל המציאות נברא בגלל האדם בלבד ומפני סכלותו בענין טבע זה החומר השפל והכונה הראשונה והוא להמצי' כל מה שאפשר מציאו' כי המציאו' טוב בלי ספק ומפני זה הטעות והסכלות טעו וסכלו בשני אלה העניינים יתחדשו הספקות והמבוכות עד אשר היו נחשבות פעולות הבורא אצלם כמו פעולות חריק

אשר לא היתה הכונה בהם לשום תכלית כי ברחו מלשים אותם נמשכים אחרי החכמה לבל יביאם זה הדבר להאמין בקדמות העולם ועל כן סגרו זה השער, וכבר הודעתיך סברת תורתנו בזה וכי הוא הדבר הראוי להאמין בו כי אין דבה עלינו באמרנו כי אלה הפעלים מציאות' ואפיסות' נמשך אחרי חכמתו כי אנחנו לא נדע ריב עניני החכמ' אשר במעשיו ועל זאת הדעת התיסדה תורת משה רבנו כלה כי בתחלתה אמרה וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (ב־אשי' א לד) ובחתימתה הצור תמים פעלו כי ונו' (דברי' לב ד) וכשתדקדק זאת הסברה ודעות הפילוסופי' בהתבוננות כל הפרקים שהקדמנו בזה הענין לא תמצא ביניהם מחלוקת שנוי בשום פנים בדבר מכל פרטי המציאות ולא תמצא הפך אלא בסברתם בקדמות העולם וסברתנו בחדושו והבן זה.

פרק כו

כמו שנחלקו בעלי העיון מאנשי התורה אם מעשי הבורא נמשכים אחרי החכמה או אחרי חפץ לא לבקש תכלית כן נחלקו זאת המחלוקת בעצמה במצות אשר נצטוינו כי יש מי שלא בקש טעם לזה כלל ויאמר כי כל המצות נמשכות אחרי חפץ פשוט ויש מי שאמר כל צווי ואסור נמשך אחרי חכמה והכוונה בהם לתכלית וכי לכל המצות טעמים ובעבור תועלת נצטוינו בם אבל נאמין כי כולם בעלי טעם ועלה ואנחנו לא נדע עלת קצתם ולא נדע דרך החכמה אשר בהם וזאת היא דעת כל החכמ והיחידי' ודברי התורה מבוארים בזה כמו שאמר חקים ומשפטים צדיקים (דברי' ד ח) משפטי ה' אמת צדקו יחדו (תהלי' יט י) ואלה הם הנקראים חקים כמו שעטנז, ובשר בחלב, ושעיר המשתלח, אשר אמרו בהם חכמים ז"ל דברים שחקקתי לך ואין לך רשות להרהר בהם והשטן מקטרג עליהם ואומות העולם משיבים עליהם לא יאמינו החמן החכמים כי אין טעם לאלה המצות ולא כוונה לתכליתם כי זה יחייב מעשה ריק כמו שזכרנו אבל יאמינו כל החכמים כי יש להם טעם ר"ל תכלית מועילה על כל פנים אלא שהיא נעלמת ממנו או לקוצר דעתנו או לחסרון חכמתנו והנה היות טעם למצות עשה ולא תעשה הוא התכלית המועיל ויש מהם מה שנודע לנו דרך התועלת בהם כאיסור ההריגה והגנבה ויש מהם מה שלא נודע דרך תועלתם כגון איסור ערלה וכלאי הכרם והידועו' תועלת' לחמן נקראו משפטים ושאינם ידועים נקראו חקים ויאמרו תמיד כי לא דבר ריק הוא ואם ריק הוא מכם ר"ל כי אין אלה המצות ללא תועלת ובלי מועילה ואם יראה לכם בדבר מן המצות כי אין לו תועלת החסרון הוא מכם ומשכלכם וכבר ידעת הדבר הידוע אצלנו כי שלמה ע"ה ידע כל טעמי המצות לבד פרה אדומה וכן אמרו כי הבורא הסתיר טעמי מצות לבל יהיו בזוים לנו כאשר אירע לשלמה בשלש מצות שהתקימו עליו ועל זה העיקר נהגו רוב דבריהם כולם ודברי הכתוב יורה על זה אבל מצאתי כתוב לחכמים ז"ל בבראשית רבה דבר אשר יראה ממנו בהתחלת מחשבה כי קצת מצות אין להם טעם כי אם צווי הבורא וכי אין לו תכלית אחרת ולא תועלת מצותה והיא מה שאמרו וכי מה איכפת להקב"ה מי שהוא שוחט מן הצואר וכי שהוא שוחט מן העורף הוי אומר לא נתנו המצות אלא לצרוף בהם הבריות שנאמר אמרת ה' צרופה (תהלי' יח לא) ואע"פ שזה הדבר נפלא מאד ואין ערך אליו בדבריהם סברתי בו סברה אחרת ואשמיעך אותה כדי שלא נצא מגבול דבריהם כלום ולא נעזוב העיקר המוסכם עליו והוא כי המצות כולם יש להם תכלית מועילה במציאות כי לא דבר ריק הוא (דברי' לב מז) ואמר לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני אני ה' דבר צדק מגיד מישרים (ישעי' מה יט) ומה שצריך להאמין בו כל מי שרעתו שלמה בזה הענין מה שאומר כי כלל המצות כולם יש להם טעם על כל פנים ובעבור תועלת נצטוינו בהם אבל פרטיהם הם שנאמר בהם כי הם לצווי פשוט כמו שחיטת הבהמות לצרך המזון הטוב ועלתו גלויה כמו שנבאר ואולם טעם היותו בשחיטה לא בנחירה ולחתוך

הושט והקנה במקום ידוע הם לצרוף בהם הברויות וכן יתבאר לך שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף ואולם זכרתי לך זה המשל למה בא בדבריהם ז"ל שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף אבל כשנדקדק הענין כי כשהצריך הצורך לאכל הבהמות היתה הכוונה בהם למיתה קלה עם קלות המעשה כי לא יתכן להתיז הראש אלא בחרב או כדומה והשחיטה אפשר להיות בכל דבר ולהקל חמיתה התכוונו בחדוד הסכין ואשר ימשילו אליו באמת מעניני הפרטיות הוא הקרבן כי ענין הקרבת קרבן יש לו תועלת גדולה מבוארת כאשר אבאר אבל היות זה הקרבן באיל והיות מספרם מספר קצוב זה אין לו טעם ולא ימצא לעולם וכל המתעסק לבקש טעם לאלה הפרטיות הוא הולך חשכי' לא יסיר בו דבה אבל יוסיף דבות וכל החושב כי ימצא טעם להם הוא רחוק מהנכוחה כמו שהתבא' שהמצו' בכללה אינה לתועלת מציאות ודע כי החכמה חייבה או הצרך מביא שיהיו שם פרטים שלא ימצא להם טעם וידמה כאלו הוא דבר נמנע בחק הבור' שימצא בה כמו זה הענין ודרך היותו נמנע אם תאמר למה היה כבש ולא היה איל היא השאלה בעצמה תתחייב אלו נאמר איל מקום כבש האשם וצריך על כל פנים למין ידוע וכן למה היה שבעה כבשים ולא שמונה וכן היה שואל אלו נאמר שמונה או עשרה או עשרים וצריך על כל פנים למספר וכאלו זה דומה לטבע האפשרו' אשר צריך על כל פנים להמציא שום דבר ולא יהיה סוף לשאלת השואל לאיזה דבר היה זה האפשר ולא היה זולתו מן האפשרי' כי זה תתחייב אלו יהיה הנמצא אפשר אחד במקום זה ודע זה הענין והבן אותו ומה שיאמרו תמיד כי יש לכל המצות טעם ואשר נודע לשלמה היא תועלת המצוה ההיא על דרך כלל לא לדקדק על פרטיה ואם כן הדבר אני רואה בעצתי לחלק שש מאות ושלש עשרה מצות בכללם מצויים מנויים ויהיה על כל כלל אוסף מצות במספר שהם ממין אחד או קרובות בעניגם ואגיד לך טעם כל כלל מהם ואודיעך התועל' בם שאין בה ספק ולא דוחה אחר כן אשוב לכלל המצות מהמצות ההם אשר בכלל ההוא ואבאר לך טעמים עד אשר לא ישאר מהם אלא טעמי מצוות מעטות אשר לא נודע לי טעמם וסבתם עד עתה.

וכבר נודע לי גם כן קצת פרטי מצות ותנאי קצתם ממה שיתכן לדעת טעמם ועוד תשמע הכל והטעמים האלה כולם לא יתכן לי לבארם לך אלא אחרי אשר אקדים לך פרטים רבים אבלול בהם הקדמו' מועילו' להיות הצעה לזה הענין והוא אשר אומר.

פרק כז

כוונת כל המצות לשני דברים והם תקון הנפש ותקון הגוף, אולם תקון הנפש הוא שיהיה להמון אמונות לכחות כפי יכלתם ועל כן יהיו קצתם בבאור וקצתם במשל כי אין בטבע המון העם להשיג בכחותם ידיעת זה הענין על פי מה שהוא עליו אבל תקון הגוף יהיה כתקון צרכי מחיתם קצתם עם קצתם וזה הענין ישלם בשני דברים, אחד לסלק ולהעביר החכום והעושק מביניה' (1 והוא שלא יהיה כל איש מבני אדם מותר לעשות חפצו וכפי אשר תשיג יכלתו אבל ישתטש בה כפי מה שיהיה בו תועלת לכל, והשני ללמד לכל איש מבני אדם מדות טובות מועילות בחברתם כדי שיהיה מסודר ומתוקן צורך המדינה, ודע כי שתי אלה הכוונות האחת מהן בלי ספק קדמתן בגדולה ובמעלה והוא תקון הנפש ר"ל לתת האמונות הנכונות ודעתו הנכוחות, והשני הוא מוקדם בטבעו ובזמנו ר"ל תקון הגוף והוא הנהגת ענייני המדינה ותקון ענייני שוכניה כפי היכולת, וזה השני והוא המוחזק הוא אשר הרבו להזהיר עליו ועל פרטיו כולם כי לא תושג הכוונה הראשונה אלא אחרי השגת השנית כי כבר התבאר במופת כי האדם יש לו שתי השלמות, השלמה הראשונה והוא שליטות כחות הגוף, והשלמה האחרונה והוא שליטות כחות הנפש, והשלמה הראשונה היא שיהיה בריא על מיטב ענייני הגופים וזה לא יתכן אלא במצאו צרכיו כשיבקשם והם

1 והוא שלא יהיה וגו' ר"ש א"ת שנה בלשון הערבי בהעתקתו מאמר זה.

מזונותיו ושאר הקוני הגוף מן המחסה והרחיצה וזה לא ישלם לאיש אחד לבדו יחיד בשום פנים ולא יתכן להמציא בזה השיעור לכל איש אלא בהסכמת אנשי המדינה כמו שנודע כי האדם על מנהג המדינה בטבעו ושלימותו האחרונה הוא שישוב מדבר בפעל ר״ל שיהיה לו שכל בפעל והוא שידע כל מה שיש בכח האדם לדעת מכלל הנמצאי׳ כפי שלמות האחרון׳ ומבואר הוא כי זאת השלמות האחרונה אין בה מעשים ולא תקון מדות אבל הם אמונות בלבד אשר יביא אליהם העיון ויחייב אותם המחקר ומבואר הוא כי זאת השלימו׳ האחרון׳ הנכבד׳ לא יתכן להשיגה אלא אחרי השלמות הראשונה כי האדם אי אפשר לו שישכיל מושכל ואלו למדוהו כל שכן שיתעורר לו מעצמו בעוד שיהי׳ לו רעב או צמא או חום או קור חזק אבל בשלימות הראשונה יתכן להשיג האחרונה שהיא הנכבדה בלי ספק והיא סבת הקיום התמידי לא זולתה אם כן התורה הראויה אשר בארנו כי היא אחת בלבד ואין זולתה והיא דת משה רבנו לא באה אלא להועילנו שתי השלמות יחד ר״ל תקון ענייני בני אדם קצתם עם קצתם בהשביות החכם ובהתנהג בטוב המדות הנכבדות כדי שיתכן קיום אנשי המדינות על סדר נכון להשיג כל אחד מהם שלמותו הראשונה ותקון הדעות ולתת סברות נכוחות במה שיושג בו השלמות האחרונה וכבר זכרה התורה שניהם ואמרה כי תכלית אלה המצות היא להשיג שתי ההשלמות האלה כמו שאמר ויצונו ה׳ לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה׳ אלהינו לטוב לנו כל הימי׳ לחיותנו כהיום הזה (דברי׳ ו כד) והקדים עתה השלמות האחרונה כפי מעלתה ויתרונה כי היא התכלית האחרונה והיא מה שאמר למען ייטב לך והארכת ימים (שם כב ז) כבר ידעת מה שאמרו חז״ל בפירוש למען ייטב לך לעולם שכלו טוב והארכת ימים לעולם שכלו ארוך כן אמר עתה לטוב לנו כל הימים הכוונה זה הוא הענין בעצמו ר״ל להשיג העולם שכלו טוב וארוך והוא חיי העול׳ תמידי ובאמרו לחיותנו כיום הזה זה הוא קיום הגוף הראשון הנמשכת קצת זמן אשר לא ישלם סדר תקוני אלא בהסכמת אנשי המדינה כמו שבארנו.

פרק כח

ממה שאתה צריך להבין ולדעת כי הסברות הנכוחות אשר בהם תושג השלמי׳ האחרונה לא נתנה תורה מהם כי אם תכליתם וחייבה להאמין בכללם והוא מציאות הבורא יתעל׳ ויהודו ומדעי ויכלתו וחפצו וקדמותו וכל אלה תכליות אחרונות לא יתבארו בהפרש (1 והגבלה אלא אחרי ידיעת סברות רבות וכן חייבה התורה לאמונות שהם צריכות בהכרח לתקן צרכי המדינה כמו שנאמין כי הבורא יחר אפו על הפושעים בו (2 וע״כ יצטרך לפחד ממנו וליראו ולהשמר מן הפשע אבל שאר הדעות הנכוחות בכל זאת המציאו׳ אשר היא חכמו׳ העיון כולם על רוב מיניהם אשר בהם יתקיימו הסברות ההם שהם תכלי׳ האחרונה כי התורה אע״פ שלא חייבה אותם בבאור כמו שחייבה האחרות אבל חייבה אותם על דרך כלל והוא מה שאמר לאהבה את ה׳ (דברי׳ יא יג) וכבר ידעת מה שבא בחזוק האהבה בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך (שם ו ה).

וכבר בארנו במשנ׳ תורה כי זאת האהבה לא תתקיים אלא בהשגת סוד כל המציאו׳ על פי מה שהוא עליה ולהתבונן חכמתו בה וזכרנו מה שהעירו החכמים על זה הענין והנכלל מכל מה שהקדמנו עתה בזה הענין כי כל מצוה בין שתהיה צווי או אזהרה שיהיה חיובה להשביח חכם או להעיר על תקון מדות גורם חברה טובה או לתת סברה נכונה ויתחייב להאמין בה או לכבוד הענין בעצמו או להיותו ראוי וצריך ומוכרח בהשביח החכם או ללמד מדות טובות במצוה ההיא נאמר כי היא מבוארת ומעמה ידוע ותועלתה גלויה ואין במצות ההם

1 והגבלה הר״ש מוגבלות הא״ח יותר לפי הערבי.
2 ועל כן וגו׳ הר״ש ולזה ראוי שיוראו ויפחדו ממרות בו הא״ח יותר נכון לפי הערבי.

שאלה על זולתם כי לא נשתבשה דעת אדם מעולם ולא שאל לאיזה טעם בא בתורה כי הבורא אחד או לאיזה טעם הזהרנו על הרצח ועל הגנבה או לאיזה טעם אסור לנו להנקם ולנטור איבה או לאיזה ענין נצטוינו לאהוב איש לאחיו אבל מה שישתבשו הדעות וירבו המחלוקות עד אשר יאמרו קצתם כי אין בו תועלת אלא שהוא מצוה ויאמר אחר יש לה תועלת ונעלמה ממנו הם המצות אשר לא יראה מפשוטיה' תועלת באחד משלשת הענינים אשר זכרנו ר"ל כי לא יתנו סברה נכוחה ולא ילמדו מדה טובה ולא ישביחו חמס והגלוי מן הענין כי אין נכללות המצות החם לא בתקון הנפש לתת אמונה ולא בתקון הגוף לתת חקים מועילים בהנהגת המדינה או הבית כמו אסור שעטנז, וכלאים, ובשר בחלב, וכסוי דם, ועגלה ערופה, ופטר חמור ודומיהם ועוד אשמיעך פירושי בכלם ואתן טעמיה' האמתי' אשר בא עליהם מופת אלא בפרטי מהם ובקצת מצות כמו שזכרתי ואבאר כי כל אלה ודומיהם צריכות על כל פנים להיות נכללו' באחת משלשת הענינו' או תקון צרכי המדינה אשר ישלם בשני דברים בהשלים החמס ובלמוד מדות טובות ונכלל ממה שאמרנו באמונות כי המצוה נותנת אמונה נכונה והיא הכוונה בלבד כגון אמונת היחוד וקדמות האלוה וכי הוא בלתי נוף ובמקומות תהיה האמונה מוכרחת וצריכ' מאד בהשבי החמס או בלמוד מדות טובות כמו שנאמין כי האל ית' יחרה אפו על עושה עול וחמס וכאשר אמר וחרה אפי (שמית כב כג) וכמו שנאמין כי הבורא ית' ישמע שועת העשוק מיד עשקו כאשר אמר ושמעתי כי חנון אני (שם כז).

פרק כט

מן הידוע כי אברהם ע"ה נולד באומת הצאבה עובדי האש ובאמונתם שיאמינו כי אין אלוה לבד מן הכוכבים וכשאודיעך בזה הפרק ספריהם המצואים עתה בידינו אשר נעתקו ללשון ערב ובדברי הימים אשר להם הקדומים ואודיעך סברותיהם וענינית' יתבאר לך אמונתם בכוכבים שהם אלוה וכי השמש הוא האלוה הגדול וכן (1 שאר שבעת הכוכבים אמרו כי הם אלהים אבל השמש והירח יותר גדולים ותמצא שהם אומרים בבואר השמש שהיא מנהגת העול' העליון והשפל באלה המלכיו' ותמצא כי יביאו בספריהם ענין אברהם אבינו ואמרו כי אברהם אשר נולד בכותא כשחלק על דעת החמון ואמר כי היה שם פועל זולתי השמש הביאו עליו מענה בכך וכך וזברו בטענותיהם מה שהוא נראה וידוע מפעולות השמש במציאות ואמרו כי אמר להם אברהם אמת אמרתם כי השמש כמו הגרזן ביד הבוקע עצים אחר כן זכרו מעט מטענותיו ע"ה ובסוף הענין ההוא אמרו כי המלך השליך בבית הסוהר לאברה' אבינו ע"ה ונשאר בתוכחתו עמהם ימים רבים והוא בבית הסוהר אחר כן פחד המלך שישחית עליו כולכותו ויסיר בני אדם מאמונתם ויגרש אותו לקצת ארץ (2 כנען אחרי אשר לקח כל הונו ותמצא זה הענין מפורש בספר עבודת האכזרים (3 המצרים ולא זכרו אותותיו הנאמנים ולא מה שבא עליו ממראה הנבואה כי הם מכזיבים אותו מפני שחולק על דעתם הנפסדת ואין ספק אצלי כי כשחלק על דעת כל בני אדם היו מחרפים ומבזים אותו הרשעים החם וכאשר סבל זה בחק האל ית' נאמר לו ואברכה מברכיך ומקללך אאר (בראשי' יב ג) יהיה אחריה ענינו מה שאנו רואים היום מהסכמת רוב אנשי העולם לרומם אותו ולהתברך בשמו אפילו מה שלא יחם אליו מזרעו ואין חולק עליו ואין מכחיש מעלתו אלא שאריתי האומות החיא (4 הנזכרת אשר נשארו בקצת

1 שאר שבעת הכוכבים הר"ש שארי הכוכבים החמשה בערבי סאיר אלסבעה כואכה ר"ש העתיק מלת סאיר בערבי שארי אבל באמת מלת סאיר, כולם וגם בחלק ב' נמצא מלת סאיר וגם שם סיר'שו כולם ויוכל להיות שהמעתיקים שבשו בהעתקתם.

2 לקצת ארץ כנען הר"ש לקצי המזרח בערבי לטרף אלשאם הא"ח באמת לפי הערבי.

3 עבודת האכזרים המצרים זה הוא הנבטיה.

הארץ כגון כופרי נשאר בצפון ואומות בקצוי תימן כי אלה הם שארית אומת כשדי׳ הנקראים א י ב ה כי זאת האומה שמלאה הארץ והכלית מה שהגיע אליו עיון מה שהעמיק בפילוסופיא בזמנים ההם שחשב שהבורא רוח הגלגל וכי הגלגל והכוכבים הם הגוף והבורא רוח כמו שזכר הישמעאלי בן אלצאיג בפירש השמע ועל כן האמינו כל האומה ההיא בקדמות העולם כי השמים לדעתם הוא האלוה והיו אומרי׳ כי אדם הראשון נולד מזכר ונקבה כשאר בני אדם אבל היו מכבדים אותו ואומרים כי היה נביא לירח וכי היה קורא לעבודת הירח וכי יש לו ספרים בעבודת האדמה וכן היו אומרים כי נח היה אכר ועובד אדמה ולא היה מאמין בעבודת הצלמים והיו כל אומת צאבה מחרפים ויקבוהו ויאמרו כי לא עבד צלם מעולם וכן זכרו בספריהם כי ענו אותו ושמו אותו בבית הסוהר מפני שהיה עובד הבורא והגידו מעינינו מה שהגידו ויאמרו כי כשהחלק על דעת אדם הראשון בעבודת הלבנה וישקרו שקרים מעוררים לשחוק אשר יורו על הסרון שכל וכי היו רחוקים מאד מן הפילוסופיא וכי היו בחכלית הסכלות אמרו על אדם כשיצא מגבול ארץ חצבי הסמוכה לארץ הודו והעמיק לבוא לגבול בבל הביא עמו נפלאות רבות האחת אילן מזהב צומח בעל ענפים ועלים וכן אילן מאבן וכן הביא עלי אילן ירק לא ישרפו באש ואמרו כי האילן הזה היו חוסים בצלו עשרת אלפים איש וארכו קומת איש אחת והביא עמו שתי עלים כל עלה יתכסו בו שני אנשים והגידו מאלה התעתועי׳ נפלאו׳ ולמה נתמה מאנשים הושבים כי העולם קדמון ויאמינו עם זה מציאות אלה המשעים בטבעם למי שידע העיון הטבעי וכוונתם בזכרון אדם הראשון וכל מה שיוחסו אליו כדי לחזק אמונתם בקדמות העולם ושיהיה תולדת זה הדבר שהגלגלים והכוכבים הם האלוה וכאשר נולד אברהם עמודו של עולם ונודע לו שיש אלוה נבדל ואינו גוף ולא כח בגוף וכי כל אלה הכוכבים והגלגלי׳ הם מעשיו והבין שקר אלה התעתועים אשר גדל בהם ההל לסתור דעתם ולזייף אמונתם ולהודיע רשעם ויקרא בשם ה׳ אל עולם (שם כא לג) קריאה אשר נכלל׳ בה מציאות האלוה וחדוש העולם מאת האלוה ולפי העצות ההם אשר לאומת צאבה העמידו צלמים לכוכבים ועשו צלמי זהב לשמש וצלמי כסף ללבנה והלקו מהחצבי׳ והגבולי׳ לכוכבים ואמרו גבול פלוני לאלוה כוכב פלוני ובנו הגבולים והעמידו בהם צלמים ואמרו כי שפע כחות הכוכבים הוא נאצל על הצלמים ההם אשר ידברו בהם הצלמי׳ ויבינו וישכילו וידברו עם בני אדם ויגידו להם תועלתם וכן אמרו באילנו׳ שהם בחלק הכוכבים ההם כי כשיהיה מיוחד זה האילן לזה הכוכב ויטעוהו בענין כך תתפשט רוחנית הכוכב ההוא ותהיה נאצלת על האילן ההוא והדבר עם בני אדם כחלום כל זה תמצא בדבריהם אשר אעיריך אליהם ואלו היו נביאי הבעל ונביאי האשרה הנזכרים לנו אשר התחזקו להם אלה הסברות עד אשר עזבו את ה׳ וקראו הבעל ענינו (מלכי׳ א יח כו) כל זה להתפש׳ העצות ההם ולרוב הסכלות ורוב שגעונות אנשי העולם או במין הזה מן המחשבות ונולדו בהם סברות ודעות והיה מהם מעונן ומנחש ומכשף וחובר חבר ושואל אוב וידעוני ודורש אל המתים וכבר בארנו בחבורנו הגדול בתלמוד כי אברהם אבינו עליו השלום היה הראשון אשר החל לסתור אלה הדעות בטענות וקריאה חלושה בפיום בני אדם ולמשוך אותם לעבודת האל במענה רך עד אשר התגבא אדון הנביאים והשלים הענין וצוה להרוג האנשים ההם ולמחות את שמם ולעקור שרשם כמו שאמר׳ כי את מזבחותם תתוצון (דברי׳ ז ה) והזהיר מלכת בחקותיהם כמו שאמר ולא תלכו בחקות הגוים אשר אני משלח מפניכם (שמות כ כג) וכבר ידעת מדברי התורה במקומות רבים כי הכוונה הראשונה מן התורה כולה להאביד ע״ז ולמחות את שמה וכל מה שיחלה בה אפילו זכרה וכל מה שיבא לדבר ממעשיה כגון אוב וידעוני והעברת באש וקוסם ומעונן ומנחש ומכשף וחובר ודורש אל המתים והזהיר מהדמות

4 הנזכרת הר״ש השפלה בערבי אלמדמרה וסירושי אבד או אינו במציאות הר״ש בטעות בנוסח אחר ראיתי כתוב אלמרכורה והעתקתי הנזכרת.

לדבר ממעשיהם כל שכן ללכת אחריהם ובאר בתורה כי כל מה שחשבו שהיא עבודה לאלהיהם והקרבה אליה הוא הדבר אשר שנא הבורא כמו שאמר כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם (דברי' יב לא) ואתה תמצא שיזכרו בספריהם אשר אגיד לך שהם מקריבין לשמש אלהיהם הגדול שבעה שרצים הנקראים בל"ע א ש ק ר ב ט ושבעה ע כ ב ר י ם ושבעה ע ו פ ו ת ודי לך בזה תועבה אצל טבעי בני אדם, והנח כל המצות והבאים באסור ע"ז וכל מה שיהלה בה או יביא אליה או ייחם אליה תועלת הם כולם להמלט מן הדעות ההם המטרידות ממה שיועיל בשני העולמו'בדברי התעתועיה' אשר גדלו בהם אבותינו כמו שאמר בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים (יהושע כד ב) והוא מה שאמר ואחרי לא יועילו הלכו (ירמי' ב ח) ומה יקרה תועלת כל מצוה אשר תצילנו מן החרון הזה או המאום או המבוכה העצומה ותשוב אותנו לאמונה נכונה להאמין כי יש אלוה בורא כל אלה והוא הראוי לעבדו ולאהבו ולירא אותו לא אלה הצלמים אשר חשבו כי הם אלוה ועוד כי זה אלוה האמתי אין צריך בקרבתו ועבודתו ליגיעה גדול' אלא אהבתו ויראתו בלבד והם תכלית העבודה כמושאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה (דברי' י יב) ועוד נשלים זה הענין אחר כן, ועתה אשוב לעניני ואומר כי רוב המצות הודיענו ענינם ופירש לנו טעמיהם ידעתי מנהג אלו האומו' הנקראו צ א ב ה וסברותם ומעשיהם ועבודתם כמו שתשמע כשאבאר טעמי המצות ההם אשר יעלה על הלב שאין להם טעם ואני אזכיר לך הספרים אשר יתבאר לך מהם מה שידעתיהו מדעות אומות צ א ב ה וסברותיה' עד אשר תדע באמת אמתת מה שאומר בטעמי אלה המצות והגדול מהספרים ההם הוא ספר העבודה המצרית אשר הוציא בן ישמעאל הנקרא נ ח ש י ה ועוד אגיד לך פרק אחר זה מפני מה נתנו זאת האומה מנהגיהם הקוקים עם עבודת הארמה וזה הספר מלא מתעתועי עובדי ע"ז וממה שנפשות בני אדם נמשכות אליו ונקשרות בו ר"ל עשיות התמונות ושתוף הרוחניות והכשפים והשדים והלילית אשר ירגיעו בדברות ונכללו בספר ההוא התעתועים רבים ישחקו בהם בעלי השכל ויאמרו כי יהרפו בהם ויגנו האותות המבוארים אשר בם ידעו אנשי העולם כי יש אלהים שליט על כל הארץ כמו שאמר למען תדע כי לה' הארץ (שמות ט כט) ואמר כי אני ה' בקרב הארץ (שם ח יח) ואמרו על אדם הראשון כי הוא זכר בספרו כי בארץ הודו יש אילן כשיקחו ממנו ענפים והענף מהם כשישליכוהו בארץ ילך ויתנועע כמו שילכו הנחשיי ויש שם אילן עיקרו צורי' אדם ותשמי' לו קול שאון ויצא ממנו דבור וכי יש עשב כך אם יקח אדם מן העלין ויקשור אותם בכגדו יתעלם מבני אדם ולא יראוהו בצאתו ובבואו ואם יקטירו בו תחת השמים ישמעו בני אדם באויר הממוך לנו שאונות וזועות מחרידו' בעוד שיעלה העשן ההוא ותעתועי' כמו אלה רבים אשר יזכרו אותם בכלל ספוריהם מכחות הצמחים וכחות עבודת האדמה מה שיטעון באותות שהם במעשה נם ויעבור במחשבה שהם בתחבולות ומתעתועי זה הספר כי יש אילן מן האשרו' ההם אשר היו עובדים כמו שהודעתיך אמרו כי האשרה ההיא עמדה בניניה שתים עשרה אלף שנה וכי ערכה מריבה עם הדודאי' כי היו רוצים לקחתמקומה ומעלת' וכי האיש אשר היה מתנבא בכח זה האילן שהיתה שורה עליו פסקה ממנו נבואתו זמן ואחרי ימים רבים דברה אליו ואמרה לו כי היתה עסוקה במריבה עם הדודאי' וצותה עליו שיכתוב אלה(5לרוחניי' לשפוט ביניהם ושיאמרו אי זה אילן הוא נכבד בעיניהם אם הדודאים או האילן האחר ותעתועים רבים כמו אלה אשר תקח מהם ראיה על הוסר דעת אנשי הדורות ההם ואלה היו חכמי' הנקובים בשם ביכים ההם החשובים כי אלה היו דתותיהם אשר גדלו בהם ולולי זה השיעור אשר נגלה עתה באומות מאמונת מציאות הבורא היו ימינו כאלה הדורות יותר אפלים מן ההם אבל בעניגים אחרים, ואשוב לעניננו ובספר

5 רוחניים ה"ש לכל הדיוטים וזה בטעות גדול וצ"ל לקאלדאים וזה היה גם כן כוונת א"ח מפני שהקאלדאים נקראים רוחניים.

החוא הגיד על איש מגביאי ע"ז שהיה שמו תמוז כי קרא למלך אחד וצוהו לעבוד שבעה הכוכבי' ושנים עשר מזלות והמיתהו המלך מיתה משונה ובליל מותו התקבצו כל הצלמים מקצות הארץ אל היכל בבל לצלם הזהב הגדול שהוא צלם השמש והיה זה הצלם תלוי בין השמים והארץ ונפל בתוך ההיכל וכל הצלמים סביבו והיה מספר ומגיד להם כל אשר אירע לתמוז והצלמים כולם בוכים וסופדים כל הלילה וכאשר היה בבקר עוספו הצלמים להיכליה' בקצות הארץ והיתה זאת השנה לחק עולם בתחלת יום לחדש תמוז ספדו ובכו על התמוז, ועתה שים לבך וראה איך היו סברות בני אדם בדורות ההם וזה ענין תמוז הוא קדמון מאד באומת צאבה ובזה הספר תכיר רוב תעתועיהם ומועדיהם אבל הענין שהם מגידים על אדם והנחש ועץ הדעת טוב ורע ורמז הלבוש מה שלא היה מנהג בלבוש השכר כאד והזהר פן ישבשו שכלך ושיעבור על לבך ולחשוב כי מה שאמרו היה אמת או אירע לאדם הראשון או לזולתו ואינו ענין נמצא בשום פנים ובקצת התבוננות יתבאר לך שקרם ופחזותם בכל מה שזכרו ויתבאר לך כי הוא ענין הסכימוהו אחרי התור' כשנודע' התורה באומו' ושמעו פשט ממעש' בראשי' ולקחו הכל כפי פשוטו וחברו הענין ההוא כדי שישמעם הפתי ויפתה לבו בהם ויחשוב כי העולם קדמון וכי הענין המסופר בתורה כן היה כמו שאמרו ואע"פ שאיש כמוך אין צריך להעיר על זה כי יש לך מן החכמה' מה שימנעו שכלך להתלות בו תעתועי אומת צאבה ותתולי הכשרים הרקים מכל חכמה נקראת חכמה אמתית וכבר הזהרתי על זה לישמור זולתך כי פעמים רבים ימשכו החמון להאמין בהתולים ומן הספרים ההם ספר אסתמכם המיוחס לארסט' וחלילה לו חלילה וכן ספר התמונות אשר מהם ספר טמטים וספר הנרות וספר מעלות הגלגל והצורות העולות לכל מעלה וספר מיוחס לארסטו' בתמונות וספר מיוחס להורמז וספר יצחק הצאבה בטענות לאומות הצאבה וספורו הגדול בנימוסיהם והלקי דתותם ומועדיהם וקרבנותם ותפלותם וזולת זה מעניני דתם וכל אלה אשר זכרתי לך הם ספרי ע"ז אשר נעתקו ללשון ערב כי הם מעט מהרבה מן הנותרים אשר לא נודעו ואבדו באורך השנים ואלה המצואים היום אצלנו הם כוללים כל דעות אומת צאבה ועבודותיהם הידועות קצתם היום בעולם ר"ל מנין ההיכלות ולעשות צורות מאבנים ומתכות ומנין המזבחות ולהקריב עליהם עולות או זבחים או מיני מאכל וחקי המועדים והתקבצ' לתפלות ולמיני העבודו' בהיכלים ההם וישימו שם מקומות מכובדי' מאד וקראו שמם היכלו הצורות השכליות ויעשו הצורות על ההרים ויכבדו האשרות ההם ויקיפו מצבות וזולתם ממה שהשקיף עליהם מאלה הספרים אשר עוררתיך עליהם ודעת העצות ההם והמעשים ההם הוא שער גדול מאד אשר מהם יוכל אדם להוציא טעמי המצות כי כל תורתנו עיקרה ועמודה אשר תסוב עליו היא למחות העצות ההם מן הלבבות ולמחות האותות ההם מן העול' כשימחו מן הלבבות כמו שאמר פן יפתה לבבכם (דברי' יא טז) ואמר אשר לבבו פונה היום (שם כט יז) ולמחות אותם מן העולם אמר מזבחותיהם תתצון ואשריהם תשרפון באש ואבדתם את שמם (שם) והחזרת שנית אלה העניינים במקומות רבים היא היתה הכוונה הראשונה הכוללת לכל התורה כמו שהודיעו חז"ל בפירושם המקובל כמו שאמר הבורא ית' את כל אשר צוה ה' אלהיכם ביד משה (במדב' טו כג) אמרו הא למדת שכל המודה בע"ז ככופר בכל התור' כולה וכל הכופר בע"ז כאלו מודה בכל התורה כולה והבן זה.

פרק ל

כשתתבונן בהסברות ההם הקדומות החלושות יתבאר לך כי הדבר הידוע שהיה בין בני אדם כולם בימי קדם כי בעבודת הכוכבים תתישב הארץ ויובו התבואות והיו חכמיהם וגזיריהם והקרבים מהם אל אלהיהם יוכיחו בני אדם וילמדו אותם כי עבודת האדמה אשר יהיה בה קיום מציאת האדם לא תשלם אל החפץ אלא עד

שיעבדו לשמש ולכוכבים ואם יקציפו אותם ימעטו התבואות ויחרבו הארצות ואמרו בספריהם אלה כי כוכב צדק קצף על המדברות והתלאובות ועל כן חסרו המים והאילנות ויישכנו בהם השרים והיו מכבדי עובדי האדמה והאכרים מפני שהם מתעסקי בישוב הארץ ועבודתה שהם חפץ הכוכבים ורצונם וטעם נתנם לבקריו ולשוריו כבוד ע"ז מפני תועלתם בעבודת הארץ עד שאמרו שאין מותר לשחטם ואולם עשו זה ונכנעו לאדם על פי שהם לרצון האלוה ההוא בעבודת הארץ וכאשר היו אלה הדעות ידועות מאד חברו זה ענין עבודת ע"ז בעבודת האדמה כי עבודת האדמה צריכה מאד בקיום האדם ורוב בעלי חיים והיו האנשים ההם כומרי ע"ז יוכיחו בני אדם בעת התקבצם בהיכליהם ומישבים בלבותם כי באלה העבודות ירדו הגשמים ותרבו התבואות ויתישבו הארצות ראה מה שזכרו בעבודה המצרית בדבריהם על הכרם תמצא זה בדברי ה צ א ב ה אמרו כי החכמי מהם והקדמונים כולם והנביאים כבר צוו לנגן באלה הכלים במועדים לפני הצלמים אמרו כי ייטב לאלהיהם זה הדבר ויגמול לעושהו גמול טוב והרבו בזה הפעל להפחיד ולהבטיח בשעת חיים והשלוה כן הפגעים ואריכת ימים ובזה יסור כל נזק וירבו התבואות ויפרו האילנות עד הנה דברי ה צ א ב ה וכאשר נודעו אלה הדברים ופשטו בעולם עד אשר נחשבו אמת ורצה הכורא ית' בחמלתו עלינו למחות זה הטעות מלבותינו ולחסיר היגיעה הזאת מנפשותינו בבטול העבודות המיגעות החם אשר אין בם מועיל נתן לנו תורתו על ידי משה רבנו והודיענו בה כי אם נעבוד לאלה הכוכבים והגופים תהיה עבודתם סבה להעצר הגשמים וישלא תתן הארץ פריה וישיפול פרי האילנות וירבה החזק בבני אדם וירבו הפגעים בגופים ויקצרו חיי בני אדם ואלה הם ענייני דברי הברית אשר כרת ה' ואתה מוצא זה הענין חוזר בכל התורה ר"ל שיתחייב בשבול עבודת הכבכי עוצר המטר וחרבן הארץ והפסד העניינים ומזונות הגוף וקצרות שנים ובשוב האדם מעבודת' לעבודת האל ירדו הגשמי' ותוציא הארץ צמחה וייטבו העניינים ויהיה בריא הגוף באורך שנים הפך מה שהיו מוכיחים לבני אדם עובדי ע"ז (1 שיעבדו אותה כי עיקר התורה להסיר הסברה ההיא ולמחות אותותיה.

ה

פרק לא

יש מבני אדם מי שיקשה בעיניהם לבקש טעם לשום מצוה מן המצות והנכון בעיניהם לבל ישכילו ולא ישימו לב לצווי ולאסור שום ענין ואשר יחייב להם זה מפני שימצאו בנפשותם חולי לא יוכל לומר אותו ולא לפרש אותו כי הם חושבים כי אלה המצות מועילות בענין המציאות ומפני כך וכך נצטוינו בה וכאלו הם באים ממחשבה והשכל איש שכל וכשלא ישכילו למצוה שום ענין ולא יביגו בה תועלת ידעו בלי ספק כי הוא מהבורא כי לא תשיג מחשבת האדם לדבר מכל זה ואלה חלושי הדעות מראים כאלו האדם אצלם יותר שלם מבוראו כי האדם יאמר ויפעל דבר שיגיע לתכלית והבורא לא יפעל כן אלא יצוונו לעשות מה שלא יועילנו עשותו ויזהירנו מעשות מה שלא יזיקנו עשותו חלילה ויתעלה האל מכל זה אבל הדבר הפך כי כוונת המצוה להועילנו כמו שאמר למוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה (דברי' ו כד) ואמר אשר ישמעון את כל החקים האלה (שם ד ו) יורו אצל כל האומו' כי הם בחכמ' ותבונה וכשתחי' המצו' בלי טעם ולא תביא תועלת ולא תסיר היזק לאי זה דבר יאמרו האומות עלינו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול (שם) ויתמהו על אלה האומות אבל הדבר כמו שזכרנו בלי ספק והוא כל מצוה מאלה השלש עשרה ושש מאות מצות היא לתת סברה אמתית או להסיר סברה רעה לתת חקים ישרים או להשבית חמס או להתנהג במדות טובות או להתרחק ממדות רעות והכל הוא נתלה בשלשה דברים באמונות ובמדות ובמעשים הישרי ואשר גרם שלא ינונו המאמרים אשר צותה

1 שיאבדו כהר"ש נדפסו שיעזוב זה טעות גדול בדפוס וכ"י הר"ש גם כן כתוב שיעבדו.

התורה עליהם או הזהירה מהם יש מהם מה שהוא מכלל מעשה המדינה ויש מהם להמציא סברות ויש מהם להמציא מדות טובות ועל כן שמנו דיינו לשלשת אלה הענייניים בזכרון טעם כל מצוה.

פרק לב

כשתתבונן הפעלים האלהיים הם הפעלי' הטבעים יתבאר לך מהם חמלת האל וחכמתו בבריאת בעלי חיים והרגל תנועת האברים וקרבתם קצתם לקצתם וכל זה יבאר לך חכמתו וחמלתו בענייני כלל האדם ענין אחרי ענין והדמיון על זה בהרגל תנועותיו וקרבת אבריו קצתם לקצתם כי המוח ובלבד החלק המוקדם ממנו רך מאד והחלק המאוחר קשה וחוט השדרה יותר קשה ממנו וכל אשר יתפשט יתקשה וגידי העצבים ההם כלי ההרגש והתנועה והגידים שיש צורך להם בהשגת הרגשים בלבד או בתנועה מכוסה כתנועת העפעף והלחי אשר יצמח מן המוח והגידי' שיש צורך להם להניע שאר האברים יצמחו מחוט השדרה ומפני שאפשר בזה הגיד מפני שהוא רך שיוכל להניעו פרק מן האברים סבב הבורא פני הדבר כי נכרך סביב הגיד ההוא ונמלא מבשר ונעשה גיד עב שנקרא עצלה [1] אחר כן נברר ונתמלט הגיד העצבי מקצת הגיד הנקרא עצלה והיא כבר נעשית קשה ונחברו אליה קצות מן הקשר ונעשה מותר על האבר וידבק בו ואז יוכל הגיד להניע האבר על זה ההרגל וזכרתי לך זה הדמיון האחד מפני שהוא מן הנפלאות הגלויות אשר נמצאו בתועלת האיברי' שהם כולם מבוארי' ידועים למי שיסתכל בם בשכל זך וכן סבב הבורא פני הדבר בכל איש מאישי בעלי החיים שהוא יונק כי בהולדו הוא רך מאד ולא יתכן שיחיה במזון קשה ונבראו השדים להוליד החלב למען יהיה לו מזון לח קרוב למזג איבריו עד אשר ייבש לחותו ויתקשו אבריו ראשון ראשון על צד הרגל ודמו זאת ההנהגה בעצמה מאת זה המנהג ית' באו דברים רבים בתורתנו כי אפשר לצאת מדבר אל הפכו ועל כן לא יכול האדם לפי טבעו לעזוב כל מה שהרגיל פתע פתאום וכאשר שלח הבור' משה רבנו ע"ה לשומנו ממלכת כהנים וגוי קדוש בידיעתנו אותו כמו שבאר ואמר וידעת היום והשבות אל לבבך (דברי' ד לה) ולהבדילנו לעבודתו כמו שאמר ולעבדו בכל לבבכם (שם א לט) ואמר ועבדתם את ה' אלהיכם (שם יא יג) ואמר ואותו תעבודו (שם יג ה) והיה המנהג הנוהג אז בכל העולם והמורגל ועבודת ההמון אשר גדלו בה היתה הקרבת מיני חיות בהיכלים ההם אשר בם הצורות וההקטרה לפניהם והעובדי' והנזירים מהם יהיו אז העם נבדלים לעבודת ההיכלי' ההם העשוים לשמש ולירח ולכוכבים כמו שבארנו לא חייבה חכמתו וטוב מנהג הידוע בכל ברואיו לתת לנו תורה במה שיסתור מיני אלה העבודות כלם ויתבטל אותם כי זה לא היה עולה על השכל לפי טבע האדם אשר הוא נמשך תמיד למה שהרגיל ויהיה אז דמיון זה כמו אלו בא נביא באלה הדורות ויקרא בן אדם לעבוד האל ויאמר יצוה עליכם הבור' לבל תתפללו אליו ולא תתענו ולא תדרשוהו בעתות הצרה אבל תהיה עבודתכם מחשבה בלי מעשה ועל כן השאיר הבורא מיני העבודו' ההם והעתיקם מן הנבאי' ומדברי' מחשביי' שאין להם אמת לשמו וציונו להקריבם ולבנות לו היכל כמו שאמר ועשו לי מקדש (שמות כה ה) ושיהיה המזבח על שמו כמו מזבח אדמה תעשה לי (שם כ כא) ושיהיה הקרבן אליו כמו שנאמר אדם כי יקריב מכם קרבן אל ה' (ויקרא א יב) והסגידה לו והשתחויה לפניו והזהיר מעשות דבר מאלה הפעלים לזולתו כמו שאמר זובח לאלהים יחרם (שמות כב יט) ולא תשתחוה לאל אחר (שם לד יד) והבדיל כהנים לעבודת המקדש ואמר וכהנו לי (שם כח מא) וצוה לתת להם מנות כדי ספקם מפני שהם מתעסקי' בבית ובקרבנות והם מתנות הלוים והכהנים ונכלל מזאת העצה האלהית כי נמחה שם ע"ז והתיסד והתחזק העיקר הגדול האמתי

[1] אחר כן וגו' הר"ש אחר כן יצא העורק מקצי העצם הר"ש אינו מובן והא"ח נכונה.

בלבותינו והיא מציאות הבורא ואחדותו ולא כפרו השמות ולא השתוממו בבטול העבודות שהרגילו ונמנחו שם ע"ז [זולתה ואני יודע כי נפשך תמאן זה הענין בתחלת המחשבה ויקשה עליך ויתעצב לבך ותאמר לי איך יהיו הצווים והאזהרות והפעלות הנכבדות המסודרות השלמות ויהיו כולם אין כוונתם לעצמם אלא בעבור דבר אחר ודמה זה תחבולה אשר יעץ עלינו הבורא כדי להשיג כוונתו הראשונה ואיזה מוצע היה מצוות לנו כוונתו הראשונה ולשום לנו יכולת לקבל אותו ולא היה צריך לאלה הדברים אשר אמרת כי הם על צד הכוונה השנית.

ועתה שמע תשובתך אשר תסיר מלבך זאת המחלה והגלה לך האמת ממה שעוררתיך עליו כי הנה כתוב בתורה בזה הענין אמר ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצריימה ואמר ויסב אלהים את העם (שמות יג יז) ואשר הסב אותם מן הדרך הנכונה אשר היתה הכוונה הראשונה מפני יראת מה שאין לגיופתם יכולת לדחותה כפי הטבע והוליכם על דרך אחרת כדי שתתקיים הכוונה הראשונה כן נתן לנו זאת המצוה אשר זכרנו מפני יראת מה שאין יכולת בנפשותינו לקבל אותו כפי הטבע עד אשר תשלם הכוונה הראשונה והיא השגת ידיעת הבורא והרחקת ע"ז כי כאשר אין בטבע האדם הנולד בעבודת החמר והלבנים והדומה להם שירחץ ידיו מעפרם ויצא להלחם בבני ענק ברגע אחד כן אין בטבעו שיהיה גדל על מינים הרבה מאד מהעבודות ומעשי' מורגלים אשר דבקו בהם הנפשות עד נעשו כמו שכל הראשון ולעזוב את כולם ולהתפשט מהם בפתע פתאום ולשוב להפכו וכאשר סבב הבורא העצה ויגיעם במדבר עד אשר התאמצו לבוחם על מה שהורגלו כמו שנודע כי רוב היגיעה ומיעוט הרחיצה והסיכה וכיוצא בהם יעורר חזוק הלב והגבורה והפך זה יעורר מורך הלב והולידו גם כן בנים אשר לא ידעו על השעבוד וכל זה היה במצות אלוהיות על ידי משה כמו שנאמר על פי ה' יסעו ועל פי ה' יחנו את משמרת ה' שמרו על פי ה' ביד משה (במדב' ט כג) כן באה זאת המצוה בעצה אלהית כדי שישארו על מין העבוד' המורגלת שתתקיים האמונה שהיא הכוונה הראשונה, ומה ששאלתה איזה מוצע היה לבורא לצותינו בכוונתו הראשונה ולתת לנו יכולת לעשותה תתחייב עתה בזאת השאלה השנית ויאמרו לך איזה מוצע היה לבור' להוליכם דרך ארץ פלשתים ולתת להם יכולת וגבורה לערוך מלחמות ולא היה צריך לזאת ההקפה בעמוד ענן יומם ועמוד אש לילה וכן תתחייב שאלה בסבת ההפחדה וההבטחה על כל התורה ויאמרו לך אחרי שכוונת האל ורצונו היה שתאמין בתורה ולעשות מעשיה למה לא נתן לך יכולת לקבל אותה תמיד ולעשותה ולא יסבר עצות ותחבולות כדי להבטיחנו בטובה אם נעשה אותה ולעונש אותנו אם נעבור מעליה עד אשר עשה כל הטובות החם וכל העונשים החם כי גם הם תחבולה אשר סבב לנו כדי שנעשיה. ממנו כוונתו הראשונה ואיזה מוצע יש לו אשר לא נתן לנו עשיית המצות [2] אשר חפץ ועזיבת העבירות אשר מאס בטבע מוטבע בנו והתשובה על זאת השאלה השלישית וכל מה שהוא ממנה תשובה אחת כוללת והוא כי כל האותות שנעשו במעשה גם ואע"פ שהיו שנוי טבע נמצא מאישי הנמצאות יאמר כי טבע אישי האדם לא ישנה אותו האל בשום פנים על דרך מעשה גם ובגלל זה העיקר הגדול אמר מי יתן והיה לבבם זה (דברי' ה כו) ובעבור זה היה הצווי והההזהרה והגמול והעונש מכבר [בארנו זה העיקר בראיותיו במקומות רבים מחבורנו ולא אמרנו זה בעבור שנאמין כי שנוי טבע אישי מכני אדם יקשה על הבורא אבל זה יכול להיות תחת היכולת אלא לא רצה מעולם לעשות זה ולא לעד לפי עיקרי התורה ואלו יהיה רצונו לשנות טבע בני אדם בעבור דבר שירצה לעשות האיש ההוא בטלה שליחות כל הנביאים וכל המצות, ואשוב לענייני ואומר מפני שהיה ענין הקרבנות על צד הכוונה השנית והצעקה והתפלו' ודומיה' ממעשה העבודו' יותר קרובים אל הכוונה הראשונה וצריכים

[1] אשר חפץ בעי כי אתיאן הר"ש רצון אינו נכון וצ"ל חפץ.

במציאותם הושם מהשם בין שני המינים הפרש גדול כי זה המין מן העבודה ר"ל הקרבנות ואע"פ שהם לבורא ית' לא צוה אותנו כמו שהיו עושים בראשונה להקריב בכל מקום ובכל עת ולא להעמיד היכל בכל מקום ולא יהיה המקריב מי שיזדמן כמו שאמר החפץ ימלא את ידו (מלכי' א יג לג) אבל אסר לנו כל זה וצוה לבנות בית אחד כגון אל המקום אשר יבחר ה' (דברי' יב ה) ואין להקריב במקו' זולתו כמו שאמר פן תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה (שם יב יג) ולא יהיה כהן אלא זרע מיוחד וכל זה הענין להמעיט זה המין מהעבודו' ואע"פ שאינו ממינו אלא מה שלא חייבה חכמתו לעזוב אותו כל עיקר אבל התחנונים הם בכל מקום כפי שנזדמן וכן הציצית והמזוזה והתפלין וזולתו מן העבודות הדומות אליהם ובעבור זה הענין אשר גליתי לך הרבו בדברי הנביאים להוכיח האנשים על התרצותם בקרבנות ובאר להם כי אינם כוונה חזקה לעצמו ית' וכי אין לו צרך כמו שאמר שמואל החפץ לה' בעולות וזבחים כשמע בקול ה' (שמואל א טו כב) ואמר ישעיה למה לי רב זבחיכם יאמר ה' (א יא) ואמר ירמיה לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים על דברי עולה וזבח כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם (ירמי' ז כב) וכבר הסתפק זה הכאמר על כל איש אשר ראיתי דבריו או שמעתיהו ואמר איך יאמר ירמיה על הבורא כי לא צוה אותנו בדברי עולה וזבח ורוב המצות אמנם בזה הענין, והכוונה הוא מה שבארתי לך כי אמר כי הכוונה הראשונה אינה אלא שתדעו אותי ולא תעבדו זולתי והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם וזאת המצוה אשר נצטוינו בקרבנות ולבוא אל ביתו כדי להתחזק זה העיקר ובעבור' העתקתי ועבדת' העבודות לשמי שימוהה שם ע"ז ויתקיים עיקר יחודו ואתם בטלתם התכלי' ההיא והחזקתם במה שנעשה בגללה כי הכחשתם מציאותי כמו שאמר כחשו בה' ויאמרו לא הוא (ירמי' ה יב) ועבדתם ע"ז וקטר לבעל והלוך אחרי אלהי' אחרים (שם ז ט) ועתה תשימו כוונתכם להיכל ה' ולהקריב הקרבנות אשר לא היו הם הכווה הראשונה ובא בסברת זה הפסוק ענין אחר והוא מביא לזה הענין בעצמו והוא מה שאומר כבר התבאר בכתוב ובקבלה שניהם כי המצוה אשר נצטוינו בה לא היו בה דברי עולה וזבח בשום פנים ואינך צריך לשבש שכלך בפסח מצרים כי היה לטעם מבואר וידוע כמו שנבאר והיה זה בארץ מצרים והמצוה הנרמז אליה בזה הפסוק היא מה שנצטוינו בה אחרי יציאת מצרים ולזה התנה בזה הפסוק ואמר ביום הוצאי אתכם מארץ מצרים כי תחלת צווי שבא אחר יציאת מצרים הוא מה שנצטוינו במרה ואמר לנו ויאמר אם שמע תשמע לקול ה' אלהיך וגו' שם שם לו חק ומשפט (שמות טו כו) ובא בקבלה הנכונה שבת ודינין בפרה אפקוד והחוק הנרמז אליו הוא שבת והמשפ' היא הדינין ולהשבית החמס וזו היא הכוונה הראשונה כמו שבארנו ר"ל אמונת הדעות הנכוחו' והיא להאמין בחדוש העולם וכבר ידעת מעיקר מצות השבת כי אינה אלא לקיים זה העיקר כמו שבארנו בזה הספר (חלק ב פרק לא) והכוונה עם אמתת הסברה להשבית החמס מבני אדם והנה התבאר לך כי במצוה הראשונה לא היו בה דברי עולה וזבח כי היתה על דרך הכוונה השנית כמו שזכרנו וזה הענין בעצמו אשר אמר ירמיה הוא אשר נאמר בתהלים על צד תוכחה לישראל בסבלותם הכוונה הראשונה ולא הבדילו בינה ובין הכוונה השנית אמר שמעו עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי לא על זבחיך אוכיחך ועולותיך לנגדי תמיד לא אקח מביתך פר ממכלאותיך עתודים (תהלים נ ז ח) ובכל מקום שיחזור זה הענין זאת היא כוונת לו ועתה הבן אותו היטב והתבונן בו.

פרק לג

מכלל ענייני התורה השלמה לגרש התאוות ולהבזותם כפי היכולת ושלא יבוקש מהם אלא הצריך וכבר ידעת כי רוב תאות המזון לא היה אלא בתאות המאכל והמשתה והמשגל וזה הוא המבטל שלימות האדם האחרונה המביא אליה שלימותיו

הראשונה רוב ענייני אישי אנשי המדינה ותקון הבתים כי רדיפת התאוה המשוטה כמו שיעשו הסכלים תבטל חוקי העיון והחסידות ותשחית הגוף ותאביד האדם (1 לפני בא עתו הטבעי ותרבה התוגות והדאגות והקנאה והשנאה והמהלוקת וכל זה מפני שישים הכסיל תענוגו בלבד תכליח מבוקשת לעצמה ועל כן ית' סבב עצה לתת לנו סבות מבטלות זאת התכלית ולהרחיק המחשבו' ההם בכל פנים ולמנוע כל דבר גורם תאוה ובקשת תענוג לבד וזאת הכוונה גדולה מכוונת זאת התורה והמצוה הלא תראה הכתוב מצוה להרוג מי שיודע בו כי הוא מרבה לבקש התענוגי' והאוכל והמשתה והוא בן סורר ומורה כמו שאמר זולל וסובא (דברי' כא כט) וצוה לסקלו ולמהר להכריחו בשרם שתגדל רעתו וימית רבים וישחית ענייני הצדיקים ברוב תאוותיו וכן מכלל כוונות התורה הוא נחת רוח ושלא יהיה האדם אכזר וקשה עורף אבל יהיה נשמע ונמשך לכל חפץ כמו שידעת מאמר הבורא ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד (שם י טז) הסבת ושמע ישראל (שם בט ט) אם תאבו ושמעתם (ישעי' א יט) ואמר בענין היותם נשמעי' לקבל מצותיו ושמענו ועשינו (דברי' ה כד) ועל זה נאמר בדרך משל משכני אחריך נרוצה (שה"ש א ד) וכן מכוונת התורה המטהרה והקדושה ר"ל להרחיק המשגל ולהשמר ממנו והמעט כפי היכולת כמו שאבאר למה צוה הבורא בקדושת העם לקבל התורה ואמר וקדשתם היום ומחר (שמות יט י) כי הקדושה היתה אל תגשו אל אשה (שם טו) והנה באר כי הקדושה להרחיק המשגל כמו שבארתי כי הרחקת שחיית היין היא קדושה באמרו בענין הנזיר קדוש יהיה (במדבר ו ה) ונאמר בספרא והתקדשתם והייתם קדושים זו קדושת מצוה וכאשר קראה התורה עשיית אלה המצות קדושה וטהרה כן קראה עשיית העבירות ולעבור על אלה המצות טומאה כאשר אבאר אבל כבוש הבגדים ורחיצת הגוף ולחדיה המנופות הוא גם כן מכוונת זאת התורה אבל כל זה צריך להיות אחרי טוהר המעשים וטוהר הלב מן הסברות הטמאות והמדות המטמאות אך להסתפק במהר' הגוף מהזוץ ומהרת הבגדי' עם רוב התאוה והתענוגי' וההפקר במאכלי' ובמשגל זה הוא בתכלית הגנות ואמר ישעיה על זה המתקדשים והמטהרים על הגנו' אחר אחת בתוך וגו' (ישע' סו יז) ואמר כי הם מטהרים ומתקדשי' במקומות הגלוי' ואחר כן יתבודדו בחדרי חדרים ובמחשכי בתיהם לעשות העבירות ולאכל האסורות החזיר השקץ והעכבר ושמא הוא רומז באמרו אחר אחת בתוך להתיחד במשגל האסור והמובן מזה הטאמר כי הם מבחוץ נקיים וטהורים אבל מבפנים טמאים בתאוותיהם ותענוג גופותם ואין זה כוונת התורה אבל הכוונה הראשונה להמעיט התאוה ולטהר הגוף מבחוץ אחרי אשר יטהר מבפנים וכבר אמר שלמה על מי שיסמוך על טהרת גופו וכבוש בגדיו ומעשיו מלוכלכים ומדותיו מטונפות דור טהר בעיניו ומצואתו לא רחץ (משלי ל יב) וכשתתבונן אלה הכוונות אשר זכרנו בזה הפרק יתבארו לך טעמי מצות רבות לולי ידיעת אלה הכוונות כמו שאבאר בעתיד.

פרק לד

ממה שאתה צריך לדעת כי התורה לא תפנה לענין זר ולא תחיה המצוה הולכת אחרי המועט אבל כל מה שהיתה הכוונה להמציאו אם סברא נכונה או מדה טובה או מעשה מועיל ילכו בו אחרי הרוב ולא יפנו אל המעט או להזיק שיבא לאחר מבני אדם מפני המצו' החיא והנהג' כי התור' היא ענין אלוהי כי יבחנו אותה בדברי' הטבעיים

1 לפני בא עתו הטבעי הר"ש קודם זמנו הטבעי וצ"ל קודם שיחייב לו זה ענינו הטבעי

מאלוה אחד ופועל אחד וכלם נתנו מרועה אחד והפך זה הוא נמנע וכבר בארנו כי יש לנמנע טבע קיים לא ישתנה לעולם ולפי זה המבחן אי אפשר להיות המצות מועילות לפי שנוי עניני האנשים והזמנים כמו עסק הרפואה אשר ייחד רפואת כל איש כפי מזג גופו הנמצא ביעתו אבל יצטרך להיות מנהג המצות מוחלט כולל ההמון כולו ואע"פ שהוא ראוי בחק קצת אנשים ואינו ראוי בחק אחרים כי אלו יהיה כפי האישים היה נפסד הכל ונתת דברך לשיעורין בעבור זה לא יתכן להגביל הדברי' המכוונים עם התורה בכוונה הראשונה לא בזמן ולא במקום אלא יהיו דינים מוחלטי' כוללים כמו שאמר הקהל חקה אחת לכם וצריך להסתכל וללכת באלה התועליות הרבות אחרי הרוב כמו שבארתי ואחרי שהקדמתי אלה התקדמות אתחיל לבאר מה שהיא כוונתי.

פרק לה

כל המצות הם נחלקים לפי זה הענין בארבעה עשר חלקים.

החלק הראשון כולל המצות שהם אמונו' נכוחות והם אשר ספרנום בהלכות יסודי התורה ומן החלק הזה היא התשובה והתעניות כמו שאבאר ואין לומר בתתנו הסברות הנכוחות המועילות באמונת התורה מה תועלתם כמו שבארנו.

החלק השני כולל המצות התלויות באיסור ע"ז וכלאי בגדים וערלה וכלאי הכרם הם מזה כמו שיתבאר וזה החלק נודע טעמו כי הוא כולו לקיים הסברות האמתות ולהעמידם בהמון לאורך ימים.

החלק השלישי כולל המצות התלויות בתקון המדות והם אשר ספרנו בהלכות דעות ומן הידוע כי בטוב המדות תשלם חברת בני אדם והסכמתם אשר היא צריכה לתיקון ענייני בני אדם.

החלק הרביעי כולל המצות התלויות במעשה הצדקה ובהלואה ולעזור איש לאחיו והגלוה אליו כמו הערכין והחרמין ודיני המלוה והעבדים וכל המצות אשר ספרנום בספר זרעים מלבד הכלאי' והערלה ופעם כל זה מבואר כי תועלתם תשיג לכל איש בדרך הגמולות כי העשיר היום יהיה הוא או זרעו עניים למחר והעני היום יעשיר למחר.

החלק החמישי כולל המצות התלויות בהשבית החמס והגזל והם הנכללות בספר נזיקין מחבורנו ותועלתנו מזה מבואר.

החלק הששי כולל כל מצות התלויות בעניני[1] כמו דין נגב וגזלן ועדים זוממין וכבר ספרנום בספר שופטים ותועלת זה מבוארת וגלויה כי אם לא יעניש החייב לא יסתלק הנזק בשום פנים ולא ימנע כל החושב לעשות רע ואינו כהבלי האומות החושבים כי עזיבת העונשים רחמנות על בני אדם אבל היא תכלית האכזריות והפסד סדר המדינה אבל הרחמנות הוא כמו שצוה הבורא שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך (דברים טז יח).

החלק השביעי כולל דיני ממונות התלוי' בעסקי בני אדם במשא ומתן כמו הלואה והשכירות והפקדון והמקח והממכר והדומה לזה והירושות מן כלל הזה והם המצות אשר ספרנום בספר קנין ומשפטים ותועלת זה החלק מבואר' גלויה כי אלה השותפות אשר בממון צריכות לבני אדם בכל מדינה ועל כן יצטרך לשום חקים ישרים באלה עסקים ולשער אותם כי הם תועלת.

החלק השמיני כולל מצות הימים הספורים ר"ל שבתות וימים טובים והתורה כבר זכרה טעם כל יום ועילתו וסבתו כי הוא לתת סברא נכונה או לחניח גוף או לשני הענינים יחדיו כמו שנבאר אחר זה.

החלק התשיעי כולל שאר העבודות הכלליות שהם מצות עשה כגון קריאת שמע והתפלה ושאר מה שספרנו בספר אהבה לבד מן המילה ותועלת זה החלק ידועה כי כל אלה הם מעשים יחזקו האמונות באהבת האל ובמה שצריך להאמין באל ולייחס אליו.

החלק העשירי כולל מצות תלוי' במקדש וכל כליו ומעמד משרתיו והם המצות אשר

[1] בעונשין הר"ש בדיני ממונות הא"ח לפי הערבי באמת.

ספרנו [2] בקצת ספר עבודה וכבר הקדמנו זכרון תועלת זאת.

החלק האחד עשר כולל מצות תלויות בקרבנות והם רוב מצות אשר ספרנו בספר עבודה וספר קרבנות וכבר הקדמנו זכרון תועלת מצות הקרבנות על דרך כלל והצורך להם בזמן ההוא.

החלק שנים עשר כולל מצות תלויות בטומאות וכוונת כלם על דרך כלל לרחוק מלבוא אל המקדש כדי שהחיה להם בנפשות' אימה גדולה ורוממות ויראו ממנו כמו שאבאר.

החלק השלשה עשר כולל מצות תלויות באיסורי מאכלים והנלוה עליהם וכבר ספרנום בהלכות מאכלות אסורות ונדרים ונזירות מזה החלק והכוונה בכל זה להמעיט רוב התאוה וההפקר ברוב המאכלי' והרבות תאות האכילה והשתיה כמו שיש בפתיחת אבות מפי' המשנה.

החלק הארבעה עשר כולל מצות איסור קצת העריות והוא אשר ספרנו בסדר נשים בהלכות איסורי ביאה וכלאי בהמה מזה החלק וכוונת כל זה החלק להמעיט המשגל ולחסר רוב תאות התשמיש כפי מה שיתכן ואל יהיה שטוף בו כמעשה הכסילים כמו שבארתי בפירוש מסכת אבות והכוילה מן החלק הזה, וכבר נודע כי כל המצות נחלקות לשני חלקים עבירות שבין אדם לחברו ועבירות שבין אדם למקום ואשר הם בין אדם לחברו מאלה החלקים אשר הלקנו וספרנו בהחלק החמישי והששי והשביעי וקצת מהחלק השלישי ושאר החלקים מלבד אלה הם בין אדם למקום כי כל מצוה בין שהחיה מצות עשה או מצות לא תעשה הכוונה היא בה לתקן שום מדה או שום סברא או תקון מעשה אשר הוא ראוי לאדם בנפשו והשלמתו והם יקראו אותו שבין אדם למקום ואע"פ שעל דרך האמת אפשר שיביאו לדברים שבין אדם לחברו אבל אחרי אמצעות דברים רבים ובהתבוננות ומבחן התכלית ואינם מגיעות להזיק זולתם מתחלה והבין זה, ואחרי אשר הגדתי טעמי אלה החלקים אשוב לדקדק מצות כל חלק מהם ממה שיעלה במחשבה להשוב כי אין בהם תועלת או הם חכמות שלא ישוגם השכל בשום פנים ואבאר טעם זה ומקום התועלת אשר בם לבד מקצת מצות אשר לא השגתי לדעת כוונתם מאז ועד עתה.

פרק לו

המצות הנכללות בחלק הראשון והם אשר זכרנו בהלכות יסודי התורה כולם הם מבוארות הטעם והתבונן בהם אחד באחד ותמצא אמתת הסברה החיא וכי הוא דבר אשר בא עליו מופת וכן כל מה שבא מן החזוק בלמוד המדע מבואר התועלת כי אם לא ימצא מדע לא ימצא מעשה החסר ולא סברה נכונה ורוב עניני מקבלי התורה מבוארים התועלת כי אם לא יהיה להם הדור בנפשות לא ישמעו לדבריהם במה שיורו אליו מן האמונו' והמעשי' ובכלל צוואת המצו' ללמוד ענוה והבש' כמו שאמר מפני שיבה תקום (ויקרא יט לב) ומן החלק הזה המצות אשר נצטוינו להשבע בשמו והזהרנו מלהלל השבועה ועל השבועות הבטלות וכל זה מבואר הטעם כי הוא כבוד ורוממות לבורא ית' ואלה המעשים יחייבו להאמין בגדולתו וכן המצוה אשר נצטוינו לשוע אליו בכל עת צרה כמו שאמר והרעות' בחצוצרות (במדבר י ט) וזאת המצוה מן החלק הזה כי פועלה יתקיי' בו סברה אמתית והוא כי הבורא יודע ענייניו ובידו להטיב לנו כשנעבדהו ולקלל אותנו כשנעבור על מצותיו לא שנאמין כי הוא במקרה וכפי שיזדמן וזה הוא ענין מה שאמר ואם תלכו עמי קרי (ויקרא כו כא) רצה לומר כי הבאתי אליכם הפגעי' להיות עונש לכם ואם תחשבו כי הפגעים ההם היו מקרה אוסיף לכם מזה המקרה לפי מחשבותיכם יותר רע ממנו כמו שאמר והלכתי עמכם בחמת קרי (שם) כי מחשבתם שזה העונש היה בקרי יחייב שקידתם על האמונות הנספרות ומעשה החכמ ולא ישובו מהם כמו שאמר הכיתה אותם ולא חלו (ירמי' ה ג) וכן צוה אותנו

[2] בקצת ספר הי"ש ספר עבודה הא"ח יותר טובה.

להתחנן אליו ולשוע ולצעוק לפניו בכל צרה ומבואר הוא כי התשובה מן החלק הזה ר״ל מן האמונות אשר לא יתישר מציאות בני אדם שומרי התורה אלא בהאמין בם כי לא ימלט כל איש מחטוא או בסכלותו באמונ' אשר יבחרנה או במדה מן המדו' ואין בחירתו אמתית או בתאוה גוברת או בכעס ואלו יאמין אדם כי אין תקוה לרפוא זאת המחל'לעול' היה הולךבמחשכי פעליו תמיד ואיפשר שיהיה מוסיף בחטאתיו כשידע שאין לו תקוה ולא עצה אבל כשיאמין כי יש תשובה יתקן מעשיו וישוב למושב ועל דרך השלמה יותר ממה שהיה קודם חטאתו ועל כן רבו המעשים המבארים זאת הדעת הנכונה המועילה מאד ר״ל הוידוים והקרבנות על השגגות וכן כשיעשה במזיד קצת העבירות והתענו' והדבר כולל לתשוב' בכל עון לסור ממנו וזאת היא תכלית הדעת הזאת וכל אלה כבר נודע תועלתם.

פרק לז

המצות הנכללות בחלק השני הם כל המצות אשר ספרנו בהלכות ע״ז וידוע הוא כי טעם כולם כדי להמלט מטעיות ע״ז ומסברות אחרות שאנם נכונות ונכללו עם ע״ז כמו מעונן ומנחש ומכשף וחובר חבר ושואל אוב וידעוני וכל זולתם ממינם וכשתקרא כל הספרים אשר זכרתי תבין כי הכשוף אשר תשמעהו הם פעלים שהיו עושים הכשדים והארמים ורובם היו במצרי' ובכנענים אשר היו מפתים בהם או נפתים והושבים כי יפעלו פעולות נוראות במציאו' או לאיש אחד או לאנשי כדיכה והסברות ההם אשר יעשו המכשפים לא יחייב השכל ולא יאמין כי ראוי לעשות דבר מהם בישום פנים כגון שילכו לקבץ צמח ידוע בעתים ידועים או יקחו דבר פלוני בשעה כך ודבר פלוני בשעת כך ומזה השער הגדול מאד אבלול אותו לך בשלשה ענינים האחד כל מה שנתלה בדבר מן הנמצאים או צמח או דבר חי או מחכות והשני מה שהוא נתלה בזמן קצוב וידוע אשר יעשו בו המעשים ההם והשלישי פעולות אנושיות כגון הרקוד או לספוק הידים או לזעוק או לשחוק (1 או לדלג על רגל אחת או להשליך עצמו על הארץ או לשפוך דבר או להקטיר הקטרות ידועות או לדבר דבר מובן או בלתי מובן אלה הענינים הם מעשה הכשוף ויש כשפים אשר לא ישלמו אלא בכל אלה הפעלים כולם כגון שאם אומרים יקחו כך וכך עלים מן העשב פלוני ושתהיה הלבנה במזל פלוני ושתהי' ביחד הנשיאות וזולתו מן היתדות או יקחו קרני החיה הפלונית או צואתה או שערה או דמה שיעור כך כשתהיה השמש בחצי השמים או במקום נבחר או יקחו ממחצב פלוני או ממחצבים רבים מחכות ויתיכו אותם במזל כך והכוכבים במערכת כך ותקטיר באלה העלים וזולתם לצורה הצרופ' וכן נוהג שאר מעשיה' ויש כשפים כי ישלמו באחד משלש' אלה המינים ורוב אלה הכשפים יחייבו בהם תנאי שתהיינה הפועלות נשים על כל פנים כמו שתמצא שהם אומרים בהקיר המים עשר נשים בתולות ילבשו בגדי רקמה ובגדיהם אדומים ויתנו ופפו הולכות וחוזרות פנים ואחור ויקרצו באצבעותיהם כנגד השמש ושלמת הפעל ההוא הארוך עד אשר יצא המים לפי מחשבותם וכמו שיאמרו כי ארבעה נשים ישכבו לארץ על הלציהם ערומות ויפשקו רגליהם ויאמרו כך וכך ויפעלו כך ויסתלק הברד היורד במקום ההוא ורבים כמו אלה התעתועים וההבלים אשר לא יהנו בעשיתם אלא בנשים והם צריכים להם במעש' הכשפי' כולם ולהסתכ' ענייני הכוכבי' כגון שהם אומרים זה הצמח הוא מחלק כוכב פלוני וכל החיות והמחצבם ייחסו כל אחד מהם לכוכב וכן יאמרו כי הפעלים ההם אשר בעשייתם יעשה הכשוף הם מיני עבודות לכוכב ההוא ויתרצה בפעל ההוא או במאמר ההוא או ההקטרה ההיא ועל כן יעשה לה מה שירצה, ואחרי זאת ההקדמה אשר תתבאר לך בקראך בספריהם המצואים עתה בידינו אשר הודעתיך בהם שמע דברי ודע כי מפני שהיה כוונת כל התורה ועמודה אשר תסוב

1 לדלג על רגל אחת ר״ש לא תיגם זה בלל.

עליו הוא לעקור ע״ז ולהשמיד אותה ושלא יחשוב בשום כוכב מן הכוכבים שהוא מזיק או מועיל בדבר מאלה הענינים המצואים לבני אדם כי זאת הסברה מביאה לעבודתם התחייב על כל פנים להרוג כל מכשף כי המכשף הוא עובד ע״ז בלי ספק אלא שעבוד׳ בהרגל כחות נעלמות זולתו דרך עבורת החמון לע״ז ומפני היות שהפעלים ההם כולם לאהבתנו ברובם אלא שיעשו אותם הנשים על זה אמר מכשפה לא תחיה (שמות כב יז) ועוד בהמלת בני אדם בטבעם על הריגת הנשים ועל כן זכר בענין ע״ז איש או אשה (דברי׳ יז ב) והשיב ואמר את האיש או את האשה (שם) ולא נזכר רמז זה לא בחלול שבת ולא בזולתו והטעם רוב החמלה עליהם ובעבור היות המכשפי׳ חושבים כי לכשוף כח ובפעלי׳ ההם יגרשו החיות המזיקות מן הערים כגון הנחשים והעקרבים וזולתם ויחשבו כי בכשופים ימנעו מיני הנזק היורד על הצמח כמו שנמצא פעלים יחשבו כי ימנעו בהם רדת הברד ופעלים להרוג תולעי הגפנים עד להשמידם וכבר הרבו לזכור בהריגת תולעי הגפנים ודרכי האמורי הנזכרים בספר העבודה המצרית וכן יחשבו כי יש להם פעלים שלא יבלו עלי הגפני׳ ועלי האילנות ובעבור אלה הדברים חידועים אמר בדברי הברית כי אם תתעסקו בע״ז ובמעשה הכשפים ההם אשר תחשבו כי ירחיקו מכם מיני הנזק בעבורם יבואו לכם הפגעים והנזק כמו שאמר והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם (ויקרא כו כב) ואמר ושן בחמות אשלח בם עם חמת זוחלי עפר (דברי׳ לב כד) ואמר כל עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל (שם כח מב) ואמר כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה ולא תאגר כי תאכלנו התולעת (שם) ואמר זיתים יהיו לך ואמר כי ישל זיתך (שם) אמר כללו של דבר כי כל מה שיחשבו עובדי ע״ז כדי לחזק עבודתם בהטות לב בני אדם שיחדו בו מיני הנזק המיוחדים זכר בדברי הבריח כי בעשיתם ועבודתם יחסרו התועליות ההם ויבואו מיני הנזק.

והנה התבאר לך מרוע היתה כוונת התורה בפרטים ההם הקללות והברכות הנכללות בדברי הברית וייחד אותם מבלתי זולתם, ועתה הבן שיעור זאת התועלת הגדולה וכדי להרחיק מכל מעשה הכשוף הזהיר מעשות דבר ממנהגם ואפילו במה שיהלה בעבודת האדמה ובמדע ר״ל כל מה שיאמרו שהוא מועיל שלא יחייבהו העיון הטבעי אלא שינהג לפי מחשבתם מנהג הכחות והוא מה שאמר לא תלכו בחקת הגוי (ויקרא כ כג) והם דרכי האמורי כי הם ענפי הכשפים שהם לא כפי הטבע אך הם מעשה הכשוף אשר הם סמוכים לענייני הכוכבים בהכרח ויתגלגל הדבר לרומם הכוכבים ולעבוד אותם ואמרו בבאור כל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי ר״ל כי כל מה שיחייב העיון הטבעי הוא מותר וזולתו אסור וכן אמרו אילן שהוא משיר פיריותיו טוענו באבנים או סוקרו בסיקרא הוקשה על זה בשלמא טוענו באבני׳ כי חיכי דליכחוש חיליה אלא סוקרו בסיקרא למאי וכן התבאר כי אם יעשה בו רושם בזה הצבע האדום הנקרא בלשון ערב מַגְרה וכן כל הדומה ממה שאין סברה מחייבת אותו אסור לעשותו משום דרכי האמורי וכן אמרו בשליא של מוקדשין תקבר אמרו אין תולין אותה באילן ואין קוברין אותה בדרכים מפני דרכי האמורי ועל זה תהיה סובר ולא יקשה עליך הדברים אשר התירו כמו ממסמר הצלוב ושן מן השועל כי בזמנים ההם חשבו כי בדרך נסיון הבינו אותם ונעשו לשום רפואה ונוהגים מנהג העשב אשר יחלו בצואר המשתגע ונקרא פאיוארא ולהשקות צואת הכלב לחולי אגודת הגרון ולהקטיר בחומץ במרק שיתא לצמת הברכים הקשה כי כבר נסו תועלת הדברים האלה אע״פ שלא יחייבוהו סברה ועל כן הוא מותר לעשות משום סברה ונשאר בכלל הרפואות המשלשלות, ועתה השכיל נפלאות דברי ושמרם כי ליות חן הם לראשך (משלי א ט) וכבר בארנו בחבורנו הגדול כי גלוח פאת ראש ופאת זקן אסור מפני שהוא חק כומרי ע״ז והוא הטעם באסור שעטנז כי הוא מבגדי הכומרים שהיו מקכצים בין הצמחי׳ והחיות בלבושיהם ויעשו חותם מאחד ממיני המתכות שהיו בידם וזה התכוב בספריהם והוא הטעם באמרו לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה (דברי׳ כב ה) ותמצא אותו בספר הכשפים למטמים כי יאמר שם שילבש איש בגד

אשה צבוע כשיעמוד לפני כוכב נוגה ותלבש האשה שריון וכלי מלחמ' כשתעמוד לכוכב מאדים ויש בו טעם אחר כי זה הפעל מעורר התאוה והוא מביא למעשה זמה אבל אסור תועלת ע"ז הוא מבואר מאד כי יקחה לשבור אותה וישאילה ותהיה לו למוקש ואפי' אם ישברנה ויתיכנה או ימכרנה לגוי אסור ליהנות בדמיה וטעם זה כי ההמון פעמים רבות יחשבו הדברים הבאים במקרה סבות עקריות כמו שתמצא רוב בני אדם אומרים מן העת אשר שכן פלוני בבית כך וכך או קנה בהמת כך וכך העשיר והוסיף ממונו והיא ברוכה עליו ואפשר שיזדמן לאדם להשיג כבוד או שירבה ממונו מן הדבר ההוא ויחשוב כי הממון הוא סבה וכי ברכת ממון הסחורה גרמה לו כל זה ויאמין בה הפך מה שהיא כוונת התורה כמו שהתבאר בכל פסוקי התורה וזה הוא טעם בעצמו באיסור הנאה וצפוי נעבד ותקרובת ע"ז ובכליה כדי שנמלט מן הטעייה ההיא כי היתה אמונתם בדורות ההם גדולה בע"ז ושהיא תחיה ותמית וכי כל טוב ורע מהם ר"ל מן הכוכבי' ועל כן חזקה התורה להסיר זאת הסברה בדברי הברית והעדות והשבועות והאלות ושלא יקח כלום מהם ולא ליהנות בהם והודיענו כי אם יתערב מדמיהם כלום בשום ממון יהיה הממון חרם ויאבד כמו שאמר ולא תביא תועבה אל ביתך (דברי' ז כו) כל שכן להאמין בה שהיא ברכה וכשתדקדק כל מצוה הבאה בע"ז תמצא טעמה מבואר והוא להסיר הסברות הרעות ולרחוק מהם מאד, וממה שתצטרך לדעת כי כאשר יסרו סברות השוא שאין להם שורש ולא תועלת רק יסבבו עצות לקיים אמונתם כי יודיעו לבני אדם כי מי שלא יעשה הדבר המקיים לאמונה ההיא ימצאהו פגע פלוני ואיפשר שיזדמן במקרה יום אחד לאיש אחד ויתקיים הפעל ההוא וימשכו אחרי הסברה ההיא וכבר נודע בטבע בני אדם על דרך כלל כי רוב פחדם ויראתם הוא על אבוד הממון והבנים כן הודיעו עובדי האש בזמנם כי כל מי שלא יעביר בנו ובתו באש ימותו כל בניו ואין ספק כי בעבור זאת השמועה מהר כל איש לעשותו לרוב פחד ויראתו על בניו ולקלות הפעל ההוא כי אינו אלא שיעבירהו באש ולא שישרפהו וכל שכן בהיות ענייני הילדים הקטנים מסורים לנשים וידוע הוא חולש שכלם ([2] ומהירות היותם נפעלות לכל דבר ועל כן בטלה התורה זה הפעל וחזקה בו יותר מכל חזוקי מיני ע"ז כמו שאמר למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי (ויקרא כ ג) אחר כן הודיע הנביא הנאמן בעד הבור' ואמר כי זה הדבר אשר יעשו להחיות הבנים כי בזה הפעל יאביד האל לעושהו וישמיד זרעו כמו שאמר ונתתי פני באיש ההוא ובמשפחתו (שם) ודע כי אותות הפעלים ההם נשארו עד היום ידועים בעולם כי הנך רואה המילדות יכריכו הילדים וישימו הקטורת על האש אשר ריחם רע ויניפו הילדים על העשן ההוא על האש וזה אחד ממיני ההעברה באש בלי ספק ואסור לעשותו וראה תחבולות מיסד זאת הסברה אך קיים אותה באלה ההבלים כמו אלפים שנה ולא נמחו אותותיו עד אשר בטלה אותו התורה וכן עשו עובדי ע"ז בענייני הממון וגזרו לחק שיהיה אילן אחד לזה הפסל הנעבד והיא האשרה הנטועה עליו ויקריבו קצתה ויאכלו קצתה בבית ע"ז כאשר בארו בדיני האשרה וכן שמו לחק כי ראשית הפרי אשר יוציא כל אילן אשר פריו למאכל יפעלו בו זה להקריב קצתו ולאכול קצתו בבית ע"ז והודיעו כי כל אילן שלא יעשו כן בראשית תבואתו ייבש האילן ההוא או יבול עלהו או ימעט פריו או ימצאנו פגע כמו שאמרו כי כל ולד אשר לא יעבירוהו באש ימות ומיראת בני אדם על אבוד ממונם מהרו לעשותו ובטלה התורה זאת הסברה וצותה לשרוף כל מה שיצמח בעץ עושה פרי בתוך שלש שנים כי קצתם ישאו פרים אחרי שנה וקצתם אחרי שתי שנים וקצתם אחרי שלש והוא הרוב למי שיטע כאשר מנהג בני אדם לעשות באחד משלשה ענייניים ידועים והם נטיעה, והברכה, והרכבה, ואל תביט למי שיזרע עצם הפרי והתיכון אשר בו כי התור' לא תתלה הדינים אלא ברוב ורוב מה שיתנו פרים נטיעות בארץ ישראל בשלש שנים והבטיחנו הבורא כי באבוד זאת התבואה

[2] ומהירות היותם נפעלות לכל דבר הר"ש האמון הנשים לכל דבר הא"ח יותר טובה.

הראשונה תרבה תבואת האילן כמו שאמר להוסיף לכם תבואתו (שם יט כה) וזוה לאכול נמע רבעי לפני ה' חלף מאכילת הערלה בבית ע"א ומזה שזכרוהו קדמוני ע"ז בספר העבודה המצרית כי היו מדברי' דברים אשר יזכרו אותם וישמרו שעת ביאת החמה במזלות ידועים ומעשה כשוף שהיו עושים אז ויאמרו כי הדבר ההוא מזומן לכל מי שיטע עץ עושה פרי ויפזר סביבו מזה הדבר המעופש למהר לצמח את האילן ולתת פריו טהרה על זולת המנהג ואמרו כי זה הדבר מופלא והוא נוהג מנהג כשופי התמונו' ומופל' מכל שארי הכשפים הוא במהירות יציאת הפרי וכבר בארנו לך והודענוך נטיית התורה ורחקה מכל מעשה הכשפים ההם ועל כן אסרה כל מה שיצמח בעץ עושה פרי שלש שנים כדי שלא יהיה צורך למהר תת פריט על פי מה שיחשבו ואחרי שלש שנים ישלם יציאת הפרי ברוב האילנות הנותנים פרים בארץ הפרי על מנהג טבעם ולא נצטרך אל כחות הכשוף ההוא הידועים בדורות ההם אשר השאירו אומות צ א ב ה כי אמרו בהרכבת מין אילן במין אחר כי כשיעשו במזל כך יקטירוהו בכך ואמרו עליו כך בשעת ההרכבה יצמח מזה המורכב דבר אשר יועיל לדברים רבים, ואגלה לך מה שזכרו בתחלת זה הספר בהרכבת הזיתים והאתרוגים ויראה לי כי ספר רפואות אשר גנז חזקיהו מזה הענין היה בלי ספק וכן אמרו כי בשעת הרכבת מין במין זולתו יצטרך להיות הענף אשר יצאו להרכיבו ביד אשה יפה ועמה איש בועל אותה שלא כדרכה ובשעת המעשה תרכיב האשה הענף באילן ואין ספק כי זה הדבר ידוע ולא נשאר אדם שיעשה זולתו וכל שכן מפני שיש בו מתאות המשגל עם התאוה בתועליות ההם ועל כן אסרו הרכבת אילן באילן כדי שנרחק מסבת ע"ז ומתועבות בעלותם היוצאות ממנהג הטבע ובעבור הרכבת האילן אסרו לקבץ בין שני מיני זרעים ולא להרכיב ביניהם (3 וכשתתבונן מה שאמרו בתלמוד בזו המצוה תמצא כי הרכבת אילן לוקין עליה מן התורה בכל מקום כי הוא עיקר נוהג וכי כלאי זרעים בהרכבה ר"ל ההרכבה אינו אסור רק בארץ ישראל כי היה מנהגם לזרוע שעורים וצמוקים ביחד ואמרו כי יתקן הכרם מאד ועל כן אסרה התורה כלאי הכרם וצותה לשרוף הכל כי כל חקי הגוים שהיו חושבי' כי הם כחות ואפילו דבר ממה שיש בו ריח ע"ז הוא אסור כמו שבארנו באמרם אין תולין אותה באילן ונאסרו כל חקותיהם הנקראי' דרכי האמורי מפני שדרכי האמורי לע"ז וכשתתבונן ענייניהם בעבודתם תמצא מיני עבודת האדמה ישמרו בהם עתות האמונות ויבחרו מזלות לזריעה והקטרות והקפות אשר יעשה הנוטע או הזורע יש מהם אשר יסוב חמשה פעמים סביב המקום הוא כנגד חמשת הכוכבים ושני המאורים ויחשבו כי אלה כחות מועילות מאד בעבודת האדמ' להטות לב בני אדם לעבוד הכוכבים על כן נאסרו חקות הגוים כולם על דרך כלל ואמר לא תלכו בחקות הגוי (שם כ כג) ומה שיהיה מהם ידוע מפורסם או יש בו באור במין ע"ז ייחד בו הפסד ואיבוד כמו הערלה וכלאי הכרם ואני תמה על דברי ר' יאשיה בכלאי הכרם והיא הלכה עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן בממולת יד איך ידע זה ואין ספק כי ראה זה הענין מדרכי האמורי וכבר התבאר לך באור שאין בו ספק כי איסור שעטנז וערלה וכלאים בעבור ע"ז ואיסור חקותיהם מפני שהם מביאים לע"ז.

פרק לח

המצות הנכללות בחלק השלישי אשר ספרנו בהלכות דעות ותועלתם ידועה כי כולם מדות יתקנו סברת בני אדם וזה מן הבאור כדרך שאין צריך להאריך בו ודע כי יש מקצת המצות מה שהכוונה בהן ללמוד מדות מועילות ואע"פ שהם מעשים ויעלה בלב אדם שהם גזרת הכתוב ללא תכלי' ואנחנו נבאר' אחת באחת במקומות' ואלה אשר ספרנו בהלכות דעות הם מדות גלויות והכווג' בהם ללמוד המדות הטובות.

1 וכשתתבונן וגו' הר"ש וכשתסתכל בפירוש זאת המצוה הר"ש אינו נכון.

פרק לט

המצות הנכללות בחלק הרביעי אשר בספר זרעים מחבורנו זולתי כלאים וכן דין ערכין וחרמים וכן המצות הספורו' בהלכו' מלוה ולוה ובהלכות עבדים וכן אלה המצות כשתסתכל בהם אחת אחת תמצא תועלתם גלויה בחמלה על העניים והאביונים ולעזור הדלים בעניני' משתני' ושלא ידחק הנצרך ושלא יעציב לב איש עני אבל מתנות העני' עניניהם ידועים גם כן וכן ענין התרומות והמעשרות כבר באר טעמם כי אין לו חלק ונחלה עמך וידעת טעם זה להיות זה השבט נבדל לעבודת האל ולמוד התורה ולא יתעסקו [1] בחרישה וקצירה אלא בעסקי האל בלבד כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישרא' (דבר' לג י) ותמצא התורה זוכרת הלוי והגר ויתום והאלמנה והוא כולל אותם בכלל העניים כי אין לו נחלה ולא קרקע ומעשר שני צוה להוציאו ולאכלו בירושלים למען יהיה סבה לעשות ממנו צדקה כי לא יחכן להוציאו אלא באכילה ויקל על האדם לקבצו ראשון ראשון ויחייב שיהיה קבוץ החברות והקיבוצים במקום אחד כדי לחזק האחוה והאהבה בין בני אדם אבל נמצע רבעי אע"פ שיש בו משום ע"ז כי חוא הלוי בערלה כמו שזכרנו הוא נוהג מנהג תרומה והחלה והבכורים וראשית הגז כי ראשית כל אלה הם לבור' כדי להרגיל אדם במדת הנדיבות ולהמעיט רוע העין ורוב תאות האוכל וקבוץ ממון וכן זה הענין הוא בעצמו בתת לכהן זרוע ולחיים והקיבה כי הלחיים ראשית הבהמה והזרוע הוא הימני והוא ראשית האברים המשתרגי' מן הגוף וקיבה ראשית המעים אבל מקרא בכורים יש בו מכדות ענוה כי יצטרך להוליכם בסל על כתפו להודיע חסד ה' כי מתנאי העבודה שיזכור עניניי צרותיו בעת המרחב וזה הענין מתחזק מאד בתורה במקומות רבים כמו שאמר וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך ה' אלהיך ממצרים כי יש לפחוד מן המדות הידועות למי שגדל בתורה ובתענוג ר"ל פן יפתה לבו ויתגאה ויעזוב הסברות הנכונות כאשר יאמר פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת (דברים ח יב) ואמר וישמן ישורון ויבעט וגו' (שם לב טו) ובעבור זה צונו במקרא בכורים לפניו ית' בכל שנה ובמעמד שכינתו וכן ידעתי חזוק בזכור המכות אשר באו על המצרים כמו שאמר למען תזכר את יום צאתך (שם טז ג) ואמר ולמען תספר באזני בנך (שמות י ב) וכן ראוי לזה הענין כי הם הדברים אשר יבררו אמתת הנבואה והגמול והעונש אם כן מצוה הגומרת זכרון הנסים והאותות או לקבל האמונה החיא כבר נודע בזה תועלת המצוה החיא ובבואר נאמר בבכור אדם ובכור בהמה ויהי כי תקשה פרע' לשלחנו וגו' על כן אנכי זובח לה' (שם יג טו) וענין היות זה הדבר מיוחד בבקר ובצאן ובחמור מבואר מאד כי אלה הם הבהמות המגודלות והם המצואות ברוב המקומות ובלבד בארץ ישראל אשר אנחנו כולם רועים מאב אחד כמו שאמר רעה צאן עבדיך (בראשית מו ג) והסוסים והגמלים אינם מצואים אצל הרועי' ורוב מה שימצאו אצל יחידים בקצת מקומות הסתכל בשלל מדין לא תמצא בו מבעלי חיים רק בקר וצאן וחמור כי החמור לבד הוא צורך לבני אדם וכל שכן למי שיתעסק בשדות כמו שאמר יעקב ויהי לי שור וחמור (בראשי' לב ו) אבל עריפת פטר חמור כדי שיהיה גורם פדיונו על כל פנים ועל כן נאמר מצות פדיה קודמת למצות ערופה אבל כל המצו' אשר ספרנו בהלכות שמיטה ויובל יש מהם לענין החמלה ולהרחיב על כל בני אדם כמו שאמר ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה (שמות כג יא) ולמען תתחזק הארץ לתת כחה בשלא תהיה נעבדת ומהם לחמול על העבדים והענינים ר"ל השמטת כספים ועבדים ומהם לענין בתקון המחיה תמיד והוא שתהיה הארץ אסורה כולה לבעלים שלא יחכן בה מכירה לצמיתות וישאר ממון האדם בקרקעותיו שמור לו וליורשיו ([2] ויהיו לו פירותיו ולא לזולתו וזה שנכלל בספר זרעים מחבורנו זולתי כלאי בהמה, ועוד

[1] החרישה וקצירה הר"ש ולא בזרועה הא"ח יותר לפי הערבי.
[2] ויהיו לו פירותיו ולא לזולתו בערבי וינתגעגלתה לאגיר כל זה חסר בהר"ש.

נבאר טעם זה וכן המצות אשר ספרנו בהלכות ערכים וחרמים כולם נוטין לענין הצדקות יש מהם דבר לכהנים ומהם לבדק הבית ויכלול כל זה למוד מדת הנדיבות ושלא יחשוב האדם כלום ממונו בחוק הבורא ושלא יהיה כילי כי רוב ההפסדות הבאות במדינות בין בני אדם אינם אלא מרוב התאוה לקבץ ההון ולהוסיף וכן כל המצות אשר ספרנו בהלכות מלוה ולוה הסתכל בהם אחת באחת תמצא כי כולם הם חמלה על העניים ורחמים להם וחנינה ובעבור שלא תתבטל התועלת במזון ר״ל לא יחבול רחים ורכב וכן כל המצות אשר ספרנו בהלכות עבדים כולם הם חמלה על העניים ומורב הרחמנות יציאת עבד כנעני לחפשי כשיתבטל אבר מאבריו כדי שלא יתקבץ לו העבדות והחולי ואפילו בחסרון שן כל שכן זולתו מהאברים ולא התיר להכותו אלא בשבט או בקנה והדומה לו כמו שבארנו במשנה תורה ובכל זאת אם יוסיף להכותו עד שימות יהרג עליו כשאר בני אדם ומה שאמר לא תסגיר עבד אל אדוניו (דברים כג טז) אע״פ שזה רחמנות יש בזו המצוה תועלת גדולה והוא שתתנהג בזאת המדה היקרה ר״ל להושיע הנושע בנו ולהציל אותו ולא נסגירהו ביד מי שברח מפניו ומלבד מה שתושיע למי שנושע בך תתחייב לו דבר אחר והוא לתקן צרכיו ולהטיב לו ולא תעציב לבו במלה כמו שאמר עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך בטוב לו לא תונגנו (שם כג יז) וגזר זה הדין על פחות מכל בני אדם במעלתו והוא העבד כל שכן אם יושע בך איש נכבד כמה אתה ראוי לעשות לכבודו וכנגד זה הדבר כי העושק ועושה חמס או מזיק לחברו כשיושע בנו לא נושיעהו ולא נרחמנו ולא נבטל מה מאליו ([3] ואלו נעזר בגדול מכל בני אדם במעלתו והוא מה שאמר מעם מזבחי תקחנו למות (שמות כא יד) והנה נעזר בבור׳ ודבק בביתו שהוא מיוחס לשמו ולא הושיעהו אבל צוה לתת אותו ביד גואל הדם אשר ברח מפניו וכל שכן אם יהיה נעזר באיש מבני אדם כי אינו מותר לעזרו ולא לרחמהו כי הרחמנו׳ על הרשעים המשחיתים היא אכזריות על כל הברואים ואלה הם מדות הישר בלי ספק שהם מכלל חקים ומשפטי׳ צדיקי׳ (דברים ד ח) ואינם ממדות ([4] הכסילים אשר יחשבו הגאוה והרשע למדות טובות וישבחו האדם בהם על גאותו והיותו נעזר במי שנזדמן בין שהיה עושק או עשוק כמו שנזדעזע בספריהם ובשיריה׳ ובכל מצוה אשר תבא בזה החלק מבוארת הטעם גלויות התועליות.

פרק מ

המצות אשר נכללו בחלק החמישי אשר ספרנו בספר נזיקי׳ כולם הם להשבית החמס ולהסיר הנזק ולנגש עושה הנזק ונתחי׳ אדם בכל נזק אשר יבוא ממונו או יהיה מסבת מעשיו ממה שיוכל לשמרו מן המזיק ועל כן התחייבנו במיני הנזק הבאים מן הבהמו׳ כדי שנשמרם וכן אש ובור כי הם מפעולות האדם ויוכל למנעם ולשמרם כדי שלא יבא מהם נזק ונכלל באלה המינים מן הצדק והיושר מה שאעיר עליו כי שן ורגל ברשות הרבים פטור כי הוא דבר שאינו יכולת לשומרו ועוד כי החזק הבא מהם מעט ומי שישליך דבר ברשות הרבים הוא המתחייב בנפשו ומאבד ממונו ואולם יהיה חייב על השן והרגל בשרה הניזק אבל נזק הקרן ודומיהם אשר יתכן לשמרו בכל מקום ולא יוכלו ההולכים ברשות הרבים להשמר מן הנזק ההוא יהיה דין הקרן בכל מקום אחד וכו הפרש מבואר תם או מועד אם היה זה הפעל חדוש מחודש יתחייב חצי נזק ואם יהיה פעל הנזק ההוא פעמים רבות ונודע יתחייב נזק שלם ושם דמי העבד על דרך כלל חצי נזק מדמי בן חורין כי תמצא רוב ערכי אדם ששים שקלי׳ ודמי העבד שלשים שקלים והריגת הבהמה כשתהרוג אדם אין זה עונש לה כמו הדבה שיוציאו עליה

[3] ואלו נעזר בגדול מכל בני אדם הר״ש בנכבד שבדברים הא״ח יותר נכון לפי הערבי.

[4] הכסילים הר״ש הסכלים ושניהם לא העתיקו נכון כי בערבי אלגאהליה וזה היו האנשי׳ עובדי כוכבים שהיו קודם מהאשעד וזהוא שנקראים אלגאהליה.

([1] המורדים אבל הוא עונש לבעליה ועל כן הוא אסור ליהנות מבשרה כדי שיזהר בעל הבהמה בשמירתה וידע כי אם תהרוג קטן או גדול או עבד או חפשי יאבד דמיה על כל פנים ואם תהיה מועדה יתחייב כפר נוסף על איבוד דמיה וזהו הטעם בעצמו בהריגת בהמה הנרבעת להשמר אדון הבהמה ולשמרה ([2] לבד תאבד לו כי חמלת בני אדם על ממונם כחמלתם על נפשותם ויש מי שישים יתרון למצוה על נפשו אבל ההשוואה ביניהם הוא נוהג ברוב שאמר לקחת אתנו לעבדים ואת חמרינו (בראשי' מג יח) וטמה שנכלל בזה החלק הריגת הרודף וזה הדין ר"ל הריגת מי שירוץ לעשות עבירה קודם שיעשנה אינו מותר בשום פנים אלא בשני אלה הדברים ברודף אחר חברו להרגו ורודף אחר ערוה לגלותה כי זאת העבירה אם תעשה אין לה תקנה אבל שאר העבירות שיש שם מיתת בית דין כגון ע"ז ושבת אין בהם עבירה לאחרי' אבל הם סברות ועל כן לא יהרג קודם עשותו עד שיעשה וכבר נודע כי איסור התאוה מפני הגזל וכבר בארנו זה החכמי' ז"ל אבל השבת אבדה הדבר בו מבואר כי אע"פ שהיא מדה נכבדה בתקון העניינים היא תועלת הוזרת בגמולות אם תשיב אבדת חבירך ישיבו לך אבדתך ואם לא תשיב לא ישיבו לך כאשר אם לא תכבד אבותיך לא יכבדוך בניך וכאלה רבות אבל היות רוצה בשגגה גולה ממקומו כדי שתשקוט נפש גואל הדם ולא ירצה הרוצה אשר אירע לו התקלה על ידו ותלה תשובתו לארצו במות הכהן הגדול שהוא נכבד מבני אדם ואהוב לכל ישראל כי בזה תשקוט נפש הכואב אשר נהרג קרובו כי זה הוא בטבע האדם כל מי שתמצאהו תלאה כשתבא על חברו כמהו או גדולה ממנה יתנחם בה על תלאתו ואין בכל תלאות המות אצלנו גדולה ממיתת כהן גדול אבל עגלה ערופה תועלתה מבוארת כי כאשר יביאוה אנשי העיר הקרובה אל החלל וברוב הפעמים יהיה הרוצח מן העיר ההיא וזקני העיר ההיא יעידו לפני הבור' שהם לא התרשלו בתקון הדרכים ושפטירתם ([3] ולשמור כל עוברי דרך כמו שבא בפירוש חז"ל ואע"פ שזה הנהרג לא היה מפני התרשלותנו בתקונים הכוללים אבל אנחנו לא נדע מי הרגהו ועל כל פנים ברוב הפעמים כשיחקרו ויזהירו הזקנים ונביא העגלה כי ירבו בני אדם לדבר בזה הענין ויגלה זה הדבר ואולי כשיגלה יודע הרוצח ויאמר מי שיכיר ההורג ומעת שיאמר איש ואפילו אשה או שפחה פלונית הוא הרוצח לא תערף העגלה וכבר התברר כי אם יודע הרוצח ויחרישו ממנו ויעידו לפני הבורא על נפשותם כי לא ידעוהו יהיה בזה זדון גדול ועון ואפילו אם האשה ידעה היא תאמר וכשיודע הדבר תמצא התועלת כי אם לא יהרגוהו ב"ד יהרגהו המלך אשר יש לו להרוג ואם לא יהרגנו המלך גואל הדם יהרגנו ויסבב עצה להתנכל אותו עד ימיתנו, והנה התבאר כי תועלת עגלה ערופה היא להגלות הרוצח והתחזק זה הענין בהיות המקום אשר תערף בו העגלה לא יעבד ולא יזרע לעולם ובעל הארץ ההיא יסבב תחבולות עד שיגלה הרוצח לבל יערפו שם העגלה פן תהיה ארצו אסורה לעולם.

פרק מא

המצות הנכללות בחלק הששי הם העונשים ותועלתם על דרך כלל ידוע וכבר זכרנוה אבל חלוק הכללים הם ([1] ודין כל דבר מופלא אשר בא שם הט אזנך לשמוע דע כי עונש כל מזיק לזולתו הוא דרך כלל לעשות לו כמו שעשה בשוה אם הזיק בגוף ילקה בגופו ואם הזיק בממון יזק בממון ולמקבל ההזק רשות למחול למזיק אבל הרוצח בלבד לתוקף אבזריותו ורעתו אין למחול לו בשום פנים ולא יקחו כפר ולארץ

[1] המורדים הר"ש הצדוקים ולי נראה שכוונת הרמב"ם היה על מפרשי התורה מהקראים.
[2] לבד תאבד לו הר"ש שלא תעלם בעיניו אינו נכון.
[3] ולשמור כל עוברי דרך הר"ש ולתייר כל שואל דרך בערבי ותגפיר והעתקתו לשמור.
[1] ודין כל דבר מופלא הר"ש חלק הא"ח לפי הערבי גריבה.

לא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו (במדבר לה לג) ועל כן אלו יהיה חי הנרצח אך אם יום או יומים יעמוד ויוכל לדבר ודעתו מיושבת ויאמר הניחו הרוצח כי כבר מחלתי לו אין לשטוע ממנו אבל נפש בנפש על כל פנים בקטון כגדול כעבד כאדוניו כחכם ככסיל כי אין בכל מיני הנזק גדול מזה, ומי שישחית אבר ישחיתו לו כמוהו כאשר יתן מום באדם כן ינתן לו (ויקרא כד כ) ואל תשבש דעתך מפני שאנו עושים עתה בממון כי הכוונה עתה לבקש טעם בפסוקים ולא טעם התלמוד ואע"פ שיש לי בזאת ההלכה סברה אשמיעך אותה פה אל פה והפצעים וההכורות אשר לא יתכן לעשות בהם בשוה דנו בהם קנס ממון רק שבתו יתן ורפא ירפא ומי שיזיק בממון יזיקוהו בממונו כפי השיעור ההוא בשוה אשר ירשיעון אלהים ישלם שנים לרעהו (שמות כב ח) וישיב מה שלקח ויוסיף הגנב כמוהו ודע כי כל מה שיהיה מין הנזק נמצא יותר קרוב להמצא תמיד יתחייב עונש יותר קשה כדי שימנע ממנו ומה שאינו נמצא ענשו יותר קל ועל כן היה קנס מי שיגנוב צאן כפלים למי שיגנוב מטלטלין ר"ל תשלומי ארבעה וחמשה ועל תנאי להוציאם מרשותו במכירתם או שחיטתם כי גנבתם לפי הרוב תמיד בעבור שהם בשדה ובמקום שלא יוכלו לשמרם כמו שישמרו מה שיש במדינות ובבתים ועל כן היה מנהג הגנבים למהר למכור הגניבה כדי שלא תמצא אצלם או לשחוט אותה כדי שתתעלם ועל כן היה עונש הדבר ההולך לרוב יותר וקנס גנבת הבקר נוסף אחד מפני שגנבתם יותר מזומנת כי הצאן יראו מתקבצות ויתכן לרועה לראותן ולא יוכלו לגנוב אותם אלא בלילה אבל הבקר יראו מפוזרים וכן זכר בספר העבודה המצרית ולא יוכל הרועה לשמרם על כן תהיה בהם הגנבה יותר וכן דין עדים זוממין לעשות בהם כאשר חשבו לעשות בשוה אם חשבו להרוג יהרגו ואם חשבו להכות יכו ואם חשבו לאבד יאבדו להם כמוהו הכוונה בכל זאת להשוות העונש והנזק וזה הוא ענין מה שאמר ומשפטים צדיקים (דברי' ד ח) אבל הגזלן לא נתחייב בשלום תוספת על צד קנס כי החומש הוא מניעתו משבועתו שוא וזה מפני מעט הגזל והגנבה הנזדמנת בכל מקום הגזל לא יתכן ([3] אלא במה שהוא גלוי ונראה ויוכל האדם להשמר מן הגזלן ולהזהר ולא יוכל להשמר מן הגנב כי הגזלן ידוע ויהיה נתבע והגנב לא ידוע ובעבור אלה הסבות כולה יש על הגנב קנס ולא על הגזלן.

הקדמה דע כי רוב העונש יתקפו צערו או מעוטו וקלותו יהיה מקובל במבחן ארבעה דברים.

הראשון גודל העון כי הפעלים שיש בהם הפסד גדול ענשם חזק ואשר הפסדן מועט ענשם מועט.

והשני רוב הנוהג כי הדבר שמנהגו להיות תמיד ראוי שיהיה העונש חזק ומה שימצא מעט יספיק העונש למעטו.

והשלישי רוב החשק בדבר כי כל דבר שאדם חושק בו או לרוב התאוה הגורמת לרוב הרגל עליו או לרוב הדאגה עליו בהרחיקו לא ימנע מעשותו אלא על יראת העונש הגדול.

והרביעי קלות זה הפעל בהעלמה והסתר שלא ירגישו בו בני אדם והמניעה מזה לא תהיה אלא ביראת עונש חזק מאד ואחרי זאת ההקדמה תדע כי סדר העונשים בתורה על ארבע מעלות האחת חיוב מיתת בית דין והשנית חיוב כרת ולהשוב כי זה החטא מן הגדולי' והשלישי המלקיות ולחכות בשוט ושלא יחשוב כי זה החטא מן הגדולים אבל הוא לאו בלבד או מיתה בידי שמים והרביעי להזהיר ההזהרה שאין בה מלקות והוא כל לאו שאין בו מעשה אלא נשבע למה שהתחייב להאמין בו מרוממות האל יתעלה וכדי שלא יהיה סבה לבזיון הקרבנות הסכוכות לבורא יתעלה ומקלל חברו בשם מפני שנזק הקללה אצל ההמון גדולה מנזק הגוף וכל מה שהוא זולתי זה מלאוין שאין בהם מעשה רע כי ההפסד הבא מהם מעט ואי אפשר להשמר מהם מפני שהם דברים לבד ואלו יהיה כן לא יכלו בני אדם להיות לוקין כל השנה כי הוא קצוב התכלית ואין אישיו ידועים כי כל איש לא יבוהו אלא כפי יכלתו ותכלית הכאות ארבעים ואפילו אם יוכל

[3] אלא במה שהוא גלוי כהש"ש אלא בנגלה דא"ח יותר טובה.

לסבול מאה אבל חיוב מיתת ב"ד לא תמצא בדבר שהוא ממאכלות אסורות כי אין בהם הזק גדול ואין השק אדם בהם כמו השקם בתענוג המשגל ויש בקצת המאכלים כרת והוא הדם לרוב האותם לאכלו בזמן ההוא לענין ע"ז כמו שהתבא' בספר ט מ ט ם ועל כן בא בו חזוק גדול כי יש בחלב כרת מפני שהוא ערב לאוכליו ונבדל בקרבן מדרך כבודו ומן הכרת בחמץ בפסח ואוכל ביום הצום למה שיש בו מן העצב ומן הדאגה ולמה שיראה בו מן האמונה כי הם מעשים מקיימי' הסברות שהם יסודי התורה ר"ל יציאת מצרים ואותותיו ונסיו ולהאמין בתשובה כמו שאמר כי ביום הזה יכפר עליכם (ויקרא טז ל) וכן התחייב כרת האוכל נותר פגול וטמא שאכל קדש כאשר נתחייב באכיל' החלב והכונה בכבוד הקרבן כמו שיתבאר אבל מיתת בית דין תמצא שהיא בדברים רבים גדולים או בהפסד אמונה או בנזק גדול מאד ר"ל בע"ז או גלוי עריות או שפיכות דמים וכל מה שגורם לזה ובשבת מפני שאינו מקיים אמונת חדוש העולם ובנביא השקר וזקן ממרא לרוב ההפסד הבא מזה ומכה אביו ואמו לרוב עזותו וכי הוא משחית תקון הבית שהוא החלק הראשון מתקון המדינה ובן סורר ומורה מפני שאחריתו לרע וסופו ליהרג על כל פנים וגונב נפש מפני שיזמן אותו למות וכן הבא במחתרת מפני שהוא מזומן להרוג מי שימצא כמו שבארו חז"ל ושלשת אלה ר"ל בן סורר ומורה וגונב נפש והבא במחתרת הם שופכי דמים בממון לא תמצא מיתת בית דין זולתי אלה השלש עבירות הגדולות ואין כל העריות במיתת בית דין אלא שהן נותגות יותר או שהם חדוש גדול או שהתאוה בהם חזקה ומה שאינו כך הוא בכרת בלבד ואינו כמו כן כל מיני ע"ז במיתת בית דין אלא מפני עקרי עבודתם כגון לקרוא בני אדם לעבודתה ולהתפלל לה ולהתנבא בשמה ולהעביר באש ואוב וידעוני ומכשף ומבואר הוא כי אחרי שהעונשים צריכים לנו על כל פנים אין מנוס מלהעמיד שופטים מפוזרים בכל עת וצריך לעדים כשרים וצרי' למלך שיפחדו ויראוהו ויסנעו מעשות רע במיני המניעו' ויחזק יד השופטי' ויעזור אותם, והנה התבארו טעמי כל המצות אשר בספר שופט ם ונצטרך להעיר מהם כל מצות יחודות אשר באו שם כפי כוונת זה הספר האחת מהם מה שהיא בזקן ממרא אומר כי כשידע הבורא כי דיני התורה יש להם צורך בכל זמן ובכל מקום כפי שנוי המקומות וחיוב העניינים להוסיף מקצתם או לחסר מקצתם על כן הזהיר על התוספת והחסרון ואמר לא תוסיף על ו ולא תגרע ממנו (דברי' ד ב) כי זה היה מביא להשחית חזקי התורה ולחשוב בהם שאינם מאת הבורא ונתן רשות עם זה לחכמי התורה רוצה לומר לבית דין הגדול להשתדל בקיום אלה דיני התורה בענייניה אשר יחדשו אותם כדי להגביל אותה ולקיים ההגבלות ההם כמו שאמרו ועשו סיג לתורה וכן נתן להם רשות לבטל קצת מעשה התורה או שיתירו קצת האיסורין בענין ידוע ולפי החדוש ושלא יתקיים זה לעולם כמו שבארנו בפתיח' פירוש המשנה בהוראת שעה ובהנהגה הזאת תתקיים התורה על ענין אחד ויהיהגו בכל זמן ובכל חדוש ובכל מאורע כפי הראוי לו ואלו יהיה זה העיון בגבול סמוך לכל אחד מן החכמי' יאבדו בני אדם ברוב המחלוקות והשתנות הדעות ועל כן הזהיר הבורא יתברך שלא יהא רשות בזה לשאר החכמים אלא לבית דין הגדול בלבד להרוג כל העובר עליהם אם יחלוק עליהם כל בעל דין ויתבטל הענין המכוון ותאבד התועלת ודע כי עבירות איסורי התורה נחלקים לארבעה חלקים האחד אנוס והאחר שוגג והשלישי מזיד והרביעי עושה ביד רמה האנוס נאמר בו שלא יענש ואין עליו עון כל עיקר כמו שאמר ולנערה לא תעשה דבר אין לנערה חטא מות (שם כב כו) אבל השוגג הוא אשם כי אלו יהיה נזהר ונשמר מאד לא היה שוגג אבל אין לו עונש בשום פנים אלא שהוא צריך כפרה ועל כן יביא קרבן ובכאן חלקה התורה בין יחיד הדיוט או מלך או כהן גדול או דין והועילו בזה כי כל פועל לפי השתדלותו אם לא יהיה ב"ד הגדו' או כ"ג הוא נמנה עם המזיד ואינו נמנה עם השוגגים ועל כן יהרג זקן ממרא אע"פ שעשה לפי ראות עיניו אבל ב"ד הגדול אם יעשה וידין כפי השתדלותם ואם ידעו שטעו הם שוגגים כמו שאמר יתברך ואם כל עדת ישראל ישגו (ויקרא ד יג) מן העיקר הזה ושגגת תלמוד עולה זדון ר"ל

כי מי שלא למד וידין ויעשה כפי כונתו הוא כמזיד כי אין דין האוכל חלב הכליות והוא חושב כי הוא חלב האליה כאוכל חלב הכליות מן החלב ויודע שהחלב מן הכליות ואינו יודע שזה אסור וכי זה אע"פ שיקריב קרבן אלא שהוא קרוב למזיד וזה כשיהיה עושה מעשה בלבד אבל מי שידין (4 כפי סכלותו הוא מזיד כי לא זכר הכתוב טעות הדין אלא לב"ד הגדול בלבד והמזיד יתחייב עונש הכתוב מיתת ב"ד או מלקות או מכת מרדות על לאו שאין לוקין עליהם או קנס ממון אבל העבירות ההם אשר השוה בהם בין השוגג והמזיד מפני שהם נוהגות לרוב והם מלים לא פעלים ר"ל שבועת העדות ושבועת הפקדון וכן שפחה חרופה מקילין בעניינה מפני שהוא נוהג לרוב וכי היא משולחת בהפקר ואינה בעבדות גמורה ולא בחפש גמור ולא בעולת בעל גמורה כמו שאמרו בפירוש זאת המצוה אבל עושה ביד רמה הוא המזיד אשר יעיז פניו ויודיע רשעו וכאלו זה אין כוונתו לתאוה בלבד אלא הוא מתכוין לחלוק על התורה ולהתגבר ועל כן נאמר עליו את ה' הוא מגדף (במדבר טו ל) ויהרג על כל פנים וזה לא יעשה אדם אלא מסבר' רעה אשר ירצה לחלוק בה על התורה ובעבור זה הפירוש מקובל בע"ז הכתוב מדבר כמו שבארנו בחבורנו פעמים וכן הוא הדין אצלי בכל עבירה אשר יראה בה סתירת התורה ולהתגבר עליה כי אלו יאכל איש מישראל בשר בחלב או ילבש שעטנז או הקיף פאת הראש לבזיון התורה היה אצלי מגדף השם ויהרג הרג כפירה לא הרג עונש אלא כאנשי עיר הנדחת הנהרגי' הרג כפירה לא הרג עונש ועל כן ישרפו כל מה שלהם ואינו ליורשיהם כשאר הרוגי ב"ד וכן אני אומר (5 בכת כישור שהסכימו לעבור על איזה מצוה שתהיה ועשו ביד רמה שיהרגו בכללם וזה תדע מענין בני ראובן ובני גד אשר נאמר בהם לעלות עליהם לצבא אחר כן בארו להם בעת ההתראה כי היו כופרים מפני הסכמתם על זאת העבירה ושבו מאחרי האל כמו שאמר לשוב היום מאחרי ה' (יהושע כב טז) והם השיבו אם במרד ואם במעל (שם כב) ועתה הבין אלה העיקרי' בענין העונשי' ומכה שנכלל בספר שופטים למחות את זכר עמלק כי כמו שיענוש איש אחד כן צריך לענוש משפחה אחת או אומה אחת וכל האומות ישמעו ויראו ולא יסכימו על ההפסד כי יאמרו שמא יעשה בנו כמו שעשה בבני פלוני ואפילו אם יכוצא בהם איש בליעל משחית ולא ישית לב לרוע נפשו ולא יהוש על הרע אשר יעשה לא ימצא מסייע ולא משפחה שתסייעהו ולא כת אשר תסייעהו על הרעה אשר הוא רוצה לעשות ועמלק אשר מהר בחרבו לקראתנו באה המצוה להרוג זרעו לפי חרב ועמון ומואב אשר נהגו במדת בילות וסבבו עלינו הזק היה ענשם לבל נתחתן עמם ולהבזותם ולרחוק מחברתם בלבד כל אלה העניינים סדר אלוהי לשער הענוש שלא יהיה בו תוספת על הראוי ועל החסרון אלא כמו שאמר הבורא ית' כדי רשעתו (דברי' כה ג) ומכה שנכלל בזה חספר התקנת יד ויתד כי כוונת זאת התורה הנקיות ולהרחיק הלכלוך והטנוף ושלא יהיה אדם בבהמה ולזאת המצוה חזוק ללבות אנשי המלחמה ויאמינו באלה הפעלים כי השכינה הולכת ביניהם כאשר אמר בטעם זה הענין כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך (שם כג טו) ונכלל בו ענין אחר ואמר ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך (שם) הזהרה מכה שהוא יודע ממנהגי זמות הגדודים והחילי' במחנותם כשיאריכו ימים חוץ מבתיהם ועל כן נצטוינו במעשים אשר יעירו על היות השכינה ביניהנו למען נמלט מן הפעלי' ההם כאשר אמר והיה מחניך קדוש (שם) אפילו בעל קרי צרך לצאת מן המחנה עד שיעריב שמשו ואחר יבוא אל המחנה (ויקרא יד ח) כדי שיחיישב בלב כל איש מהם כי המחנה כמקדש ה' ואינו כמחנה הגוים המזומן לגבלות ולעבירות ולהזיק ולעשוק אבל כונתנו אנחנו להישר בני אדם לעבודת האל ולסדר ענייניה' וכבר הודעתיך כי אינו מביא טעם אלה לפשט הפסוק

3 כפי סכלותו הר"ש לפי השתכלותו צ"ל בהר"ש השתדלותו כמו בפ"י הר"ש ונ"ל כי בפ"י הערבי שלו היה כתוב גבדה ותרגומו השתדלותו ובאמת צ"ל גהלה ותרגומו סכלותו.

4 בכת מישור הר"ש בעדה מישראל.

וממה שנכלל בזה הספר דין אשת יפת תואר לא דברה תורה אלא כנגד היצר ועם כלזה נכלל בזאת המצו' מן המדות הטובו' אשר צריך להתנהג בהם החסידים ממה שאעיריך עליו כי אע"פ שגבר יצרו עליו ולא יוכל לסבול צריך על כל פנים להתיחד בה במקום סתר והוא מה שאמר והבאתה אל תוך ביתך (דברים כא יב) ולא יתכן שילחצנה במלחמה כמו שבארנו ואסור לו שיבעלנה פעם שנית עד אשר יעבור אבלה ויסור עצבה ודאגתה ולא ימבענה מלהתאבל ולהתגולל ולבכות כמו שאמר ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים (שם) כי יש לעצבים מנוחה בבכיתם ולהעיר אבלם עד אשר יחלשו כחותם הגופיות מלסבול זה המקרה אשר לנפש כאשר יש לשמחים מנוחה בבית השחוק ועל כן חמלה התורה עליה ונתנה לה רשות לזה עד אשר תשקוט לבה מן הבכי והאבל וכבר ידעת כי לא בא עליה אלא בגויתה וכן כל שלשים יום תחזיק ברחמיה בפרהסיא אפילו בע"ז ולא יכריחנה באמונתה כל הזמן ההוא ואע"פ שלא השיבה לחיובי התורה לא תמכר ולא תשעבד אותה, הנה שמרה התורה עין גלוי הבעילה ואפילו בעבירה ר"ל בהיותה אז גויה ועם כל זה אמר לא תתעמר בה תחת אשר עניתה (שם) והנה התבאר מה שיש בזאת המצוה מן המדות הטובות ונתבארו מעמי מצות כל הספר הזה.

פרק מב

המצות הנכללות בחלק השביעי והם דיני ממונות אשר ספרנו בקצת ספר משפטי' וקצת ספר קנין ומעמי כולם מבוארים כי הם שיעור דיני צדק במשא ומתן הנוהגים בבני אדם על כל פנים ושלא יהיו נוטים בו מן העזר והסיוע המועיל לשני בעלי העסק לא שיכון אחד מבעלי העסק לחרבות חלקו בכל ושיהיה מרויח מכל צד ותחלת זה שלא יהיה שום אונאה במכירה ובקניה אלא הרוח המורגל הידוע ולעשות תגאים אשר בהם תתקיים ההסכמה בין שניהם והזהיר מהאונאה ואפילו במאמר כמו שידוע אחר כך דין ארבעה שוטרים ומעם הצדק והיושר מבואר בו כי שומר חנם שאין לו תועלת בזה העסק אלא שהוא גומל חסד פשוט מן הכל וכל הנזק הבא הוא מכיס בעל הממון ושואל שהתועלת כולה שלו חייב על הכל אבל נושא שכר והשוכר כל אחד מהם ר"ל השומר ובעל הממון משתתפין בתועל' ועל כן נחלק ההפסד ביניהם מה שיהי' מן הנזק מפני חסרון השמירה הוא מכיס השומר והיא גניבה ואבידה שבאה מפני התרשלות מרוב השמירה (1 והתרשלות הנוסף ומה שיהיה מן הנזק שאין יכולת למנעו והוא שבורה ושבויה ומתה שהם אונסים הוא מכיס בעל הממון אחר כן הרבה בחמלת השכיר לרוב חסרונו וציוה למהר שכרו ושלא יונו אותו בדבר משכרו אלא שיתנו לו כפי הראוי לעבודתו ומן הרחמנות עליו שלא ימנעוהו ואפילו הבהמה מלאכול ממה שהם מתעסקים מן המאכלים כפי דיני זאת התורה ומדיני הממונות הם הירושות והוא מן המדות הטובות ר"ל שלא ימנע אדם טוב מבעליו ואחרי שהוא הולך למות אל ישמטו ליורש ואל יאבידו ממונו אבל יעזבוהו למי שהוא ראוי לו והוא הקרוב כמו לשארו הקרוב אליו ממשפחתו (במדב' כז יא) והראשון מהם הבן ואח"כ הבת ואח"כ האח ואחריו הדוד על פי שנודע ולתת פי שנים לבכור מפני שקדמה אהבתו ולא ימשך אחרי תאותו לבכר את בן האהובה ואת המדה שתשמור אותה ותחזיקנה תמיד זאת התורה הישרה ר"ל לשמור הקרוב ולהטיב עליו כמו שידעת מאמר הנביא ועבר שארו אכזרי (משלי יא יז) ואמרו בצדקות פתח תפתח את ידך לאחיך לעניך (דברי' טו יא) והחכמים ז"ל ישבחו מאד מדת האדם כשהוא מקרב את קרובו ונושא בת אחותו, וכבר הודיעתנו התורה בזאת המדה חזוק גדול מאד כי האדם צריך מאד לשמור את קרוביו ולהטיב למשפחתו תמיד ואפילו אם יזיק לו קרובו ואפילו אם קרובו בתכלית הרשע צריך להטיב אליו בעיון קורבה וחמלה כמו שאמר לא תתעב אדומי

1 והתרשלות צ"ל והשתדלות.

כי אחיך הוא לא תתעב מצרי (שם כג ח) וכל מי שהצטרך אליו אפילו יום אחד וכל מי שתתהנה ממנו ויעזרך בעת הצרה אפילו אם יזיק לך אחר כן אתה צריך על כל פנים לשמור ברית מטה שהקדים לך כמו שאמר לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו (שם)

וכבר נודע רוב מה שהרעו לנו המצרים אחר כן ועתה ראה כמה מדות טובות ילמד אדם מאלה המצות ושתי אלה המצות אינם בכלל זה החלק השביעי אלא מפני שמירת הקרובים בענין הירושה הוציאנו המאמר למצרי ואדומי.

פרק מג

המצות הנכללות בחלק השמיני הם המצות המנויות בספר זמנים וכולם ידועי הטעמים מן הכתוב אלא מעט אבל ענין שמירת שבת טעמו ידוע ואין צריך לבאר וכבר נודע מה שיש בו מן המנוחה כי שביעית שנות האדם הם בתענוג ומנוחה מכל יגיעה ועמל לא ימלט ממנו קטן וגדול עם חזוק הסברה הגדולה לדורות והוא להאמין בחדוש העולם אבל צוה בפור טעמו מבואר לתת טעם התשובה והוא היום אשר הוריד בו אדון הנביאים לוחות שניות ובשר אותם במחילת עונם הגדול ויהיה היום ההוא לעולם יום תשובה ועבודה ברורה ועל כן ירחיקו בו כל תענוגי הגופות וכל עסק הגופות ר"ל עשיית המלאכות ושם תכליח כוונתם הודויים על העונות ולשוב מהם אבל ימים טובים הם כולם לשמחה ולחברת התענוגים שהאדם צריך להם ברוב ויש בם תועלת בחבורות האהבה הצריכות להביא בין בני אדם מהסבכות המדינה ויחוד אלה הימים מבואר טעם כי פסח כבר נודע ענייני ומעם היותו שבעת ימים הוא זמן גבול אמצעי בין היום השביעי והדיש הלבנה וכבר ידעת כי זאת ההקפה נכללת בדברי' הטבעיים וכן בדברי תורה כי התורה מתמשלת אל הטבע תמיד ותשלום ענייני הטבע על ענין ידוע כי אין לטבע מחשבה ושכל והתורה היא שיעור להנהגת הבור' הנותן השכל לבעל השכל ואין זאת כוונת הפרק ועתה נשוב למה שאנחנו בדרכנו ושבועות הוא יום מתן התורה ומרומזות זה היום וכבודו יספרו הימים מתחלת הפסח עד בואו כמו שימתין ביאת אהובו ומחכוד נפשו כי הוא צופה הימים וזה הוא טעם ספירת העומר מיום צאתם ממצרים עד יום מתן תורה שהוא הכוונה והתכלית ליציאתם כמו שנאמר ואביא אתכם אלי (שמות יט ד) ולא היה המעמד הנורא ההוא אלא יום אחד כן זכרנו בכל שנה יום אחד אבל אכילת מצה אלו היתה יום אחד לא הרגשנו בה ולא התבאר ענינו כי ברוב הימים יאכל אדם מצה ומין ממיני המאכלי' שני ימים או שלשה אבל יודע ענייננו ויצא שמעו בהתמדת אכילת מצה שבוע שלם כן ראש השנה יום אחד כי הוא יום תשובה ולהעיר בני אדם מהתרשלותם ועל כן יתקעו בו שופר כמו שבארנו במשנה תורה וכאלו הוא הקדמה והצעה ליום הצום כפי שהדע שהוא נודע מאותות אומתנו שהם שומרים עשרה ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים אבל סוכות שהכוונה בו לשמיח שבעת ימים כדי שיודע הדבר וטעם היותו בזה הזמן כמו שבאר בתורה באספך את מעשיך מן השדה (שם כג טז) ר"ל בעת הרוח והמנות' מהעסקי' הנצרכי' וכבר זכר ארסטו' במאמר התשיעי מספר המדות כי כן היה המנהג הידוע מימי קדם כי הזבחים הקדומים והקכוצים היו אחרי אסיפת התבואות והפירות וכאילו הם קרבנות בעבור הרוחה ועוד כי הישיבה בסכות בזמן ההוא טוב כי אין בו חום חזק ולא גשם שוטף ושני אלה המועדים ר"ל סוכות ופסח נותנין סברות ומדות טובות כי הסברות שבפסח לזכור אותות מצרים ולקיים לדורות והסברות שבסוכות לזכור אותו המדבר לדורות אבל המדות הוא שיהיה אדם זוכר תמיד ימי הצרה בהיותו בימי הרוחה כדי שיתן תודה לאל וילמד השפלות והכניעות ויאכל מצה ומרור בפסח כדי שיזכור התלאות אשר מצאנו ובן יצא מן הבתים וישכון תחת הצללי' כמו שיעשו האמללים שוכני המדברים והכפרים כדי שיזכור כי כן היה ענייננו מקדם כמו שנאמר כי בסוכות הושבתי את בני ישראל (ויק"א כג מג) והעתיקנו מן המדברות החם לשכון בבתי שביות החמדה והיכלי ענג במשמני

הארצות וכל זה בחסד הבורא ובהבטחותיו אשר הבטיח לאבותינו שהיו חסידים שלמים בענותנותם ובמדותם ר״ל אברהם יצחק ויעקב כי גם זה הוא מיסודי התורה ר״ל כי כל טובה אשר באה עלינו או שתבוא אינה אלא בזכות אבות בעבור כי שמרו דרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט (בראשית יח יט) והיציאה מהנ הסבות לחג אחר והוא שמינו עצרת כדי להשלים בו השמחות מה שלא אפשר לעשותו בסכות אלא בבתים הרחבי׳ אבל ארבעה מינין שבלולב זכרו החכמים ז״ל טעם זה על צד הדרוש אשר דרכם נודע למי שיאמין בדבריהם כי הוא אצלם על דרך משלי השיר ומליצותיו לא כי זהו ענין הפסוק ונחלקו העם בדרשות לשני חלקים הלק מהם חושבים כי אמרו זה על צד באור ענייני הפסוק וחלק מהם נהגו בהם קלות ולקחו אותם לשחוק כי הוא מבואר ידוע כי זה אינו ענין הכתוב ואנשי החלק ההוא התחזקו והתגברו כדי לקיים הדרשות לפי מהשבתם ולשמור אותם וחשבו כי זה הוא ענין הכתוב וכי דין הדרש כמו הדינין המקובלים ולא הבינו שתי הכתות כי הם על צד מליצות השיר אשר לא יסתפק ענינם אל בעל שכל ונודע הדרך ההוא בזמן ההוא ונהגו בם הכל כמו שינהגו במליצות השירים אמרו חז״ל תאני בר קפרא ויתד תהיה לך על אזנך אל תקרא אזנך אלא אזניך מלמד שאם ישמע אדם דבר מגונה שיתן אצבעו לתוך אזנו ומי יתן ידעתי אם זה התנא אצל אלה הכסילים כן יאמינו בפירוש זה הפסוק ואם זה ענין זאת המצוה ושהיתד היא האצבע ואזנך הם האזנים איכו חושב כי איש מן השלמי׳ בדעתם יאמין בזה אלא שהוא כמו מליצת שיר נאה מאד יורה בו על מדה טובה כי כמו שאסור לדבר דברי נבלה כן אסור לשמעה וסמך זה הכתוב על צד משלי זה השיר וכן כל שנאמר בדרשות אל תקרי כך אלא כך זה ענינו וכבר יצאתי מכוונת הפרק אבל הוא תועלת אליה צריך כל בעל שכל ממאמיני התורה והרבנים ואשוב לענין דבריכו כי הנראה אלי בארבעה מינין שבלולב כי היה שמחה לצאתם מן המדבר שהיה לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ומים אין לשתות (במדב׳ כ יז) ובאו במקומו׳ (! רשעים וארץ נחלי מים אשר בה אילנות רבים ולהיות זכרון לזה צוה לקחת ממבחר פריהם וממיטב הריח וממחמד העלים והעשבים והם ארבעה מינים אשר נכלל בהם שלשה דברים האחד רוב מציאותם בארץ ישראל בזמן ההוא ויוכל כל אדם למצא אותם והענין השני יפי מראיהם ולחותם וטהם בעלי ריח והם האתרוג וההדס אבל הלולב והערבה אין להם ריח והענין השלישי שישארו בלחותם כל שבעת הימים מה שלא יתכן בזה באפרסקין וברמונים ובחבושים ודומיהם.

פרק מד

המצות הנכללות בחלק התשיעי הם המנויות בספר אהבה וכולם ידועי הטעם גלוי העילה ר״ל כי כוונת העבודות הנם כדי לזכור האל תמיד באהבתו ויראתו לקבל המצות על דרך כלל ולהאמין בבורא ית׳ מה שהוא צריך לכל בעל תורה להאמין התפלה וקריאת שמע וברכת המזון והנלוה אליהם וברכת כהנים ותפלין ומזוזה וציצי׳ ולקנות ספר תורה ולקרות בו בעתים ידועים כל אלה המעשים ילמדו סברות מועילות לא יצטרכו לדבר אחר כי הם מבוארים.

פרק מה

המצות הנכללות בחלק העשירי הם המנויות בהלכות בית הבחירה ובהלכות כלי המקדש והעובדים בו ובהלכות ביאת המקדש וכבר הודיענו תועלת זה ההלק על דרך כלל וידוע הוא כי עובדי ע״ז היתה כוונתם לבנין היכלי׳ ולצייר צורתיה׳ במקום העליון והגבוה על ההרים הרמים ועל הגבעות ועל כן בחר אברהם הר המוריה מפני שהיה הר גבוה והודיעה בו ענין הייחוד ושם כוונת תפלתו (! מוגבלת לפאת מערב כי קדש הקדשים במערב והוא ענין מה שאמרו שכינה במערב וכבר בארנו

בגמר' יומא כי אברהם אבינו הגביל פאת התפלה רצה לומר בית קדש הקדשים וטעם זה אצלי מפני שהיתה האמונה גלויה אז והפישטת בעולם עבודת השמש וכי היא האלוה וכל בני אדם היו מתפללים למזרח ועל כן הפך פניו אברה' אבינו למער' בהר המורי' ר"ל במקדש כדי שיהיה אחוריו לשמש הלא תראה כי ישרא' בשעת כפירתם ושובם אל הרעות הנפסדות שהיו עושים במקדש כמו שאמר אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והם משתחוים קדמה לשמש (יחזקא' ה' טז) ואין ספק אצלי כי המקום ההוא אשר בחר אברהם בדרך נבואה היה ידוע למשה רבינו ולאחרים כי אברהם ציוה אותם שיהיה זה בית עבודה כמו שאמר המתרגם ופלח וצלי אברהם תמן באתרא ההוא ואמר קדם ה' הכא יהון פלחין דריא ואולם לא באר שמו בתורה אבל רמז אליו ואמר אל המקום אשר יבחר ה' (דברים יב כז) וזה יש בו שלש חכמות האחת שלא יחזיקו בו האומות וילחמו עליו מלחמה חזקה כשידעו כי זה המקום הוא אשר בחרה התורה מן העולם, והשנית שלא יחריבוהו האומות וישחיתוהו כפי יכולתם, והשלישי, והיא הגדולה כדי שלא יבקש כל שבט להיות שם נחלתו ותרבה מחלוק' והמלחמ' כמו שאירע בבקשת הכהונה על כן באה המצוה שלא יבנה בית הבחירה אלא אחרי הקמת המלך כדי שיהיה החפץ לאיש אחד ותסתלק המחלוקת כמו שהתבאר בספר שופטים וידוע כי האומות ההם היו בונים היכלים לכוכבי' וישימו בם הצורה שהסכימו על עבודתה המיוחסת לשם כוכב או לחלק מן הגלגל ונצטויני אנחנו לבנות היכל לבור' ולשום שם הארון ובו שני לוחות וכתוב בהן אנכי ה' אלהיך ולא יהיה לך ומן הידוע כי עיקר אמונת הנבואה הוא מוקדם לאמונת התורה כי אם אין נביא אין תורה ותנביא תבואהו הנבואה באמצעות המלאך כמו ויקרא מלאך ה' (בראש' כב יא) ויאמר לה מלאך ה' (שם טז ט) עד שמשה רבינו תחלת נבואתו היתה במלאך וירא ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה (שמית ג ב) והנה התבאר כי אמונת מציאות המלאכי' מוקדמ' לאמונת הנבואה ואמונת הנבואה מוקדמת לאמונת התורה וכאשר לא השכילו אומת צ א ב ה מציאות האל ית' וחשבו כי הנמצא הקדמון באשר לא תשיגהו אצילו אפיסה לעד הוא הגלגל וכוכביו וכי הכחות הנאצלות מהם על הצלמי' וקצת האילנו' ר"ל האשרו' חשבו כי הצלמים והאילנות הם נותנין הנבואה לנביאים וידברו עמם בחזון וילמדו מה שיועילו ומה שיזיקו כמו שבארתי לך מסברותם בנביאי הבעל ונביאי האשרה וכאשר התבאר האמת ליודעי' ונודע במופת שאינו גוף ולא כח בגוף הוא האלוה האמתי והוא אחד וכי יש נמצאים אחרים נבדלים שאינם גופים והם אשר נאצלה עליהם (2) מציאותו ית' הם המלאכים כמו שבארנו ואלה המציאים כולם מחוץ לגלגל וכוכביו נודע באמת כי המלאכים ההם הם מורידים הנבואה על הנביאים באמת לא הצלמים ולא האשרות והנה התבאר במה שהקדמנו כי אמונת מציאות המלאכים נמשכת אחרי אמונת מציאת האל ובזה תתקיים האמונה והתורה ולחזק אמונת זה העיקר ציוה הבור' ית' לעשות על הארון צורת שני מלאכי' כדי לקיים מציאות המלאכים בלבות ההמון שהם האמונה הכוונה והיא שנית לאמונת מציאו' הבורא והוא התחלה לאמונה ולמציוה ומבטל ע"ז כמו שבארנו ואלו תהיה צורה אחת ר"ל צורת כרוב אחד יהיה הטעאה גדולה כי יחשבו כי זה צורת האלוה הנעבד כמו שיעשו ע"ז וכי המלאך אחד ויביא זה להאמין בשתי אלוהות וכאשר נעשו שני כרובים ונאמר בתורה ה' אלהינו ה' אחד התקיים בזה אמונת מציאות המלאכי' ושהם רבים כדי שלא יטעו בם שהם אלוה אחרי אשר נודע כי האלוה אחד והוא בורא אלה הרבים וצוה לעשות מנורה לפניו לכבוד ולהידור הבית כי הבית אשר בה מנורת תמיד ומסך מבדיל תלוי בו יש בו אימה גדולה וכבר ידעת חזוק התורה בכיבוד המקדש ויראתו כדי שיהיה האדם נפעל בשפלותו ופחדו כנגד המקדש כמו שאמר את מקדשי תראו (ויקרא יט ל) והחבירו עם

1 מוגבלות לפאת מערב הר"ש ביחוד מעריב בערבי קבלה והעתקתי אל הצד אשר מתפללי' כמו ישראל אל מקום המקדש והישמעלים לצד מעקא אבל ביחוד המעריב אינו מובן היטב.

2 מציאותו בערבי וגודל והעתקתי מציאותו הר"ש טובו ואורו זה שית גדול.

שמירת השבת כדי לחזק יראת המקדש ומעם מזבח הקטרת ומזבח העולה וכליהם מבואר אך השלחן ולחם הפנים עליו לא ידעתי לו טעם ולא מצאתי לו סבה ועילה אבל ההזהרה מלבנות המזבח באבני גזית כבר ידעת הטעם אשר הביאו באמרם אינו דין שיגוף המקצר על המאריך וזה נכון על צד הדרשות כמו שזכרנו והטעם בזה מבואר כי עובדי ע"ז היו בונים המזבחות מאבנים הפסולות והזהיר מלהרמות להם וישהיה מטיט כדי להרחיק מעשות כהם כמו שאמר מזבח אדמה תעשה לי (שמות כא כד) ואם יצטרך לעשותה מאבנים יהיו בצורתם הטבעיות לא יפסלו אותן כמו שהזהיר על אבן משכית ומלטיש כל עץ אצל המזבח ה' והעניין כלו אחד והוא שלא נעבוד הבורא בדרך עבודתם שהיו עושים ועל זה העניין הזהיר על דרך כלל ואמר איכה יעבדו הגוי' האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני (דברי' יב ל) ר"ל שלא יעשו כן לבורא כמפני הטעם אשר אמר כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם (שם יב לא) וגם ידעת עבודת פעור בזמנים ההם היתה בגלות הערוה ועל כן צוה הכהני' לעשות מכנסים לכסות בשר הערוה בשעת העבודה ובכל זה כדי שלא יעלו למזבח במעלות שלא תגלה ערותו עליו (שמות כ כג) אבל היות השמירה סביב המקדש תמיד כדי לכבד אותו ולא לשבר אותו ולהזהיר שלא יקרבו אליו הכסילים והטמאי' כמו שיתבארו בכלל הדברי' המחייבי' להידור המקדש ורוממותו כדי שנלמוד ממנו היראה שלא יבא שם שכור ולא טמא ולא פרוע ראש וקרועי בגדים וכי כל העובד בו קדש ידיו ורגליו וכן לכבוד הבית הגדול כבוד כשרתיו וגבדלו הכהנים והלויים והושם לכהנים עדי נכבד ויקר והם בגדי קדש לכבוד ולתפארת (שמות כה ב) ושלא ישתמש בעבודה בעל מום לא מי שהוא חסר איברים בלבד אלא אפילו הכעורים בשינוי הבריאה כדי לכבד הכהנים כמו שבאר בזאת המצוה בתלמוד כי ההמון לא יכבדו האדם בצורה האמתית אלא לפי שליטות איבריו ויפיו והדרת בגדיו והכינה בהם כדי לחיות תפארת וגדולה לזה הבית ולמשרתיו בעיני כל אדם אבל בן לוי אשר לא יקריב שלא יחשוב בו שהוא מכפר העונות כמו שבא בכהנים וכפר עליו הכהן (ויקרא ד כו) אך כוונת הלוי לומר הישר בלבד והוא יפסל בדבור כי הכוונה בשיר היות הנפשות נפעלות ונמשכות למאמרים ההם ולא תמשך הנפש אלא לנגינות הערבות ובכלי זמרה גם כן כמו שהיה במקדש תמיד ואפילו הכהנים הכשרים העומדים במקדש לא הותר להם לשבת בו ולא לבוא להיכל בכל עת ולא לבוא אל קדש הקדשים כלל אלא כהן גדול ביום הכפורים ארבעה פעמים בלבד וכל זה לכיבוד המקדש ובעבור היות במקום הקדוש ישחטו בכל יום בהמות רבות וינתחו בו הבשר וישרפו ויזרקו בו הקרבים והמעיים ואין ספק כי אלו יניחום כן היה נמצא בו ריח הבשר ועל כן נצטוינו להקטיר הקטרת שתי פעמים בכל יום בבקר ובין הערבי' כדי להטיב ריחו וריח בגדי המשרתי' בו וכבר ידעת מה שאמרו מיריחו היו מריחים ריח הקטרת וגם זה להעמיד יראת המקדש ר"ל שיהיה לו ריח טוב ואלו יהיה הדבר הפך היה נמצא בלבבות ממנו הפך הרוממות כי הנפש תתפשט מאד לבשמים ולריח הטוב ותמשך אליהם כאשר תקיץ מן הריח הרע ותרחק ממנו אך שמן המשחה יש בו שתי תועלות להטיב ריח מי שנמשח בו ולהכיר גדולת הדבר הנמשך בו וקדושתו ומעלתו על זולתו ממנו בין שיהיה גוף איש או בגד או כלים והכל חוזר ליראת המקדש שהיא סבה ליראת השם כי בו יהיה הלב נפעל בעת שיכנס אליו ויוך בו קושי הלבבות וידל ועל כן ראה עצות הבור' ומחשבותיו אלה אשר הם עצות מרחוק לא להכלית רק לעורר יראת הלבבות בבואם לזה הבית הנכבד ויקבלו מצות האל שהם מאירות ומורות ויירא מהם כמו שהתבאר לנו בתורה ואמר ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך למען תלמד ליראה את ה' אלהיך כל הימים (דברי' יד כג) והנה התבאר כוונת הבורא באלה הפעלים כולם ואולם מה שהזהיר ואסר מעשות כמו שמן המשחה הוא מבואר מאד כדי שלא יצוא הריח ההוא במקום אחר אלא בזה הבית לבדו כי אז תמשך הנפש יותר ושלא יעלה על לב הנמשך בזה השמן כי תהיה לו מעלה גדולה ויתחדשו בשביל זה חדושי הספר גדול ורעות רבות

אך נשיאת הארון בכתף לא על עגלות כל זה הוא להידור וכיבוד ולא ישחת כלום מתיקונו אפילו בהוצאת הבדים בטבעות וכן שלא ישחת תיקון האפוד וההשן ואפילו בהפריד אחד מן האחד וישיהיה תיקון מלאכת הבגדים כולם באריגה מבלי חתוך כדי שלא יהיה נשחת צורת האריגה ותקונה וכן הזהיר כל איש ממשרתי המקדש שלא יתעסק בעבודת חברו כי העסקים המסונים לקהל אם לא יהיה לכל איש עסק בפני עצמו יבא מזה התרשלות ורפיון וחולש דעת בעבודה ומן המבואר כי זה הרגילות אשר במעלות אשר להר הבית יש לו דינים וחקים ולחיל כמו כן דינים ולעזרת הנשים דינים ולעזרה דינים וכן עד קדש הקדשים וכל זה תוספת כבודו ורוממותו להביא יראה יתרה בלב כל הבא שם והנה הבאונו טעמי כל אלה הפרטים.

פרק מו

חמצות הנכללות בחלק עשתי עשר הם אשר ספרנום בשארית ספר עבודה וספר קרבנות וכבר זכרנו תועלתם על דרך כלל ואנחנו נתחיל לדבר בטעמי כל אחת מהם לפי שכלנו ונאמר כבר אמרה תורה כמו שפירש אנקלוס הגר כי המצרי' היו עובדי' (1 לכבש ועל כן הם אוסרים עליהם שחיטת הצאן והיה בעיניהם תועבה כל רועה צאן כאשר אמר הן נזבח את תועבת מצרים (שמות ח כב) וכן היו כתות מהכשדים יעבדו השדים ויאמינו כי הם נראים לאדם בצורת העזים ועל כן היו קוראים השדים שעירים וכבר היה מתפשט זה הדעת בימי משה ע"ה כאשר אמר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים (ויקרא יו ז) יזבחו לשדים לא אלוה (דברי' לב יו) ועל כן היו הכתות ההם אוסרים אכילת העזים אך שחיטת הבקר רוב עובדי ע"ז היו מואסים אותה וכולם יכבדו זה המין מאד ועל כן תמצא אנשי הודו עד היום הזה לא ישחטו בקר בשום פנים ואפילו בארצות אשר ישחטו שם שאר מיני החיות וכן שיהיו מתבטלים אלה האמונות נצטוינו להקריב שלשת אלה המינים מהבהמות מן הבקר ומן הצאן ומן העזים כדי שיודע כי הדבר שהיו חושבים כי הם תכלית העבירה הוא אשר לבורא ובמעשה ההוא יתכפרו העונו' כי כן ירופאו האמונות הרעות שהם מדוי הנפשות וכל מדוה וחלי לא יתרפא כי אם בהפכו וכן זה החלי יתרפא בהפכו ובעבור זה הענין בעצמו נצטוינו לשחוט כבש בפסח ולזרוק דמו במצרי' על המפתחי' מחוץ כדי להנקות מן אמונו' ההם ולהודיע כי אנו מחזיקי' בהפכ' ולהאמין כי הדבר שהיו חושבים אותו סבת הקצף והנגף הוא סבת החיים ובו יבצלו מן המות כאשר אמר ופסח ה' על הפתח (שמות יב כג) וכל זה בשכר גלוי העבודה ובהסיר מה שהיו נזהרים בו עובדי ע"ז זה הוא הטעם בבחירת שלשת המינים האלה לקרבן ונלוה אליו היות אלה המינים מצואי' ביישוב ובכל מקום ולא בעסקי ע"ז שהיו מקריבים האריות והדובים וחיות המדבר כמו שנזכר בספר טמטם ובעבור שלא יוכל כל אדם להקריב בהמה צוה להיות הקרבן מן העוף שהוא נמצא בארץ הצבי והנקל למצוא והם תורים ובני יונה ומי שלא תמצא ידו די העוף יקריב לחם אפוי באי זה מין ממיני המלאכה בלחם הידוע בזמנים ההם כגון מאפה תנור או מאפה מחבת או מאפה מרחשת ומי שלא תשיג ידו ללחם אפוי יקריבהו סלת וכל זה כפי רצון כל איש אחר כן באר לנו כי זה המין מהעבודה ר"ל הקרבנות אם לא תעשה אותם כלל אין עלינו בזה אשם כמו שאמר וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא (דברים כג כג) ובעבור שהיו עובדי ע"ז מקריבים לחם חמין ויבחרו להקריב הדברים המתוקים ויערבו בכל קרבנותם הדבש כמו שהוא ידוע בספרים אשר זכרתי לך וכן לא תמצא בשום דבר מכל קרבניתם מלח על כן הזהיר אותנו שלא נקריב כל שאור וכל דבש ושלא נשבית מלח מכל קרבן על כל קרבנך תקריב מלח (ויקרא ב יג) וכן צוה להיות כל הקרבנו' תמימים מבלי מום ולא חסרון כדי שלא יהיה בזיון בקרבנות ולא יהגו קלות במה שיקריבו לבורא ית' כמו שאמר הקריבהו

1 לכבש הי"ש מזל טלה.

נא לפתחך (מלאכי א ח) ובעבור זה הטעם צוה שלא נקריב שור או כשב או עז פחות משבעה ימים מפני שהוא מטונף כאלו הוא נפל ומפני זה הטעם אתנן זונה ומחיר כלב בעבור שהם נבזים ונתעבים וזה הוא הטעם בהקרבת התורים הגדולים או מבני היונה כי הוא הטוב שבהם וכי היונים הגדולים אינם ערבים וזה הטעם בהיות המנחות בלולות בשמן ומן הסלת כמו כן כי אז יהיו שלימות וערבות וצוה לתת עליהם לבונה למוב ריחה בכל מקום שימצא בו ריח בשר שרוף ובעבור כבוד הקרבן שלא יראוהו בעין בזיון וטינוף צוה להפשיט את העולה ולרחוץ הקרב והכרעים אע״פ שהם כולם נשרפים ותמצא כי כן הוא נשמר תמיד ונזהר בו כמו שאמר באמרכם שלחן ה׳ מגאל הוא וניבו נבזה אכלו (שם א יב) וזה הוא הטעם שלא יאכל הקרבן ערל ולא טמא ושלא יאכל כשיטמא ולא לאחר זמנו ולא כשתסור ממנו הדעת וצריך שיאכל במקום קדושאך העולה שהיא לבור׳ גמורה לא תאכל בשום פנים ומי שהקריב על אשמו חטאת ואשם יאכל בעזרה וביום זבחו יאכל ובלילה בלבד אך השלמים שהם פחות מזה והם קדשים קלים יאכלו בכל ירושלים בלבד והנאכלים בבקר בלבד כי אחר זה ישחטו ויהיה פגול ובעבור כבוד הקרבן וכל מה שהוא מיוחד לשם חבורא צוה עליונו כי כל הנחנה מן המקדש מעל וצריך כפרה ותוספת חומש אע״פ שהוא שוגג וכן הוא אסור עבודה בקדשים ולא גזתם וכן ניותן כל זה לכבוד הקרבן ומצד שמירה צוה דין התמורה כי אלו יהיה מותר להמיר רע בטוב יתירו גם כן להמיר טוב ברע ויאמר כי זה יותר טוב והיה הדין בזה הוא ותמורתו קדש אך כזה שנצטוינו בו מענין לכל מי שיגאל מדבר קדשיו יוסיף חומש והטעם בזה מבואר כי אדם קריב אצל עצמו וטבעו תמיד לקפוץ ידו על ממונו ולא ידקדק במחיר הקדש כדי שידע ערכו ועל כן היתה התוספת כדי שימכור מזולתו בערכו וכל זה כדי שלא יבזה מה שנדר לאל או הקריב לו וטעם שריפת מנחת כהן כי כל כהן חייב להקריב קרבנו בידו ואם יקריב מנחה ויאכלנה הוא בעצמו כאלו לא הקריב דבר כי כל מנחת יחיד לא יקריב ממנה כי אם לבונתה וקומץ ולא די מעוט זה הקרבן אלא שיאכלנו עוד וידמה כי אין זה עבודה ועל כן ישרפו אותה אך הדינין המיוחדין בפסח והוא לאכול צלי אש בלבד ובבית אחד ועצם לא תשברו בו הטעם בכולם מבואר כי כאשר המצוה נעשית בעבור החפזון כי לא יכלו להתמהמה וגם צידה לא עשו להם ואין שם פנאי לעשות מאכלים ולתקן מטעמים ולא אפילו לשבר העצמות ולהוציא מה שיש בהם והוא אסור כי כבר זכר כללו של דבר והוא שנאמר ואכלתם אותו בחפזון (שמות יב יא) ואין עם החפזון פנאי לשבור עצמות ולא לשלוה מנות מבית לבית ולהוהיל אל השליה עד שובו כי כל אלה הם מעשה פנאי והכוונה היתה למהר שמא יתעכב אדם מהם ולא יצא בכלל הקהל היוצאים ויתנכלו לו המצרי׳ ויהרגוהו ונשאר זה החק לדורות כמו שאמר ושמרת את החקה הזאת למועדה (שם יג י) ומה שאמרו אינו נאכל אלא למנויו (שם) זה לחזק ענין הפסח שיקחהו ולא יסמוך איש על קרובו או על חברו או על מי שיזדמן ונמצא מתרשל בדבר ואסור הפסח על הערלים כבר אמרו חז״ל כי בטלו מצות מילה באורך ימי השעבוד במצרים כי התערבו עם המצרים והלכו בחוקותיה׳ וכאשר נתנה מצות הפסח והתנה הבורא בה שלא ישחטו הפסח אלא אחרי מילת עצמו ובניו ובני ביתו ואז יקרב לעשותו כמולו כולם והיה דם המילה מתערב בדם הפסח לרוב הנמולי׳ ועל זה נאמר מתבוססת בדמיך (יחזקאל טז ו) דם הפסח ודם המילה ודע כי הכשדים היו מואסים הדם ויהשבוהו לטומאה גדולה ועם כל זה היו אוכלים אותו כי היו אומרים כי הוא מאכל השדים וכל מי שיאכלהו יתחבר לשדים ויבואו אליו ויגידו אליו העתידות כמו שיחשבו ההמון ממעשי השדים והיו שם אנשים אשר יקשה בעיניהם מאד אכילת הדם כי טבע האדם ימאסהו וכשהיו שוהטין שום חיה היו מקבלין הדם בכלי או בחפירה והיו אוכלין בשר הזבח ההוא סביבות הדם ההוא כי היו הושבים כי השדים יאכלו הדם ההוא והם יאכלו הבשר ותהיה ביניהם חברה ואהבה באלו הם אוכלים על שולחן אחד ובמעמד אחד והיו באים אליהם השדים בחלום לפי מחשבתם ויגידו להם תעלומות חכמה ויועילו אותם

כל אלה היו סברות וחקים מקבלים בזמן ההוא וידועים ולא היה ספק בהם לבני אדם ובאשר באה התורה האמתית להסיר אלה החלים הקדומים אסרה לאכול הדם ונתנה אסורו כאסור ע"ז כי כן אמר ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם (ויקרא יז י) כמו שאמר בנותן מזרעו למולך ונתתי פני באיש ההוא (שם כ ג) ולא בא בדבר הזה במצוה שלישית כי אם בע"ז ואכילת הדם בלבד בעבור שאכילתו מביאה למין ממיני ע"ז והיא עבודת השדים והתורה טהרה הדם ויטהרו בו כל הנוגע צותה להזותו על אהרן ועל בניו וצותה לזרוק אותו על המזבח ונתנה העבודה כולה וזריקתו לא קבוצי כמו שאמר ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר (ויקרא יז יא) ואמר ואת כל הדם ישפוך (שם ד ז) וכן צותה לזרוק דם כל בהמה נשחטה ואם לא תהיה קרבן ישפכו על הארץ, על הארץ תשפכנו כמים (דברי' יב טז) והזהיר מעשות קבוץ סביביו ולאכול שם כמו שאמר לא תאכלו על הדם (ויקרא יט כו) וכאשר הרבו נאצותיהם והלכו בחקות הגוי אשר גדלו ביניהם כדי להתחבר עם השדים באכלם סביב הדם הזהירנו לבלתי נאכל בשר תאוה במדבר אבל שיהיה הכל שלמים וזכר כי המעם בזה כדי לזרוק הדם על המזבח אשר לא יתקבצו סביבותיו כמו שאמר למען אשר לא יביאו בני ישראל (שם יז ה) ואמר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים (שם) ועזב עניו החיה והעוף כי לא יהיה קרבן מחיה בשים פנים ולא יקריבו עוף שלמים ועל כן צוה הבורא כי כל חיה ועוף שהם מותרים לאכל ישחטו אותם ויכסו דמם בעפר כדי שלא יתקבצו עליו לאכל סביביו ולא תשלם החברה ביניהם ובין השדים ודע כי זאת האמונה היתה ידועה בזמן משה רבנו והיו רבים נכשלים אחריה ונפתים בה כמו שתמצא כתוב בשירת האזינו יזבחו לשדים לא אלוה (דברי' לב יז) וכבר באו חכמים פירוש לא אלוה אמרו כי לא חדלו מעבוד הדברים הנמצאים עד אשר עבדו הדברים העוברים במחשב והוא הצל אמרו בספרי לא דיין שהן עובדים חמה ולבנה כוכבים ומזלות אלא שעבדו בבואה שלהם והוא שם הצל, ודע כי לא נאסר בשר תאוה אלא במדבר כי חקם הידוע בזמן ההוא היה כי השדים ישבנו במדברות ושם הם מדברים ונראים אך במדינות ובישוב אינם נראים עד אשר כל הרוצה מאנשי המדינו' לעשות דבר מאלה העתועי' יצא מן המדינה למדבר מקום שלא עבר בו איש ועל כן הותר בשר תאוה אחרי בואם אל הארץ ועוד כי חזק זאת המחלה חסר ונחלש באורך ארבעים שנה כי מעטו הנמשכים אחרי החקים ההם ועוד כי הוא קשה מאד ורחוק שיהיה כל הרוצה לאכול בשר בהמה יבוא לירושלם ועל כן לא נאסר בשר תאוה אלא במדבר ודע כי כל אשר יהיה העון גדול יהיה קרבנו חסר במינו וע"כ שגגת ע"ז שעירה בלבד ושאר חטאת יחיד כשבה או שעירה כי הנקבה פחותה מן הזכר בכל מין ואין עון גדול מע"ז ואין מין יותר חסר מן השעירה והמלך היה קרבן שגגתו שעיר אבל כ"ג וצבור אין שגגתן מעשה גמור אך היא הוראה ומפני זה קרבנם בפרים ובע"ז שעירי' מפני שהיו האשמות אשר יקריבו בעדם אשם למטה מן החטאים שמקריבים בעבורם חטאת היה קרבנם אשם איל או כבש מן הצאן ובהרו מינו בהיותו זכר מן הצאן הלא תראה העולה בעבור שהיא לבורא גמורה הודיע מינה ולא תהיה אלא זכר וכפי זה העניו ההסירו הרקח והריה והתקון מנחת חוטא ומנחת סוטה מפני שהיא חשד חטא וצוה לבל יקריבוה בשמן ולבונה הסיר מנחה זה התיקון בעבור כי הביאוה על דבר גנאי ועל מעשה מכוער וכאלו הוא מעיר להשוב' ויאמר לו לרוע מעשיך היה קרבנך בעניו גרוע ופחות והסוטה אשר פעלה יותר מגונה מפועל השוגג היה קרבנה יותר גרוע כי הוא קמה שעורים, והנה באו כל אלה הפרטים על סדר ועניניהם נפלאים וכבר זכרו החכמים כי המעם היות הקרבן ביום השמיני של מלואים עגל בן בקר לחטאת לכפר על מעשה העגל ובן חטאתו של יום"כ פר בן בקר לחטאת לכפר על מעשה העגל וכפי זה הענין אשר זכרו נראה לי כי טעם היות החטאת כולה ליחיד ולצבור שעירים ר"ל שעירי הרגלים ושעירי ראשי חדשים ושעירי יום הכפורים ושעירי ע"ז והטעם בזה מפני שהעבירה הגדולה אשר היו עושים אז מקריבים לשעירים אך חכמים ז"ל נתנו טעם בהיות כפרת צבור

לעולם בשעירים מפני שחטאו עדת ישראל כולם בתחלה בשעיר עזים ר"ל שמכרו יוסף הצדיק שנאמר וישחטו שעיר עזים (ב־ראשי' לז לא) ואל יהיה בעיניך נקל זה הטעם כי תכלית אלה הפעלים כדי לישב בנפש החוטא כי הוא צריך לזכור עונו תמיד איך היה כמו שאמר וחטאתי נגדי תמיד (תהלי' נא ה) וכי הוא היה לכפר עונו הוא וזרעו וזרע זרעו בעבודה שתהיה ממין העבירה ההיא כי אם תהיה העבירה במזון יתן מהונו בעבודת האל ואם תהיה בתענוג הגוף יענה גופו בצומות ולעמוד בלילה בתפלות ואם תהיה העבירה ממדות הנפש ירגיל אותה בהפך המדה ההיא כמו שבאר בהלכות דעות וזולתם ואם תהיה העבירה בסברא ודעת או לקצור שכלו או להתרשלותו מחקור על האמת יקביל אותה בבטול מחשבותיו ולהשבית זמניו מהשוב בדבר מענייני העולם אלא בדבר מושכל בלבד ובדקדוק מה שצריך להאמין כמו שאמר ויפת בסתר לבי (איוב לא כז) זה המשל להתמהמה בעת הספקות עד אשר יחקור האמת כמו שבארתי בתחלת זה הספר כמו שעשה באלה כשנכשלו במעשה העגל היה קרבנו הוא וכל מי שיעמיד מזרעו במקומו בהקרבת פר ועגל ומפני שהיתה העבירה בשעיר עזים היתה העבודה בשעיר עזים וכשחישבו אלה העניינים בנפש יהיה זה בלי ספק גורם לירא מגודל העבירה ולרחוק ממנה כדי שלא יכשל בה איש ויצטרך לכפרה ארוכה ויגיעה גדולה ואיפשר שלא תשלם כפרתו על כן צריך להשמר מן העבירה תחלה ולרחק ממנה וזאת התועלת מבוארת מאד ועל כן הביא זה הענין וכבר ראיתי להעיר איתך על דבר מופלא מאד ואע"פ שפשוטו אינו מענין זה הספר והוא מה שאמר בשעיר חטאת ראש חדש לבדו חטאת לה' (במדבר כח טו) מה שלא אמר כן בשעירי הרגלים כולם ולא בזולתם מן החטאות ומעמו מבואר אצלי מאד והוא שאלו הקרבנות אשר יקריבום הציבור לפעמים ר"ל מוספים הם כולם עולות ובכל יום שעיר עזים לחטאת והיה נאכל אבל העולות היו נשרפות כולם ועל כן לא יאמר בם אשה לה' ולא חטאת לה' ולא שלמים לה' מפני שהיו נאכלים ואפילו החטאות השרופות לא יתכן לומר בהם אשה לה' כמו שאבאר הטעם בזה הפרק ועל כן אל יעלה בלבך כי נאמר בשעיר חטאת לה' מפני שהם נאכלים ואינם נשרפים בכללם מפני שיש לפחוד שמא יעלה על לב אדם כי שעיר ראש חדש הוא קרבן ללבנה כמו שהיו עושים המצרים כי היו מקריבים ללבנה בראשי חדשיו ע"כ אמר לה' ולא ללבנ' ולא יעלה על לב זה הדבר בשעירי הרגלים ולא בזולתו כי הימים ההם אינם ראשי חדשים ואין להם סימן ידוע אלא שהיא מצוה ונצטוינו בה אך ראשי חדשים של הלבנה אינו חדוש התורה אבל האומות היו מקריבים בהם ללבנה כמו שהיו מקריבים לשמש בעלותה ובחנותה במעלות ידועות מן המזלות כמו שנודע בספריהם ועל כן היה החדוש בענין השעיר ונאמר בו לה' להשבית המחשבות ההם התלויות בלבבות המחולות בחלליים ישנים ודע כי כל חטאת שיאמינו בה כי היא מכפרת אשמים עצומים או אשם גדול כמו חטאת העלם וזולתם היא נשרפת כולה מחוץ למחנה לא על המזבח כי לא ישרפו על המזבח אלא העולה ועל כן נקרא מזבח העולה כי ריח העולה הוא ריח ניחוח לה' וכן הוא כל אזכרת ריח ניחוח וכן הוא בלי ספק כדי לחסיר אמונות ע"ז כמו שבארנו אבל שריפת אלה החטאות הכוונה בה להודיע כי זה הענין כבר נמחה ונעדר כמו שנעדר זה הגוף השרוף ולא נשאר מזה הפעל זכר ואין עשנם ריח ניחוח לה' אבל הפכו ר"ל עשן נתעב ועל כן הם נשרפות כולם מהוץ למחנה הלא תראה מנחת סוטה מה נאמר בה כי מנחת זכרון מזכרת עון לא שהיא רצויה ומפני שהיה שעיר המשתלח לכפרת אשמות עצומות עד אשר אין שם חטאת צבור מכפרת כמו זה וכאלו הוא נושא האשמים כולם ועל כן לא נצטוה לשחוט אותו ולא לשרוף ולא להקריב אותו ולהוליכו לארץ גזרה ר"ל ארץ שאינה מיושבת ואין ספק אצל כל אדם כי האשמים אינם גופות נשואות על גב אבל אלה המעשים מחשבות אשר יתישבו בנפש עד שיתחזק הכח הנפעלת לעשות תשובה על כל מה שהקדמנו ממעשינו הרעים כלומר נבדלנו מהם והשלכנום אחרי גיונו והרחקנום בתכלית הרוחק אך הקרבת היין איני מוצא בו טעם

כי עובדי ע"ז היו מקריבים אותו ויש מן המפרשים שאמרו כי טעם נסוך היין בעבור כי מבחר מה שיש לחאוה אשר מקומה בכבד הוא הבשר ומבחר מה שיש בכח נפש החיה אשר מקומה בלב הוא היין וכן כח הנפש המדברת אשר מקומה במוח הראש תענגם בנגינות כלי הנגון ועל כן כל כח מאלה השלשה הקריבו לפני הבור' מבחר תענוגיהם ועל כן היה הקרבן בשר ויין ונגינות אבל תועלת החג היא ידיעת הטעם מפני שיתחזק בקבוצי' החם מחדוש המצות וחזוקם וחברת בני אדם איש לאחיו ובלבד מצות הקהל אשר הוא טעמה למען ישמעו והיה דמי מעשר שני להוצאה בעלותו לחג כמו שבארנו וכן נטע רבעי ומעשר בהמה ומעות מעשר שני כדי להרבו' המזונות והמאכלים שם ולא הותר למכור דבר מזה ולא לעכב אותו מעת לעת אלא כמו שאמר בתורה שנה בשנה (דברים יד כג) ועל כן יצטרך בהכרח להתנדב בו לעניים וכן הזהיר על מעשה הצדקה במועדים כמו שאמר ושמחת בחגך אתה והלוי והגר והיתום והאלמנה (שם טז יד) וחנה זכרנו טעמי זה החלק ופרטים רבים ממנו.

פרק מז

המצות הנכללות בזה החלק השנים עשר הם הפסוקים בספר טהרה אע"פ שזכרנו טעמיהם על דרך כלל אוסיף לך באור בטעמי זה החלק על דרך כלל ואחר כן אזכור טעם הפרטים כפי מה שיתבאר לי בעזה"ת דע כי זאת התורה אשר נצטוה בה משה רבינו והיא מיוחסת אליו באה לחקל העבודות וטורח היגיעות וכל מה שיעלה בלבך כי יש בו יגיעה או עמל גדול הוא מפני שלא תדע המנהגים ההם והחקים הקדומים ותצטרך לראות ההפרש בין שישרוף אדם בנו לע"ז או שישרוף עוף מבני היונה ותביר היתרון כמו שאמר כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו (דברי' יב לא) זאת היתה עבודתם לאלהיה' ואנחנו אין עבודתנו אלה לשרוף עוף או כלא כף סלת ולפי זאת הבחינה הוכיח זה הבור' לאומתנו כמו שאמר עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי (מיכה ו ג) ואמר המדבר הייתי לישראל אם ארץ מאפליה מדוע אמרו עמי רדנו (ירמי' ב לא) ר"ל אי זה יגיעה הייתי להם בתורתי ואמר מה מצאו אבות' בי עול כי רחקו מעלי (שם ב ה) והענין בכל אלה הפסוקים ענין אחד ואת החקדמה גדולה לא תסור מלבך ואחר זה אומר כבר בארנו כי כוונת בנין המקדש כדי לירא' ממנו ולפחוד כמו שאמר ומקדשי תיראו (ויקרא יט ל) וכל דבר נכבד מאד כשירבה אדם להתחבר עמו תחסר מעלתו מן הנפש וימעט מוראו וכבר העידו החכמי' ז"ל על זה הענין ואמרו כי לא נכון לבא למקדש בכל עת שירצה וסמכו לו פסוק הקר רגלך מבית רעך (משלי כה יז) ובאשר היתה הכוונה הזאת להזיר הבורא לבל יבאו טמאי' במקדש אע"פ שמיני הטומאות רבים עד אשר לא תמצא איש שיהיה טהור אלא לאחד מאלף כי אם ימלט ממגע נבלה לא ימלט ממגע אחד משמונה שרצים המצויים תמיד בבתים או במאכלים או במשקים וכל היום יכשל בם האדם ואם ימלט מכל אלה לא ימלט ממגע נדה או זבה או זב או מצרע או משכבם ואם ימלט מאלה לא ימלט משכבת אשתו או מקרי ואפילו אם יטהר מאלה הטומאות לא יבא במקדש עד יעריב שמשו ואסור לבא במקד' בלילה כמו שהתבאר במדות ותמיד ואיפשר כי בלילה ההוא יקרב לאשה או ימצאהו קרי וכאשר ישכים בבקר ישוב לטומאתו וכל זה סבה לרחוק מן המקדש ושלא יבא בכל עת, וכבר ידעת כי אין אדם נכנס לעזרה לעבודה אפילו טהור עד שהוא מובל ובאלה המעשים תתקיים היראה והכנעת הלב שהוא גורם הענוה וכל שתהיה הטומאה יותר מצויה יקשה על האדם ליטהר ממנה ותהיה הטהרה יותר מעושה וכל שכן כשיתחבר למתים ובלבד הקרובים והשכנים שהם מצויי' לרוב ולא יטהר אדם ממנה אלא באפר הפרה אע"פ שמציאותם אינו נקל ואחרי שבעת ימים והזיבות והנדו' הוא יותר ממגע טמא ועל כן יצטרך לשבעת ימים ומי שיגע בהם יצטרך יום אחד ולא תשלם טהרת זב וזבה ויולדת אלא בקרבן

מפני שזה מעט נמצא מן הנדות וכל אלה הדברי' הם טנופין ר"ל נדה וזבה וזב ומצורע ושרץ ושכבת זרע ונכללו באלה הדברים תכליות רבות האחת לרחוק מן הטנופין והשנית שמירת המקדש והשלישית לחזהר מן המנהגים אשר היו באומות צ א ב ה בענין הטומאה כפי מה שתשמע עתה והרביעית להקל היגיעה ושלא ימנע אדם ענין מן הטומאה והטהרה מהשלים כל עסקיו כי ענין הטומאה והטהרה אינו תלוי אלא במקדש וקדשיו בלבד כמו שאמר בכל קדש לא תגע (ויקרא יב ד) אבל בלעדי זה אין אשם עליו ואפילו אם ישאר בטומאתו ימים רבים ואם יאכל חולין טמאין כפי שירצה והידוע ממנהגי אומות צ א ב ה עד הדורות האלה בארצות המזרח ר"ל שאריות (1 עובדי האש כי הנדה אשר בהם תעמוד בבית יחידה וישרפו המקומות אשר תדריך כף רגלה בם ומי שידבר עמה ימא ואפילו אם תעבור רוח על הנדה ועל הטהור ימא הטהור ועתה ראה כמה בין זאת העבודה המיגעת ובין תורתנו שאמרו בה רבותינו כל מלאכות שהאשה עושה לבעלה נרה עושה לבעלה חוץ מרחיצת פניו ולא נאסר ממנה אלא לשכב עמה בעוד ימי טומאתה וממנהג אומת צ א ב ה הידועה כי כל מה שנכללו מן הגוף אם שער או צפורן או דם הוא טמא על כן כל ספר והמקיז טמא בעיניהם מפני שיגע בדם או בשער וכל מתגלח ימבול במים חיים ותעתועים רבים כמו אלה ואנחנו אין לנו טומאה וטהרה אלא לקדש ולמקדש ומה שאמר הבורא והתקדשתם והייתם קדושים (שם יא מד) אינו מענין טומאה וטהרה בשום פנים כמו שאמר בספרא זו קדושה מצוה וכן מה שאמרו בקדושים תהיו זו קדושה מצוה ועל כן נקרא עבירת המצות טומאה כמו שאמר ביסודי המצות ועיקריה' שהם שלש ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים בע"ז אמר כי מזרעו נתן למלך (שם כ ג) ובגלוי עריות אמר אל תטמאו בכל אלה (שם יח כד) ובשפיכת דמים אמר ולא תטמא את הארץ (במדבר לה לד) והנה הטומאה נאמרת בשתוף על שלשה ענינים כי תבא על מדות ועל עבירות במצות ותבא על הטנופין ועל הלכלוכין כמו שאמר טומאתם בשוליה (איכה א ט) ועל אלה הענינים כלם ר"ל מגע זו או משא זו או קרבת זה ועל זה המין האחרון נאמר אין דברי תורה מקבלין טומאה וכן קדושה נאמרת בשתוף על שלשה ענינים האלה ובעבור טומאת מת לא תשלם הטהרה ממנה אלא אחרי שבעת ימים ובמציאות אפר הפרה גם כן והיו כהנים צריכין תמיד לבא אל המקד' להקריב ולשרת על כן הזהיר בכהן מטומאת מת בלבד אלא לצורך חזק אשר יקשה על הטבע כגון לרחוק מהקרבת האבות והאחים והבנים בטומתם ולנגוע בהם ולרוב הצרך להיות תמיד כהן גדול במקדש כמו שנאמר והיה על מצחו תמיד (שמות כח לח) ונזהר על טומאת מת ואפילו לאלה הקרובים הלא תראה כי לא נכללו בזאת ההזהרה הנשים מבני אהרן ולא בנות אהרן מפני שאינם צריכות בקרבנות ובעבור שא"א שלא ישגה אדם מישראל וינכם למקדש והוא טמא או יאכל קדשים והוא טמא ואפשר שיעשה במזיד כמו שיעשו רוב הרשעים התועבות הגדולות והם מזידים על כן צוה בקרבנות לכפר על טומאת מקדש וקדשיו יש מהם קרבן על זדון ויש מהם לשגגה על פי מיניהם והם שעירי הרגלים ושעירי ראשי חדשים ושעיר המשתלח כמו שהתבאר במקומותיו כדי שלא יחשוב המזיד כי עשה עבירה גדולה בטמאו את מקדש ה' אבל ידוע כי נתכפר לו בשעיר כמו שאמר ולא ימותו בטמאתם (ויקרא טו לא) ואמר ונשא אהרן את עון הקדשים (שמות כח לח) והחזיר זה הענין פעמים רבות אך טומאת הצרעת כבר הודענו ענינה והחכמים ז"ל הודיעונו העיקר המיוסד בה כי היא עונש על לשון הרע וכי זה הנגע יתחיל בבגדים ואם ישוב מחטאתו ירפא הנגע ואם ילך בשרירותו תתפשט הנגע בבגדים אחר כן בגוף וזה האות נודע באומתנו מימי סוטה ותועלת זאת האמונה גלויה ועוד נוסיף בזה התועלת כי נגע הצרעת יתפשט וידבק מדבר לדבר ובני אדם מואסי' אותו בטבעם אבל ענין הטהרה ממנו בעין ארז ואזוב ושני תולעת ושתי צפרים כבר הביא הטעם בטדרשות אך אינו ראוי לענין זה הספר

1 הר"ש המגורתי וצ"ל המגוסי ובנמ"א ג"כ נזכר המגוסי והמה עובדי האש.

ולא נודע לי טעם זה הדבר ולא טעם עץ ארז ואזוב ושני תולעת בפרה אדומה וכן אגודת אזוב אשר יזרקו בהם דם פסח ולא מצאתי לו טעם אך טעם קריאת פרה אדומה חטאת מפני שישלם בה טהרת טמא מת וביא למקדש אחר כן ולאכול בקדשים וכן העניז כי אמרו שאחר שנטמא נאסר עליו להכנס למקדש ולאכול בקדשים לעולם וזאת הפרה נשאה החטאת כציין שהוא מרצה על הטומאה ומפני זה היה העוסק בפרה ובשעירים הנשרפים מטמא בגדים כמו בשעיר המשתלח אשר יאמינו כי רוב אשר ישא מן האשמים יטמא כל הנוגע בו, והנה כבר בארנו מטעמי זה החלק כמו שנודע לנו.

פרק מח

המצות הנכללות בחלק השלשה עשר הם מה שספרנו בהלכות מאכלות אסורות ובהלכות שחיטה ובהלכות נדרים ונזירות ובארנו בזה הפירוש ובפירוש אכות תועלת זה החלק במאמר רחב מאד ואנחנו נוסיף לבאר אותו בכאן בפרטי המצות ונאמר כי כל מה שאסרה התורה עלינו מן המאכלים יש לכולן מזון רע מזיק לגוף ואין בו במה שנאסר עלינו מה שיחשוב אדם כי אין בו נזק אלא החזיר והחלב ולא כן הדבר כי החזיר יותר לח מן הראוי ויש לו מותרות רבות ולא הרחיקהו התורה אלא לרוב טנופיו ומפני שמאכלו הצואות והלכלוכין וכבר ידעת כמה הקפידה התורה מלראות הטנופין אפילו במדבר במחנות כ"ש במדינ' ואלו יהיה מותרים לנו החזרים נעשו המסלות אף הבתים יותר מלוכלכין מבית הכסא כמו שתראה ארצות הגוים עתה וכבר ידעת מה שאמרו פי חזיר כצואה עוברת דמי וכן חלב הקרבים הוא משביע ומשחית הבטן ומוליד דם קר נדבק על כן היה ראוי לשרפה יותר מן האכילה וכן הדם והבהמ' המתה בידוע כי היא קשה להתעכל בבטן ומאכלה רע המזון וידוע כי הטרפה תחלת נבלה היא ודע כי אלה הסימני' ר"ל מעלה גרה ומפרים פרסה בבהמות והסנפיר והקשקשת בדגים איזמציאות' סבת התרתם ואין חסרונם סבת איסורם אבל הם סימנים להכיר בהן המין המשובח בדגים והמין הרע המזיק באכילתו, אבל טעם גיד הנשה הוא ידוע וטעם אבר מן החי מפני שהוא מקשה הלב ויעורר אכזריות וכן היו עושים לע"ז שהיו חותכין אבר ידוע מן הבהמה והיו אוכלין אותו, אבל איסור בשר בחלב אע"פ שהוא מאכל גם כאד ויכלא הגוף אינו רחוק בעיני כי היו עושים לע"ז בעבוד' מעבדותיהם או במוער ממועדיהם (1 ומה שיחזק זה הדבר באיסור בשר בחלב כי לא זכרו אלא שתי פעמי' בתחלת המצו' כשזכר מצות החגים שלש פעמים בשנה (שמות כג יז) וכאלו הוא אומר בחגיכם ובואכם לביתי לא תבשלו מה שתבשלו שם על צורת כך כמו שהיו עושים זה הוא הנכון בעיני בטעם איסורו אך לא ראיתיהו כתוב בספרי האומו' וענין שחיטת כל נפש חי הוא צרך מוכרח כי המזון המטבעי לאדם הוא מן הזרע הצומח בארץ ומבשר הבהמות ומיטב הבשר הוא הבשר אשר הותר לנו לאכול ולא נעלם זה מכל רופא ואשר הכריח הצורך להמית הבהמ' אשר היא טובה לאכול בחרו המיתה הקלה לבל יענו אותה בשחיטה הרעה ולא בנחירה ולא לחתוך אבר ממנה וכן לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד כדי להזהר פן ישחט הבן לעיני האם כי יש לבהמות דאגה גדולה על זה ואין הפרש בין דאגת האדם ודאגת הבהמות על בניהם כי אהבת האם והנותה לבני בטנה אינו נמשך אחרי השכל והדבור אבל היא מפעל כח המחשבה המצואה בבהמות כאשר היא מצואה באדם והיה זה הדין לישור ולשח כי הם המותרי' לנו לאכול מן הבהמות הרגילות לאכלם (2 והיה נכר בהם האם מן הבן וזה הוא טעם שלות הקן כי האפרוחים והביצים הצריכו' לאם אינם טובים לאכול וכשישלחו האם והמלט על נפשה לא תראנ בראות בניה לקוחים למות ואפשר שיהיה זה גורם

1 ומה שיחזיק זה הדבר באסור בישר בחלב בערבי כון תחרים בהר"ש חסר כל זה.
2 והיה ניכר בהם האם מן הבן הר"ש והם אשר מהם האם את הולד אינו מיכן ובשעות.

לעזוב הכל כי מה שיוקח לא יהיה ראוי לאכול ואחרי אשר בשביל אלה הראגות הנמצאות בנפשות הזהירה תורה עליהם בבחמה ובעוף כל שכן מה שהוא ראוי במיני אדם בכללם ואל תקשה על מה שאמרו חכמים האומר על קן צפור יגיעו רחמיך כי זאת אחת משתי הסברות אשר זכרנו ר"ל סברת מי שיראה כי אין טעם למצות אלא חפץ הבורא ואנחנו מחזיקים בסברה השנית ובכר עוררנו במה שאמרה התורה בטעם כסוי הדם וכי זה מיוחד בחיה טהורה ועוף טהור ועם מה שהזהרנו מאסור כל מאכל אסורות הוזהרנו בנדרי אסור כי כשיאמר האדם זה הלחם או זה הבשר אסור עלי נאסר עליו לאכלו כל זה להרגיל הנפש למדות ההסתפקות ולהמעיט תאות המאכל והמשקה ואמרו נדרים סיג לפרישות ובעבור כי הנשים היו בועטות במהרה לחלש נפשות' ולו יהיו שבועותיהן ברשותם היו בראגה גדולה כל היום ובמחלוקות וקטטות כי זה המין מהמאכל יהיה מותר לבעל ואסור לאשה או זה אסור על הבת ומותר לאב ועל כן סמכו הדבר לבעל הבית בכל מה שיתלה בו הלא תראה כי האשה שהיא ברשות עצמה ואינו ברשות בעל הבית דינה כדין האנשים בנדרים רציתי לומר מי שאין לה בעל או מי שאין לה אב או מי שהיא בוגרת אבל טעם הנזירות מבואר מאד כדי למאוס בשתית היין אשר הוא מאביד הראשונים והאחרונים רבים כמו שנאמר כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה וגם אלה בין שגו (ישעי' כה ז) ובא מכח הנזירות מה שאתה רואה מאסור כל אשר יעשה מגפן היין כדי לרחוק מאד ממנו והנשאר ממנו נקרא קדש והוא במעלת כהן גדול בקדושה ולא ימטא אפילו לאביו ולאמו וזה הוא כבודו מפני שמאס ביין.

פרק מט

המצות הנכללות בחלק ארבעה עשר הם אשר ספרנו בספר נשים ובהלכו' אסורי ביאה וכלאי בהמה ומצות טומאה מזה החלק וכבר הקדמנו לספר כוונת זה החלק ועתה אתחיל לבאר פרטיהם ואומר מן הידוע כי החברים יצטרך להם האדם בכל ימי חייו וכבר באר זה ארסטו' בחלק התשיעי מספר המדות אך ענייני בריאותו והצלחתו יקחו ראיה מחברתם עמו ובעת צרתו וחלש גופו ימצא עזר בהם וזה העניין נמצא יותר בבנים וכן בקרובים אך תשלם האהבה והאחוה והעזר בקרובים בענין היחס עד אשר המשפחה האחת כשיכללם ואפילו רחוק יהיה אבי אב אחד ביניהם עזרת קצתם לקצתם וחמלת קצתם על קצתם וזה הוא רוב כוונת התורה ועל זה הענין אסורה הקרשה מפני שישחת היחס והמשפחה ויהיה הילוד ממנה זר לכל בני אדם לא ידוע לו יחס ולא יכירהו איש מקרוביו וזה ענין רע שבעניינים לו ולאביו וענין אחר גדול והוא מניעה מרוב התאוה במשגל והתמדתו כי בחלוף הנשי' הקדשות תרבה התאוה כי אין תנועת האדם לשכב עם אשה הרגיל בה מיומים רבים תמיד בתנועתו לנשים קדשות משתנו' הצורות והתכשיט ובאסור האשה הקדשה תועלת גדולה מאד והיא להשבית המריבות כי אלו היתה הקדשה מותרת באו לאשה אחת אנשים רבים בשעה אחת כפי מה שיזדמן ואי אפשר שלא יהיו שם מריבות והתיה סבה שיתרגו זה את זה או שיהרגו האשה כמו שנודע תמיד ובא בכתוב ובית זונה יתגודדו (ירמיה ה ז) ולמנוע אלה המריבות הגדולו' ולהביא התועלת הגדול' והיא להכיר היחס והמשפחה על כן נאסרה הקדשה והקדש ולא נשאר דרך להתיר הבעילה אלא ביחוד האשה ושישאנה בפני קהל ועדה כי אלו יספיק שישאנה ביחוד היו רוב בני אדם מביאין קדשה לבתיהם ויאמרו היא אשתי ועל כן תקנו האירוסין והנשואין כדי שיודע בהמון כמו שנאמר ויקח בועז עשרה אנשים (רות ד ב) ואפשר שלא יסכימו שניהם ולא יתחברו ועל כן תקנו הגרושין ואלו יהיו הגרושין בדבור בלבד או שיוציאנה מביתו היתה האשה אומרת כשיוצה עמה איש תאמר היא והנואף כי היתה גרושה מקודם זה ועל כן נצטוינו שלא ישלמו גרושין אלא בכתב מעיד לה כמו שנאמר וכתב לה ספר וגו' (דברי' כד א) ובעבור כי החשר בנאוף ובדברים הנכללי'

בו הוא רב מאד בחק האשה על כן נצטוינו בדיני סוטה כי הענין ההוא הוא נמצא לכל אשה בעולת בעל שתשמור עצמה בתכלית השמירה ולהזהר בתכלית ההזהרה שמא יחלה לה בעלה וידאג עליה מפני השקאת מי סוטה כי אלו תהיה נקיה ויהיה בוטח בה היו פורים נפשם רוב בני אדם בכל ממונם אבל היו בוחרים המות על זאת החרפה הגדולה והוא גלוי ראש האשה ולגלה שערה ולקרוע בגדיה עד אשר יגלו שדיה ולשוטט בה בכל המקום בעמד קהל אנשים ונשים ומעמד בית דין הגדול ובשביל זה הפחד נמנעו רעות רבות אשר היו מוצאות לאיש מפני אשתו ובעבור היות כל נערה בתולה מזומנת להנשא לכל מי שיזדמן לה לא היה ראוי בה כי אם להשיאה למי שיפתה כי הוא יותר ראוי בה ומסתיר הרפתה בלי ספק משתגשא לאיש אחר ואם לא ירצה הוא או אביה ישקל המפתה כמהר הבתולות והוסיפו בענש האונס כי לא יוכל לשלחה כל ימיו אך טעם היובם הוא כתוב כי היה מנהג קדמון מקודם מתן תורה והשאירהו התורה אך החליצה היא לרוע דבת הפעלי' ההם במנהג הדורות ההם אולי ימלט נפשו מזאת הדבה וימהר ליבם ומבואר בתורה ככה יעשה לאיש וגו' ונקרא שמו בישראל וגו' (שם כה ט) וילמד אדם מענין יהודה מדה נכבדת וישר במעשה הדינים במה שאמר תקח לה פן נהיה לבוז (בראשית לה כג) והבאור על זה כי בעילת אשה קדשה קודם מתן תורה היתה כמו תשמיש האדם עם אשתו אחר מתן תורה ר"ל כי הוא פעל מותר אין בו שום עבירה כלל ומתנת השכירו' המוסכם עליו לקדשה היתה אז כמתנת כתובת אשה בעת הגרושין ר"ל כי זה הק האשה אשר הוא חובה עליו לפרוע אותו ומאמר יהודה פן נהיה לבוז יודיענו כי ענין התשמי' כולו ואפילו המותר ממנו הוא חרפה לנו לדבר בו וצריך להחריש ולהעליכו ממנו ואפילו אם היה סבה להזיק ממון כמו שתראה יהודה עשה באמרו טוב שתקח לה פן נהיה לבוז ונוסיף חרפה על חרפה וזו היא המדה הנכבדת אשר למדנו מענין יהודה אבל הישר אשר למדנו ממנו הוא מה שאמר כדי לנקות מרעת האשה וכי לא השחית ממנה שחסכים עמה הנה שלחתי הגדי הזה ואין ספק כי היה הגדי טוב מאד במינו ועל כן אמר הגדי הזה וזה הוא הישר אשר התנחלנו מיעקב ויצחק ואברהם שלא ישנה מלה ולא יחליף מועד ולהשלים האמונות על תכונתם כי אין הפרש בין מה שתקחהו מן הממון על דרך הלואה או פקדון או מה שתהיה חייב לו בשכירות או בזולתו וכי מוהר כל אשה כדין שכירות שכר שכיר או מי שיחזיק בחוב אשתו ואין הפרש בין מי שיזיק לשכיר או יסבב לו סבות עד שיצא בלא שכר או יפעל כן עם אשתו ויוציאנה בלי מוהר, הלא תראה כי זה ישר גדול ומשפטים צדיקים וראה איך היה דינה במוציא שם רע כי זה האיש הבליעל לא ישרה אשתו בעיניו ואם לא ירצה לגרש אותה ככל מי שיגרש את אשתו מפני שיש בו מן המונעים אבל אם היה מגרש היה מתחייב לתת חקה ועל כן שם לה עלילות דברים כדי שימלט ממנה מבלי שיתן לה כלום ועל כן הוציא עליה זאת הדבה כדי שיחזיק בתובה שהוא חייב לה והוא חמשים כסף כי זה הוא מוהר הבתולות הכתוב בתורה ועל כן גזר הבורא ית' שיפרע מאה כסף גוהג על העיקר אשר ירשיעון אלהים ישלם שנים לרעהו (שמות כב ח) וכדין עדים זוממין כמו שבארנו וכן זה המוציי שם רע והשתדל להפסידה החמשים כסף אשר התחייב לה ועל כן ענשו אותו מאה כסף וזה הוא ענש אשר תחזיק בראוי לה ורצה לקחתו והיה ענש הדבה אשר הוציא עליה כי זנתה כי יחרפוהו בחכותו בשוטים כמו שנאמר ויסרו אותו וענשו אותו וג' (דברי' כב יח) והיה ענש על רוב האותו ורדפו אחרי התאוה בלבד כי החבירות אליו תמיד כמו שנאמר לא יוכל לשלחה כל ימיו כי הגורם כל מה שאירע לא היה אלא מפני מאסו בה וכן ירפאו הרעות כשיהיה הרופא כח הבורא וכן תמצא עכייני היושר גלוים מבוארים בכל דיני זאת המצוה כשתחקור היטב ושים לבך וראה איך השוה בין דין מוציא שם רע אשר רצה להחזיק בחוב אשר יתחייב בו ובין דין הגנב אשר לקח ממון זולתו ושם דין עד זומם אשר רצה להזיק ואם אינו כדין כי שיכבד היזק רצוני לומר הגנב ומוציא שם רע הוא הדין לשלשתם תורה אחת ומשפט אחד ועתה תמה מחכמת' דיני הבורא ית' שמו כמו שתתמה מחכמת

בריאותיו אמר הצור תמים פעלו (דברי' לב ד) וכמו שהם בתכלית השלימות כן דינו בתכלית היושר אבל שכלנו קצר מהשיג שלמות כל מה שעשה ויושר דינו וכאשר נשיג קצת נפלאות מעשיו באיברי בעלי חיים ובתנועת הגלגלי' כן נשיג קצת יושר דינו ומה שנעלם ממנו משני המינים יותר מאד מן הגלוי, ואשוב לענין הפרק אבל אסור העריות הדבר בו חוזר למעוט המשגל ולמאום אותו ולהסתפק ממנו במעט ואולם אסור זכר ובהמה מבואר מאד כי כשיהיה הדבר הטבעי מאום לשכב אותו אלא לצורך גדול כל שכן בדבר יוצא ממנהג הטבע ולבקש התאוה בלבד והעריות כן הנקבות בכללם יכלול אותם ענין אחד הוא כי הנוהג ברוב העולם כי אשה אחת שנאסרה עליו תהיה מצואה עם איש אחד תמיד בביתו והיא נמשכת תמיד לרצונו וקלה להשיג אין בה יגיעה ולא יפחה אדם בידו על עשות זה המעשה ואלו יהיה דין הערוה כדין הפגויה ר"ל שיהיה מותר נשואה ואין בו מן האסור חיותה בלתי אשת איש היו רוב בני אדם נכשלי' בזנות תמיד וכאשר נאסרה בעילתם ונמנעו מניעה גדולה ר"ל במיתת בית דין ובכרת וכי אין דרך לשכב עם אלה על כן לא ייראו ללכת אליהם והנפשו' נוטות מעליהם אבל מציאות ענין זאת הקלות בכל ערוה הוא מבואר מאד כי האדם כשיהיה לו אשה מן הידוע ברוב העולם כי אמה ובתה ובת בתה מצואות אצלה ברוב העתים והבעל הוא נכשל בהם תמיד בבואו בצאתו ובהשתמשו וכן האשה יותר היא מתערבת עם אחי בעלה ועם בנו אך מציאות האדם הוא עם אחיותיו ואחיות אמו ואחיות אחיו וגדל עמהם וזה ברוב ואלה הם כלל ערויות של שאר בשר וזה הוא אחד מן הענינים אשר בעבורם נאסר שאר בשר, אך הענין השני הוא שמירת חבשת כי זה המעשה הוא בשת גדולה ועזות בין העקר והענף רציתי לומר לבעול האם והבת ביחד ועל כן נאסר עליהם על העיקר והענף שיבעול האחד לשני ואין הפרש בין שיבעל העיקר לענף והענף לעיקר או שיתקבץ עיקר וענף בבעילה אחת ר"ל שיהיה איש אחד בועל שורש וענף ועל כן נאסר לגלות ערות אשה ובתה ובעילת אשת האב ואשת הבן כי כל אלה הם גלוי ערות איש אחד שורש וענף והאחים כמו שורש וענף וכאשר היא אסורה האשה ואשת האח כי זה קבוץ שנים בעיקר ובענף בבעילת גוף שלישי וכפני שהיה גדול אסור קבוץ האחים והיו כמו שרש וענף אבל שני האחים הם כאיש אחד ועל כן היא אסורה אחות האם כי היא כמו האם ואחות האב שהיא כמו האב וכאשר לא נאסרה בת אחי האב ולא בת אחי האם כן לא נאסרה לא בת האח ולא בת האחות וזאת סברה שוה אך היות אחי האב מותר באשת בן אחיו והיות בן האח אסור באשת אחי אביו זה מבואר כפי הענין הראשון כי בן האח נמצא על הרוב בבית אחי אביו והוא מתחבר עם אשת דודן כמו שהוא מתחבר עם אשת אחיו אבל הדוד לא ימצא תמיד בבית בן אחיו ואין לו חברה עם אשתו הלא תראה האב בעבור שהוא מתערב עם אשת בנו כבנו עם אשתו על כן היו שני האסורין שוין ונתחייבו מיתה אחת ואולם הסבה והטעם לאסור שלא ישכב עם נדה ולא עם אשת איש זה הענין הוא מבואר ואין צריך לבקש לו טעם ולא עילה ולא סבה וכבר ידעת כי הוא אסור מאד עלינו למצא הנאה בערוה באיזה ענין שיזדמן או על איזה פנים שיזדמנו ואפילו בראות העין כדי למצוא הנאה הוא אסור כפי מה שבארנו בהלכות אסורי ביאה ועוד בארנו שם באור גמור כי אינו מותר לנו בתורתנו להעביר המחשב' בענין הבעילה והתשמיש בשום פנים ולא להניע האבר כדי שיתקשה ולא לעשות סבה גורמת להתקשו' וכן האדם כשיתקש' כלי כוונה צריך שישוב מחשבתו לדרך אחרת ויחשוב בדברים אחרים עד אשר תסור לו התאוה כאשר אמרו חז"ל במוסרם השלם לחסידים בני אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש כמו שנאמר אם ברזל הוא ניטוה ואם אבן הוא מתפוצץ שנא' הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע (ירמי' כג כט) הוא אומר לבנו על דרך מוסר אם יתקשה ויזיק לך לבית המדרש וקרא ושאל ולמד ויסור לך זה ההיזק בלי ספק ותמה מדבריו מנוול זה ואיזה ניוול גדול מזה ואין זה המוסר בעבור התורה בלבד אבל הענין כן הוא אצל הפילוסופין כמו שהודעתיך בדברי

ארסטו' ואלה דבריו אמר כי זה האבר אשר הוא חרפה עליכו והוא אבר השמוש הגורם תאות האוכל והמשגל וקרא שמם בספרו העם המתאוים המשגל ואוכלי מאכלים רעים והרבה לחרף אותם וללעוג עליהם וימצא זה בספר המדות אשר חבר ובספרי במליצות וכפי זאת המדה הנכבדת אשר צריך ללמוד אותה מנעו החכמים ז"ל מהביט לבהמה ולעוף בשעה שמזדקקין זה עם זה ואת היא הסבה אצלי באסור כלאי בהמה כי מן הידוע כי לא יתגועעו לשכב איש ממין אחר אם האשה ממין אחר על הרוב אלא שיתעסק בו בידו כמו שתראה אלה הנבדלים המרכיבים הבהמות שהם עושים תמיד ועל כן הזהירה התורה שלא יתנבל איש מישראל בזה הפעלות כפני שיש בו מן העזות והנבלה להתעסק בעניינים אשר מאסה התורה לזכור אותם כ"ש במעשה התשמיש אלא לעשותם בעת הצרך ואין צרך לזאת ההרכבה ונראה לי מטעם האסור בקבוץ שני מינים [הסר בכ"י עלה אחד וזה מהעתקת ר' שמואל אבן תבון] באי זה מעשה שיהיה אינו רק להרחיק מהרכבת שני מינים ר"ל לא תחריש בשור וחמור יחדיו כי יקבץ בין שניהם פעמים ירכיב אחד מהם על חברו והראיה על זה היות הדין הזה כולל לזולת שור וחמור אחר שור וחמור ואחד כל שני מינין אלא שדבר הכתוב בהוה וכן המילה אצלי אחד מטעמי' למעט המשגל ולהחליש זה האבר כפי היכולת עד שימעט במעשה הזה וכבר חשבו שואת המילה היא השלמת חסרון יצירה ומצא כל חולק מקום לחלוק ולומר איך יהיו הדכרים הטבעיים חסרים עד שיצטרכו להשלמה מחוץ עם מה שהתבא' מתועלת היעזר ההוא לאבר ההוא ולא נתנה מצוה זה להשלי' חסרון הבריאה רק להשלים חסרון המדות והנזק ההוא הגופני המגיע לאבר ההוא הוא המכוון לא יפסיד בו דבר מן הפעולות שבהם עמידת האיש ולא תבטל בעבורה ההולדה אבל תחסר בו התאוה היתרה על הצרך והיות המילה מחלשת כח הקושי ופעמי' שתחסר ההנאה הוא דבר שאין ספק בו כי האבר כשישפך דמו ויוסר מכסהו מתחלת בריאתו יחלש בלי ספק ובבאור אמרו החכמים ז"ל הנבעלת לערל קשה לפרוש ממנו זה הוא החזק בטעמי המילה אצלי ומי היה מתחיל בזה המעשה רק אברהם אבינו ע"ה אשר נודע מיראת המצאו מה שזכרו החכמים ז"ל באמרו הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את (בראשי' יב יא) ויש במילה עוד ענין אחר צריך מאד והוא שיהי' לאנשי זאת האמונ' כלם ר"ל מאמיני יהוד השם אות אחד גשמי שיקבצם ולא יוכל מי שאינו מהם לומר שהוא מהם והוא נכרי כי פעמים יעשה האדם כן כדי להגיע אל תועלת או כדי להתנכל על אנשי זה הדת אך זה הפעל כלומר המילה לא יעשהו אדם בו או בבניו רק מתוך אמונה אמתית כי אין זה שרט בשוק או כויה בזרוע אבל ענין שיהיה קשה מאד, וידוע גם כן רוב האהבה והעזר הנמצא באנשים שהם כלם בסימן אחד ושהוא על צורת ברית, וכן זאת המילה היא הברית אשר כרת אברהם על אמונת יחוד השם וכן כל מי שימול יכנס בברית אברהם להאמין היחוד להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך וזה גם כן ענין חזק בראשון בטעם המילה ואפשר שהוא יותר חזק מן הראשון ושלמות זאת התורה וקיומה לא תשלם כי אם במילה ויש בהיותה בימי הקטנות שלש חכמות הראשונה שאלו הונח הקטן עד שיגדל אפשר שלא היה עושה והשנית שלא יכאב בכאב הגדול לרכות עורו והשלישית דמיונו כי הגדול יפחד ויזעד מן הענין שידמה היותו קודם היותו והשלישית שהקטן יבחו לו יולדיו בעת לידתו שלא התחזק עדיין הצורה הדמיוני' המביאה לאהוב אותו יולדיו כי הצורה הדמיונית החיא נוספת תמיד בריאה והיא גדלה עם גדלותו ואחר כן תתחיל להתחסר ולהטחות גם כן ר"ל הצורה הדמיונית כי אין אהבת האב והאם את הבן בעת לידתו כאהבתם אותו והוא בן שנה ולא אהבת בן שנה כאהבת בן שש ואלו הונח שנתים ושלש היה מביא לבטל המילה לחמלת האב ואהבתו אותו אבל סמוך ללידתו הצורה ההיא הדמיונית חלושה מאד וכל שכן אצל האב אשר הוא מצוה בזאת המצוה והיות המילה בשמיני הוא מפני שכל בעל חיים כשיולד הוא חלש מאד בהכלית לחותו וכאילו הוא עדין בבטן עד סוף שבעה ימים ואז ימנה מרואי אויר העולם הלא תראה כי גם בבהמות שמר זה הענין שבעת ימים

יהיה עם אמו (שמות כב כט) כאלו קודם זה הוא נפל וכן האדם אחר שהשלי' שבעה ימול והיה העניין קצוב ולא נתת דבריך לשיעורין וממה שכלל אותו גם כן זה הכלל האזהרה מהפסיד כלי המשגל מכל זכר מבעלי חיים נמשך אחר עקר חקים ומשפטי' צדיקים רוצה לומר שישוה אדם הדברים כלם לא יהבה במשגל כאשר אמרנו ולא יבטל גם כן לגמרי אבל צוה ואמר פרו ורבו (בראשי' א כב) כן הכלי הזה יחלש במילה ולא יעקר בתחוך אבל יונח העניין הטבעי על טבעו וישמר מן התוספת והזהיר מלישא פצוע דכא וכרות שפכה ישראלית כפני שהיא בעילה נפסדת ולבטלה והנישואין ההם יהיו מכשול לה ולתבועיה וזה מבואר מאד ולהתרחק מעריות אסר לבעיל ממזר בת ישראל להודיע הנואף והנואפת שאם יעשו יפסידו בזרעם הפסד שאין לו תקנה ולפחיתות בני הזונים גם כן תמיד בכל לשון זבכל אומה פאר זרע ישראל מהתערב בהם ממזרים ולמעלת הכהנים נאסרה להם זונה וגרושה וחללה וכהן גדול אשר הוא הנכבד שבכהנים נאסרה עליו אפילו אלמנה ואפילו בעולה וזה כלו טעמו מבואר ואם נאסר התערב ממזרים בקהל השם כל שכן עבדים ושפחות ואסור תתן הגוים כבר נכתב טעמו בתורה ולקחת מבנתיו לבניך (שמות לד טז) וכל מה שנעלם טעמו מרוב החקי' אינו רק להרחיק מע"ז ואלו הפרטי' אשר נעלם ממני טעמם ולא ידעתי תועלות' הוא מפני שאין הדברים ע"כדר"ש הנשמעי' כנראי' וזה המעט אשר ידעתי ממנהגי אומת צאבה ממה ששמעתי מן הספרים הוא כמו שנודע מסברתם במעשיהם הנראים וכל שכן בהיות הסברות החם אובדות זה אלפים שנה או יותר ואלו נודע לנו פרטי המעשים ועבדותיהם היה מתבאר לנו סוד החכמה בפרטי מעשה הקרבנות והטמאות וזולתם ממה שלא ידעתי טעמו כי אין ספק בעיני כי פרטי אלה המצות בענין הקרבנו' והטמאות היו למחות הסברות החם מן הלב ולבטל המעשי' ההם אשר כלו ימי עושיהם בתהו ובהבל ובטלו הסברות ההם השכל האנושי מלחקור במושכלות או מעשות דבר מועיל כפי מה שהודיענו נביאינו באמרם כי אחרי התהו אשר לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה (שמואל א יב כא) ואמר ואחרי אשר לא יועילו הלכו (ירמי' טז יט) ואמר ירמיהו אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין בם מועיל (טז יט) ושים לבך וראה כמה גדול זה ההפסד והוא דבר שצריך להשתדל האדם בכל מאודו בהרחקתו כי רוב המצות כמו שבארנו אינן אלא להרחיק עבודה זרה וסברותיה ולהקל הטרח והיגיעות ההם אשר עשו עובדיהם וכל מצוה או אסור מן התורה אשר לא תדע טעמו הוא רפואת חולי מן החלליים ההם אשר נשארו עד היום ולא ידענום תהלה לאל על זה וזה הוא ראוי להאמין כי יש לו שלמות ויאמין במה שאמר האל לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני (ישעיה מה יט) והנה זכרתי פרטי כל המצות אשר בזה החלק והודעתיך טעמם אלא מעט מזער מהם אשר לא נודע טעמם ואע"פ שעל דרך האמת כבר הודענו טעם זה בפירוש קרוב למחבונן.

פרק נ

יש דברים מספרי התורה אשר נכשלו בהם רבים וארצה לבארם והם ספורים אשר באו בתורה וכלם יש להם טעם ותועלת כגון זכרון משפחות בני נח ומקומותם וכן בני שעיר החורי והמלכי' אשר מלכו בארץ אדום וכיוצא בהם וכבר ידעת מה שאמרו כי מנשה הרשיע לא היה מדבר בביתו אלא לתת דופי באלה העניינים אמרו היה יושב ודורש בהגדות של דופי והיה אומר לא היה לו למשה לכתוב ואחות לוטן תמנע ואני אגיד לך זה הכלל ואחרי כן אזכור לך הפרטים כמו שעשיתי בטעמי המצות דע כי כל מה שתמצ' בתורה מאלה העניני' יש לו תועלת מן התורה או לחזק אמונה שהיא מיסודות התורה או לתקן מעשה כדי להרחיק נזק מבני אדם ואני אסדר לך הכל כי בעבור היות עקר תורתנו כי העולם נברא וכי הנברא הראשון היה איש אחד ואין בין אדם הראשון למשה רבנו אלא כגון אלפים וחמש מאות שנה ואלו יבא זה הספור לבדו היו ממהרי' בני אדם להחכישו בעבור היות בני אדם מפוזרים בקצוי הארץ

ומשפחות משתנות ולשונות שונות רחוקות מאד ועל כן הסיר זה הספק בזכרו יחם כלם ומשפחות' ושמות הגדולים מהם וארך ימי חייהם ומקומם ומושבם והטעם הגורם להשתנות לשונותם אע"פ שהיו קודם זה במקום אחד ולשון אחד כי כן הוא ראוי בעבור היותם בני איש אחד וכן ענין המבול וסדום ועמורה להיות לאות על האמונה הנכונה ודוד אמר אך פרי לצדיק אך יש אלהים שפטים בארץ (תהלי' נח יב) וכן ענין מלחמות תשעת המלכים להודיע מעשה הנס אשר גבר אברהם עליהם במתי מעט וכן הודיענו (1 כי עזר לקרובו מפני שהיה מאמין באמונתו והביא נפשו בסכנת המות כדי שיצילהו והודיענו כי היה מסתפק במעט ולא היה נבהל להון כאיש רע עין אבל היה בעל נפש נדיבה כמו שאמר אם מחוט ועד שרוך נעל וגו' (בראשי' יד כג) אך ענין משפחות בני שעיר נכתב בעבור מצוה אחת והוא כי השם ית' צוה למחות את זכר עמלק בלבד ועמלק היה בן אליפז בן תמנע אחות לוטן אך שאר בני עשו לא צוה להרגם ועשו התחתן לבני שעיר כמו שבאר הכתוב והוליד מהם זרע ומלך עליהם נתערב זרעו בזרעם ונעשו ארצות שעיר כלם והמשפחות אשר היו שם ברשות המשפחה הגוברת עליהם והם בני עשו ובלבד זרע עמלק כי היה גבור מכלם ואלו לא נתבארו המשפחות ולא נודעו היו נהרגים כלם על כן הביא בכתוב משפחות' ואמר כי אלה הם אשר הם היום בהר שעיר ומלכות עמלק אינם כלם בני עמלק אבל הם בני פלוני ופלוני והתיחסו לעמלק מפני שהיתה אמו מהם וכל זה הוא ישר משפטי הבורא כדי שלא יהרג מכלל משפחה אחרת כי הגזירה לא היתה אלא על זרע עמלק בלבד, והנה בארנו סוד התועלת והחכמ' המצואות בזה הדבר אבל ענין המלכים אשר מלכו בארץ אדום נכתב זה הענין בעבור כי יש בכלל המצות לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא (דברי' יז טו) ואלה המלכים אשר נזכרו בכאן אין כהם אחד מזרע אדום הלא תראה כי הוא מיחם אותם ומיחם ארצם באמרו פלוני ופלוני ממקום פלוני והקרוב לדעתי כי היו מנהגיהם ועניניהם ידועים עצומים וכי הם גברו בבני עשו והכניעום ועל כן הזכיר אותם לזה כאלו הוא אומר התבוננו באחיכ' בני עשו אשר היו מלכיה' פלוני ופלוני ומעשיהם היו ידועים ועצומים כי כשיהיה מלך אחד מאומה אחרת יכניעם ויזיק להם ועל דרך כלל מה שזכרתי לך ממנהגי הכשדים שהם נעלמים ממנו רבם כן דברי הימים הקדמונים נעלמים ממנו היום ועל כן כשתרא' דברים בתורה שאינם בכלל המצות אל תחשוב כי הוא דבר רק או אריכות והטעם בזה מפני שאינך רואה הפרטים ההם הגורמים לזכור מה שזכר כגון זכרון המסעות כי יראה לבני אדם שאין בו תועלת מפני זאת השגיה אשר תעבור על הלב אמר ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' (במדב' לג ב) (מכאן עד סוף הפרק אינו בכ"י וזה מהר"ש א"ח) ומקום הצורך עליו גדול מאד מפני שכל המופתים אינם אמתיים רק למי שראם אך לעתיד ישוב זכרם ספור ואפשר שיכזיבם השומע, וידוע שאי אפשר להיות וגם לא יצויר שיהיה מופת עומד קים לדורות לבני אדם כלם וממופתי התורה מן הגדולים שבהם עמוד ישראל במדבר ארבעים שנה והמצא בו חמן בכל יום והמדבר ההוא כמו שזכר הכתוב נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים (דברי' ח טו) והם מקומות רחוקים מאד מן הישוב בלתי שבעיים לאדם לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ומים אין לשתות (במדב' כ ה) ואמר בהם גם כן ארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם (ירמי' ב ו) וכתוב בתור' לחם לא אכלת' ויין ושכר לא שתיתם (דברי' כט ה) ואלו כלם מופתים גדולים גלוים נראים וכאשר ידע השם ית' שאפשר לפקפק באלו המופתי' בעתיד כמו שמפקפקין בשאר הספורי' ויחשב שעמידת' היתה במדבר קרוב מן הישוב שאפשר לאדם לעמוד בו כאלו המדברות ששוכנים בהם הערביים היום או שהם מקומות שאפשר לחרוש בהם ולזרוע ולקצור או להזון באחד מן הצמחים אשר היו שם או שמטבע המן לרדת במקומו' ההם תמיד או שיש במקומו' ההם בארות מים ומפני זה הסיר המחשבו' ההם כלם וחזק עניני אלו המופתים כלם

1 כי עזר לקרובו הי"ש חם לבבו אינו לפי הערבי.

בבאור המסעות ההם שיראו אותם הבאים וידעו גודל המופ' בעמוד מין האדם במקומו' ההם ארבעים שנה ולזה הטעם בעצמו התרים יהושע מי שיבנה יריחו לעולם להיות המופת ההוא קים עומר כי כל מי שיראה החומה ההיא שוקעת בארץ יתבא' לו שאין זה תכונת בנין שנהרם אבל נשקע במופת וכן אמרו על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו (במדב' ט כ) היה מספיק בספור ויעלה בלב האדם מתחלת מחשבה כי כל מה שבא אחריו בזה העניין הוא הארכת דברים אין צריך ר"ל אמרו ובהאריך הענן וגו' (שם) ויש אשר יהיה הענן וגו' או יומים וגו' (שם) ואני אודיעך טעם אלו הפרשים כלם ומעטם הוא לחזק הענין ההוא לסלק בו מה שהיו האומו' חושבים אז ומה שיהשבו עד היום שישראל תעו בדר' ולא ידעו אנה ילכו כאמרו נבוכי' הם בארץ (שמות יד ג) וכן קוראים אותו הערביים עד היום ר"ל המדבר ההוא קוראי' אותו מדבר התעיה ויחשבו שישראל תעו ולא ידעו הדרך ותחתיל הכתוב לבאר ולחזק כי המסעו' ההם שהיו בלתי מסודרים ושובם בקצתם פעמים והיות זמן עמידתם בכל מסע חלוק זה מזה עד שהיה מעמדם במסע אחד שמנה עשרה שנה ובמסע אחד יום אחד ובאחר לילה אחד הכל בשעור אלהי ולא היה העיה לדרך רק לפי העלות עמוד הענן ומפני זה פרט הפרטי' ההם כלם וכבר בארה התורה כי הדרך ההוא קרוב וידוע ומלול ר"ל הדרך אשר בין חורב אשר באו אליו בכונה כמו שצוה השם ית' תעבדון את האלהים על ההר הזה (שמות ג יב) ובין קדש ברנע אשר היא התחלת הישוב כמו שבא בכתוב והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך (במדב' כ טז) והדרך ההוא מהלך אחד עשר יום כאמרו אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע (דברי' א ב) ואין זה מה שאפשר לתעות בו ארבעים שנה אבל טעם העכוב הוא מה שכתוב בתורה וכן כל ענין שיעלם ממך טעם זכרו יש בו סבה חזקה והנהיג הענין כלו על העקר אשר הועירונו ז"ל עליו כי לא דבר רק הוא מכם (דברי' לב מז) ואם רק הוא מכם הוא.

פרק נא

זה הפרק אין בו ענין נוסף על מה שיש בפרקי זה הספר אבל הוא חותם ענייני הספר עם באור עבדות משוג האמתות המיוחדות בשם יתעלה ואיזה דבר הוא ולהורות להשגת העבודה ההיא אשר היא תכלית האדם ולהודיעו איך תהיה שמירת הבורא דבקה בו בעולם הזה עד אשר יצא לאור באור החיים ואני פותח דברים בזה הפרק במשל אשר אזכרהו לך ואמר כי המלך העומד בארמונו יהיו אנשי עבודתו כלם נחלקים קצתם בתוך המדינה וקצתם חוץ למדינה ואלה אשר הם בתוך המדינה יש מהם מי שיהיה אחוריו אל בית המלך והוא פונה בפניו לדרך אחרת ויש מהם מי שהוא מגמת פניו לבית המלך והוא הולך אליו ומבקש לבא בביתו ולעמוד לפניו אך מאז ועד עתה עודנו לא ראה חומת בית המלך ויש מבני אדם מי שיגיע אל הבית ויסוב סביב הבית לבקש השער ומהם מי שנכנס בשער והוא הולך בפרוזדור ומהם מי שהגיע עד שנכנס אל תוך הבית והוא עם המלך במקום אחד שהוא בית המלך ולא בהגיעו אל תוך הבית יראה המלך או ידבר עמו אבל אחר הגיעו אל תוך הבית אי איפשר לו מבלתי שישתדל השתדלו' אחרת ולא יעמוד לפני המל' ויראהו מרחו' או מקרוב או ישמע דבר המלך או ידבר עמו והנני מפרש לך זה המשל אשר חדשתי לך ואומר אמנם אשר הם חוץ למדינה הם כל איש מבני אדם שאין לו אמונת דת לא מדרך עיון ולא מדרך קבלה בקצות התורק המשושטים בצפון והכושים והמשושטים בדרו' והדומים להם מאשר אתנו באקלימים האלה ודין אלו כדין בעלי חיים שאינם מדברים ואינם אצלי במדרגת בני אדם ומדרגתם בנמצאות למטה ממדרגת האדם ולמעלה ממדרגת הקוף אחר שהגיע להם תמונת האדם ותארו והכרה יותר מהכרת הקוף ואלה האנשי' אשר הם בתוך המדינה אבל אחוריהם אל היכל המלך הם אנשי הסברה והעיון אשר יש להם אמונת שוא או מפני טעות גדול אשר נפלה להם בעיונם או בקבלת מאיש תועה והם תועים באמונו' ההם כל אשר ילכו יוסיפו לרחוק מבית

המלך ואלו יותר רעים מן הראשונים הרבה ואלו הם אשר יביא הצורך בקצת העתים להרגם ולמחות זכר דעות' שלא יתעו זולתם והרוצים לבא אל בית המלך ולהכנס אצלו אלא שלא ראו בית המלך כלל הם המון אנשי התורה ר"ל עמי הארץ העוסקים במצות והמגיעים אל הבית ההולכי' סביבו הם התלמודים אשר הם מאמינים דעות אמתיות ומדרך קבלה ולומדים מעשה העבודות ולא הרגלו בעיון שרשי התורה ולא חקרו כלל לאמת אמונה ואולם אשר שוטטו בעקרי התורה הם אשר נכנסו במבואות ההם ובני אדם הם שמה איש כפי מעלתו בלי ספק אבל מי שידע המופת על כל דבר אמתי ונודע לו במופת מן העניינים האלוהיים כל מה שהוא מאמין והוא קרוב אל האמת בכל דבר שלא יתכן בו אל קרבת האמת זה הוא אשר נכנס עם המלך בתוך היכלו, ודע כי בעוד שתתעסק בחכמת התלמודים ובמלאכת הגיון אתה מן הסובבין סביב בית המלך לבקש השער כמו שאמרו על דרך משל לעדיין בן זומא מבחוץ וכשתבין הדברים הטבעיים אז אתה נכנס בבית והולך במבואות בחצר וכשתשלים הטבעיות ותבין האלוהיות אז תהיה מן הנכנסים אל המלך אל החצר הפנימית ותהיה עמו בבית אחד בלבד ועוד לא ראית אותו וזאת היא מעלת החכמי' והם משתני' בשלמותם כי מי שיגיע מחשבותיו אחרי שלמותו באלוהיות ויהיה נוטה בכל ענייניו לפאת הבורא ויעזוב מה שזולתו וישים כל פעולות שכלו להתבונן בכל הנבראים כדי לדעת מהם הבורא ולדעת הנהגתו להם על איזה דרך ראוי להיות אלה הם היושבי' ראשונה בהלכות ורואי פני המלך וזאת היא מעלת הנביאי' ומן הנביאי' מי שהגיע ברוב השגתו לבור' ורחקו מכל זולתו עד אשר נאמ' עליו ויהי שם עם ה' (שמות לד כח) והוא שואל ונענה על כל דבריו במעמד הקדוש ההוא ומרוב העונג נפשו במה שהשיג להם לא אכל ומים לא שתה (שם) כי השכל התחזק מאד עד אשר בטלו כל כחות הגוף ר"ל אבר השמוש ויש מן הנביאים מי שראה מרחוק ומי שראה מקרוב כמו מרחוק ה' נראה לי (ירמי' לא ג) וכבר הקדמנו לדבר בטעלת הנבואה . . . . (מכאן עד הנה בארתי אינו בכ"י וזה מהר"ש)

ונשוב אל ענין הפרק והוא להזהיר שישים האדם מחשבתו בשם לבדו אחר שהגיע אל ידיעתו כמו שבארנו וזאת היא העבודה המיוחדת במשיגי האמתות וכל אשר יוסיפו להשוב בו ולעמוד אצלו תוסיף עבודתם אבל מי שיחשוב בה' וירבה לזכרו מבלי חכמה אבל הוא נמשך אחר קצת דמיון לבר או נמשך אחר אמונה שמסרה לו זולתו הוא אצלי עם היותו חוץ לבית ורחוק ממנו בלתי זוכר השם באמת ולא חושב בו כי הדבר ההוא אשר בדמיונו ואשר יזכיר בפיו אינו נאוה לנמצא כלל אבל הוא דבר בדוי שבדהו דמיונו כמו שבארנו בדברינו על התארים ואמנם ראוי להתחיל בזה המין מן העבודה אחר הציור השכלי והיה כאשר תשיג השם ומעשיו כפי מה שישכלהו השכל אחר כן תתחיל להמסר אליו ותשתדל להתקרב לו ותחזק הדבוק אשר ביניך ובינו והוא השכל אמר אתה הראתה לדעת וגו' (דברי' ד לה) ואמר וידעת היום והשבות אל לבבך וגו' (שם לט) ואמר דעו כי ה' הוא האלהים (תהלי' ק ג) והנה בארה התורה כי זאת העבודה האחרונה אשר העירונו עליה בזה הפרק לא תהיה אלא אחר ההשגה אמר לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם (דברי' יא יג) והנה בארנו פעמים רבות כי האהבה היא כפי ההשגה ואחר האהבה תהיה העבודה והיא אשר כבר העירו הז"ל עליה ואמרו זו עבודה שבלב והיא אצלי שישים האדם כל מחשבתו במושכל הראשון ולהתבודד בה כפי היכולת ולזה תמצא דוד ע"ה שצוה שלמה בנו והזהירו מאד בשני העניינים האלה ר"ל להשתכל בהשגתו ולהשתדל בעבודתו אחר ההשג' אמר ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו אם תבקשנו ימצא לך ואם תעזבנו יזנח לעד (דבה"י א כ ח) והאזהר' לעולם היא על ההשגות השכליות לא על הדמיונות כי המחשבה בדמיונות לא תקרא דעה ואמנם תקרא העולה על רוחכם הנה התבאר כי הכונה אחר ההשגה היא להמסר אליו ולהשים המחשבה השכלית בחשקו תמיד וזה ישלם על הרוב בבדידות ובהתפרדות ומפני זה ירבה כל חסיד להפרד ולהתבודד ולא יתחבר עם אדם רק לצורך חברתי [ע"כ הר"ש] הנה בארתי לך כי זה

השכל הנאצל עלינו מהבורא ית' הוא המחבי' ביניהו ובינו והרשות ביד אם תרצה לחזק אותו יכול תוכל ואם תרצה להחלישו ולבטלו מעט מעט תוכל, ודע כי זאת החברה תתחזק בהשתמשותך באהבתו ולשקוד עליה כמו שבארנו וכן תחלש ותתבטל בהתעסק מחשבותיך בזולתו ואלו תהיה באמתת המדע האלוהי יותר חכם מכל ב"א דע כי בעת שתפנה במחשבותיך מהבורא ותתעסק בעסקיך הצריכי' לך כבר נפסק החברה אשר ביניך ובינו ית' ואז אינך עמו וכן אינו עמך כי המחבר אשר ביניך ובינו כבר נפסק בפועל בשעה ההיא ועל כן היו החסידים מקפידים בשעות אשר היו מתעסקים בם והיו מזהירין על זה ואמרו אל תפנו (ויקרא יט ד) אל מדעתכם ואמר דוד ע"ה שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט (תהלים טז ח) אמר כי אין דעתי פנויה ממנו וכאלו הוא מימיני אשר לא אתרשל בה כהרף עין לרוב תנועתה ועל כן לא אמוט כלומר לא אפול [מכאן עד וראיתי בעצתי אינו בכ"י וזה מהר"ש] ודע שמעשה העבודות האלו כלם כקריאת התורה והתפלה ועשות שאר המצות אין תכלית כוונת' רק להתלמ' ולהתעס' במצות השם ית' ולהפנות מעסקי העולם וכאלו אתה התעסקת בו יתעלה ובטלת מכל דבר זולתו אבל אם תתפלל בהנעת שפתיך ופניך אל הכותל ואתה חושב במקחך וממכרך ותקרא התורה בלשונך ולבך בבנין ביתך מבלי בחינה במה שתקראהו וכן כל אשר תעשה מצוה העשנה באבריך כמי שיחפור חפירה בקרקע או יחטוב עצים מן היער מבלי בחינת ענין המעשה ההוא לא מי שצוה לעשותו ולא מה תכלית כוונתו לא תחשוב שהגעת לתכלית אבל תהיה אז קרוב ממי שנאמר בהם קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם (ירמי' יב ב) ומכאן אתחיל להישירך אל תכונת ההרגל והלמוד עד שתגיע לזאת התכלית הגדולה תחלת מה שתתחיל לעשות שתפנה מחשבותיך מכל דבר כשתקרא ק"ש ותתפלל ולא יפסוק לך מן הכוונה בק"ש בפסוק ראשון ובתפלה בברכה ראשונה וכשתרגיל על זה ויתחזק ביד שנים רבות תתחיל אחר כך כל אשר תקרא בתורה ותשמענה שתשים כל לבבך וכל מחשבתך להבין מה שתשמע או מה שתקרא וכשיתחזק זה ביד גם כן זמן אחר תרגיל עצמך להיות מחשבתך לעולם פנויה בכל מה שתקראהו משאר דברי הנביאים עד הברכות כולם תכוין בהן להבין מה שתהגה בו ולבחון ענייניו וכשיזדככו לך אלו העבודות ותהיה מחשבתך בהם בעת שתעשם נקיה מן המחשבה בדבר מעניני העולם הזהר אחר כן מהטריד מחשבתך בצרכיך או במותרי מאכלך וסוף דבר תשים מחשבתך במילי דעלמא בעת אכלך או בעת שתיתך או בעת היותך במרחץ או בעת ספרך עם אשתך ועם בניך הקטנים או בעת ספרך עם המון בני אדם אלו זמני' רבים ורחבים המצאתים לך לחשוב בהם בכל מה שתצטרך אליו מענייני הממון והנהגת הבית ותקנת הגוף ואמנם בעת מעשה העבודות התוריות לא תטריד מחשבתך אלא במה שאתה עושה כמו שבארנו אבל בעת שתהיה לבדך בפני עצמך מבלתי אחר ובעת הקיצך על מטתך הזהר מאד כלשום מחשבתך בעתים הנכבדים ההם בדבר אחר אלא בעבודה ההיא השכלי' והיא להתקרב אל השם ולעמוד לפניו על הדרך האמתית אשר הודעתיך לא על דרך ההפעלות הדמיונות זאת התכלית אצלי אפשר להגיע אליה מי שיכין עצמו לה מאנשי החכמה בזה הדרך מן ההרגל אבל בהגיע איש מבני אדם מהשגות האמתיות ושמחתו במה שהשיג לעניין שיהיה בו מספר עם בני אדם ומתעסק בצרכי גופו ושכלי כלו בעת ההיא יהיה עם השם ית' והוא לפנין תמיד בלבו ואע"פ שגופו עם בני אדם על הדרך שנאמר במשלי' השירים אשר נשאו לאלו העניינים אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק (שה"ש ה ב) זאת המדרג' אינו אומר שהיא מדרגות כל הנביאים רק אומר שהיה מדרגת מרע"ה הנאמר עליו ונגש משה לבדו אל ה' (שמות כד ב) ונאמר בו ויהי שם עם ה' (שם לד כח) ונאמר לו ואתה פה עמוד עמדי (דברי' ה כח) כמו שבארנו מענייני אלו הפסוקים וזאת גם כן מדרגות האבות אשר הגיעה קרבתם אל השם ית' עד שנודע שמו בהם לעולם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב זה שמי לעולם (שמות ג טו) והגיע מהתאחד דעותם בהשגתו שכרת עם כל אחד מהם ברית קימת וזכרתי את בריתי יעקב וגו'

(ויקרא כו מב) כי אלו הארבעה ר"ל האבות ומש"ר התבאר בהם מן ההתאחדות בשם ר"ל השגתו ואהבתו מה שהעיד עליו הכתוב וכן השגחת השם בהם ובזרעם אחריהם גדולה והיו עם זה מתעסקים בהנהגת בני אדם והרבות ממון ומשתדלים במקנה בכבוד הוא אצלי ראיה שהם כשהיו עושים המעשים ההם לא היו עושים אותם רק באבריהם לבד ולבותם ורעותם לא יסורו מלפני השם ויראה לי כי כאשר חייב היות אלו הארבעה עומדים על תכלית זאת השלמות אצל השם והשגחתו עליהם מתמדת ואפילו בעת התעסקם להרבות הממון ר"ל בעת המרעה ועבודת האדמה והנהגת הבית היה מפני שתכלית כוונתם היתה בכל המעשים ההם להתקרב אל השם ית' קרבה גדולה כי תכלית כוונתם כל ימי חייהם להמציא אומה שתדע השם יתעבדהו כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו (בראשי' יח יט) הנה התבאר לך כי כוונת כל השתדלותם היתה לפרסם יחוד השם בעולם ולהישיר בני אדם לאהבתו ומפני זה זכו לזאת המדרגה כי העסקים ההם היו עבודה גדולה גמורה ואין זאת מדרג' שיחשוב כיוצא בו להיישיר להגיע אליה אבל המדרגה היא אשר קדם זכרה לפני זאת אפשר להשתדל להגיע אליה בהרגל ההוא אשר זכרנוהו ואל השם נשא תהנה ותפלה להסיר ולהרחיק המונעים המבדילים בינינו ובינו ואע"פ שרוב המונעים ההם הם מאתנו כמו שבארנו בפרקי זה המאמר עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם [ע"כ הר"ש] וראיתי בעצתי עתה ענין מופלא מאד אשר יפרק כל הספקות ויתגלו בו סודות אלוהיות דע כי כבר בארנו בפרקי שמירת הבורא לברואים כי כפי שכל כל משכיל תהיה שמירת הבורא דבקה בו והאיש השלם המשיג השלמות הוא אשר לא יסיר שכלו ולבו מהיות לפני ה' תמיד ותהיה שמירת הבורא דבקה בו והאיש אשר הוא שלם בהשגתו אבל ירפה מחשבותיו לעתים מלחשוב בבורא זה האיש תהיה שמירת האל דבקה בו בשעת מחשבתו בלבד ותבדל מטנו בשעת עסקו בענייני העולם ואין רחקה ממנו כרחקה ממי שלא השכיל האל מעולם אבל תחסר מעט השמירה ההיא כי אין לאיש ההוא השלם בשעת עסקיו שכל בפעל אבל שכלו הוא בכח והדמיון על זה כמו סופר מהיר בשעה שלא יכתוב ויהיה מי שלא השכיל הבורא בשום פנים כמו שהוא בחשך ולא ראה אור ועל זה נאמר ורשעים בחשך ידמו (שמוא' א ב ט) ואשר השיג הבורא והוא מגמת פניו להדבק עם המושכל כמו שהוא באור השמש צחה וזכה ומי שהוא משיגו ויתעסק בענייני העולם לפעמי' הוא כמי שהוא ביום המעונן שלא תזרח בו השמ' מפני העננ' המבדילי' ביניה ובינו וע"כ יראה לי כי מי שימצאוהו רעות ותלאות מן הנביאים או החסידים השלמים כי לא מצאתהו הרעה ההיא אלא בשעת ההרשלותו וכפי ארך ההתרשלות ההיא או חסרון הדבר בן יהיה עוצם הרע הנה התרנו ספק גדול אשר גרם לפילוסופין לומר כי אין שמירת הבורא דבקה בכל אדם והשוה ביניהם ובין הבהמות והיתה ראיתם על זה בראותם החסידים ימצאו אותם תלאות רבות והתבאר הסוד בכל זה ואפילו על דרך סברתם וכי שמירת הבורא היא דבקה תמיד בכמי שנאצל עליו השפע ההוא המזומן לכל מי שישתדל בהשגתו וכי בהיות זכה מחשב' האדם ותשיג לבור' ית' בדרכים האמתיים ויתענג בכמה שהשיג אי אפשר לעולם שימצא לאיש ההוא רע מכל מיני הרעות כי הוא עם הבורא והבור' עמו אך בפנותו מאת הבורא יהיה נסתר מהאל ויסתר האל ממנו והוא אז מזומן ומוכן לכל זעזק אשר יעבור כי הענין הגורם לדבוק שמירת הבורא באדם ולהצילו מים המכשולות הוא שפע השכל ואפשר שיסתר פעם מזה החסיד הישר או לא יגלה כלל לזה הרשע הבליעל ועל כן הזדכן להם מה שהזדמן והתקימה לי זאת הסברה במצאי כתוב בתור' והסתרתי פני מהם והיה לאכול וגו' (דברי' לא יז) והנה באר כי זאת הסתרת פנים אנחנו גורמים אותה כמו שאמר ואנכי הסתיר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשת (שם לא יז) ואין ספק כי דין האחד כדין הקהל והנה התבאר לך כי הסבה בהיות איש מבני אדם משולח ונעזב והיה לאכול כמו הבהמות הוא מפני היותו נסתר מהבורא אבל כי שאלהיו בקרבו לא יגע בו רע כמו שאמר אל תירא כי אתך אני (ישע' מא י) ואמר כי תעבור

במים אתך אני (שם מג ב) כי כל מי שראוי לזה השכל תדבק בו השמירה ולא ידבקו בו הרעות כמו שאמר ה' לי לא אירא מה יעשה לי אדם (תהלי' קיח ו) ואומר הסכן נא עמו ושלם (איוב כב כא) ועוד התבונן בשיר של פגעים תמצא כי הוא זכר שמירת הבורא העצומה ועזרתו והשגחתו מכל הפגעים הגופיי' הכללי' והפרטים הנמצאי' באיש מבלתי איש אחר לא מה שהוא מן הפגעים נמשך אחר טבע המציאות ולא ממה שיבא מתחבולות בני אדם כמו שאמר כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הות (תהלי' צא ג) ואמר באברתו יסך לך ותחת כנפיו וג' (שם) ואומר לא תירא מפחד לילה (שם) ודבר על הצלתו מפגעי בני אדם ואמר אפילו אם תעבור במערכת מלחמה חזקה והחללים נופלים מימינך ומשמאלך ויפול מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש ואמר רק בעינך תביט וגו' (שם) והביא אחר זה מן חכבוד והחדור וזכר טעם זאת השמירה הדבקת בזה האיש כי בי השק ואפלטהו (שם) וכבר בארנו שידיעת השם היא השגתו וכאלו אמר זאת השמיר' באיש הזה היא בעבור כי ידעני וחשקני, וכבר ידעת החפרש בין האוהב והחושק כי כשתגדל האהבה עד מאד ויהיו עיניו ולבו וכל מחשבותיו ורעיוניו בזה האהוב נקרא חושק וכבר הודיעו הפילוסופין כי הכחות הגופיות בזמן הבהרות ימנעו מלמוד המדות הטובות קל וחומר להשיג אדם בבחרותו זאת המחשבה הזכה הבאה משלמות המושכלות המביאות לחשוק בבורא יתעלה כי מן השוא שתמצאנה אלה המחשבות הזכות עם רחיחת תערובות הגוף כי כל אשר יתחזקו כחות הגוף וידעך אש התאוה יתחזק אור השכל ויתפשטו מאוריו ותהיה השגתו זכה לטושה ותתענג בכמה שהשיגה עד אשר יבא האדם בשנים ויקרב אל המות אז תוסיף זאת ההשגה תוספת גדולה ויגדל התענוג והשמחה בזאת ההשגה ויגדל החשק בזה המושג עד אשר תפרד הנפש מן הגוף בזה התענוג ועל זה הענין רמזו החכמים ע"ה במיתת משה ואהרן ומרים כי שלשתם מתו בנשיקה ואמרו וימת משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה' (דברי' לד ה) מלמד שמת בנשיקה וכן נאמר באהרן על פי ה' וכן אמרו במרים אף היא בנשיקה מתה אבל לא נזכר בה על פי ה' להיותה אשה וכוונת זה המשל כי שלשתם מתו בתענוג זאת השגה מרוב תוקף החשק ונהגו החכמ' בזה המאמר על מנהג השיר הידוע על המורגל וקראו שם ההשגה המציאה תוקף אהבתו יתי' נשיקה כמו שאמר ישקני מנשיקות פיהו (שה"ש א ב) וזה המין ממיני המות אשר הוא ההצלה מן המות, באמת זכרו כי היה למשה ואהרן ומרים אבל שאר הנביאים והחסידים הם למטה מן המעלה הזאת ועל דרך כלל תתחזק דעת שכלם בהבדלם מן העולם הזה כמו שאמר והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך (ישעי' נח ח) ויתקים אחר כן השכל ההוא הקיום הנצחי על ענין אחד כי הסתלקו המונעים אשר היו מבדילים בינו ובין הבורא לפעמים ותהיה עמידתו בנועם גדול ההוא שאינו ממין נועם הגוף ותענוגיו כמו שבארנו בחבורנו ובאר זולתנו מן הקדמים אותנו ועתה הרגיל נפשך להתבונן זה הפרק ושים כוונתך להרבית מן העתים אשר אתה מתיחד בהם עם הבורא ולהסתיע מן העתי' אשר אתה מתעסק בהם עם זולתו ובזאת ההוראה יש לך די כפי כוונת זה הספר.

פרק נב

אין ישיבת האדם ותנועתו והשתמשותו והוא לבדו בביתו כמו ישיבתו ותנועתו והשתמשותו בעמדו לפני מלך גדול ואין דבריו ועסקיו ורגילותו בין אנשי ביתו וקרוביו כמו שיעשה בהיכל המלך ועל כן כי שיבחר השלמות האנושי ושיהיה איש האלהים באמת צריך שיתעורר וידע כי זה המלך הגדול המתחבר אליו והדובק בו תמיד הוא יותר נכבד מכל מלך ואפילו יהיה דוד ושלמה כי זה המלך המתחבר אליו הדבק בו הוא השכל הנאצל עלינו אשר הוא מחביר בינינו ובין הבורא יתעל' וכאשר השגנו אותו באור השכל אשר אצל עלינו כמו שאמר באורך נראה אור (תהלי' לו י) כן בזה האור בעצמו ישקוף הוא עלינו ובגללו הוא עמנו תמיד ריאה ומשגיח כמו

שאמר אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאום ה' (ירמי' כג כד) והבין זה מאד, ודע כי כשהבינותו השלמים נמצא בהם מן הצניעות והענוה ואימת האל ויראתו ולהכלם ממנו בדרכים אמתיות לא מחשביות מהפניכיו' עם נשיהם ובמרחץ כמו הצוניהם עם שאר בני אדם כמו שידעת מנהג חכמינו הנודעים איך היה עם נשיהם מגלה טפח ומכסה טפח ואמרו איזה הוא צנוע כל הנפנה בלילה כדרך שנפנה ביום וכבר ידעת הזהרתם מהלוך אדם בקומה זקופה משום מלא כל הארץ כבודו (ישעי' ו ג) כדי להודיע לך הענין אשר אמרתי לך והוא כי אנחנו תמיד לפניו ובמעמד שכינתו אנו הולכים ושוים וגדולי החכמים ז"ל היה קשה בעיניהם לגלות ראשם מפני שהאדם מתערב עם השכינה וכן היו מטעטים דבריהם וכבר בארנו מה שצריך לבאר במעוט הדבור באבות כמו שאמ' כי האלהי' בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים (קהלת ה א) וזה הענין אשר עוררתיך עליו הוא הענין בעשיית כל המצות כי באלה המעשים הפרטיים כולם ובחזרתם ישיגו הרגילות היחידים החסידים עד אשר ישלמו השלמות האנושי ויפחדו מהכורא ית' ויראו וידעו מי יעמוד עמהם ויעשו כפי הראוי הכה תודיע הבורא ית' כי תכלית עשיית כל המצות היא להשיג הכה הנפעלת אשר בארו במופת בזה הפרק לכל יודע אמתת חיוב השגתו ר"ל יראת הבורא ית' ולפחוד מדברו כמו שאמר אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתובי' בספר הזה ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את ה' אלהיך (דברי' כח נח) ושים לבך וראה איך הודיע לך כי כוונת כל דברי התורה הזאת לתכלית אחת והיא ליראה את השם הנכבד והנורא והיות זה התכלית מגעת מהמעשים תדעהו בזה הפסוק אם לא תשמור לעשות הנה התבאר שהיא תגיע מן המעשים שהם עשה ולא תעשה אבל הדעות אשר למדתו התורה והם השגת מציאות ית' ואחדותו ואלה האמונות למדונו האהבה כמו שבארנו פעמים רבות וכבר ידעת החזוק אשר הזקה התירה באהבת הבורא בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך והם האהבה והיראה וישיג אדם אותם בשני דברים האהבה תגיע בדעות התורה הכוללת מציאת הבורא ית' על אמתתה והיראה תגיע בכל מעשה התורה והבין זה הבאור אשר בררנו.

פרק נג

נכלל בזה הפרק פירוש שלשה שמות והוא חסד, ומשפט, וצדקה, וכבר בארנו בפירוש אבות כי ענין חסד להשיג אדם בדבר אשר יעשה ולהרבות הגמולות ומן הידוע כי גמולות החסד כולל שני עניינים האחד לגמול חסד למי שאין לו חובה עליו כלל והשני להטיב למי אשר ראוי לטובה יותר ממה שראוי לו ורוב שמוש ספרי נבוא' במלת חסד הוא בהטבה למי שאינו חייב לו ועל כן כל טובה אשר תגיע מהבורא אליונו נקראת חסד כמו שאמר חסדי ה' אזכיר תהלת ה' (ישעי' סג ז) ועל כן מציאות זה העולם אשר המציא הבורא הוא חסד כמו שאמר עולם חסד יבנה (תהלי' פט ג) וישעור הפסוק בגין העולם חסד הוא ועל כן אמר במדת הבורא ורב חסד (שמות לד ו) אך מלת צדקה היא בגזרה מן צדק והוא המישור והמישור הוא להגיע כל בעל חוב הראוי לו ולתת לכל נמצא כראוי לו וכפי העניין הראשון לא נקרא בספרי הנביאים הטובות שאתה מתחייב בהם לזולתך כשהן אותן אין שמם צדקה כי אם מתן שכר שכיר או תפרע חובך לא תקרא צדקה אך החובות הראויות עליך לאיש אחר מפני כבודו כגון שתעזור לעני זה הוא הנקרא צדקה ועל כן אמר בהשיב העבוט ולך תהיה צדקה (דברי' כד יג) כי כשתתנהג במנהג המדות הנכבדות והיות כל מדה נכבדת נקראת צדקה על כן אמר והאמין בה' ויחשבה לו צדקה (בראשי' טו ו) ר"ל מדות האמונ' וכן אמר הכתוי וצדקה תהיי לנו(דבר' ו כה) אך מלת המשפט הוא הדין במה שיתחייב מי שיש עליו דין בין שיהיה גמול טוב או עונש והנה התבאר כי חסד נופל על הגמולות חסד במאמר מוחלט וצדקה שם נופל על כל טוב אשר תעשה מפני המדות הטובות אשר תשלים בהם חסרון נפשך ומשפט אפשר שתהיה תועלתו

עונש או גמול טוב וכבר זכרנו בהרחקת התארים כי כל תואר אשר יסופר בה האל בספרי הנביאים הוא האר הפעלים כי לפי שהמציא הוא הנקרא חסיד ולפי חמלתו על החלושים ר״ל להנהיג כל חי בכחותיו נקרא צדיק וכפי מה שאירע בעולם מן הטובות המכוכות ומן הרעות המכוכות הבאות מכח הדין המנשך אחר החכמה נקרא משפט וכבר זכרה התורה בשלשת השמות האלה השופט כל האדץ צדיק ויישר הוא ורב חסד ואמת והיתה כוונתו בפירוש אלה שלשה השמות להיות הצעה לפרק אשר אביא אחר זה.

פרק נד

שם חכמה בלשון הקודש נופל על ארבעה ענינים כי הוא נופל על השגת האמתיית אשר תכליתם השגת הבורא כמו שאמר והחכמה מאין תמצא (איוב כח יב) ואמר אם תבקשנה ככסף וזה רב מאד והוא נופל על ידיעות המלאכות וכל חכם לב בכם (שמות לה י) וכל אשה חכמת לב (שם) ונופל על קניית המדות הנכבדות כמו וזקניו יחכם (תהלי׳ קה כב) ובישישים חכמה (איוב יב יב) כי הדבר הקנוי בכח הזקנה הפשוטה הוא היות האדם מזומן לקבל המדות הנכבדות והוא נופל על התחבולות והעצות כמו הבה נתחכמה לו (שמות א י) ולפי זה הענין נאמר ויקח משם אשה חכמה (שמואל ב יד ב) ר״ל בעלת עצה ותחבולות ומהענין הזה חכמים הם להרע (ירמי׳ ד כב) ואפשר כי ענין החכמה בלשון קדש יורה על השכל ועסק המחשבה ואיפשר שיהיה העסק ההוא להשיג מדות נפשיות ולהשיג מדות גופיות או להשיג מלאכות אמונות או להשיג מדות רעות וגרועות והנה התבאר כי מלת חכם תבא על כל בעל מדות נפשיות ועל כל בעל מדות גופיות ועל בעל מלאכות אומנות ועל כל בעל תחבולו׳ בעסקים רעים וכפי זה הבאור נאמר כי היודע מצות והתורה על אמתתה נקרא חכם משני דרכים מדרך אשר נכלל בהם מן מדות השכליות ומן המדות הגופיות בעבור היות כחות התורה המסובלים אין עליהם מופת בדרך העיון ועל כן שמו בספרי הנביאי׳ ודברי החכמי׳ מדע התורה מין אחד והחכמה במאמר מוחלט מין אחר והחכמה ההיא שנאמר בה במאמר מוחלט היא אשר יתבאר בה במופת מה שקבלנו מן התורה מן הכחות הנפשיות ההם וכל מה שתמצא בספרים מהדיור מעלת החכמה וגדולתה ומעוט הקונים אותה כמו שאמר לא רבים יחכמו (איוב לב ט) והחכמה מאין תמצא (שם כח יב) וכמו אלו הפסוקי׳ רבים וכל זה על החכמה אשר תלמדנו המופת על דעות התורה אך בדברי החכמים ז״ל הוא רב מאד ר״ל שהם נותנין מדע התורה מין אחד וגותנין החכמה מין אחר, אמרו על משה רבנו אב בחכמה אב בתורה אב בנביאים ואמר בשלמה ויחכם מכל האדם (מלכים א ה יא) ולא במשה כי אין כוונתו באמרו מכל האדם אלא מאנשי דורו ועל כן זכר הימן וכלכל ודרדע בני מחול החכמים הנודעים אז וזכרו החכמים גם כן כי האדם נתבע ומחייב בטעם התורה ואחר כן הוא נתבע בחכמה ואחר כן הוא נתבע בטה שיתחייב מתלמוד תורה ר״ל להוציא בכח הסברה מה שראוי לעשות וכן ראוי לעשות וכן ראוי שיהיה מן המעטים החם הידועים תחלה בקבלה ואחר כן ידקדקו המעשים אשר יתישר בם המנהג וזה הוא מה שאמרו בהיות האדם נתבע׳ על אלה שלשה הענינים על זה הסדר אמרו כשאדם נכנס לדין תחלה אומרים לו קבעת עתים לתורה פלפלת בחכמה הבינות דבר מתוך דבר והנה התבאר כי מדע התורה מין אחד והוא קיום סברות התורה בענינים האמתים והחכמה מין אחר ואחר כל מה שהצענו תשמע מה שאני אומר כבר בארו הפילוסו׳ הקדמוני׳ והמאוחרים כי שלמות הנמצאות לאדם הם ארבע מינים האחד והוא הפחות הוא שלמות הקנין והיא אשר יכלו יומיהם בעושר שרוח וכבוד ושיהיה מלך גדול והשלמות הזאת אינה דבוקה בהאיש בעל השלמו׳ ובין האיש ההוא אבל היא מיוחסת אליו לרוב תגאתו מהם ר״ל שזה ביתי וזה עבדי וזה המטון שלי ואלו הם גדודי ובאמת הם חוצה לו ונמצאים בפני עצמם ולכן כאשר יוסר היחוס אשר היה בין בעל

השלמות דרך משל כשיוסר המלכות מן המלך לא יש הפרש ביניו ובין שאר בני אדם יען שלמות המלכות לא היה ענין בו רק חוץ ממנו ואמרו הפילוסופים כי מי אשר ישים יגיעו לקנות השלמות הזאת יעמול לדמיון גמור כי הוא קנין שאינו קים ואפילו אם ישאר כל ימי חיו אינו שלמות בעצמו כי אם חוצה לו והשני היה שלמות תבנית הגוף ותמונתו אשר יש לו מעלה על הקודם כי היא שליטות בעצמו ולא מבחוץ עם כל זה אין לו לאדם לעשותה שליטות עיקריית כי היא רק שלימות הגוף ונשתתף בזה עם הפחות שבבעלי חי וגרוע ממנו כי לו יגיע האדם לתכלית הגבורה לא יגיע לכח הפרד וכל שכן לכח האריה ופיל ותכלית השלמות ההיא תועלתה אינה כל כך גדולה אף לגוף כל שכן לנפש לא יגיע ממנו שום תועלת והמין השלישי הוא שלמות המדות והוא יותר נכבד מהקודם כי תועלתו גדולה והכרחו לקבוץ המדיני ורוב המצות הם להגעת אותה השלמות עם כל זה אינה תכלית השליטות כי אינו מכין לעצמו כי אם לזולתו וגם אינו רק בין אדם לחברו ונעשה האדם בהם כלי לזולתו כי אם לא תהיה חברת בני אדם יבטלו כל המדות הטובות ולא ישלימו לבעלי המדות בשום דבר, והרביעי הוא השלמות האמתית האחרונה והיא שלמות השכל והחכמה היא משלמת את האדם שלמות האמיתית ונצחיות והיא לו לבדו ובעבורה יזכה לקיומות נצח ובעבורה נקרא האדם אדם בחון וראה כי השלש' שלמות הקודמו' אינם לך לבדך כי יתערב זר אתך לא כן הרביעית תשאר לך לבדך ואין זר אתך ולכן טוב ונכון להטריח עצמך להשגת הדבר הנשאר לך ולא לתת לאחרים חילך אתה אשר שכחת נפשך עד שנכספו פניה כי משלו בה כחותיך הגופנים כמו שנאמר בראש שיר השירים בני אמי נחרו בי שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי (שה"ש א) ואמר עיד אן תתן לאחרים חודך ושנותיך לאכזרי (משלי ה ט) וחנב יאי' ג"כ בארו לנו מה שבארו הפילוסופים אשר אין שלמות הקנין ולא שלימות היופי וחוזק הגוף ולא שלמות המדות הם שלמות שראוי להתפאר ולהתהלל בהם כי אם שלמות השם ית' היא שראוי להתפאר ולהתהלל בה אמר ירמיהו כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו וגו' כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי (ט כג) השתכל איך לקחם כפי סדרם אצל ההמון כי השלמות הגדולה אצלם עשיר בעשרו ואחריו גבור בגבורתו ואחריו חכם בחכמתו ר"ל בעל המדות הטובות כי האיש ההוא ג"כ גדול בעיני ההמון אשר להם נאמרו הדברים ומפני זה סדרם על הסדר הזה וגם הז"ל אמרו לנו כזה אשר עקר השלמות היא שלמות ידיעת ה' ית' ושאלו הקניונים שיקנם האדם שישימם סגולתו ויחשבם שלמות אינם שלמות ושמעשה התורות כלם ר"ל מיני העבודה"ת וכן המדות המועילות לבני אדם כלם בעסקיהם קצתם עם קצתם כל זה אין לדמותו אל התכלית האחרון ולא ישוה בה אבל הם הצעות בגלל זאת התכלית וזה אמרם בבראשית רבה כתוב אחד אומר וכל חפצים לא ישוו בה (משלי ח יא) וכתוב אחר אימר וכל חפציך לא ישוו בה (שם ג טו) חפצים אלו מצות ומעשים טובים חפציך אלו אבנים טובות ומרגליות חפצים וחפציך לא ישוו בה אלא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי הביטה וראה איך בקוצר טלים אמר זה השלם מה שהארכנו אנו בבאורנו ואחר שזכרנו הפסוק הזה ומה שכלול בן מעניניים נפלאים והבאנו גם כן דברי חז"ל עליו נשלים לבאר כל מה שכלול בו וזה כי לא בא לבאר לנו על ידיעת השם ית' לבד כי אם היה זה היה די לו לומר כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי ולא עוד מדוע חוסיף לומר כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ או יאמר כי אני ה' אחד או כי אין לי תמונה וכדומה אבל אמר שאין להתהלל רק בהשגתו יתעלה וביודיעת דרכיו ותאריו והם פעולותיו כמו שבארנו בפסוק הודיעני נא את דרכיך וגו' (שמות לג יג) ובאר לנו בפסוק הזה שהפעול ו' אשר ראוי שיודע וישיעשו בהם הם חסד ומשפט וצדקה ותוסיף עוד ענין צריך מאד והוא אמרו בארץ להוציא מדעת הכופרים שאומרי' שהשגחתו ית' כלתה בגלגל הירח ועזב ה' את הארץ (יחזקא' ח יב) לכן אמר בארץ להורות שהשגחתו בשמים ובארץ בשמים כמו שהם ובארץ כמו שהם וסיים כי באלה חפצתי נאם ה' רצונו בחסד

במשפט וצדקה הפצתי כונתי ורצוני שיצא מכם חסד משפט וצדקה בארץ כמו שבארנו בי״ג מדות כי הכוונה להדמות בהם ושנלך על דרכיו אם כן הכונה שזכרה בזה הכתוב היא ששלמות האדם אשר בה יתהלל באמת היא להגיע אל השגת ה׳ ית׳ כי יכלתו ולדעת השגחתו בברואיו בהמציאו אותם והנהגתו אותם איך היא ואחרי ההשגה ההיא ללכת בדרכיו שיתכוין בהם תמיד לעשות חסד משפט וצדקה להדמות בפעולותיו כמו שבארנו פעמים שלש בזה המאמר זה הוא מה שראיתי להשים במאמר הזה אשר חשבתי שיועיל מאד לכיוצא בך ואני מקוה ממך אשר בהשתבלות ועיון הטוב תשיג מה שכללתי בו בעזרת ה׳ והוא יזכני וכל ישראל חברינו למה שיעד לנו אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה (ישעי׳ לה ה) העם ההולכים בחשך ראו אור גדול יושבי בארץ צלמות אור נגה עליהם (שם ט א).

כי״א

קרוב מאד האל לכל קורא — אם באמת יקרא ולו ישעה
נמצא לכל דורש יבקשהו — אם יהלוך נכחו ולא יתעה.

שיך לחלק הראשון (פרק עב) אשר היה מחוק בקלף הכ״י ונתגלה על ידי מלאכת הכימיה.

ההקדמה השתים עשרה, אומרים כי החושים לא יעמדו על האמת תמיד והעין זה כי המדברי׳ חשדו השגת הרגשי׳ משני צדדין, האחד מהם מפני שימלט מהם רוב מושגיהם או לקטנות גוי המושגים כמו שהזכרנוהו בעצם המפתח ומה שהתחייב ממנו כמו שבארנו או לרחקם מהשיגם כאשר לא יראה האדם ולא ישמע ולא יריח מרחוק פרסאות רבות וכאשר לא תושג תנועות השמים, והצד השני אמרו כי הרגשים יטעו במורגשים כמו שיראה איש הדבר הגדול קטן כשירחק ממנו ויראה הקטן גדול כשיהיה במים ויראה העקום ישר כשיהיה מקצתו במים וקצתו מחוץ וכן בעל ירקון יראה כל הדברים ירוקים ואשר גבר על טבעו המרה הירוק׳ ונשתקעת בלשונו ימצא הדברים המתוקים מרים וקרבו לזכור דברים מזה המין ואמרו על כן אין לבטוח בהם לשום אותם התחלות המופתים ואל תחשוב כי המדברים נלחמו על זאת ההקדמה לריק כמו שחשבו רוב אלה האחרונים האומרים כי קדמוניהם אשר שמו כל מאודם לקיים החלק אין צורך אליו אבל כל מה שהקדמנו מדבריהם הוא צריך בהכרח וכשניתק מהם הקדמה האחת ותשחת בטלה כל הבונה אך זאת ההקדמה האחרונה היא צריכה מאד כי כשנשיג באברינו ענינים מבטלים מה שאמרוהו יאמרו אז לא נשים לב לרגשים כי כבר בא מופת על דבר שחשבו כי עד השכל יורה עליו כאמרם בתנוע׳ המתאחרת כי יש שביתות ובהתפרדו׳ הרחים במסבתם ובאמרם כי לובן זה הבגד אפס ויעבר וזה לובן אחר ואלה הדברי׳ חפך הנראין ודברי׳ רבים יתחייבו ממציאו׳ הריקות וכלם יכזיבם ההרגש ויהיה תשובת כל זה כי זה הדבר ימלט מן ההרגש במה שיתכן להשיבנו ובדברים אשר יענו בו כי זה טעות מכלל טעיות ההרגש במה שיתכן להשיב בן ובכך ידעת כי אלה כולם סברות קדמוניו׳ ויתנחלו אותם המבדילים . . . הלשון כמו שזכר גילינום בספרו וכחות הטבעיות על האנשים ההם המבוכים הרגשים.

עזרני ה׳ להשלים החלק הראשון בערב ראש השנה שנת ארבעה אלפים ותשע מאות שנים ותשעים ליצירה, פה רומי רבתי ע״ה. קלונימום ב״ר יקותיאל הלוי הצרפתי.

וזה מנין פרקי החלק הראשון וענין כל פרק.

פרק

א יפרש בו ענין צלם ודמות להסיר ספקת בצלם אלהים ברא אותו.

ב יזכר בו קושיא אשר הקשה עליו חכם אחד בענין והייתם כאלהים יודעי טוב ורע והפרוק אשר פרק הוא הקושיא ההיא.

ג יפרש בו ענין תמונה ותבנית כדי להסיר ספקת ותמונת ה' יביט.

ד יפרש בו ענין ראה, והביט, וחזה, כדי להסיר ספקת מוהביט אל אלהים ויראו את אלהי ישראל, ויחזו את האלהים.

ה יזהיר בו לבל יקרב איש ללמוד זאת החכמה' עד ירגיל נפשו בהכמו' ויטהר מדותיו כי אם לא יעשה כן יפרץ בו האל כאשר אירע לאצילי בני ישראל כי נשתבש שכלם ולנדב ואביהוא אשר התחייבו כליה והאריך אפו להם עד שנשרפו באוהל מועד.

ו יפרש בו ענין איש ואשה ואח ואחות להסיר ספק ה' איש מלחמה.

ז יפרש בו ענין ילד להסיר ספקת צור ילדך, אני היום ילדתיך, ואע"פ שלא נזכר בזה הפרק אך הוא אומר שילמוד ממה שזכר מה שלא זכר.

ח יפרש ענין מקום להסיר ספק ברוך כבוד ה' ממקומו.

ט יפרש ענין כסא להסיר ספקת השמים כסאי.

י יפרש ענין ירד ועלה להסיר ספקת ארדה נא ואראה, ויעל מעליו אלהים.

יא יפרש ענין ישב להסיר ספקת ישב אלהים את האדם על הארץ, היושב בשמים.

יב יפרש ענין קומה להסיר ספקת אתה תקום תרחם ציון, קומה ה' ויפוצו.

יג יפרש ענין עמידה להסיר ספקת ועמדו רגליו ביום ההוא.

יד יפרש ענין אדם להסיר ספקת ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם ואע"פ שלא זכר.

טו יפרש ענין נצב, ויציב, להסיר ספקת הנה ה' נצב עליו.

טז יפרש מלת צור להסיר ספקת צור עולמי' וכן ונצב' על הצור אשר פרושו על כח הצור.

יז יאמר כי מעשה בראשית וכ"ש מעשה מרכבה ראוי להסירו מהמון ב"א ולדבר בו בחידות כי כן היו עושים החכמי' בחכמו' הקלות ק"ו שראוי לעשות באלה חסודות.

יח יפרש ענין קרב ונגש ונגע להסיר ספקת קרוב ה' ונגש משה לבדו וגו' וגע בהרים.

יט יפרש מלא להסיר ספקת וכבוד ה' מלא.

כ יפרש ענין רם להסיר ספקת רם ונשא.

כא יפרש ענין עבר להסיר ספקת ויעבר ה' על פניו ויפרש בו סודות.

כב יפרש ענין ביאה להסיר ספקת ובא ה' אלהי וכל קדשים עמך.

כג יפרש ענין יציאה להסיר ספקת כי הנה ה' יוצא ממקומו.

כד יפרש ענין הליכה להסיר ספקת וילך ה', אלכה ואשוב אל מקומה.

כה יפרש מלת שכן להסיר ספקת ושכנתי בתוך בני ישראל, וישכן כבוד ה'.

כו יאמר בו כי כל אלה הכנויים הסמוכים לבורא הם כמו שנאמר דברה תורה כלשון בני אדם בעבור אשר לא נוכל להאמין במציאותו אלא בדמיונים גופיים ולא נבין הענין האמתי ועל כן אנו צריכים להאמין כי אלה הפעלים מלים רחוקים מהבורא כנון האכילה והשתיה והתנועה וזולתם וצריך לבאר כל זה להמון כי כן נשמר אנקלוס הגר בתרגומו וירד ה' וכל הדומה לו ותרגם אותו יקרה דה' כלומר כי הנגלה היה כבוד ה' נברא ולא עצם הבורא ויזכר בו ההפרש בין גבואת החלום ובין המחזה ובין ויהי דבר ה' אלי.

כז יפרש בו ענין רגל להסיר ספקת ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וידבר על זאת חמלה ואחרי כן יזכר כי אנקלוס הגר נזהר תמיד להרחיק הגשמות מהבורא.

כח יפרש ענין עצב להסיר ספקת ויתעצב אל לבו.

כט יפרש ענין אכל להסיר ספקת אש אכלה הוא.

ל יזכר כי קצר שכל בני אדם וכי יש לו גבול וחק אשר לא יעברנהו ויש דברים שיוכל השכל להשיגם ויש דברים אשר לא יוכל להשיגם ויש אנשי' שיבינו בקצת למוד ואחרים שלא יבינו בכל ידיעה ולמוד וכי שבוש הדעות והלבבות הוא רב

פרק

מאד בחכמת האלהות ומעט בחכמת הטבע ואין שבוש כלל בחכמת הלמודים ויאמר כי מונעי האדם ממצא החכמה ארבעה דברים אהבת־השררה ועמק סודות החכמה וסכלות הלומד והלומד עם התרשלותו ושינהג במנהגים רעים.

לא יזהיר לבל יעמיק איש לחקור על אלה הסודות פן יתבלבל שכלו רק יחבונן הדברים אשר יוכל להבין ויאמין בדברים האמתיים ויהיה כר' עקיבא שנכנס בשלום ויצא בשלום ויביא על זה ראיה דברי האומרים במופלא ממך אל תחקור ובמכוסה ממך אל תדרוש.

לב יזהיר לבל ישים אדם תהלת למודו בחכמת האלהות אבל ילמד קודם זה החכמות הצריכות כדי להרגיל נפשו ואז יקרב לזה המעמד וכי אין לבוא אל השער הזה עד שיהיה חכם מאד ומבין הדברים מדעתו.

לג יזכר כי הסבות המונעות מהתחיל הלמוד בחכמת האלהות חמש סבות א' עומק חכמה ההיא ב' קוצר שכל בני אדם ג' רוב ההצעות הצריכות אל ההלמידי' אשר יקוצו בהם בני אדם לרוכם ואריכותיהם וכי צריך התלמוד להתחיל בחכמת ההגיון ואחר כן בחכמת הלמודיות ואחר כן בטבעיות ואחר כן באלהות, ד' כח הבחרות והנערות גם הוא מן הסבות המונעות כי האדם אינו מקבל את החכמה עד אשר תכבה שלהבת הבחרות, ה' צורך עסקי האדם ומחייתו וצרכי בני ביתו.

לד אמר בו כי צריך להודיע ולגלות להמון כי אין לבורא גוף ואינו דומה לבעלי חיים בעניו חייהם ומציאותם כי לא ישלם לך יחוד הבורא אלא בבטול כל אלה ויזכר כי מדות הבורא ורצונו וחכמתו וסודות הנבואה כל אלה הם סתרי תורה ואין צרך לזכרם אלא בראשי פרקים ולאיש הגון ויזכר כי אנו צריכין להרגיל המון בני אדם שיאמינו ביחוד ובנבואה כי שני אלה הם עמודי האמונה.

לה יזהיר בו להרחיק הגשמות מהאל כי כל מלת חרון, כעס וקנאה, שנסמכו לבורא אינם אלא לעובדי ע"ז ועל הכופרים ועל כן כל המאמין כי יש לבורא גוף הוא רשע וטרגיז מכל עובדי ע"ז ומכל הכופרים.

לו יזכר בו מלת פנים להסיר ספקת פני ה',

לז יזכור בו מלת אחור להסיר ספקת וראית את אחורי, אחרי ה'.

לח יזכור בו ענין לב להסיר ספקת ויאמר ה' אל לבו.

לט יפרש בו ענין רוח להסיר ספקת רוח ה' דבר בי.

מ יפרש בו ענין נפש להסיר ספקת ותקצר נפשו בעמל ישראל.

מא יפרש בו ענין חי להסיר ספקת חי אנכי כי אינו דומה לאלה החיים אך ענינו קיום ואע"פ שלא זכר אותו.

מב יפרש בו ענין כנף להסיר ספקת אשר באתי לחסות תחת כנפיו.

מג יפרש בו מלת עין להסיר ספקת פקח עיניך וראה.

מד יפרש בו ענין שמע להסיר ספקת ה' ישמע בקראי אליו.

מה ידבר בו להורות בני אדם וללמדם לדעת הבורא מכחותיו ומפעליו ומברואיו כאשר הוא המלך נודע בתמונתו ובמשרתיו ובאנשי ארצו ובגדודיו, ויזכר כי מה שאנו אומרים כי הבורא יש לו עין ופה ופנים ויד כדי לישב בלבנו מציאותו ולהאמין כי הוא הבורא והוא מפרש למה לא זכר בבורא שאר האברים שיש בבני אדם, והוא אומר כי החכמים ז"ל היו מרחיקים הגשמות מהבורא בכל מאדם.

מו יזכר בו כי לא נסמך לבורא מן האברים אלא מה שיחשבו המון בני אדם כי אין בו חסרון בכבוד הבורא כגון אבר השמע והראות והריח ולא נזכר בבורא אבר הטעם או המישוש לשני ענינים האחד בעבור כי אין כונת הבורא מבני אדם אלא לדעת עניניהם ויספיק לדעת אותם הראות והשמע לפי מחשבת בני אדם, והענין השני כי אבר השמע והראות ישיגו מה שיש להם להשיג בלי שידבקו בו ושאר האברים לא ישיגו משיגיהם עד ידבקו בם והבורא לא ידבק עם הגוף וסמכו לו מחשבה והבונה בעבור כי הוא השכל ולא סמכו לו רעיון כי הרעיון הם דמיוני המחשבה שאין להם עיקר וישקרו לפעמים.

פרק
מז יפרש ענין שמע ה' וראה ויפרש סברת אנקלוס הגר בהם.
מח יאמר בו כי המלאכים אין להם גופות אבל הם שכל נבדל ויזכר מפני מה הם נראים בתואר גוף ולמה הם בעלי כנפים.
מט יזכר בו כי אמונת היחוד איננה בפה אלא בלב להאמין כי הבורא אחד ואין לו גוף.
נ ידבר בו להרחיק תארי הגוף מהבורא מפני שאין הפרש בין התאר והמתואר בו כלו' אין הפרש בין עצם הבורא ובין המדה הסמוכה אליו כגון חכם או חי ובבראו' הוא התאר דבר אחד והמתואר דבר אחר ע"כ יורה האחד על השני ואמר מה שזכרו חכמי העיון על מדות הבור' וכי רבים נמשכו אחרי פשט הכתוב והאמינו כי יש לבורא מדות.
נא יזכר בו כי כל דבר שיש לו תארים יהיה התאר נחלק לחמשה חלקים הראשון להודיע הדבר מגדרו כמו שתאמר כי האדם חי מדבר וכל זה רחוק מהבורא, והשני להודיע הדבר בחלק מגדרו כגון שתאמר האדם חי או האדם מדבר וזה התאר רחוק מהבורא, והשלישי להודיע המתואר בדבר חוץ ממנו כגון איכות, או מקרים, או מהות, או מלאכה, וזה התואר רחוק מהבורא, והרביעי לתאר אותו לזולתו או לזמן, או למקום, או לאיש, כגון שתאמר בן פלוני, או שותף פלוני, והבורא רחוק מכל אלה, והחמישי תארי החיוב שיתחייב לו פועל שכבר עשאו כגון פלוני עשה זה הבית ובאלה המדות לא יתואר הבור' אחר אשר תאמין כי אלה הפעלים אינם מדבר זולתו אלא מעצמו בלבד. וכלל זה הפרק כי האל אחד מכל צד בלי רבוי ולא בענין נוסף על עצמו.
נב יזכר בו מה שהכשיל בני אדם וגרם להם שיאמינו כי יש לבור' מדות ויזכר כי פעולות המדות הם משתנות ומכח העושה אותם אחד ויביא משל על זה מכח האש אשר יש לה כח אחד ותלבין ותקדיר ותרכך ותשרף ומן כח הנפש אשר הוא אחד רבוי ובזה הכח ישכיל ויעשה מלאכה ויתפור, ויבנה, ויארוג, ומכאן תכיר כי כח הבורא אחד ופעולותיו רבות ויזכר מה שהסכימו עליו אנשי העולם משכלם כי יש בבורא ארבע מדות חי, ויכול, ומכם, וחפץ, ויפרש על איזה ענין צריך לומר כל אחד מאלה הארבע מדות ומכלל כי הבורא הוא אחד אמתי ועצמו וכו יפעל פעלים רבים.
נג יפרש מה ששאל משה רבנו הודיעני נא את דרכיך והראני נא את כבודך ומה השיב לו הבורא ומה הם דרכי הבורא, ויפרש אותם ויאמר כי מי שידע הבורא הוא המוצא חן בעיניו כאשר אמר ואדעך למען אמצא חן בעינך וכי רמז אני אעביר כל טובי על פניך להודיעו כל מה שברא בעולמו.
נד יאמר כי צריך להרחיק מהבורא כל אפס וליחס לו השלמות בפעל וכי אין לו דבר עומד בכח אלא יוצא אל הפעל וצריך להרחיק ממנו הדמיון ולהרחיק כל דבר שהוא מביא להאמין שיש לו גוף או שיהיה נפעל ומשתנה או מה שיביא לחסרון ואפס או מה שיביא לדמיון צורה ואמר כי מדע הטבעי ילמד אדם זה ויכיר חסרון כל מי שהיא נפעל ובו יכיר מה הוא בכח ומה הוא בפועל וחיוב האפס לכל מה שבכח כי העומד בכח הוא פוחת מהמתנועע חסר לגמר מה שהתנועע אליו וצריך לדעת כל אלה במופתיהם כדי שידע הפרטים המתחייבים מן ההקדמות הכלליות וכי צריך לכל זה ללמד חכמת ההגיון ועוד טבע הנמצאים.
נה ידבר בו על דמיון דבר לדבר ואיך ידמה החזק לרפה בקצת דמיון כגון חמימות האש והמסת השעוה שהם גרמים וכן גרגר חרדל שהוא עגול ויש לו שלשה מרחקים הוא דומה לגלגל השביש שהוא עגול ויש לו אלה המרחקים וצריך להכיר כי הדמיון אשר בין מציאותנו ומציאות הבורא וחיינו וחיו אינו כמו זה הדמיון שזה מעט וזה רב אלא על דרך אחרת וכי אלה הכחות אשר בנו הם מקרים בגו והם בו עצמים ואין שותפות בין מדותינו ובין מדותיו אלא בשם בלבד.
נו ידבר בענין תארים אשר נסמכו לבורא ונאמרו עליו וכי מציאותי אינו ענין נוסף

פרק

עליו רק הוא נמצא לא במציאות חי לא בחיים יכול לא ביכולת חכם ולא בחכמ׳ והכל חוזר לענין אחדותו ואין בו שום רבוי כי האחדות והרבוי הם שניהם מקרים לנמצאים וכי הוא קודם הזמן כמו שאמר אני ראשון ומה שאמר כי יש לו עין ופנים וידים הכל כלשון בני אדם.

נז יזכר בו כי ראוי הוא לתאר הבורא במדות המונעות ולא במדות המחויבות וכל אשר תמנע ממנו מדה מגוגה תקרב אליו כגון שתאמר כי הבורא בלתי כסיל, ובלתי נעדר, ובלתי חלוש, ובלתי גוף, ובלתי עלול לזולתו, ואין אחר בלתו, ועל כן יאמר החכם הזה כי כשתרחיק ממנו לא הפעל ולא המדה בלבד אלא אפיסת עצם הפעל ואפיסת המדה תצדק כי במאמרך יכול הוא פועל אך אם תאמר בלתי הלוש כבר הרחקת ממנו החסרון ולא חייבת לו דבר כי אם תחייב לודבר תכשל.

נח יאמר בו אם ישאל שואל אחרי אשר לא יושג אמתת הבורא מה היתרון אשר לקצת החסידים על קצתם ומה בין משה רבנו ובין שלמה וכבר נודע כי ההפרש גדול ביניהם בקרבתם אל הבורא תשיב ותאמר יש הפרש גדול כי יש איש מאמין כי אין לבורא תאר ולא מדה ויש אחר הוא מסופק אם יש לו אם אין ויש אחר שיאמין כי יש לו גוף והנה נודע לך ההפרש בין שלשת אלה ועל כן כל אשר תבטל מהבורא שום חסרון אתה יותר שלם וכן מה שתחייב לו דבר נוסף על עצמו אתה חסר ואמר כי טוב לקצר המלות בזה מהרבות המלות וביא ראיה דברי ר׳ חנינא לאיש האומר הגדול הגבור והנורא היראוי העזוז ויבדר על מחברי השירים והבקשות החושבים כי ברוב התארים יקרבו לבורא ואין זה אלא חרוף וגדוף בשגגה מן השומעים ומן האומרים ויזהיר לבל יחייב לבורא תאר אלא מה שתקנו לנו בתפלה חכמינו אך מה שנמצא בדברי הנביאים נקראהו ונאמין כי הם מדות הפעלים באו להרחיק החסרון מהבורא ואין צריך לגלות זה להמון.

נט יביא משל לחזק בו כי הרחקת התארים מהבורא הוא הנכון והמשל הוא כאלו איש ידע כי יש בעולם ספינה מצויה ולא ידע איך היא ונודע אל איש אחד כי אינה מקרה ולאחר כי אינה מחצב ולאחר כי אינה חיה ולאחר כי אינה צמח מחובר לקרקע ולאחר כי אינה גוף אחד טבעי ולאחר כי אינה תבנית פשוט כגון לוח או דלת ולאחר כי אינה משופעת ולאחר כי אינה עגולה ולא בעלת צלעות ולאחר כי אינה מקשה והנה זה האחרון הגיע לצורת הספינה על תכונתה באלה הדברים המונעים והזהר להיות ממה שירחיק אדם ממדות הבורא במופת אמתי לא במאמר בלבד ויאמר כי עוד יבאר כי אין בבורא שום הרכבה אלא פשיטות אמתית בתכליתה ויאמר כי המאמין שיש לבורא מדות אינו נקרא מקצר בהשגתו ולא משתף אבל הוא מאמין כי אין בורא נמצא וכל מי שלא ידע להרחיק תארי הבורא אינו קרוב אליו.

ס ידבר בכח שמות הבורא ובסוד השם הנכתב ולא נקרא.

סא יזכר בו ענין השם המפורש ואיזה הוא השם הנכון והאמתי ולמי צריך למסור אותו.

סב יקדים בו הצעה על מאמר משה ואמרו לי מה שמו וידבר על ענין.

אהיה	ויה	ושדי

סג יפרש בו על כמה ענינים הוא שם נאמר כמו וכבוד ה׳.

סד יודיע בו כי המונינו יאמינו כי התורה ברואה ויצא מכלל דברו כי דברי הבורא הם מלים ברואים ונשמעים לא שהבורא ידבר עת כבני אדם ויזכור כי כל אמירה ודבור אשר באו בבורא הם פירושם רצון וחפץ כמו הלהרגני אתה אומר שפירושו אתה רוצה.

סה ידבר בו בענין הלוחות ומעשה ה׳ ואצבע אלהים והר ה׳ ומטה ה׳ ויבאר ענינים.

סו ידבר בו כל ענין וישבת ביום השביעי ומה הוא ענינו ומה ענין שבת ונפש וענין שבת ומנוחה.

סרק
סז ידבר בו כי השכל והמשכיל והמושכל הוא דבר אחד לפי דעת הפילוסופים וזה דבר האחד הוא הבורא ושלשתן ענין אחד ויפרש כל זה.

סח ידבר בו כי הפילוסופים יקראו שם הבורא עלה ראשונה וסבה ראשונה ויש אחרים בורחים מן השמות האלה ויקראו שמו פועל ויחשבו כי יש הפרש בין פועל ובין עלה כי יאמרו כי העלול יתחייב מן העלה וזה יביא להאמין בקדמות העולם ואם יאמרו פועל אינו כך והחכם הזה יאמר כי אין הפרש בין פועל ועלה ויבאר הדבר הזה ממדע הטבע ומדברי הפילוסופים.

סט מלת רכב ידבר על כמה היא נחלקת זאת המלה להסיר ספקת רוכב בערבות ויפרש מה הוא מרכבת המשנה ומה הוא שם המרכבה ועניינה.

ע יזבר בו כי החכמות אשר היו באומתנו אבדו בארך זמן הגלות ולא היו נכתבות אלא מקובלות וכ"ש סתרי תורה כי היו אסורים לכתבם ועל כן אבדו ולא נשאר מהם אלא הרמזים בתלמוד ובמדרשות ויזכר כתות הישמעאלי' ולכמה דעות נחלקו ביחוד ובקדמות העולם ושם הכת הראשונה הנבדלים והשניות המרגישים ויאמר כי דעת חדוש העולם הסכימו עליו הגוים והיהודים והישמעאלים, וידבר על דעת היונים והנוצרים, וידבר על המביאים ראיות משכלם האומרים כי העולם מחודש ויאמרו כי לא תקיים מציאות הבורא אלא בחדוש העולם ואין צריך להביא ראיות על חדוש העולם אלא מדברים אמתיים אשר לא יוכל מבטל לבטלם לעולם כי אם יתבטלו תתבטל מציאת הבורא לפי דעתם ואמר זה החכם כי יזכר בזה הספר ראיות חזקות בחדוש העולם וכי הוא נברא, ואחר כן יזכר הקדמו' הפילוסופים הקרובים שהביאו על שלש שאלות על מציאות האל ועל אחדותו, ועל בטול הגשמות ממנו.

עא ידבר בו כי הגלגל וכל אשר בו הוא כדמות איש אחד וחלקיו כחלקיו, ויזכר כל מה שיש בו וסדר תנועתו וכחותיו ומציאותו ועל כן נקרא האדם עולם קטן ולא נקראה בהמה עולם קטן בשביל הנפש המדברת אשר באדם.

עב אמר כי הקדמות הפילוסופים אשר יביאו לקיים אלה הארבע שאלות הם שתים עשרה הראשונה כי כל גוף שבעולם מחובר מחלקים דקים מאד, והשניות כי יש בעולם מקומות רקים ופנוים מכל נמצא, השלישית כי הזמן מחובר מרגעים, הרביעי' כי המקרים מצואים הם והם דבר נוסף על העניינים, ההקדמה החמישי' שהם אומרים כי העצם הנפרד יעמדו בו המקרים, הששית כי המקרה לא יעמוד שני זמנים, השביעית כי אפשר הקניות הם עניינים מצואים בגוף החי, השמיני' כי אין נמצא אלא עצם ומקרה וכי הצורה הטבעית מקרית, התשיעית כי המקרים לא ישאו קצתם לקצתם, העשירית כי כל מה שיעבור על הלב הוא מקובל לשכל ויתכן להיות נמצא, האחד עשרה כי מציאות מה שאין לה תכלית שוא, השתים עשרה כי הרגשים לא יעמדו על האמת תמיד.

עג יזכר בו ראיות האומרים כי העולם מחודש משבעה דברים.

עד יזכר בו ענין היחוד בארבעה דרכים.

עה בבטול הגשמות על דעת המדברים משלשת דרכים. ובכאן נשלם החלק הראשון.

החלק השני

יזכר בפתיחה חמשה ועשרים הקדמות במופת שאין בו ספק שחביא אותם א ר ס ט ו על מציאות הבורא וכי אינו גוף ולא כח בגוף וכי הוא אחד, והקדמה אחת שהתבאר להם בה כי העולם הוא קדמון ואחר כן ישוב לזכור פרקי החלק השני מן הספר ויפרש אותו כל דבר ודבר על מכונו.

ב כי יתחייב לפי ההקדמה הראשונה כי יש מניע הוא המניע לזה החומר ההווה והנפסד עד אשר קבל הצורה הזאת והמניע צריך למניע אחר וכן עד אשר יגיע למניע הראשון והוא הגלגל ותנועת הגלגל קרומה ויביאנו עיונים וחקירות לקיום היחוד ולבטל הגשמות.

פרק
ג יזכר בו כי הגלגל יתחייב מתנועתו מציאות הבורא בין שיהיה העולם חדש או קדמון ויזכר מה הם דעות הפילוסופים במלאכים.
ד יזכר בו כי אלה הסברות אשר יאמין ארסטו' בסבות תנועת הגלגל אשר מהם יודע כי יש מלאכים אין עליהם מופת אך הם דברים הולכים על סדר וספקותם פחות מזולתם.
ה ידבר בו כי יש לגלגל נפש בעבור תנועתו.
ו ידבר בזה הענין.
ז ידבר על המלאכים ועל מה הוא נופל זה השם.
ח יזכר בו כי הגלגלים והמלאכים אשר בהם הם המשבלים ובוחרים הנכון ומצאנו כי הכתוב יורה על זה כמו כי לא אוכל לעשות דבר וכגון כי לא ישא לפשעכם.
ט יזכר בו כי יש לתנועת הגלגל והכוכבים קולות עצומות עריבות אך לא נשמע אותם מפני רחקם.
י יזכר בו מנין הגלגלים וכי החז"ל אומרים שני רקיעים הם וידבר על זה הענין.
יא יזכר בו כי זה העולם וכל אשר בו יבהיגהו העולם העליון כמו שנראה שיוסיפו המים והימים בתוספת הירח ויאמר כי ארבעה היסודות נבראו ארבעה ולא יותר מפני שהגלגלי' ארבע מעלות וגלגל הלבנה לבדו הוא פועל המים וגלגל השמש הוא פועל האש וגלגלי שארי הכוכבים השבעה יפעלו האויר וגלגל הכוכבים העומדים המתאחדים יפעלו העפר והם כנגד ארבע מחנות המלאכי' שאמרו חז"ל.
יב יאמר כי הנמצאים מהבורא הם נחלקים לשלשה חלקים האחד הדעות הנבדלות והם המלאכים, והשני גופי הגלגלים, והשלישי גופות הארץ, וידבר בהם.
יג ידבר בו על סוד הבריאה והחדוש וידבר על ענין הגלגל הנאצל מן הבורא ושפע המלאכים מה הוא.
יד ידבר בו כי דעות בני אדם בחדוש העולם או בקדמותו נחלקות לשלשה חלקים האחד דעת מאמיני התורה, והשני דעת הפילוסופים, השלישי' דעת ארסטו'
טו יזכר בו כי אינו רוצה לחלוק על כל דעות הפילוסופים אלא על דעת ארסטו', כי הוא למעלה מכולם ודבריו יותר נבוכים ואם יוכל לבטל דבריו קל וחומר לבטל דברי זולתו מן החולקים על התורה ויאמר כי ארסטו' יאמין כי התנועה אינה הוה ולא נפסדת כי יאמר כי אם נבראה ידענו כי כל נברא יצטרך לתנועה קודמת לו אשר בה יצא מן הכח אל הפעל א"כ התנועה הראשונה איננה ברואה ע"פ, ולפי זה הענין יאמר כי הזמן אינו הוה ולא נפסד כי אין הזמן אלא מתנועת הגלגל והיא התנועה הראשונה ואמר ארסטו' דרכים אחרים על ארבעה דעות ואשר באו אחריו הוציאו מכח דבריו ראיות אחרות לחזק הקדמות.
טז יבאר בו כי אין לארסטו' מופת על אמונתו שהביא כי העולם קדמון וכי ראיותיו לא הביאם להיות למופת אלא מפני שהם בעיניו קרובות לאמת יותר מדברי זולתו וזה הרב יבאר כי אין דבריו דברי מופת.
יז יזכר בו כי הפילוסופים המביאים מופת על חדוש לא יאמין הוא בדבריהם ולא יקבלם מפני שהם מופתים חלושים אך ירצה הוא לקיים חדוש העולם בדברי' אמתים חזקים לא בדברים חלושים וכן יאמר כי דברי ארסטו' בקדמות העולם אינם מופתים אך יש עליהם קושיות גדולות וטענות רבות וכי כל רצונו הוא להודיע כי העולם אפשר שיהיה מחודש על דעת תורתנו לא שיוכל ארסטו' להביא מופת אמתי על זה ואמר כי כל הראיות הבאות לבטל זו הדעת יש עליהם טענות סותרות אותם ויש בם ספקות רבות ואינם אמתיות ויאמר זה הרב כי יחזק החדוש העולם מצד הנבואה כי הנבואה לא יכחישוה הפילוסופים רק מודים בה ומאמינים בה ועל כן יצטרך להאמין בדבריה ויבוא ראיות וחזוקים אחר אשר יש בני אדם מאמינים בקדמות בלי מופת ומאמינים בחדוש העולם בלי מופת כי יותר הוא נכון להאמין בחדוש כי יש לנו תוספות עליהם מחזון התורה והנביאים.
יח יביא משל על ארסטו' כי אין דבריו דברי מופת כי הוא לא הפר קדמות העול'

פרק
אלא מן המציאות אשר בעולם ואין זאת ראיה אבל ילמדו מהכלל ענייני הפרט אחד מפרטיו ולא ילמדו מן הכלל ענייני כלליו אלא מדבר אחר עליון ממנו וכי טבע הנמצא בצאתו מן הכח אינו השבע אשר לו אחרי צאתו אל הפעל כאשר אין טבע טפת הנקבה בעודנה דם כמו טבע הטפה בשעת ההריון ואין טבע העובר בשעת ההריון כטבעו אחרי צאתו וכאשר לא יוכל אדם להכיר מטבע הילוד אחרי צאתו לזה העולם מה היה טבעו קודם צאתו כן לא ידע מטבע מציאות זה העולם מה היה טבעו קודם שנמצא כדי שילמוד מטבעו קודם היותו טבעו הנמצא בו אחר היותו וידבר על זה לבטל דבריו.

יט ידבר על ארסטו' המאשים אותנו מפני שנאמין בחדוש העולם כי נתחייב לו להאמין כי הבורא יפעל עת ולא יפעל עת אחרת ואין פעלו תמידי וזה יורה כי קודם פעלו היה הוא עומד בכח וכאשר פעל יצא אל הפעל, וידבר על מה שיאמר ארסטו' כי אנשי העולם הסכימו כי המלאכים שוכנים בשמים.

כ יזכר בו כי יתבאר לפי דעת ארסטו' וכל המאמין בקדמות כי זאת המציאות הנמצאה מאת הבורא היתה על דרך חיוב דבר מדבר בהכרח כאשר יתחייב היות החום מן השמש והקור מן השלג וירבה להעמיק על זה.

כא יזכר כי ארסטו' יביא מופת כי הדברים הטבעיים אינם כפי שנזדמנו אלא בכוונת מכוין ורצון רוצה וזה הרב ידבר על היותה ברצון רצון.

כב יזכר כי יש מהמאמיני קדמות העולם אומרים כי הבורא פעל העולם אך אי אפשר שיפעל בעת ולא יפעל בעת אחרת אבל כן היה ויהיה תמיד והוא משיב עליהם.

כג ידבר כי הסכים ארסטו' וכל פילוסוף כי הדבר הפשוט לא יתחייב ממנו אלא פעל אחד פשוט והמורכב יתחייב ממנו פעלים מורכבים וכן הסכימו כולם כי לא יתחייב איזה דבר מאיזה דבר שיזדמן כגון שיהיה מן הבהמה עוף או מן הצמח אבן או מן האיכות כמות וכן הסכימו כולם כי כל פועל אשר יפעל בכונה ורצון לא בטבע יפעל פעלים מתחלפים וכן הסכימו כולם כי הכלל אשר הוא מורכב מעצמים מתחלפים קרובים זה לזה הוא יותר ראוי להרכבה מן הכלל המורכב מעצמים מתחלפים הרכבת מזגי וזה הרב ישיב על ארסטו' האומר כי מן השכל הפשוט התחייב אחד למעלה ממנו ומן השני שלישי עד האחרון והאחרון כמו כן הוא פשוט אם כן מאין יצא המורכב על דרך חיוב דבר מדבר ואיך יתחייב מן הפשוט האחרון מורכב ויעמיק לדבר בזה הרבה.

כד יזהיר בו לבל ישית אדם לבו אם ישמע שום טענה חזקה בקדמות העולם שיעזוב אמונת החדוש כי אם יעשה זה יהרס פנות אמונתו ותורתו והוא מאמין על הבורא דבה גדולה ורעה חולה רק צריך בראותי אלו הסברות ואלו האמונות שיכריע מה שראוי לו להכריע ולהגביר הנכון והראוי ויאמר כי אחרי אשר ארסטו' יחזק טענותיו בתעתועי הכשדים ומופתיהם איך לא נחזק אנחנו טענותינו בדברי משה רבנו ואברהם אבינו.

כה ידבר בו בסדר הנועת הגלגלים והיות מהלכי הכוכבים נאותים עם הנראה לעין וידבר בו על ענייני הגלגלים.

כו יזכור בו כי הדברים הגורמים שלא נאמין בקדמות העולם שני דברים, האחד כי הבורא אין לו גוף וזה במופת ועל כן יצטרך כשנמצא פסוקים אשר יחייבו לבורא גוף שנסכור בהם סברות נקשרות עם השכל והמופת אבל קדמות העולם לא בא עליה מופת ואין צריך שנכחיש דברי תורה על דבר שהוא אפשרי, והענין השני כי אם נאמין כי אין לבורא גוף לא יהרוס לנו פנות התורה ולא יכזיב כל נביא אך אם נאמין בקדמות על דעת ארסטו' שהוא החיוב זה יהרוס עיקר התורה ויכזיב האותות והנפלאות אשר נעשו ואם נאמין בחדוש יהיו האותות מקובלים ונכונים והתורה מקובלת.

כז ידבר בו על פרקי ר' אליעזר וכי הוא תמה על דבריו אשר אמר כי השמים נבראו מאור לבוש הבורא והארץ נבראה משלג שתחת כסא כבודו ויתמה עליו

פרק

איך אמר כדבר הזה הלא היה מאמין כי העולם נברא מאין ולא מדבר, וידבר על מה שאמרה התורה כמעשה לבנת הספיר.

כח יזכר בו כי כשנאמין שהעולם נברא תתקיים לנו התורה אך לא יאמר כי יאבד זה העולם אחרי היותו וזאת האמונה לא תבטל התורה כשנאמין כי העולם יעמד לעד כמו שאמר דוד יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד.

כט יזכר בו כי רבים מהמונינו יחשבו ששלמה ע"ה כי הוא מהמאמינים ומאמין בקדמות העולם בעבור שאמר והארץ לעולם עומדת והחכם יבאר כי מחשבותם עליו שקר.

ל ידבר בו כי מה שנאמר שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה אינו אומר כי העולם יאבד אבל הוא משל ויזכור כל הפרשה מתחלתה עד אשר יחזק להאמין ולקיים כי הוא משל וכן יאמר כי כאשר השמים החדשים הוא משל ויביא כל הפרשה מתחלתה כדי לחזק ולקיים כי הוא משל ויזכר כי רבותינו אמרו כי לא נשתנה דבר מן העולם אחרי ששת ימי בראשית וכל האותות אשר עשה משה וזולתו מששת ימי בראשית גזר הבורא על הברואים ההם שישתנו בשעת האותות לצורך שעה וידבר על המשלים אשר יראו הנביאים כמו מקל שקד ויהי פתרונו כי שוקד אני.

לא יזכר בו על מלת בראשית ועניינה ועל תהו ובהו וחשך והמים הנהלקין למעלה ולמטה ויגלה שם סודות רבות מאד ממעשה בראשית ובריאת חוה, והנחש, ועץ החיים ועץ הדעת והדומה לזה.

לב יבאר בו טעם מצות השבת.

לג ידבר בו על ענין הנבואה ומה שיאמרו בה אנשי העולם והפילוסופים ומה שנאמין בו אנחנו.

לד ידבר בו על ענין מעמד הר סיני.

לה יזכר בו כי הנה אנכי שלח מלאך הוא כנוי לנביא אשר ישלח להם כאשר מצאנו ויאמר חגי מלאך ה'.

לו יאמר בו כי בארבע מעלות נבדלה נבואת משה משאר הנביאים ועל כן לא יוכל איש לדבר בה ולדעת סודה כמו סודות שאר הנביאים.

לז ידבר בעניני הנבואה.

לח יזכר כי כח השכל הנאצל על האדם הוא מעלות רבות והעליונה מכולם היא הנבואה והתיכונה חלום של נבואה והשפלה הקוסמים ודומיהם.

לט יזכר בו כי יש לאדם אמץ לב ויטלאנו לבו לעשות הדברים הצריכים לו וכן כח החרגש והשיעור והסברה נמצא בבני אדם כי יש מי שישער חדבר ויסבור אותו כפי מה שהוא וכאשר ידע לעשות דבר הוא סובר בלבו מה שיתחדש לו מן המעשה ההוא ותהא סברתו נכונה ויש אחר שאין סברתו נכונה ויאמר כי יש לנביאים האמתיים כחות גדולות אשר ידעו בהם מה שעתיד להיות וזה אין בכח הסברה והשכל לדעת אותו בשום פנים בלי נבואה וזכר הנביאים האמתיים כדי להוציא מהם כח המתנבאים מלבם והקסמים.

מ יזכר בו כי נבואת בישה רבנו לא דמתה לנבואת נביא לא לפניו ולא לאחריו כי חדש תורה חדשה וקרא אומה אחת להאמין בתורתו.

מא יזכר בו כי טבע בני אדם שיהיו כולם מסכימים על מנהגים ותקונים ועל כן נצרכו לשופטים ומנהיגים כי המלכים יש להם יכולת לכוף העם לעשות מצות הנביא וידבר על נביא השקר ועל נימוסי האומות ויחלק המנהגים לשלשה חלקים חלק יהיה בנבואה וחלק יהיה בנימוסי הגוים וחלק ממנהיגים נחולים ולקוחים מאומה אחרת ויזכר אופני המבחן לכולם ומבחן האיש השלם.

מב יזכר בו ענין החלום מה הוא, ויד ה', ומחזה, ומראה, וכי מעלות הנבואה ארבעה מעלות.

מג ידבר בו בענין הנבואה וראות המלאך וענין וירא אליו ה', וענין ויאבק איש עמו,

פרק

ועניין לבן ובלעם והאתון, ועניין וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו ונבואת הגר המצרית ומנוח ואשתו, ועניין וימצאהו איש והנה תועה.

מד ידבר בענין הנבואה וחלום של נבואה וכי הם כולם על דרך משל כגון נרות זכריה, והסוסים, והחרים, וטגלת יחזקאל, וחומת אנך.

מה יזכר בו כי הנבואה אשר תראה במראה או בחלום אפשר שיראה הנביא לבורא או ישמע קול מדבר או יראה צורות איש או ישמע קול בלי תמונה.

מו יזכר בו המעלות וכי יש לנביא זמן ידוע להתנבא כי אינו מתנבא כל ימי חייו ואפשר שיתנבא פעם אחת בכל ימי חייו או שתים, ויאמר המחבר כי מעלות הנבואה י"א, המעלה הראשונה ממעלות הנבואה כשיהיה לאדם סיוע מאלהיו לעשות שום מעשה או להשמיע קול כגון ותצלח עליו רוח ה' וזאת אינה נבואה אך היא ממינה, והמעלה השנית שתנוח על האדם רוח אלהים וידבר בדברי תוכחות או תושבחות ומרוצות כגון דברי דוד וזמירתיו שהיו ברוח הקדש ויאמר כי דוד ודניאל לא השיגו למעלת ישעיה וירמיה, והמעלה השלישית מעלת ויהי דבר ה' אלי לאמור, והרביעית שישמע דברים בחלום של נבואה כמו שמואל בתחלת נבואתו, והחמישית שידבר איש עמו בחלום, והששית שידבר לו מלאך בחלום של נבואה כמו שמואל בתחלת נבואתו, והשביעי שיראה בחלום הנבוא' כאלו הבורא מדבר עמו, והשמינית שיתנבא במראה ויראה הצורות במראה כמו אברהם בין הבתרים, והתשיעית שישמע דברים במראה, העשירית שיראה במראה הנבואה איש מדבר לו כמו יהושע כיריחו, העשתי עשרה שיראה מלאך דובר עמו במראה כמו אברהם בשעת העקדה וזאת המעלה העליונה מכולם.

מז יזכר בו כי כל מה שראו הנביאים בנבואה מעניניי המעשי' אשר היו עושים כגון ישעיה אשר הלך ערום ויחף שלש שנים, ויחזקאל אשר צוה לאכל גללי צואת האדם, והוא היה בבבל ובא לירושלים ברגע אחד וחתר בקיר וענין האזור של ירמיה הכל היה במראה הנבואה ויחשבו עמי הארץ כי הכל אמת, ואחרי אשר מצאנו כתוב במראות אלהים הביאני אל ארץ ישראל נדע כי שאר המעשים היו במראות אלהים ואע"פ שלא נזכר בהם כי היו במראה.

מח ידבר בהפלגות הכתוב והמליצות אשר נאמרו להפליג ואינם אמתים כמו ערים גדולות ובצורות בשמים, ואשר כגובה ארזים גבהו וכרומה לזה וכמו יפתח ה' לך את אוצרו הטוב, ומי אשר חטא לי אמחנו מספרי, כל אלה משלים ואינם כפי משמעם ויזהיר לבל ישתבשו המחשבו' להאמין בדברים האלה שהם אמת כי אינם אלא משל.

מט יזהיר לשום לב לזה הפרק יותר מכל הפרקים ויאמר בו כי הסבות הקרובות כלם אשר מהם נבראו הנבראים בין שתחינה טבעיות או מקריות כי כל הסבות המם מיוחסות לבורא והם באים מכח אדם ומצאנו בהם לשון אמירה, ודבר, וצווי, וקריאה, ושליחות. כי בעבור אשר העיר הבורא לב אדם לעשות דבר יאמרו כי הבורא עשה הכל כגון שנאמר על הרוח ישלח דברו. ועל הים ויעמד רוח סערה ועל הטטר ועל העבים אצות, ועל גבורת האויב. ועל ישראל אני צויתי למקדשי, ועל שמעי בן גרא כי ה' אמר לו קלל את דוד, על ישועת יוסף הצדיק שלח מלך ויתירהו, ועל אליהו הנה צויתי שם אשה אלמנה, ואמר יוסף לא אתם שלחתם. ועל יונה ויאמר ה' לדג, וכל אלה הדברים מפני שהם באים מכח רצון הבורא ייחם אותם אליו כאלו הוא דבר עליהם או שלחם או צוה אותם. ובהיות האדם שומר אלה העניינים ימלט ממכשולים רבים וספקות עצומים ויגיע אל האמת ב"ה.

חלק השלישי

יזכר בפתיחתו כי כוונת זה החלק לדבר בו על מעשה בראשית ומעשה מרכבה וכי הוא אסור לגלות סתרי תורה, וכי ענין מעשה מרכבה הוא עמוק, וראוי

AKADÉMIAI KÖNYVTÁR

פרק

על כל יודע חכמה להועיל בה לראוים לה, וזה החכם לא מצא עצה לגלות סתרי מעשה מרכבה אלא שיזכר דברי יחזקאל במרכבה ובאלו הוא מפרש הפסוקים ובכלל דבריהם יכלול הסודות אשר ירצה להודיע וירמוז עליהם ברמיזות סתומות והמשכיל יבין מדעתו.

א יזכר בו צורות ארבע חיות ויאמר כי פני שור הוא פני כרוב וכי הוא סוד גדול.

ב יזכר כי לכל חיה ארבעה פנים וארבע כנפים וארבע ידים וכי צורת כל חיה מהם צורת אדם וידבר על תנועתם ומרוצתם והפאה אשר ירוצו אליה וידבר על אופן אחד בארץ, וארבעת האופני וכי גבוהם מלאות עינים וידבר על תנועת האופני בחפץ החיות.

ג יזכר מה שראה יחזקאל במרכבה תשניות כי במקום החיות נאמר כרובים וכי החיות מלאכים וכי האופנים אל המקום אשר יפנה יהיה אחריו ילכו מלאים עינים, וכי אופן אחד אצל כרוב אחד, ואלה הארבע חיות הם אחת.

ד יזכר בו כי יונתן בן עוזיאל תרגם באופנים כי הם השמים בעבור כי עיניהם כעין תרשיש ופירש בו אבן טבא כמו פירוש אנקלוס לבנת הספיר.

ה יזכר בו כי יחזקאל בכל מה שחשיג מאלה הצורות אמר וארא והנה שלש פעמים אמר בתחלה וארא והנה רוח סערה, והשנית וארא החיות, ובשלישית וארא כעין החשמל, ושלשתם לדעת רבינו הקדוש הם מעשה מרכבה, וכי ההשגה האחרונה אשר אמר וארא כעין החשמל היא העליונה מכלם.

ו יזכר כי מה שראה יחזקאל הוא אשר ראה ישעיהו והמשילו החכמים על זה משל לשני אנשים שראו את המלך האחד בן עיר והאחר בן כפר.

ז יזכר בו למה נזכרת השנה אשר היה בו זה המראה והחדש והיום אך לא יגלה הטעם ויאמר כי יש לו ענין גדול ויזכר בו נפתחו השמים, ותהי עליו שם יד ה', ולמה אמר כי יש לרקיע דמות, וענין הקשת, ופירוש חשמל, ובסוף זה הפרק יחתום ענין המרכבה ויאמר כי לא יזכר ולא יגלה מסודותיה אפילו מלה יותר מזה שזכר לא ברמז ולא בגלוי.

ח יתחיל בענין אחר ויאמר כי הגופות החיים הנפסדים הם נפסדים מפני החומר לא מפני הצורה אשר בם ויזכר איך המשיל שלמה אשת איש זונה לחומר הגוף והצורה כמו הבעל כי הזונה לא תמצא פנויה כאשר החומר לא ימצא בלא צורה וידבר על התאוה הרעה כגון המאכל והמשקה והמשגל ויאמר כי אין בלשון הקדש שם אמתי לבעילה אלא גזור מפעלים אחרים.

ט אמר בו כי החומר הוא מסך מבדיל מהשיג הבורא ועל זה נאמר ישת חשך סתרו לא שיש לבורא סתר או חשך.

י ידבר בו על האפס ויאמר כי מבטל שום פועל הוא גורם אפיסתו כמו מי שינקר עין הוא גורם אפיסתו העורון, וכן מי שברא האור כשימנענה הוא פועל החשך ועל זה נאמר יוצר אור ובורא חשך ויזכר כי פירוש הנה טוב מאד הוא טוב מות.

יא יזכר התלאות הבאות על האדם מפני העסקים ותאותם.

יב ידבר על המאשימים הזמן הגורם לחם רע וחסרון וכי חכם אחד חבר ספר על רוב התלאות המוצאות בני אדם וכי טוב היה לו לאדם שלא נברא, וזה הרב ישיב על דבריו ויבאר חסרון שכלם וידבר בעניני ספק צרכי בני אדם, וכי המשכיל אין לו לבקש תוספות.

יג ידבר בו כי יש בני אדם יחקרו לבקש תכלית מה היה סוד בריאת העולם ויאמר כי אין ראוי לאדם לבקש על זה כי לא יוכל להגיע אליו כמו שאטר על דברת אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים אבל צריך לומר כי הכל נברא בעבור חפצו וכי אם יאמר האדם כי זה העולם נברא בשביל האדם הוא סכלות.

יד יזכר בו מרחבי הגלגלים וסוד הגלגל התשיעי העליון וכי כולם הם כאין לתעצומו וכל שכן ערך האדם.

טו ידבר בו על טבע המניעות כי לא ישתנה כגון מניעות עלות הכוים למעלה ורדת

פרק
האיש למטה ולהיות האחד יותר מן השנים והפרט יותר מן הכלל וכדומה לזה ידענו כי כל זה נמנע וטבע זה (נ"ב מניעותו) לא ישתנה.

טז ידבר בו על ידיעת הבורא עניניי בני אדם וכי יש מן הפילוסופים אומרים כי לא ידע עניניי הנמצאים והם בעיניו כלא היו.

יז ידבר בו על השמירה וכי הבורא שומר עניניי בני ארם וכי בני אדם נחלקים בזאת השמירה לחמשה עניינים.

יח ידבר בו גם כן בענין השמירה ויאמר כי אינה כמו שיחשבו הפילוסופים דבקה בכל הבריאים ובבהמות וברמשים אלא בבני אדם לבדם

יט יזכר בו כי הבורא שלם בלי שום חסרון וכי הכסילים אומרים אין הבורא יודע עניניי בני אדם ויזכר מה ששאלו ממנו אנשים מרופאי דורו כי כשיאמר הנוטע אזן הלא ישמע כן צריך לומר היוצר פה הלא יאכל אם הבורא הריאה לא יצעק והוא משיב על דבריהם.

כ ידבר על ידיעת הבורא בכל מה שאפשר להיות ופירוש אפשר במקום הזה טה שיעור לא יצא אל הפועל ויתכן שיצא עליו או שלא יצא.

כא יזכר בו גם כן על ידיעת הבורא.

כב יזכר בו ענין איוב וחבריו והשמן.

כג ידבר גם כן בעניין איוב ומה היתה כוונת דבריו ודבדי חבריו ודברי אליהוא ומה הוסיף על האחרים וכי אמונת איוב היא נוטה לאמונת א ר ס ט ו' ואמונת אליפז נוטה לאמונתו ואמונת בלדד נוטה לכת הנבדלים ואמונת צופר נוטה לכת המרגישים.

כד ידבר בו על ענין הנסיון והעקדה ומה הוא טעם הנסיון ולמה ינסה הבורא לבני אדם.

כה יזכר בו כי פעולת בני אדם נחלקים לארבעה חלקים או פועל ריק, או פעל שחוק, או פעל בטל, או פעל נכון. ויביא הראיה כי פעל הבורא אינו אחד משלשת הראשונים אבל הוא האחרון והוא פעל נכון.

כו ידבר בו על המצות אם יש להם טעם אם לאו.

כז יאמר כי כוונת המצות הנתונות לנו לשתי תועלות לתקון נפשותינו ולתקון גויותינו וזה הוא אשר בעבורו יהיה לנו הגמול הטוב בשני עולמות.

כח ידבר בו בעניניי הטעמים של מצות ויזכר כי יפרש טעם רוב המצות.

כט ידבר על ענין אברהם אבינו ואשר אירע לו בארץ מולדתו עם אנשי דורו ואיך הושלך בבית הסוהר בעבור אמונתו ויזכר איך בטל אמונתם ויאמר כי לא היה אדם יכול לדעת טעם המצות לולי אשר ידע מנהגי הכשרים והם היו הטעם לאלה המצות שיהיו על זה הדרך.

ל ידבר על אמונת האומות ודתיהם בהיותם עובדים הכוכבים ועל כן נצטוינו לבל נעבוד אותם.

לא ידבר כי יש אנשים אומרים כי לא נכון לפרש טעם למצות וזה יבוא מסכלותם ויבאר התשובה עליהם

לב יאמר כי פעולות הבורא הולכות על סדר וכי לכל אבר שיש בגוף טעם למה נברא כך ולמה נעשה בצורה כך ויאמר כי כן יש בפעולות המצות טעם וירבה לדבר בזה וידבר על הקרבנות.

לג יזכר בענין הטהרה והקדושה מטנוף האות המאכלים והנשים אחרי טהרת הלב.

לד יאמר כי המצוה היא כוללת כל האומה אינה לקצתם מבלי קצתם אלא לכולם.

לה יחלק בו כל המצות אשר יבאר טעמם לארבעה עשר הלקים כמו שעשה בחבורו במשנה תורה

לו יזכר מצות החלק הראשון והם הלכות יסודי התורה ויזכר טעמיהם.

לז בענין החלק השני מן המצות בהלכות ע"ז ויזכר טעמיהם וטעם האזהר' מעבודתן ויזכר ממנהגי האומות בעבודתן דברים רבים.

פרק	
לח	יזכר בו מצות החלק השלישי והם הלכות דעות.
לט	יזכר בו החלק הרביעי והוא מצות זרעים ויבאר טעמיהם.
מ	יזכר בו החלק החמישי והוא מצות נזיקים ויבאר טעמיהם.
מא	יזכר בו החלק הששי והוא מצות הענשים והחובל בחברו, ויבאר טעמיהם.
מב	הוא החלק השביעי במצות ספר משפטים וספר קנין, ויבאר טעמיהם.
מג	והוא החלק השמיני ידבר בו במצות ספר זמנים ויבאר טעמיהם.
מד	הוא החלק התשיעי ידבר בו במצות ספר אהבה ויבאר טעמיהם.
מה	והוא החלק העשירי בהלכות בית הבחירה וכלי המקדש, והעובדים בו, וביאת המקדש, ויבאר טעמיהם.
מז	והוא חלק אחד עשר יזכר בו הנשאר ממצות ספר עבודה וספר קרבנות ויבאר טעמיהם.
מז	והוא חלק שנים עשר והם מצות ספר טהרה ויזכר טעמיהם.
מח	והוא חלק שלשה עשר בהלכות מאכלות אסורות, והלכות שחיטה, והלכות נדרים ונזירות, ופירש טעמיהם.
מט	והוא חלק ארבעה עשר בהלכות סדר נשים, ואסורי ביאה, וכלאי בהמה, ומצות מילה ומבאר טעמיהם.
נ	יזכר בו מענין סתרי התורה ספקות כגון משפחות בני נח שלא נודע טעם למה נזכרו, וכן בני שעיר החורי, והמלכים אשר מלכו בארץ אדום ויפרש טעם כל זה.
נא	יזכר בו מעלות עבודת הבורא ולכמה חלקים נחלקים בני אדם בעבודת האל, ויזהיר איך יבחר אדם לבו ויישר כוונתו בעבודתו ובתפלתו.
נב	יזכר בו איך צריך אדם להיות עניו וצנוע בתכלית העבודה והצניעות כי זה הוא עמוד היראה.
נג	יזכר בו פירוש שלש מלות חסד, משפט, וצדקה.
נד	ידבר בו על החכמה ולכמה ענינים נחלקת. והוא סוף הספר.

המקום יזרנו בררכיו, ויגחנו באורח צדקה, ויאיר עינינו במאור תורתו אמן.
נשלמה הפתיחה שחבר אותה לבאר בה ענייני הספר הזה.

יהודה ב"ר שלמה ז"ל בן חריזי.

זה ספר מורה הנבוכים

אשר חבר הרב הגדול רבנו משה ז"ל ב"ר טיימון ז"ל

והעתיק אותו מלשון ערב ללשון קדש

יהודה ב"ר שלמה חריזי ז"ל.

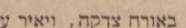

בן ששים שנה אנכי היום לא כהתה עיני ולא נס לחי על כן אברך את ה' אשר נתן לי כח וגבורה להעתיק ולהדפיס הספר היקר הזה. ועתה התחלתי להדפיס ספר הלכות פסוקות בפעם ראשונה אשר העתקתי מכ"י ישן נושן באוצר הספרים אשר באקספארד. ותפלתי לאל שאזכה לגמור הדפסתו.

המוציא לאור.

לוח הטעות ומה שהיה מחוק בכ"י בחלק הראשון

צד	עמוד	שורה	במקום	צריך להיות
98	2	6	יתברך שנאמר	יתברך ואין הפרש בין זה ובין זה שאמרו בהכרעת מציאות העולם על אפיסתו כי הוא יורה על פועל מכריע מציאותו על אפיסתו בעבור שמציאותו אפשרית ואם הוא שיאמר להם לאיזה דבר לא נאמר כן בחק האל יו"ע'.

חלק השני

1	2	7	על פנים	על כל פנים.
5	2	14	ארסטו' שהם	ארסטו' ולא נמנעה כמו שיאמרו המדברים ואין כונתי עתה לבאר דברי ארסטו'.
16	1	14	יתנועע כשיניעוהו	יתנועע יתהייב שיניעוהו.
7	1	30	הדבש	התומין.
14	1	47	וביחדות	ובוהרות.
16	2	19	הכיכבים יניעו	הכוכבים הנכוכים יניעו.
19	1	32	הפוגש בכח	הפוגש בברזל.
21	I	44	גמורה וספרו	גמורה ולא יהיה נפסד וחוזר אל אפיסת החומר ההוא אפיסה גמורה וספרו.
26	1	8	הם	דם
27	2	20	אחרי נקח	אחרי שלא נקח.
31	1	12	והשתדל להביא	והשתדל להביא לנו.
"	2	46	בהשגת דברים	בהשגת שיוריו אשר השיב על ספר השמע.
35	1	16	אם	יתיר.
"	"	38	יצטרך בו	יצטרך להומיף בו.
36	1	7	אשר לפעלם	אשר לכלם.
45	1	10	מלכות המשיח	מלכות העצומות כי ההרים ימושו והגבעות וגו' ואמר מלכות.
54	1	9	שומעים וכל	שומעים ולא אמר דברים אתם שומעים.
59	1	6	ההרגש בין	ההרגש היא מצואה בכל אדם ותשתנה.
"	2	19	ההם אינם	ההם ר"ל אמר ישוגו האנשים ההם.
62	2	27	יעקב ויאמר	יעקב על דרך השני.
65	2	21	אשר לו	אשר גרם
66	2	24	מועילות או	מועילות או בעיניני תקון מנהגים או.
"	"	29	ושה"ש ושאר	השירים וכן דניאל ואיוב ודב"ה.
68	1	15	הנבואה וכל	הנבואה הנראים או העשוים במראה הנבואה.

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

B
453.
III.

3.